Viktor Nyekraszov

FORDUL A KERÉK

Forditotta

GELLÉRT GYÖRGY

Viktor Nyekraszov

FORDUL A KERÉK

Regény

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1967

ВИКТОР НЕКРАСОВ
В ОКОПАХ СТАЛИНГРАДА

ГОСЛИТИЗДАТ МОСКВА 1958

ÖTÖDIK KIADÁS

FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
1964
43800

Első rész

1

A visszavonulási parancs teljesen váratlanul érkezett. Éppen tegnap este küldte el a hadosztálytörzs a védelmi munkálatok részletes tervét: második védővonal, utak javítása, hidak építése. Három utászt igényeltek tőlem a hadosztályklub berendezésére. Reggel telefonáltak a törzstől: készüljünk fel a frontot járó ének- és táncegyüttes fogadására. Mi lehet ennél megnyugtatóbb? Erre az alkalomra Igor és én meg is borotválkoztunk, megnyiratkoztunk, fejet mostunk, továbbá kimostuk alsónadrágjainkat és trikóinkat, és míg száradtak, a félig kiapadt folyócska partján hevertünk, s utászainkat figyeltük, akik kis tutajokat ácsoltak a felderítők számára.

Heverésztünk, cigarettáztunk, csapdostuk egymás hátán a kövér, lomha bögölyöket, és elnéztük, amint szakaszparancsnok-helyettesem virítóan fehér farával és feketére sült lábszárával bele-belehuppan a vízbe, próbálgatva a tutaj teherbírását.

Egyszer csak felbukkan Lazarenko, a törzs küldönce. Már messziről megismerem. Leszorítva a hátán táncoló puskát, rohan a veteményeskerteken keresztül, és ebből a vágtából nyomban sejtem, hogy itt nem hangverseny ígérkezik. Bizonyára megint valamilyen ellenőrzés a hadseregtől vagy a fronttól . . . Megint kicammoghatok az első vonalba, mutogathatom a védelmi berendezéseket, hallgathatom a megjegyzéseket. Fuccs az éjszakának. És mindenért a mérnök tartja a hátát.

Nincs rosszabb ennél: védőállásban feküdni. Minden éjszaka ellenőrzés. És minden ellenőrző tisztnek megvan a maga bogara. Ennek már így kell lennie. Az egyiknek túl keskenyek a lövészárkok: nehéz kihordani a sebesülteket és hurcolni a géppuskákat; a másiknak viszont túl szélesek, becsaphat egy repeszdarab. A harmadik alacsonynak találja a mellvédet: negyven centire kell csinálni, ez meg: nem látjátok, még húsz sincs. A negyedik azt parancsolja, hogy teljesen bontsuk le, még észrevehetik, mondja. Hát tegyen eleget az ember mindnek. A hadosztálymérnök pedig a füle botját sem mozgatja. Két hét alatt csupán egyszer jött ki, akkor is csak végigságuldott az első vonalon, és egyetlen értelmes szót sem bökött ki. Én meg minden alkalommal újra meg újra megkapom a fejmosást – feszes vigyázzban állva – az ezredparancsnoktól: „Mikor tanulja meg végre, tisztelt mérnök elvtárs, hogyan kell emberi módon lövészárkot ásni?"

Lazarenko átugrik a kerítésen.

– Na? Mi az?

– A törzsfőnök hívja – tátja ki ragyogó fogakkal teli száját, és sapkájával megtörli verejtékező homlokát.

– Kit? Engem?

– Igen, meg a vegyvédelmi főnököt is. Öt perc múlva itt legyenek, aszongya.

Tehát nem ellenőrzés lesz.

– De miről van szó, nem tudod?

– Tudja az ördög – Lazarenko felvonja megizzadt vállát. – Érti a fene. Valamennyi küldöncöt szétküldte. A százados épphogy aludni tért, az összekötő tiszt meg . . .

Fel kellett húzni a még nedves gatyát, trikót, és elmenni a törzshöz. A szakaszparancsnokokat is berendelték.

Makszimov – a törzsparancsnok – nincs ott. Az ezredparancsnoknál van. A törzs földkunyhója előtt ott

várakoznak a szakaszegységek parancsnokai, a törzstisztek. A zászlóaljparancsnokok közül csupán Szergijenko jelent meg, a harmadik zászlóalj parancsnoka. Senkinek fogalma sincs semmiről. Az összekötő tiszt – a nyakigláb Zverjov hadnagy – nyergével bajlódik. Szuszog, átkozódik, sehogy sem tudja meghúzni a hevedert.

– A hadosztálytörzs holmiját kocsira málházzák. Ennyi az egész . . .

Többet ő sem tud.

Szergijenko hasán fekszik, fadarabkákat farigcsál, és mint mindig, morog:

– Épphogy felállították a fertőtlenítőt, és máris mehetünk a fenébe. Kutya dolog ez a katonasors! Véresre vakarják magukat a fiúk. De nem irtod ki . . .

A hirtelenszőke, vizenyős szemű Szamuszjev – egy páncéltörő puskásszakasz parancsnoka – gúnyos mosolyra derült.

– Sokat is ér az a fertőtlenítő . . . Az embereim felének ekkorára dagadt a háta az oltás után. Majdnem egy pohárnyit beléjük pumpáltak. Nyögnek, jajgatnak . . .

Szergijenko felsóhajt:

– Talán hátravonnak bennünket, és átszervezés lesz, nem?

– Hogyne . . . – mosolyog kajánul Goglidze, a hírszerző. – Tegnapelőtt feladtuk Szevasztopolt, ő meg átszervezéshez készülődik. Türelmetlenül várnak rád Taskentben.

Senki sem válaszol. Északon állandó dübörgés. A látóhatár peremén, messze-messze tompa dörgéssel lassan úsznak a német bombázók, mindig ugyanarra, észak felé.

– Valujkit verik a disznók – mondja Szamuszjev, s dühösen kiköp –, tizenhat darab . . .

– Övék már Valujki, azt mondják – jelenti ki Goglidze, ő mindig mindent tud.

– Kik mondják?

– A nyolcszázötvenkettesben hallottam tegnap.

– Sokat is tudnak azok . . .

– Sokat vagy keveset, mégis azt mondják . . .

Szamuszjev felsóhajt, és a hátára fordul.

– Különben kár volt ezt a bunkert kiásnod, Goglidze. Most itthagyhatod emlékbe a fritzeknek.

Goglidze nevet.

– Biztos előjel. Csalhatatlan. Ha kiásom, feltétlenül tovább kell vonulni. Már harmadszor ásom, és még egyszer sem sikerült aludni benne.

Makszimov kibújik az ezredparancsnoki bunkerből. Egyenes léptekkel közeledik felénk, mintha csak díszszemlén volna. Erről a járásáról kilométerről is meg lehet ismerni. Szemlátomást rosszkedvű. Kiderül, hogy Igornak ki van gombolva a zubbonya és a zsebe. Goglidzének hiányzik az egyik négyszög a rangjelzésén. Hányszor kell erre figyelmeztetni! Megkérdezi, ki hiányzik. Két zászlóaljparancsnok és a híradófőnök, akit már az este berendeltek a hadosztálytörzshöz.

Szót sem szól többet, letelepszik a lövészárok szélére. Feszes, száraz ember, olyan, mintha tetőtől talpig be volna gombolkozva. Mefisztó-fejű pipájából pöfékeli a füstöt. Ránk se néz.

Megjelenésére mindenki elcsendesedik. Hogy ne tűnjenek tétlennek – ösztönös kívánság ez, a törzsparancsnok jelenlétében elfoglaltnak látszani –, mindenki turkálni kezd térképtartójában, vagy a zsebében matat.

A látóhatáron elhúz a német bombázók második kötéleke.

Megjönnek a zászlóaljparancsnokok; a fajbulldoghoz hasonló, meglett korú, tagbaszakadt Kappel, a második zászlóalj parancsnoka és az elsőé: a szilaj Sirjajev, aranyszőke üstökével és hetykén balra csapott sapkájával. Ezredünkben Csavaroseszűnek becézik.

Mindketten tisztelegnek: Kappel amúgy civilesen, félig begörbített, előrefordított tenyérrel. Sirjajev pe-

dig jellegzetes frontkatona módjára, a jelentkezés utolsó szavainál ujjait kifordítja a sapkaszegélyen.

Makszimov fel áll. Mi is.

– Mindenkinek van térképe? – Hangja éles, kellemetlen. Pipája kialudt, de gépiesen továbbpöfékel. – Kérem, vegyék elő.

Elővesszük. Makszimov kiteregeti ujjnyomoktól összezsírozott, gyűrött 1:5000-es térképét. Vastag, vörös vonal fut végig rajta balról jobbra, vagyis nyugatról keletre.

– Jegyezzétek fel a menetvonalat.

Jegyzünk. Az út hosszú, száz kilométer. Végcél: Novo-Belenykaja. Ott kell gyülekeznünk hatvan óra, azaz két és fél nap múlva.

Makszimov kiveri a pipáját csizmája sarkán, ágacskával piszkálja, majd megint megtömi.

– Világos a helyzet?

Senki sem válaszol.

– Azt hiszem, világos. Pontosan huszonhárom órakor indulunk. Az első útszakasz harminchat kilométer. Pihenő Verhnyaja Duvankában. Menetoszlopban vonulunk el. Előőrsökkel és biztosítással természetesen. A menetoszlop összeállítását tíz perc múlva megtudjátok Korszakovtól. Épp most dolgozik rajta.

Makszimov szavai csiszoltak. Minden szóban tisztán hallható minden betű. Jól beválna rádióbemondónak.

– Az első zászlóalj visszamarad. Értitek? Feladata a főerők fedezése. Figyelmeztetek mindenkit, hogy mindent el kell szállítani. És senki se maradhat le. Az út hosszú. Vizsgáljátok meg a lábbelit, a kapcát . . .

Vékony ujjai között tartva pipáját, kurta, energikus füstgomolyagokat ereget. Szemét összecsípve néz Sirjajevre.

– Te hogy állsz, zászlóaljparancsnok?

Sirjajev felkel, megigazítja zubbonyát.

– Harci létszám huszonhét. A lovászokkal és betegekkel együtt pedig negyvenöt.

– Fegyverzet?

– Két Maxim-géppuska. Három Gyegtyarjov-géppuska. 82-es aknavető három.

– Hát akna?

– Vagy száz darab.

– És ötvenmilliméteres?

– Egy sem. És töltény sincs valami sok. Két-két heveder az állványos géppuskához, és öt-hat tár a golyószóróhoz.

Sirjajev nyugodtan, ráérősen beszél. Érezni lehet, hogy izgatott, de igyekszik türtőztetni magát. Szívesen pihen meg rajta a szem: meghúzott derékszíj, hátrafeszített váll, izmos lábikra; könnyedén ökölbe szorított kéz a varráson. A kigombolt gallérból előtűnik a trikó kék háromszöge. Furcsa, hogy Makszimov nem tesz rá megjegyzést.

– Ú-úgy . . . – Makszimov akkurátusan összehajtja térképét, és beleteszi tartójába. – Világos . . . Veled marad Kerzsencev mérnök. Érted? Két napig fogtok kitartani. Nyolcadikán a sötétség beálltával megkezditek a visszavonulást.

– Ugyanazon a menetvonalon? – kérdezi higgadtan Sirjajev, le nem veszi a szemét Makszimovról.

– Ugyanazon. Ha nem találtok meg bennünket . . . Na, akkor magad is tudod . . . Végeztem.

Sirjajev megértette. Lehajtja a fejét. Mindenki hallgat. Valaki, nyilván Kappel, szaggatottan felsóhajt.

– Megmondtam: végeztem! – Makszimov hirtelen feléje fordul. – Mindenki a helyére!

– Most rögtön induljunk? – kérdi halkan a harmadik zászlóalj tudós külsejű, rövidlátó parancsnoka.

Makszimov sápadt arca egyszerre elvörösödik.

– A fronton van maga, vagy hol? Azt akarja, hogy mindenki itt pusztuljon? Végtére is észnél legyen . . .

Mindenki feláll, lerázza a homokot és a fűszálakat.

– Ti pedig gyertek be hozzám. – Ez nekem és Sirjajevnek szól.

A fedezék szűk és nedves, földszag terjeng. Az asz-

talon védelmi állásaink vázlatai, az én munkám. Egész reggel dolgoztam rajta, siettem, hogy elküldhessem a hadosztálytörzshöz. A határidő húsz órára volt kitűzve.

Makszimov gondosan összehajtogatja az íveket, összeilleszti a sarkokat, majd keresztben, hosszában széttépi, és meggyújtja a mécsessel. A papír zsugorodik, húzódik, feketedik.

– A német Voronyezs alá ért – jelenti ki tompa hangon, csizmája orrával széttaposva a zizegő, fekete hamut. – Tegnap este . . .

Nem válaszolunk.

Makszimov kihúz az asztal alól egy posztóborítású alumínium kulacsot rácsavarható pohárral. Sorban iszunk belőle. A pálinka erős, lehet vagy hatvanfokos. Marja a torkot. Harapunk a sós uborkából, majd még egyet húzunk a kulacsból.

Makszimov két ujjával hosszasan dörzsöli orra nyergét.

– Te ott voltál a negyvenegyes visszavonulásnál, Sirjajev?

– Ott voltam. Egészen a határtól.

– Egészen a határtól . . . Hát te, Kerzsencev?

– Én nem. Tartalékban voltam.

Makszimov szórakozottan rágja az uborkát.

– Pocsékul állunk, annyi tény . . . Aligha tudjuk kikerülni a bekerítést. – Merően Sirjajev szemébe néz. – Takarékoskodj a töltényekkel . . . Itt rostokolsz két napig, ne nagyon lődözz. Csak a látszat kedvéért. És ne bocsátkozz harcba. Keress meg minket . . . Keress . . . Valahol csak leszünk. Ha nem Novo-Belenykajában, akkor valahol a közelben. De tartsd észben, és te is, Kerzsencev – szigorúan rám néz –, nyolcadikáig egy tapodtat se. Megértettétek? Még ha a föld megindul a lábatok alatt, akkor se. Az őrnagy ezt mondta. „Hagyd hátra Sirjajevet, segítségül rendeld mellé Kerzsencevet." Ez jelent valamit . . . Bizony! A szekerekről hogy döntöttél?

Sirjajev mosolyog.

– Kell a fenének. Vigyétek magatokkal! Csak három maradjon itt a lőszernek. Még az is sok . . .

– Jól van. Elvisszük.

A földkunyhóba bekukkant a törzsírnok, kerek képű, puhány őrmester. Érdeklődik, mi legyen a zöld ládával: elvisszük, vagy elégetjük. A százados egy ízben már kijelentette, hogy nem ártana elégetni, úgy sincs benne semmi fontos.

– Égesd el a fenébe! Fél éve cipeljük magukkal ezt a vacakot! Égesd!

Az írnok eltávozik.

– Hisz maga az álmokban, Kerzsencev? – kérdezi hirtelen Makszimov, magázásra térve át, noha általában engem is tegezni szokott, mint mindenki mást. Választ sem várva, így folytatja:

– Ma éjszaka álmomban kihullott a két elülső fogam.

Sirjajev nevet. Az ő fogai sűrűek, és egyenesek, akár a vonalzó.

– A parasztasszonyok azt tartják, ilyenkor meghal valaki, aki közel áll a szívünkhöz.

– Közel áll a szívünkhöz? – Makszimov valami fürtöset rajzol az újságfoszlányra. – Házasok vagytok?

– Nem! – feleljük szinte egyszerre.

– Kár . . . Én sem vagyok nős, és most sajnálom. Az asszony nélkülözhetetlen. Akár a levegő. Éppen most . . .

A göndör foltból kialakul egy női fej, hosszú szempillákkal és szív formájú szájacskával; bal szemöldöke fölött anyajegy.

– Maga moszkvai, Kerzsencev?

– Nem, de miért?

– Csak úgy. Volt egy ismerősöm, Kerzsenceva . . . Valamikor a háború előtt . . . Zinaida Nyikolajevna Kerzsenceva. Nem rokona?

– Nem, senkim sincs Moszkvában.

Makszimov fel-alá járkál. A földkunyhó alacsony, csak lehajtott fejjel lehet benne mozogni. Úgy érzem, el akar mondani valamit, de vagy szégyenkezik, vagy nem tudja rászánni magát.

Sirjajev rápillant vékony fekete szíjon nyugvó kis karórájára. Makszimov észreveszi, megáll.

– Így vagyunk . . . Menjetek – folytatja sebesen –, menjetek, nincs sok időnk.

Felkelünk és kimegyünk. Ő is kilép utánunk. Ágyúzást nem hallani. Csak a békák brekegnek.

Néhány percig állunk, és hallgatjuk a brekegést. A fenyők árnyai már majdnem elérik a földkunyhót. Fütyülve, lassan húz el fölöttünk egymás után két akna, majd felrobban valahol a hátunk mögött. Sirjajev elmosolyodik.

– Folyton azt a kör alakú ligetet verik. Pedig az üteg már három napja elköltözött onnan.

Hallgatózunk, nem jön-e újabb. De nincs folytatás.

– No, menjetek – mondja Makszimov, kezet nyújtva. – Aztán vigyázzatok . . .

Olyan mozdulatot tesz, mintha meg akarna ölelni, de nem teszi, hanem csak kezet fog. Igen erős a szorítása.

– Kíméld a töltényeket, Sirjajev, ne pocsékold.

– Parancsára, százados elvtárs!

– Jól vigyázz . . . – és kemény lépteivel a bokrok felé veszi útját, ahol a híradósok éppen felgöngyölik a vezetéket.

Megegyezem Sirjajevvel: előbb elintézem dolgaimat, majd úgy másfél, két óra múlva átmegyek hozzá.

2

Nincs szerencséje az ezredünknek. Alig másfél hónapja harcolunk, és nincs már sem ember, sem ágyú, csak két-három géppuska maradt egy-egy zászlóaljra . . . És alig néhány hete indultunk először ütkö-

zetbe, május huszadikán. Tyernovaja alatt, Harkovnál. Csak úgy menetből. Frontot először látott, puskaport még nem szagolt ezredünket egyik helyről a másikra dobálták, védőállásba dugták, leváltották, áthelyezték, majd megint védőállásba dugták. Ez a tavaszi harkovi támadás idején történt. Elvesztettük a fejünket, összegabalyodtunk, és megzavartunk másokat is – sehogy sem tudtuk megszokni a bombázást.

Átdobtak Délre, Bulacelovka körzetébe, Kupjanszk közelébe. Vagy két hétig feküdtünk itt. Lövészárkokat ástunk, aknásítottunk, fa-, földerődöket építettünk. Azután a németek támadásba mentek át. Ránk rontott a tengernyi páncélos, bombákkal árasztottak el. Egészen megzavarodtunk, meginogtunk, hátrálni kezdtünk. Röviden szólva, kivontak a harcból, egy gárdaezreddel váltottak fel, és Kupjanszkba irányítottak. Ott megint erődítési munkák: sáncok, lövészárkok, egészen, míg a németek be nem nyomták. Nem sokáig védtük a várost: csak két napig. Parancs érkezett: visszavonulni a bal partra. Felrobbantottuk a vasúti és a pontonhidat, és beástuk magunkat a nádasban a túlsó parton.

Itt már, úgy véltük, sokáig fogunk feküdni. Ha fene fenét eszik, akkor sem engedjük át a németet az Oszkolon.

De az meg sem próbálta. Aknatűz alá vett, mi pedig viszonoztuk. Ebből állt az egész háború. Reggelente megjelent egy kétfedelű Focke–Wulf felderítőgép, és mi buzgón, de mindig eredménytelenül lődöztünk rá golyószóróinkkal. Nyugodt zúgással húztak el fölöttünk a Junkersek rajai a hátsó vonalak felé.

Utászaim fedezékeket építettek a törzs részére, a parasztlányok pedig ásták a második védővonalat Petropavlovka környékén. Mi, törzsparancsnokok pedig jelentéseket készítettünk, terveket rajzoltunk, és időnként felruccantunk a hadosztálytörzsbe, oktató előadásra.

Az élet nyugodtan és egyenletesen folyt. Még a

moszkvai *Pravda* is eljutott hozzánk. Veszteségünk egyáltalán nem volt.

És egyszerre csak, mint derült égből a villám, jött a parancs . . .

Háborúban sohasem tud az ember semmit, azonkívül, ami az orra előtt történik. Nem lő rád a német – azt gondolod, az egész világon háborítatlan béke honol; elkezd bombázni – és szentül azt hiszed, hogy a Baltitól a Fekete-tengerig az egész arcvonal megindul.

Most is így történt. Elpuhultunk a nádba süppedő, álmos Oszkol partján, és a kisujjunkat sem mozdítottuk – hát mégiscsak feltartóztattuk a fritzeket! . . . Amarra északon dörög, hát hadd dörögjön, azért van háború . . .

És ekkor, teljesen váratlanul: huszonhárom órakor menet, indulj!

És harc nélkül . . . Ami a legfontosabb, hogy harc nélkül. Bulacelovkánál is el kellett hagyni a jó meleg lövészárkokat. Ott azonban erővel kényszerítettek rá, itt pedig . . . Éppen tegnap vizsgáltam át Sirjajevvel a vonalat. Becsületszavamra, nem rossz munka. Még a hadosztályparancsnok is megdicsért a géppuskák felállításáért, és átküldte a 852-esből és a 854-esből a mérnököket, hogy megtanulják, hogyan kell erődöt építeni házak alatt.

Hát már ilyen mélyen beékelte magát a német? Voronyezs . . . Ha valóban sikerült addig előretörnie, helyzetünk nem valami irigylésre méltó . . . És nyilván mégiscsak áttört, mert különben nem vonnának vissza bennünket harc nélkül. Méghozzá ilyen védővonalról, mint az Oszkol. A Donig pedig, azt hiszem, nincs is más folyó a mi szakaszunkon. Talán egészen a Donig kell visszavonulnunk . . .

– Hadnagy elvtárs, mit rakunk a szekérre?

Fiatal, újdonsült, alig serkedő bajszú szakaszparancsnokom kérdőn pillant rám.

– Az aknákat felrakjuk?

– Teherautókat nem adott a hadosztálytörzs?

– Nem adott.
– Akor ásd el. A parton maradt még?
– Maradt. Vagy száz darab.
– Rendben. Húszat vigyél magaddal minden eshetőségre, a többit pedig ásd el.
– Igenis.
– Lapátok?
– A harmadik zászlóaljnál van harminc.
– Eredj értük. Mozogj!

Ügyesen megfordul, a szekérhez fut, miközben leszorítja térképtartóját. Pompás kölyök, igyekvő, csak nagyon fél a törzsőrmestertől.

Az ám: még ki kell cserélni a térképet. Hát nem vettük hasznát a vadonatúj, zizegő lapnak, bal sarkán Harkov nagy, terebélyes foltjával . . .

Éjfélkor, a csajkákkal halkan csörömpölve, elvonul Petropavlovka felé ezredünk utolsó százada is.

Egész éjszaka a tűzvonalban kúszunk Sirjajevvel. Teljesen át kell rendezni a géppuskákat. Tegnap elmentek a megerősített körletek alegységei is, és magukkal vitték géppuskáikat. Szakaszunkon tizenöt volt, most pedig csupán öt maradt: két Maxim és három Gyegtyarjov. Nem nagyon lehet velük mozogni. A szárnyakon felállítjuk a két Maximot, középre pedig a másik hármat. A fiúkat is át kell csoportosítani: a zászlóalj arcvonala több mint háromszorosára nyúlt. Minden kilométerre tíz-tizenkét katona jut, egymástól nyolcvan-száz méternyi távolságban, mi tagadás, nem valami sűrű.

A következő nap nyugodtan telik el. Az ellenség nem sejt semmit, és továbbra is veri a Petropavlovka északi végéhez vezető utat, de gyéren és kelletlenül. Két-három akna a mi udvarunkon robban, Sirjajev harcálláspontja ugyanis egy háromemeletes, szitává lőtt ház pincéjében van; azelőtt munkásszállás lehetett. Egy szilánk megsebzi a rőtszínű macskát, amely kölykeivel együtt a pincékben tanyázik. Az egészségügyi átkötözi; az állat nyávog, ránk mereszti ijedt,

sárga szemét, majd kölykeivel együtt bebújik egy ládába. A kicsinyek nyivákolnak, egymásra másznak, pofácskájukkal bökdösik anyjukat, és sehogy sem tudják megtalálni emlőit.

3

Éjszaka elaknásítjuk a partot. Valega, a küldönc öm, kis gödröket ás. Bojko őrmester rakosgatja és álcázza az aknákat.

A beszerelést egy apró, fürge, cserebogár-külsejű katona végzi a zászlóaljból. Azelőtt utász volt. Sirjajev adta kölcsön.

Az éjszaka sötét. Néha szemerkélni kezd az eső, meleg és kellemes. Nem is húzom magamra a sátorponyvát. Rakéták röppennek fel egymás után. Lomhán kattognak a géppuskák. Lapu között fekszem. Kellemes éjszakai nedvességet és párás földszagot árasztanak.

Nem látni sem Valegát, sem Bojkót. Néha – óvatosan megzizegtetve a nádat – tovaoson a harcos az aknákkal. Mellettem hevernek, és a fiú, szíjjal összekötözve, négyesével hordja őket.

A szemközti partot nézem, az összehajló füzek csoportjait, amelyeket megvilágít a rakéták reszkető fénye.

Eszembe jut a mi utcánk, a hatalmas gesztenyékkel szegélyezett körút, a fák boltívként borultak föléje. Tavasszal fehér és rózsaszín virágok borították, akár a gyertyák. Ősszel a házmesterek égették az avart, a gyerekek pedig telerakták zsebeiket gesztenyével. Valamikor én is gyűjtöttem őket. Százával hordtuk haza. A csinos, fényesre lakkozott gömböcskék megtömték a fiókokat, útban voltak mindenkinek, és még hosszú ideig söpörték őket a szekrények és az ágyak alól. Különösen sok volt belőlük mindig a nagy dívány alatt. Jó dívány volt, puha, széles. Rajta aludtam.

1964 86 43800

Sok poloska akadt benne, de mi jó barátságban éltünk és nem bántottak. Ebéd után a nagymama szokott rajta pihenni. Én letakartam egy ócska átmeneti kabáttal, amelyet már csak erre használtunk, és kezébe adtam holmi emlékiratokat vagy az *Anna Kareniná*-t. Majd keresni kezdtem a szemüvegét. Rendszerint az ebédlőszekrényben akadtam rá, a kanalasfiókban. Mire megtaláltam, a nagymama már aludt; Frakasz, a perzselt bajszú, vén macska pedig a kopott gallér alól hunyorgott . . .

Istenem, de rég volt! . . . Lehet, hogy nem is volt igaz, csak úgy rémlik . . .

Jobbra a nagy ruhásszekrény. Benne rejtőztünk el gyermekkorunkban, amikor bújócskát játszottunk. Akkor még a folyosón állt. Később ajtót vágtak a folyosón, és a szekrény bekerült a szobába. Tetején kalaposdobozok; rajtuk vastagon a por, csak újév, május elseje és a mama neve napja, október huszonnegyedike előtt söpörték le.

A szekrény mellett állt a komód ovális tükrével és temérdek vázával meg üvegcsével. Nem emlékszem, hogy valaha is illatszer lett volna bennük, de mégsem volt szabad hozzájuk nyúlni. Ha az ember kihúzta a dugót, és erősen belenyomta az orrát, még ki lehetett szimatolni némi illatot.

Utána következett az éjjeliszekrény . . . Nem, az összekötözött lábú karosszék. Beleülni veszélyes, erre mindig figyelmeztették a vendégeket. Ezután pedig valóban az éjjeliszekrény; teletömve puha, kockás papucsokkal, fiókjában pedig apró dobozok rejtőztek nagymama poraival és piruláival. Már régóta senki sem ismerte ki magát bennük. És itt volt a valeriáncseppes üveg is, nehogy a macska megtalálja . . .

És mindez most ott van . . . odaát . . .

Az utolsó levelezőlapot anyámtól három nappal azután kaptam, hogy közölték Kijev elestét. A keltezés még augusztusról szólt. Anyám azt írta, hogy a németeket visszaszorították, ágyúzást alig hallani, meg-

nyílt a cirkusz és a varieté. Többek között pedig: „Írj gyakrabban, bár tudom, hogy kevés az időd, de legalább pár sort . . ."

Tíz hónap telt el azóta. Néha kiveszem oldalzsebemből a lapot, és nézem a vékony, kusza betűket. Elmázolta az eső és a verejték. Egy helyen, legalul, már nem is lehet kivenni a szavakat. De én kívülről tudom. Az egész lapot tudom kívülről . . . A címoldalon, bal felől, a Gumiművek reklámja: magas szárú csizmás lábak. Jobb oldalt pedig a bélyeg: a földalatti Majakovszkij-állomása.

Gyermekkoromban rajongtam a bélyegekért, és minden barátomat és ismerősömet kérleltem, hogy szép új bélyegeket ragasszon a borítékra. Lám, anyám most is szép bélyeget tett rá, akárcsak kisfiú koromban . . . Egy hosszúkás kis dobozban voltak nálunk a bélyegek, az asztal bal oldalán. És anyám bizonyára hosszasan válogatott, míg meg nem állapodott ennél a szép zöld színű példánynál. Az asztal fölé hajolva állt, és csíptetőjét levéve sokáig nézegette összehunyorított, rövidlátó szemével . . .

Viszontlátom-e valaha? A kicsiny, mozgékony aszszonyt, az aranykeretes csíptetővel és az apró kis szemölccsel az orrán. Gyermekkoromban szerettem megcsókolni ezt a kis szemölcsöt.

Ülünk-e még valaha együtt a horpadt oldalú, gőzölgő szamovár mellett, és isszuk a teát mama kedvenc málnalekvárjával? Végigsimít-e még valamikor a hajamon, és mondja: „Valahogy nem tetszel ma nekem, Jurok. Nem kellene korábban lefeküdnöd?" Süt-e még reggelente a gyorsfőzőn krumplit zsírban, nagy kerek karikákban, ahogy én szeretem . . .

Leszaladok-e a sarokra kenyérért, kószálok-e a hársillatban úszó kijevi utcákon, járok-e nyáron strandolni a Truhanov-szigetre . . .

Kedves, drága Kijev! Mennyire vágyódom széles utcáid, gesztenyefáid, sárga téglás házaid, sötétvörös oszlopos egyetemed után. Mennyire szeretem a Dnye-

per menti lankákat, ahol télen síztünk, nyáron pedig a fűben hevertünk, számolgattuk a csillagokat, és hallgattuk az éjszakai gőzösök kürtjének lomha búgását... Majd hazamentünk a már elcsendesedett, kihunyt kirakatú Krescsatikon, és felriasztottuk a kapualjakban békésen szunyókáló éjjeliőröket, akik még nyáron is prémes bekecsbe burkolóztak.

Most is sétálok olykor a Krescsatikon. Bebújok a sátorlap alá, lehunyom a szemem, és végigmegyek a Besszarabkától a Dnyeperig. Megállapodok a Sancer előtt – ez a világ legjobb mozija. Legalább nekem gyermekkoromban így tűnt. Hosszú, kürtökbe fúvó szoboralakok a vászon körül, áldozati asztalok lángnyelvekként reszkető, piros szalagokkal és valami különleges, izgató moziszag. Mennyi boldog órát töltöttem én ebben a Sancerben!... *A hindu síremlék, A bagdadi tolvaj*... Istenem, hogy elszorul a szívem!... Kissé odébb pedig a Proreznaja mellett, a szűk, számozatlan ülésű Korzóban játszották a cowboyfilmeket. Hajszák, lövöldözések, musztángok, coltok, nadrágos nők, gúnyosan mosolygó, vékony bajszú gonosztevők... Az Expressben pedig, amely később a „Második Állami Mozgóképszínház" prózai nevet kapta, társadalmi drámák mentek Pola Negrivel, Asta Nielsennel és Olga Csehovával. Nem nagyon szerettük ezeket a filmeket, de ismertünk egy jegyszedőt az Expressben, és így minden pénteken okvetlenül ott voltunk.

Bekanyarodok a Nyikolajevszkajára. Ez a leglátványosabb kijevi utca. Ráccsal körülvett, csinosan körülnyírt hársfák. Nagy, tejfehér lámpák vastag láncokon, egyik házról a másikra átvetve. Vakító Lincolnok a Continental előtt. A cirkusz körül pedig rajokban várja a gyereknép Jan Cigan megjelenését, fogadásokat kötnek Danyila Paszunyko és a Halálmaszk mai mérkőzésére.

Tovább pedig az Olginszkaja, az Egyetem utca, a ráépített bankszékház félig gót, félig román stílusú

saroktornyocskáival... A csendes, álmos Lipki, amely még forró júliusi deleken is hűvös. Kényelmes villák poros ablakokkal... A kastélykert évszázados szilfái. A lábak alatt zizegő avar... És – megállj! – a meredek part. Tovább: a Dnyeper, kék messziség, hatalmas égbolt, a meredező kéményű, lapos Podol és a szakadék felett lebegő András-templom karcsú sziluettje, lapátkerekeikkel csapkodó gőzhajók, a darnyicai villamos csilingelése...

Kedves, drága Kijev...

Milyen messze van most mindez. És milyen régen volt, istenem, milyen régen! És mikor volt a főiskola, a rajzok, táblák, a rövid, álmatlan éjszakák két nappal vizsga előtt, a mindenféle építészeti elmélet, és még húsz más tárgy, amelyet már mind elfelejtettem...

Hatan voltunk elválaszthatatlan barátok: Anatolij Szergejev, Rugyenszkij, Vergun, Luszja Sztrizseva, a vidám, apró Surka Grabovszkij és én. Surkát valamiért mindenki Pintyőkének hívta. Együtt tanultunk, és együtt jártunk kirándulni. Valamennyi pályázaton mindig együtt vettünk részt. Befejeztük a főiskolát, és ugyanabba a gyárba kerültünk. Éppen csak hozzáfogtunk a munkához, új fejesvonalzókat vettünk, amikor...

Pintyőke elesett Kijev alatt, Goloszejevóban. Még anyám írta, abban a kórházban feküdt, ahol anyám is dolgozott. Mindkét lábát leszakította a gránát. A többiekről semmi biztosat nem tudok. Vergun állítólag fogságba esett. Rugyenszkijt, mint rövidlátót, nem hívták be, valószínűleg a hátországba költözött. Még kikísért a pályaudvarra. Anatolij állítólag híradós lett, valaki mondta, már nem emlékszem, ki.

Hát Luszja?... Lehet, hogy ő is a hátországba költözött? Aligha... Öreg, beteg anyja van; írtam a nagynénjének Moszkvába, de az semmit sem tud. Úgy emlékszem, mintha most volna: két évvel ezelőtt, július ötödikén, Luszja születése napján együtt

voltunk a Dnyeperen. Könnyű, sebes, gurulő üléses csónakot béreltünk, és messzire kieveztünk, a Natalkán túlra, a stratégiai híd mögé. Ott volt a kedvenc helyünk: nád és sás között megbúvó apró fövenypad. Senki sem ismerte, és soha nem is volt senki ezen a helyen. A víz olyan átlátszó, akár az üveg, a magas partról pedig nekifutásból lehetett beugrani... Majd az evezőktől frissen feltört tenyérrel, fáradtan ültünk a kastély parkjában, és Csajkovszkij *Ötödik szimfóniá*-ját hallgattuk. Oldalt ültünk, a padon, mellettünk mutatósan elhelyezett, élénkpiros virágok voltak, s a karmester gomblyukában is virág pompázott...

– Csinálunk harmadik sort is? – kérdi valaki a fülem mellett.

Összerezzenek.

A guggoló Valega kérdően pillant rám macskaszerűen csillogó, apró szemével.

– Harmadik sort... Nem, harmadik sort nem csinálunk. Menjetek át a négyes szakaszba, a kikötőhöz.

Átcipeljük a megmaradt aknákat a kikötőhöz, és ott is hozzákezdünk az aknásításhoz. Még negyven darab maradt.

4

Reggel hosszasan köröz állásunk fölött egy Messerschmitt. Nem nyitunk tüzet: takarékoskodni kell a lőszerrel. Két nagy csoport Heinkel és egy Ju-38-as kötelék nagy magasságban húz el északkelet felé.

Este hét óra tájt fiatal hadnagyocska érkezik a harcálláspontra, piros szegélyű, vadonatúj sapkát visel, jobb oldali szomszédunktól, a 852-es ezred harmadik zászlóaljától jön. Érdeklődik, mi újság nálunk, és mire készülünk. Náluk is minden csendes. Létszám hatvan körül, géppuska öt, viszont nincs aknavetőjük. Megvendégeljük ebéddel, és útnak indítjuk hazafelé.

A sötétség beálltával rakodni kezdünk. Megpako-

lunk két szekeret, a harmadikat itthagyjuk. Sirjajev törzsőrmester helyettese, a félszemű Pilipenko, sehogy sem tud megválni raktárkészleteitől: az ócska bakancsoktól, nyergektől, rongyokkal tömött zsákoktól. Miközben dohog és átkozza a németeket, a háborút meg a legyeket békésen hessegető, hollófekete lovát, Szirenykát, zsákjaival telerakja a szekeret. Sirjajev kidobálja. Pilipenko egykedvűen rágcsálja sodrott cigarettáját, mikor pedig Sirjajev eltávozik, serényen a töltényesládák alá dugdossa a zsákokat.

– Eldobni egy ilyen cipőt! Isten ellen való vétek. Mikor még ekkora út áll előttünk – és a szakadt ponyvával befödi a ládák alól kikandikáló zsákokat.

Tizenegy tájban megkezdjük a katonák visszavonását. Egyesével érkeznek, és szótlanul leheverednek az udvar fakózöld gyepére. Lopva dohányoznak, csomagolnak, megigazítják kapcájukat.

Pontban tizenkettőkor leadjuk az utolsó sorozatot. Közvetlenül az udvarról, és elindulunk.

Kis ideig még fehérlik a fenyők között a ház körvonala, majd az is eltűnik.

Az oszkoli védővonal nem létezik többé. Mindaz, ami tegnap még élettől lüktetett, gépfegyverekből és puskákból tüzelt, acsarkodott, amit a vázlatokon apró, piros ívek, cikcakkok és egymást keresztező szektorok jelöltek, amire harminc napot és éjszakát fordítottunk, amit kiástunk, három- vagy négyszeres födémréteggel borítottuk, fűvel és ágakkal gondosan álcáztunk – mindennek már senki sem veszi hasznát. Néhány nap alatt iszaptól cuppogó békatanya lesz itt, bűzös, fekete víz lepi el, besüpped, tavasszal pedig kisarjad rajta a friss, zöld fű. És csupán a gyerkőcök kószálnak majd térdig vízben gázolva azokon a helyeken, ahol valamikor az oldalozó és homloktüzet okádó géppuskák állottak, s gyűjtögetik a rozsdás töltényeket. És mindezt harc nélkül hagyjuk el, egyetlen lövés nélkül.

Gyér, bizonyára nemrég ültetett, fiatal fenyvesben

haladunk. Elmegyünk a törzs bunkerei mellett. Tehát nem tudtuk befejezni a harci egységek fedezékének kiásását. Tátong a befejezetlen gödör. Homályosan fehérlenek a sötétben a frissen hántolt fenyőtörzsek. Vállon cipeltük a közeli ligetből a fedezékek befedésére.

Petropavlovka: végtelen hosszú, poros falu. A templomtornyon lyuk ásítozik. A kis híd félig elkorhadt, terv szerint ma kellett volna megjavítanom.

Csend. Bámulatos csend. Még a kutyák sem ugatnak. Senki nem sejt semmit. Alszanak. Holnap pedig felébrednek, és ott találják a németeket.

Megyünk szótlanul, szinte bűntudatosan, lábunk elé nézünk, nem tekintünk hátra, nem búcsúzunk senkitől és semmitől – egyenesen kelet felé, a negyvenötös irányszög mentén.

Mellettem lépdel Valega. Hátizsákot cipel, két kulacsot, csajkát, térképtartót, tábori oldaltáskát és még kenyérrel megtömve gázálarcos tokot is. Indulás előtt ki akartam szórni a holmi egy részét, hogy könnyebb legyen, de Valega a közelébe sem engedett.

– Én jobban tudom, mire van szüksége a hadnagy elvtársnak. Múltkor saját maga csomagolt, és ottfelejtette a fogport, a borotvaecsetet meg a szappanostálkát. A vegyiekhez kellett menni kölcsönkérni.

Erre nem volt mit mondanom. Valegában egy diktátor veszett el, és oktalanság lett volna vitába szállnom vele. Különben is pompás legény. Sohasem kérdez semmit, és egy percig sem ül tétlenül. Ha megérkezünk valahová, öt perc múlva már áll a sátor, kényelmes, tágas, s okvetlenül friss fűvel bélelve. A csajka mindig úgy ragyog, mint az új. Sohasem válik meg a két kulacstól: az egyik tejjel, a másik pálinkával teli. Honnan szerzi, nem tudom, de mindig meg van töltve mind a kettő. Ért a hajnyíráshoz, borotváláshoz, csizmafoltozáshoz, szakadó záporban tűzrakáshoz. Minden héten fehérneműt váltok, harisnyámat pedig úgy megfoltozza, mint egy asszony. Ha folyó

mellett táborozunk, mindennap friss hal kerül, ha pedig erdőben, földi eper, fekete áfonya, gomba. És mindez szó nélkül, gyorsan, minden figyelmeztetés nélkül. Kilenchavi közös életünk alatt egyetlenegyszer sem volt okom megharagudni rá.

Most mellettem lépdel nesztelen, puha vadászlépteivel. Tudom, pihenőkor kiteríti majd a sátorlapot a legszárazabb helyen, és kezembe vajas kenyér kerül, és a tiszta, zománcos bögrében pedig tej. Ő pedig, a kicsiny, kerek fejű emberke, mellettem fekszik, szótlanul nézi a csillagokat, és pöfékel apró, görbe pipájából, amely öreges külsőt ad neki, noha mindössze tizennyolc esztendős.

Önmagáról nem beszél, csak annyit tudok, hogy nincsenek szülei. Él valahol egy asszonynővére, akit alig ismer. Valamiért törvény elé került, hogy miért, erről hallgat. Ült. Idő előtt bocsátották szabadon. Önként ment a háborúba. Vezetékneve tulajdonképpen Volegov, hangsúlyos o-val. De mindenki Valegának nevezi. Ez minden, amit tudok róla.

Ritkán beszélgetünk, szótlan és zárkózott. Csak egyetlenegyszer oldódott fel kissé. Tavasszal történt, vagy három hónapja. Veszettül átáztunk, és elfáradtunk. Tűz mellett szárítkoztunk. Én kicsavartam a kapcámat, ő meg konzervdobozban köleskását főzött. Már két hete éltünk rajta, és némi undorral nézegettük.

Sötét volt és hideg. Az átázott sátorlap összeugrott, és egyáltalán nem melegített. Ketten voltunk.

A tűz vörös lángjától megvilágított Valega, pipával a szájában, valamilyen manóhoz hasonlított, aki bűvös főzetét kavargatja.

– Amikor véget ér a háború – jelentette ki –, hazamegyek, és házat építek az erdőben. Gerendából. Szeretem az erdőt. És hadnagy elvtárs eljön hozzám három hétre. Együtt járunk majd vadászni meg halászni . . .

Elmosolyodtam.

– Miért éppen három hétre?

– Hát mennyire? – csodálkozott Valega, arca azonban semmit sem változott. Tovább pöfékelt, és egykedvűen kavarta a kását. – Több ideje nem lesz a munka miatt. De három hétre lejön hozzám. Tudok olyan helyeket, ahol medve van meg jávorszarvas, és a csukák tizenöt fontra is felhíznak. Pompás helyek akadnak nálunk az Altáj-vidéken. Nem olyanok, mint itt. Majd meglátja a hadnagy elvtárs is. – Kihúzta a kanalat, és megnyalta. – És pelmenyivel* fogom jóltartani. Tudok ám én pelmenyit készíteni. Ahogy azt nálunk szokás.

Ezzel véget is ért a beszélgetés.

Most pedig ránézek, és megkérdem.

– Nos hát, Valega, mikor fogom megkóstolni a te pelmenyidet?

Még el sem mosolyodik.

– Nincs hozzá jó hús. És itt nem is lehet amúgy rendesen elkészíteni.

– Szóval, várnom kell a háború végéig?

Nem válaszol, és továbblépked. Ormótlanul nagy bakancsának orra felfelé görbült, sapkája pedig kicsi: a feje búbján meredezik. Tudom, hogy három varrótű van belészúrva: fehér, fekete és terepszínű fonállal.

Hét óra tájban nagy pihenőt tartunk. A térkép szerint a falu neve Verhnyaja Duvanka; lakosai azonban Versilovkának nevezik. Huszonkét kilométerre fekszik Petropavlovkától. Eszerint körülbelül harmincat tettünk meg. Nem rossz eredmény ezen a nehéz úton.

A katonák elfáradtak a szokatlan teljesítménytől. Zsákjukat ledobva, a gyümölcsöskert fáinak árnyékában hevernek, lábukat magasra emelik. A legfürgébbek csajkájukban tejet és aludttejet hordanak. Valega is szerzett valahol egy fehér cipót és lépes mézet.

Eszem és dicsérem, bár nincs étvágyam. De nem szabad megsérteni Valegát.

* Húsos derelye.

Lábam sajog. Bal sarkam kissé feltört. Különben is pocsékul állok csizma dolgában, egészen szétfoszlott. Nem tudtam kivárni a vászoncsizmát. Most aztán összeszeköthetem akár dróttal is. Mégiscsak hallgatni kellett volna Valegára, és egy napig bakancsban járni, ezalatt megjavították volna a csizmámat. Most pedig ki tudja, mikor találkozunk a ruharaktárral. Az ezred bizonyára már messze jár, vagy hetven-nyolcvan kilométerre. Ha e két nap alatt meneteltek, akkor semmi esetre sem lehetnek kevesebbre. De talán valahol védekezésre kényszerültek, vagy át kellett törniük a németeken. A helyi lakosság azt állítja, hogy „vasárnap kora reggel vonultak erre a katonák. Estefelé meg ágyúk jöttek". Nyilván a mi hadosztálytüzérségünk. „Csak egy órát álltak, aztán továbbindultak. Olyan elcsigázott, komor katonák voltak."

De hol van az arcvonal? Elöl, hátul, jobbra, balra? Létezik-e egyáltalán? A térképen vastag, piros vonallal szokták jelölni, az ellenfelét pedig kékkel. Tegnap ez a kék vonal még az Oszkol túlsó oldalán volt. És ma?

Reggelig valószínűleg nem mozdultak a németek. A felderítőket bizonyára csak két óra felé küldték ki, amikor feltűnt a hallgatásunk. Három-négy óra tájban megkezdték a gyalogság átszállítását. Utána pedig gyülekezés, parancskiadás és más efféle, öt óra is lehet belőle. Most öt perc múlva nyolc. Gépesített felderítő oszlop már utolérhetett volna, de bizonyára nincs nekik. A gyalogság pedig nem ér a nyomunkba. A harckocsik és a gépkocsik este, vagy inkább holnap reggel előtt nem kelhetnek át erre a partra. Minden attól függ, van-e elegendő pontonjuk.

A németek Voronyezs alá értek. Valószínűleg már el is foglalták. De miért nem hallatszik a lövöldözés? Tegnapelőtt még észak felől jött az ágyúszó. Majd elcsitult, és északkeletre húzódott. Most pedig semmit sem hallani. Csend van.

A katonák a köleskásával teli kondérnál tolonga-

nak: mint mindig, morognak, hogy keveset osztanak. Rázzák az almafákat. Felállok, és odalépek Sirjajevhez. Ül, és pisztolyát tisztítja. Mellette szárad a kapcája.

– Továbbindulunk?

Szemét összecsípve, a világosság felé tartja pisztolya csövét.

– Csak esznek a fiúk, aztán megyünk. Legfeljebb húsz perc múlva.

– Mennyi van még hátra Novo-Belenykajáig?

– Úgy hatvan-hetven kilométer. Ott a térkép.

Méricskélem a távolságot. Hatvanöt kilométer a végeredmény.

– Még kétszerre való.

– Ha megnyomjuk, holnap ebédre ott leszünk.

– Ott lenni ott leszünk, de kérdés, találunk-e ott valakit. Attól tartok, nem azt, akit remélünk. Nem tetszik nekem ez a csend . . .

Odajön az első segédtiszt, a csupa szeplő Szavraszov hadnagy. Arca gondterhelt. Letelepszik, rágyújt.

– Két emberünk már hiányzik.

Sirjajev leteszi a pisztolyt a kapcára, és feléje fordul.

– Hogyhogy hiányzik?

– Ördög tudja, hogyan . . . Szidorenko az első századból, meg Kvaszt a másodikból. Este még megvoltak . . .

– Hová tűntek?

Szavraszov vállat von.

– Talán feltört a lábuk? Mi?

– Nem hinném.

– Hívd ide a századparancsnokokat.

Sirjajev gyorsan felcsatolja pisztolyát, és lábára csavarja a kapcát. Megjönnek a századparancsnokok.

Kiderül, hogy Szidorenko és Kvaszt földiek. Valahová Dvurecsnaja környékére valósiak. Az egyikhez még el is járt a felesége, mikor a védőállásban feküdtünk. Mindig összetartottak, noha más-más szá-

zadban szolgáltak. Eddig semmi panasz nem volt ellenük.

Sirjajev erősen összeszorított szájjal, szó nélkül hallgatja. Valahová félrenéz. Majd fel sem kelve, nem is pillantva a századparancsnokokra, színtelen hangon, lassan beszélni kezd:

– Ha még egy ember is lemarad, ezzel a pisztollyal lövöm le azt, aki felelős volt érte. – Rácsap a fegyver tokjára: – Megértettétek?

A századparancsnokok semmit sem válaszolnak, csak állnak, és a földre bámulnak. Az egyiknek remeg a szemhéja.

– Ennek a kettőnek már bottal üthetni a nyomát. Otthon vannak a lógósok... Kiverekedték magukat!... – Káromkodik egyet, és feláll. – Állítsátok talpra az embereket.

Szeme keskeny és szúrós. Még sosem láttam ilyennek. Megigazítja zubbonyát, lesimítja a ráncokat a hasán – kurta, rövid mozdulatokkal –, majd bebiztosítja pisztolyát, és bedugja a tokba.

A katonák felsorakoznak az úton. Menet közben felcsavarják a lábszárvédőket. A csajkák a kézben: tej van benne az útra. A kapuk előtt asszonyok állnak szótlanul; nehéz, durva kezük lecsüng. Minden ház előtt állnak, és nézik, hogyan vonulunk. Gyerekek is néznek bennünket. Senki sem szalad utánunk. Mindenki áll, és néz.

Csak egy öregasszony fut utánunk a faluvégen apró, öreges léptekkel. Arcát ráncok barázdálják, akár a pókháló. Kezében kis lábas, aludttejjel. Az egyik katona odatartja a csajkáját: „Köszönöm, öreganyám." Az anyóka pedig gyorsan keresztet vet rá, és hátra sem fordulva, ugyanolyan gyorsan visszasántikál.

Továbbmegyünk.

Igorral egészen véletlenül akadunk össze. Ő és Lazarenko – a törzs küldönce – úgy teremnek előttünk lóháton, mintha a föld alól bújtak volna ki. Lovuk tajtékos, zihál. Igor hajadonfőtt, portól feketén, arcán karcolás.

– Vizet!

Rátapad a kulacsra. Fejét hátravetve sokáig iszik, ádámcsutkája táncol. A víz a gallérja alá folyik, fehér csíkokat mos nyakán és állán. Nem kérdezünk semmit.

– Kötözd be a kancát, Lazarenko . . .

Lazarenko elvezeti a lovakat. A nagy, vörösbarna, alighanem a komisszáré, lesántult. Golyó ütötte a bal hátsó lábát. A vér megalvadt, legyek tapadnak rá.

Igor tenyerével megtörli ajkát, és leül az út szélére.

– Cefetül állunk – jelenti ki kurtán –, az ezrednek vége . . .

Hallgatunk.

– Az őrnagy elesett . . . a komisszár is . . .

Igor az alsó ajkát harapdálja. Ajka egészen fekete a portól, száraz, cserepes.

– A második zászlóalj tartózkodási helye ismeretlen . . . A harmadikból hírmondó sem maradt. Tüzérség nincs. Csak egy negyvenötmilliméteres ágyú, annak is ellőtték a kerekét . . . Adjatok egy kis dohányt . . . Elvesztettem a tárcámat.

Mindhárman rágyújtunk. Újság nincs, a noteszból tépünk ki néhány lapot.

– Makszimov vette át az ezred parancsnokságát . . . Ő is megsebesült. A bal tenyerén . . . Megparancsolta, hogy kutassunk fel benneteket, és fordítsunk vissza.

– De hová?

– Tudja is ilyenkor valaki, hogy hová . . . Térkép van? Nálam nincs már semmi. Se térkép, se térképtáska, se küldönc. Lazarenkót kellett magammal hoznom.

– Afonykával mi van, elesett?

– Megsebesült... Lehet, hogy azóta már meg is halt... Haslövés... Az egészségügyi zászlóaljhoz küldtem, de azt is szitává lőtték...

– Az egészségügyit is?

– Az egészségügyit is. És a hadosztály híradószázadát is meg a hadtáposokat is, mind... Adj még egy kis vizet...

Kortyol néhányat, száját öblögeti. Csak most veszem észre, mennyire lesoványodott a két nap alatt. Arca beesett. Cigányszeme csillog, haja csigákban tapad a homlokára.

– Röviden: az ezred létszáma száz fő. Helyesebben, amikor elindultam, száz volt. Ebbe bele van számítva mindenki, a raktárosok meg a szakácsok is. A te utászaid még sértetlenek. Azt hiszem, csak egy sebesült meg... Ég a cigarettád?

Ujjával fogva cigarettámat, rágyújt. Mélyet szippant. Vastag, erős gomolyban fújja ki a füstöt.

– Szóval, Makszimov azt mondta, keresselek meg titeket, és csatlakozzatok hozzá.

Sirjajev előszedi a térképet.

– Csatlakozzunk? De hol?

– A hadosztálytörzzsel elvesztettük az összeköttetést. – Igor szipkájával vakarja tarkóját. – Makszimov maga döntött így. A törzset nyilván elvágták tőlünk. Legutolsó állomása húsz kilométernyire volt Novo-Belenykajától. De Novo-Belenykajáig úgysem tudtunk volna eljutni.

– És hol vannak most a németek?

– A németek? Tíz-tizenkét kilométernyire innen falják a rántottát. És snapsszal öblítik le...

– Sokan vannak?

– Elegen! Negyven autót számoltam meg. Mind öttonnás, háromtengelyes. Ha mindegyikre csak tizenhat embert veszel, már ez is hatszáznegyven.

– És merre vonulnak?

– Nekem nem jelentették. Két út vezet onnan. Az egyik ide, a másik a műút felé, délnek . . .

– És Makszimov milyen parancsot adott?

– Makszimov? – Igor a térképre bök. – Kantyemirovka felé. Helyesebben Hutorki faluhoz. Ha nem találjuk ott, akkor egyenesen délnek, Sztarobelszk irányában.

Fesorakoztatjuk a katonákat.

Letérünk az országútról. Dűlőúton haladunk. Körös-körül, ameddig csak a szem ellát, szemek súlya alatt ringó, magas kalászok. A katonák tépdesik a kalászokat, szétmorzsolják a tenyerükben, és rágják az érett, aranyló szemeket. Magasan az égen pacsirták dalolnak. Egy szál trikóban menetelünk, a zubbony túl meleg.

Kiderül, hogy az egész teljesen váratlanul történt. Beértek egy faluba, beszállásoltak. Igor a harmadik zászlóaljnál volt. A második vagy öt kilométerre elöl járt. Nekiálltak az ebédfőzésnek. A falun áthaladó sebesültek azt mondták, hogy a német messze van, negyven kilométerre; állítólag feltartóztatták.

És egyszerre csak abból a faluból, ahol a második zászlóalj elhelyezkedett, harckocsik tűntek elő. Tíztizenkét darab. Senki nem értett semmit. Lövöldözés, zűrzavar támadt. Valahonnan német géppisztolyosok bukkantak fel. A tűzharcban elesett az őrnagy és a komisszár. Három harckocsit kilőttek, a géppisztolyosokat kiűzték a faluból; körkörös védőállást vettek fel. Ekkor küldte Igort értünk Makszimov. Éppen, amikor kifelé haladt a faluból, a németek megint támadni kezdtek: két tucat harckocsi és gépesített gyalogság vagy ötven teherautón. Igort is tűz alá vették az úton, a lovát megsebesítették. De hogy honnan van a karcolás az arcán, maga sem tudja: nem érzett semmit.

Átkelünk egy harckocsiárkon. Hatalmas cikcakkban húzódik végig a szántóföldön, és elvész a látóhatár peremén. A föld még friss, látszik, hogy nem-

rég ásták ki. A lövészárkok tiszták, rendesek, szabályosan kitűzöttek, gondosan fűvel álcázottak. A fű zöld, meg sem száradhatott.

Mindez mögöttünk marad. Hatalmas, hiábavaló, kárba veszett munka.

Így menetelünk egész nap. Néha letelepszünk egy tölgyfa árnyékában. Aztán megint felkerekedünk, és lépdelünk a száraz, szürke úton. A levegő reszket a hőségtől. Mindent belep a por. Végighúzod a kezed a homlokodon, megfeketedik. Testünket csak úgy marja a verejték. A katonák zubbonya csuromvíz, a kapcák szintén. Még rágyújtani sem akaródzik. Vadul cirpelnek a tücskök.

Az egyik faluban azt állítják az asszonyok, hogy egy órával ezelőtt haladtak át a németek. Vagy húsz autóval. Este pedig teméntelen motorkerékpáron vonultak el. És mind arrafelé, az erdőn túlra.

A helyzet egyre bonyolultabb. A fogatolt járművektől meg kell válnunk. Lerakjuk a géppuskákat, a töltényeket szétosztjuk. Az élelmiszer egy részét otthagyjuk, nincs más megoldás.

Éjszaka megered a szemerkélő, undok eső.

6

Hajnalban félig lerombolt gazdasági épületekre bukkanunk; kőből vannak, tetejük nincs, csak a gerendák meredeznek. Valamikor baromfitelep lehetett: körös-körül mindent elborít a tyúkpiszok. A nap borúsnak, nedvesnek ígérkezik. Átfáztunk, csizmánk cuppog, ajkunk elkékült. Tüzet rakni azonban nem szabad, mert a romokon messziről átlátni.

Még el sem tudok aludni a sátorlapon, amelyet Valega gyorsan kiterített, mikor valaki csizmája orrával megböki a lábamat.

– Védőállásba, mérnök ... Itt vannak a fritzek.

A sátorlap alól csupán Sirjajev harmonikásan re-

dőzött, sártól vöröslő csizmáit látom. A gerendák között kibukkan a komor, szürke ég.

– Miféle fritzek?

– Nézz csak oda, meglátod magad is.

Odanyújtja a messzelátót. Emberek mozognak láncalakzatban a mi építményeinkkel párhuzamosan, vagy másfél kilométer távolságban. Kevesen vannak: alig húszan. Géppuskájuk nincs, nyilván felderítők.

Sirjajev beburkolódzik a sátorlapba.

– Mi az ördög húzza őket ide. Tán kevés nekik a hely? Meglátod, ide dugják az orrukat . . .

Odajön Igor.

– Jól odapörkölünk majd nekik, ugye, zászlóaljparancsnok elvtárs?

Nyilván ő is aludt; arca egyik fele piros, és csíkok tarkítják. Sirjajev oda sem fordítja a fejét, néz a messzelátóba.

– Máris . . . Mi már kiterveltük, míg ti henyélni méltóztattatok. Az embereket felállítottuk, a géppuskákat elhelyeztük. Úgy bizony . . . Megálltak.

Fogom a messzelátót. Belenézek. A németek valamin tanakodnak, a messzelátó üvege nedves az esőtől, rosszul látni. Folyton törülgetni kell. Most felénk fordulnak. Egymás után ereszkednek le a vízmosásba. Nyilván úgy döntöttek, hogy azon mennek végig. Egy ideig senkit sem látni, majd újra megjelennek az alakok. Már közelebb vannak. Kimásznak az árokból, és egyenesen haladnak a mezőn.

– Ne nyissatok tüzet, míg nem mondom – súgja Sirjajev –, két géppuskát a szomszédos fészerben állítottam fel, onnan is jó a kilövés.

A fiúk a fészer falai mentén fekszenek, az ablakok és ajtók előtt. Az egyik zubbony nélkül, kék trikóban, sátorponyvával a hátán, felkapaszkodott a tetőgerendákra.

A csatárlánc egyenesen felénk közeledik. Már szabad szemmel ki lehet venni az egyes alakokat. Géppisztoly a vállon, semmit sem gyanítanak. Elöl az a

magas, sovány, szemüveges bizonyára a parancsnok. Neki nincs géppisztolya; bal oldalán pisztoly lóg; a németek mindig a bal oldalon hordják. Kissé dülöngélve jár, nyilván elfáradt. Mellette egy apró emberke jókora hátizsákkal. Kezét a szíj alá dugja, kurta szárú pipát szív, és a járás ütemére ingatja a fejét, szinte bóbiskol. Ketten hátramaradtak. Lehajolva nézegetnek valamit.

Igor oldalba bök.

– Odanézz . . . látod?

Azon a helyen, ahol a németek első csoportja az imént megjelent, megint mozog valami. Egyelőre még nehéz kivenni, micsoda, zavar az eső.

S hirtelen fülembe hasít a kiáltás:

– Tűz!

Legelöl a szemüveges német nehézkesen lehuppan a földre. Társa szintén. És még néhányan. A többi futásnak ered, felbukik, elbotlik, megint felkel, egymást taszigálja.

– Tüzet szüntess!

Sirjajev leereszti a géppisztolyt, csattan a závár. Egy német keresztül akar kúszni a mezőn. Leterítjük. Úgy mered meg négykézláb, majd lassan oldalára dől. Többet semmit sem lehet látni vagy hallani. Így telik el néhány perc.

Sirjajev megigazítja tarkójára csúszott sapkáját.

– Adj egy kis dohányt.

Igor a zsebében kutat.

– Mindjárt újra jönnek.

Odanyújtja a kerek, vörös színű dohányosdobozt. A németek ilyenben tartják a vajat és a lekvárt.

– Sebaj, színi egyet azért ráérünk. Cigaretta mellett mégiscsak vidámabb – Sirjajev ujjvastagságú cigarettát sodor. – Kíváncsi vagyok, vannak-e aknavetőik? Mert ha igen, akkor . . .

A fészertől két lépésnyire robbanó akna nem engedte, hogy befejezze a mondatot. A másik valahol a falon túl robban, a harmadik pedig közvetlenül bent.

A tűz öt percig tart. Sirjajev guggolva ül, hátát a falnak veti. Igort nem látom. Az aknák ötös-hatos sorozatokban repülnek. Majd néhány másodperc szünet, és megint öt-hat darab. Mellettem valaki magas, szinte női hangon nyöszörög. Azután hirtelen csendesség támad.

Felkönyökölök, és kipillantok az ablakon. A németek egyenesen felénk rohannak a mezőn.

– Az egész az én vezényszavamra . . .!

Sirjajev felpattan, és egyetlen ugrással a géppuskánál terem.

Három rövid sorozat. Majd egy hosszabb.

A németek eltűnnek az árokban. A katonák kibújnak a fészerekből, és beássák magukat a hátsó fal mögött. Bent csupán két gépfegyvert hagyunk: ez egyelőre elegendő. Már négy sebesültünk és hat halottunk van.

Újra megkezdődik a tűz. Az aknavetőktől fedezve a németek kimásznak az árokból. Sikerül vagy húsz méterre előre futniuk, nem többre. A terep teljesen sík, nem tudják fedezni magukat. Egyenként szaladnak vissza az árokba. Nagyobb részük pedig ottmarad. A gazzal benőtt, agyagos földön magányosan zöldellnek a testek halmazai.

A harmadik kísérlet után a németek felhagynak a támadással, Sirjajev zubbonya ujjával megtörli esőtől és izzadságtól nedves homlokát.

– Most majd be akarnak keríteni . . . Ismerem már őket.

Az ablakon bemászik Szavraszov. Rettenetesen sápadt. Úgy rémlik, a térde is remeg.

– Nálunk, abban a fészerben, majdnem mindenki elesett . . . – mondja, és zihálva vesz lélegzetet. – Egy szilánk megrongálta a géppuskát . . . Szerintem – és zavartan pillant a zászlóaljparancsnokról énrám, majd megint Sirjajevre.

– Mi az, hogy szerintem? – kérdi élesen Sirjajev.

– Tenni kellene valamit . . .

– Tenni! Tenni! Ezt nélküled is tudom... Hány ember lett harcképtelen?

– Én még... nem... nem számoltam össze.

– Nem számoltad össze...

Sirjajev feláll, és a fészer hátsó falához megy. A kitört ablakon keresztül sík, egyhangú mező látszik, sehol egy bokor.

– No, mit tegyünk? Továbbmenjünk? Itt nem maradhatunk...

Megfordul. A szokottnál kissé sápadtabb.

– Hány óra? Az enyém megállt.

Igor az órájára pillant.

– Tizenegy húsz.

– No, akkor... – Sirjajev ajkát rágja. – Csak egy géppuskát kell feláldozni. Hogy fedezzen.

Kiderül, a géppuskások közül csupán Filatov maradt meg. Kruglikov elesett. Szevasztyanov megsebesült. Sirjajev körüljártatja szemét az épületen.

– Hát Szedih, hol van Szedih?

– Ott, a gerendákon üldögél.

– Hozzám!

Az egy szál trikót viselő legény ügyesen függeszkedve a gerendán, könnyedén a földre ugrik.

– Ismered a géppuskát?

– Ismerem – feleli az halkan, alig mozgatva ajkát.

Egyenesen Sirjajev szemébe néz, szeme se rebben. Arca rózsás, aranyos pihe orcáján. Szeme egészen gyermekes: vidám, égszínkék, alig-alig kancsal, lányosan hosszú pillákkal. Ilyen arccal inkább galambokat kellene kergetni, vagy a szomszéd pajtásokkal birkózni. És sehogy sem illik hozzá – mintha valaki rosszul rakta volna össze – az erős nyak, a széles váll, a feszes, minden mozdulatra megremegő karizom. A fiún nincs zubbony, ócska, kifakult trikója málladozik a feszülő izmok alatt.

– A zubbonyod hol hagytad? – kérdi Sirjajev visszafojtott mosollyal, de parancsnoki szigorral.

– Tetvészkedtem, zászlóaljparancsnok elvtárs...

Éppen akkor gyüttek a fritzek . . . Itt a zubbonyom, a géppuskám . . . – és zavartan piszkál egy hólyagot széles, kérges tenyerén.

– Jól van, hát a németet ismered-e?

– Mit? A géppuskát?

– Persze hogy azt. Géppuskákról beszélünk most.

– A németet már rosszabbul . . . de azért, azt hiszem, valahogy csak . . . – és elakad.

– Nem tesz semmit, én ismerem – szól közbe Igor –, valakinek úgyis itt kell maradnia a parancsnokok közül.

Zsebre dugott kézzel áll, kissé himbálja magát egyik oldalról a másikra.

– Úgy gondoltam, hogy Szavraszov. Különben így is jól van . . . – Sirjajev nem fejezi be a mondatot, és megint Szedihhez fordul. – Érted, vitéz? Itt maradsz a főhadnagy elvtárssal. Lazarenko is marad, harcedzett legények, meg lehet bízni bennük. Magad is láthatod, Filatov egyedül marad. Biztosítani fogtok bennünket. Érted?

– Értem – feleli halkan Szedih.

– Mit értesz?

– Itt maradok biztosítani a főhadnagy elvtárssal.

– Akkor mindenki a helyére – vezényel Sirjajev, begombolja zubbonya gallérját, és visszazökken nyugalmába. – Amellé ülj, de előbb húzd odább. Ott jobb, ahol a Maxim-géppuska van. Készítsd elő az embereket, Szavraszov.

Szavraszov eltávozik. Nem tudom levenni a szemem a térdéről: szüntelenül reszket, apró, undok reszketéssel.

– Sokáig ne üldögéljetek – mondja Igornak Sirjajev. – Egy órát, ne tovább. Aztán induljatok utánunk. Egyenesen keletnek. Kantyemirovka felé.

Igor szó nélkül bólint, miközben egyik lábáról a másikra áll.

– A géppuskát hagyjátok itt. A zárat dobjátok ki belőle; ha marad heveder, vigyétek magatokkal.

Öt perc alatt kiürül a fészer. Én is maradok Valegával. Sirjajev elvonul tizennégy emberével. Közülük négy sebesült, egy súlyosan. Sátorlapon viszik.

Az eső elállt. A németek hallgatnak. Bűzlik a rothadó tyúkpiszok. Én és Igor a bal oldali géppuska mellett fekszünk. Valega pöfékel a pipájával. Szedih felállítja géppuskáját, aztán kinéz az ablakon. Majd Valega előhúzza a kétszersültet és a vizeskulacsot. Sorban iszunk az alumínium pohárból. Az eső megint rákezdi.

– Hadnagy elvtárs, igaz-e az, hogy Hitler fél szemű? – érdeklődik Szedih, és rám függeszti világos gyermekszemét.

– Nem tudom, Szedih, azt hiszem, megvan mind a két szeme.

– Pedig Filatov, a géppuskás, úgy mondta, hogy hiányzik az egyik szeme. Meg aztán, hogy gyereke sem lehet . . .

Elmosolyodom. Látszik, Szedih nagyon szeretné, hogy valóban így legyen. Lazarenko leereszkedően odahunyorít.

– Még az első világháborúban gázmérgezést kapott. Meg egyáltalán nem is német, hanem osztrák. És a neve nem is Hitler, hanem valami furcsa, csupa *s* betű. Igaz, hadnagy elvtárs?

– Igaz. Schickelgruber az igazi neve, és tiroli . . .

– Tiroli . . . – ismétli elgondolkodva Szedih, és felhúzza a zubbonyát. – És a németek szeretik?

Elmondom, hogyan és miért jutott Hitler hatalomra. Szedih szemrebbenés nélkül, figyelmesen hallgatja, száját kissé eltátja; Lazarenko pedig olyan képpel, mint aki már rég tudja. Valega pöfékel.

– Hát az igaz-e, hogy Hitler csak őrvezető? A politikai tiszt mondta.

– Igaz.

– Hogy lehet ez? . . . Ő a vezérük . . . és csak őrvezető.

Zavarba esik, és piszkálni kezdi a hólyagot a tenyerén. Tetszik nekem a zavara.

– Már régóta háborúskodsz, Szedih?

– Rég ám . . . Negyven szeptembere óta . . .

– És hány éves vagy?

Tűnődve ráncolja a homlokát.

– Én? Hát tizenkilenc. A huszonhármas korosztályból.

Kiderül, hogy még Szmolenszk alatt megsebezte egy gránátszilánk a lapockáján. Három hónapig nyomta az ágyat, azután a délnyugati frontra irányították. Az őrmesteri rangot már itt, a mi ezredünkben kapta.

– Na, és tetszik neked a háború?

Zavartan elmosolyodik, vállat von.

– Egyelőre megjárja . . . De így iszkolni nem érdekes.

Erre még Valega is elmosolyodik.

– Hát haza nem kívánkozol? Nincs honvágyad?

– Dehogynem . . . Csak nem most.

– Hanem mikor?

– Hát mit ér az, ha így jövök? Már akkor tiszti váll-lappal, ahogy a hadnagy elvtárs.

Valega hirtelen felemelkedik, és kinéz az ablakon.

– Mi az?

– Jönnek a fritzek, azt hiszem . . . Amott, a domb mögött . . .

Bal felől közelednek a németek, hogy átkaroljanak. Szökellve, egyenként. Igor ráhajol a géppuskára. Rövid sorozat. Háta és a két könyöke csak úgy remeg belé. A németek elrejtőznek.

– Mindjárt ránk ver az aknavetőkkel – mondja halkan Lazarenko, és odakúszik a géppuskájához.

Két perc múlva elkezdődik a tűz. Az aknák a fészer körül csapdosnak, belülre nem vágnak. A németek újra megpróbálnak átszaladni. Jól látni, amint felugrálnak, futnak néhány lépést, lehasalnak, majd megint visszafutnak. A géppuska csupán kis porcsíkot

ver fel, de ezen túl nem merészkednek a németek. Így ismétlődik ez, háromszor, négyszer.

A heveder a vége felé jár. Kilőjük az utolsó töltényeket, és sorjában kimászunk a hátsó ablakon; Szedih, Igor, Valega, majd én, utánam pedig Lazarenko.

Mikor lemászom az ablakról, akna robban mellettem. A falhoz lapulok. Hátulról valami súlyos zuhan rám, és lassan odébb csúszik. Lazarenko megsebesült, a hasát érte. Látom, hogy arca hirtelen elfehéredik, és erős fogai összezárulnak.

– Nekem már befellegzett... – És mosolyogni próbál. Inge alól vörös hullám tör elő. Görcsösen szorítja le az ujjaival. Homlokára kövér verejtékcseppek ülnek ki.

– Én már... hadnagy elvt... – s nem is beszél már, hanem hörög. Egyik lába begörbült, nem tudja kiegyenesíteni. Fejét hátravetve, lihegve lélegzik. Kezét a hasára nyomja. Felső ajka ugyanolyan fehér, mint a bőre, és szüntelenül reszket. Még mondani akar valamit, de semmit sem lehet érteni. Minden erejét megfeszítve fel akar emelkedni, de nyomban összecsuklik. Ajkának remegése megszűnik.

Kivesszük zsebeiből a tollkést, a cigarettapapírnak összehajtogatott újságot, a piros gumival átkötött, kopott levéltárcát. Zubbonyában megtaláljuk komszomol-igazolványát és egy dőlt betűs, háromszögbe hajtott levelet.

Szűk gödörbe tesszük Lazarenkót, sátorlappal takarjuk be, kezünkkel szórjuk rá a homokot. Térdben behajlított lábbal fekszik, mintha aludna. Mindig így alszanak a katonák a gödörben.

Majd egyenként átszaladunk egy kis halomig. Onnan egy másik, nagyobbhoz. A németek állandóan tűz alatt tartják a fészert. Egy ideig látszanak még a tetőgerendák, azután azok is eltűnnek.

Éjszaka ráakadunk a mieinkre. Körös-körül szuroksötétség, eső, sár. Autók, szekerek. Egy rekedt, erőlködő hang túlharsogja az általános zsivajt.

– Gyí te, nyavalyás... N-na-n-na... Az ördög bújjon beléd, te parazita... gyí... Te nyavalyás...

És így megy tovább: „nyavalyás" és „parazita", változatlanul egyhangúan, rövid szünetekkel, hogy a hang tulajdonosa egy kis levegőhöz juthasson; de nekem drágább a legszebb muzsikánál. A mieink!...

Hídacska. Egy ponyvával fedett, nagy szekér egyik kereke alatt beszakadt a palló. A két nyomorúságos kanca – csupa csont és bőr, oldaluk felvérzett, nyakuk behúzva – patkóival csúszkál a nedves deszkán. Hátul gépkocsik. A felvillanó reflektorok fényében csuromvizes alakok. Egy jól megtermett legény rövid újjasban szemén-szájján veri a lovakat az ostorával.

– Nyavalyás paraziták... Gyí-í... Az ördög bújjon...

Valaki a kerekeknél matat, átkozódik és nyög.

– De ne ezt a kereket fogd... A másikat...

– Nesze neked... Nem látod: korhadt...

– Fogd a tengelynél.

– A tengelynél... Nézd, mennyi ládát dobtak rá!... A tengelynél...

Egy csuklyás alak meglök a vállával.

– Dobjátok a fészkes fenébe!

– Majd doblak én téged – fordul feléje a jól megtermett legény.

– Le is dobom... Mit képzelsz, órákig ácsorogjanak miattad az autók.

– Hadd ácsorogjanak.

– Szerjoga, indítsd el a kocsit – int a csuklyás.

A jól megtermett legény vállon ragadja. A szekér alól kimásznak még hárman. Keserves, egyhangú káromkodás hasítja a levegőt. Semmit sem lehet már kivenni. Odajönnek a sofőrök, még néhányan. Az autó-

lámpák fényében nedves hátak, fáradt, piszkos arcok, tarkóra csapott sapkák tűnnek fel. A csuklyás emberben felismerem Kopirkót, fegyverműhelyeink parancsnokát. A csuklya folyton a szemébe lóg, szörnyen zavarja. Engem nem ismer meg.

– Hát maga mit akar?

– Nem ismersz meg? Kerzsencev vagyok, a mérnök.

– Mi a szösz! Honnan? . . . Egyedül?

És választ sem várva, megint rátámad az ostoros legényre. Mindnyájan nekigyürkőznek a szekérnek, és kiáltozás, szitkozódás közepette kirántják a megrekedt kereket. Valega és Szedih tevékeny részt vesz a munkában.

– Ülj fel a kocsimra – mondja Kopirko hozzám lépve –, elviszlek.

– Merrefelé tartasz?

– Hogyhogy merre?

– Hová viszel? Nekem Kantyemirovka felé kell mennem. Van ott valami Hutorki nevű falu.

– Talán meg akarod nézni a németeket, mi? – kérdi Kopirko fáradt mosollyal. – Alig tudtam kivonszolni onnan a kocsimat.

– És most hová mégy?

– Ahová a többi. Délnek. Millerovo felé, vagy mi . . . No, szállj fel!

– Nem vagyok egyedül. Negyedmagammal.

Habozik, majd legyint.

– Jól van. Üljetek fel. Úgysem elég a benzin. És ki van veled?

– Szvigyerszkij és két katona: küldöncök.

– Másszatok be a ponyva alá, oda, abba a Fordba. Mi ketten különben elférünk a vezetőfülkében is. Ördög tudja, mi van ezzel a híddal, elbír-e . . .

A híd azonban elbír. Nyikorog, de elbír. A kocsi lassan halad, szuszogva és köhögve. A motor makrancoskodik.

– Sirjajevet nem láttad? – kérdezem.

– Nem. Hol van?
– Velem volt, de most nem tudom, merre lehet.
– Hallottad, hogy az őrnagy és a komisszár elesett?
– Hallottam. Hát Makszimov?
– Nem tudom, én a hadtápnál voltam.
Kopirko hirtelen lefékez. Előttünk kocsitorlasz.
– Így megy ez állandóan ... Három lépés előre, egy óra ácsorgás ... És ráadásul ez az eső.
Megkérdezem, ki van még itt az ezredből.
– Senki. Az ördög sem tud eligazodni. Hadseregünk már teljesen összekeveredik a szomszédokkal. A hadosztálytörzs valahová északra költözött, ott meg németek vannak. Se térkép, se iránytű ...
– És a németek?
– Fene tudja, hol lehetnek most ... Két órával ezelőtt még Kantyemirovkában voltak ... Fogytán a benzinünk. A tetejébe meg is hűltem. Hallod, milyen a hangom – kezével végigsimít a szemén. – Két éjszaka nem aludtunk ... A sofőr és a fegyvermester eltűnt a bombázás alatt ... Két kanna benzint elloptak. Magad is megértheted.
Az előttünk veszteglő kocsi megindul. Továbbhaladunk. A fülkében meleg van, a motorból forróság árad, én elbágyadok, és bóbiskolni kezdek. A zökkenőkön felriadok. Majd megint elalszom. Valami ostobaságot álmodom.
Reggelre elfogy a benzin. Alig vánszorgunk el a faluig.
Bemászunk egy házba, és fáradtan zuhanunk a földre, a horkoló testekre és a napraforgóhéj-rétegére.
Napközben kissé felszikkad. A felhők tépett foszlányokban száguldanak kelet felé. Néha sietve, kellemetlenül kibukkan a nap. Az utat ellepik a járművek. Fordok, kis GAZ-ok, ZISZ-ek, hatalmas, fedett Studebakerek. Ezekből, igaz, nincsen sok. Aztán szekér szekér hátán. Vonul a hadosztály tüzérsége. A hosszú ágyúcsöveken fürtökben himbálódznak a libák. Valahol éktelenül sivalkodik egy malac. Mindenféle kor-

dé, összeeszkábált szekér, üres lövegmozdonyok. Sok lovas. Két hajtó tehénháton: lábszártekercsüket a szarvához kötik, úgy hajtják.

És mindez kiáltozás, kurjongatás és ostorpattintás közepette halad előre, délkeleti irányba, a szemhatáron is túlra, ligetek, malmok, háromszögelési pontok mentén. A hatalmas, tarka hernyó kúszik, kanyarog, meg-megáll, összerezzen, és továbbkúszik . . .

Az útszélén ülünk egy hosszú, görcsös fatuskón, és utolsó dohányunkat szívjuk. Valega zsákjában van még egy csomag mahorka, de ez az egész, négyünkre. Kopirkónak kocsijával együtt nyoma veszett: nyilván sikerült felhajtania némi benzint, és elporzott nélkülünk. Isten vele . . . Még szép tőle, hogy az éjszaka elhozott.

A szekerek lekanyarodnak a kúthoz. Ott nagy a tolongás és üvöltözés. A kútban már alig van víz. A lovak elfordítják fejüket a zavaros, borsószínű létől. És mégis mindenki nyomakszik és ordít, vödröket lóbálva.

– No . . . – szólal meg Igor, s a messzeségbe néz.

– Mi az a no?

– Mi lesz tovább?

– Megyünk, nyilván.

– De hová?

Magam sem tudom, hová menjünk, de mégis felelek:

– Megkeressük a mieinket.

– Kicsodát? Sirjajevet meg Makszimovot?

– Sirjajevet, Makszimovot, az ezredet, a hadosztályt, a hadsereget . . .

Igor nem válaszol, fütyörészni kezd. E két nap alatt alaposan beesett az arca, orra hámlik, egykor hetykén kipödrött bajsza lecsüng, mint valami tatáré. Most nem hasonlít ahhoz az elegáns fiatalemberhez a fényképen, amelyet egyszer mutatott. Selyeming, csíkos nyakkendő, hatalmas csomóba kötve, csőnadrág . . . A képzőművészeti főiskola diplomamunkáját készítő nö-

vendéke. Az asztal szélén ül hanyag testtartásban, palettával a kezében, fogai közt cigaretta. Háta mögött pedig nagy vászon, mindenféle dinamikus, rohanó alakokkal . . .

A másik fényképen pedig egy csinos, kissé kancsal szemű lány, fehér szvetterben. A hátlapon megható sorok még kiforratlan írással . . .

Mindez nincs többé . . . És ezred sincs, sem szakasz, sem Sirjajev, sem Makszimov. Csak feltört sarok van, átizzadt zubbony fehér csíkokkal, pisztoly az oldalon, és a németek Oroszország szívében, lavinaként nyomulva a Don felé, autókaravánok és malomkövekként őrlő nehéz gondolatok . . .

A kútnál óriási tömeg, ordítozás. Az emberek őrjöngenek a szomjúságtól. Egy vödör a levegőbe röppen, a lármára mindenünnen összefutnak. A tömeg nő, árad, az út felé hömpölyög.

Pedig nem lett volna rossz festő Igorból. Keze biztos, vonalai merészek, kitűnően rajzol. Egyszer lerajzolt engem és Makszimovot noteszlapokra. Ma is őrzöm a bőrtáskámban.

Ismeretségünk veszekedéssel kezdődött, Szerafimovicsban, mikor még alakulóban voltunk. Én elvittem az embereit a gázvédelmi óvóhelytől, és lövészárokásásra osztottam be. Ő nyomban odaszáguldott kigombolt zubbonyban, félrecsapott, fülvédős sapkában, jogos haragtól forrva. Röviddel azelőtt nevezték ki vegyvédelmi főnöknek az ezredünkbe, ahol én már két hete mérnökként működtem. Az öregebb jogán lehordtam. Ezután vagy tíz napig nem beszéltünk egymással.

Később, majdnem Harkov alatt már, egészen véletlenül megpillantottam térképtartójában egy vázlatkönyvet. Ezzel kezdődött a barátságunk.

Hosszú teherautóoszlop vonul el mellettünk, a zökkenőkön ugrándozó, apró páncéltörő ágyúkkal. Az autók szokatlanul rendes külsejűek, az ajtókon vastag, takaros számok: D–3–54–27, D–3–54–26. Nem

a mieink. A mi gépkocsijaink D–1-gyel kezdődnek. Az autók ponyvái alól lábak lógnak ki, napégette, szakállas arcok néznek ki.

– Melyik hadseregből, fiúk?

– Melyiket keresi?

– A harmincnyolcadikat.

– Eltévesztette az irányt. Meg kell érdeklődni a tudakozóban – mondják nevetve.

A gépkocsik pedig egymás után vonulnak, sárgák, zöldek, barnák, tarkák. Se vége, se hossza.

– No, menjünk?

Igor feláll, és csizmája sarkával elnyomja a cigarettacsutkát.

– Gyerünk.

Belevetjük magunkat a hömpölygő áradatba.

8

– Hé, vitézek!

Valaki felénk int egy tovahaladó szekérről. Olyan a képe, mint Kaluzsszkijé, a hadtápfőnök helyettesé. Ül a szekéren, és integet.

– Gyertek már ide!

Odamegyünk. Valóban Kaluzsszkij. Vodkaszag árad belőle, zubbonya kigombolva, kiborotvált szemöldökű arca vörösen fénylik.

– Másszatok be a fogatomba! Hazaszállítlak titeket. A villamost úgysem tudnátok kivárni – és kezét nyújtja, hogy segítsen bemászni. – Akartok vodkát? Megkínálhatlak.

Mi elhárítjuk, nincs kedvünk inni.

– Kár. Jóféle itóka. És harapnivaló is akad, a pótadagot még nem tudták szétosztani. Vaj, sütemény, halkonzerv – vidáman hunyorít, és barátságosan vállon vereget. – Az embereiteket pedig ültessétek azokra a szekerekre. Velem van az egész anyagraktár, öt kocsi.

– És merre tart? – kérdem.

– Naiv ember. Ki tesz fel manapság ilyen kérdéseket? Megyünk, és kész. Hát te hová akarsz eljutni?

– Én komolyan kérdem.

– Én meg komolyan felelek. Sztálingrádig csak elvergődünk valahogy.

– Sztálingrádig?

– Talán nem felel meg? Taskentbe akarsz menni? Vagy Alma-Atába?

Fergeteges kacajban tör ki, arany koronái elővillannak. Nevetése ízes és ragadós. És az egész emberen csak úgy feszül a hús, bele sem lehetne csípni.

– A mieinkkel nem akadtál össze? – kérdezi Igor.

– Nem. Csak egypár harcossal. Azt mondják, az őrnagy és a komisszár elesett. Makszimovot állítólag bekerítették. Kár érte, eszes fickó volt. Mégiscsak mérnök . . .

– Hát a rangjelzésed hol hagytad? – szakítja félbe Igor, szemével Kaluzsszkij gallérjára mutatva.

– Lepotyogtak. Tudod, hogy manapság milyeneket csinálnak? – Kaluzsszkij hunyorít. – Felveszed, három nap múlva pedig mintha ott se lett volna. Műanyag . . .

– Úgy emlékszem, az öveden is volt csillag.

– Volt. Jó öv volt, vállszíjjal. De oda kellett adnom: kikunyerálta a hadosztály-fényképész. Ismeritek, az a sánta, bottal jár. Mégiscsak kellemetlen visszautasítani. Annyira kunyerált. Ne töltsek mégis száz grammot?

Elhárítjuk.

– Kár. Pedig jóféle moszkvai – és húz egyet a kulacsból, vajat harap hozzá, csak úgy, kenyér nélkül.

– Pompás ínyencfalat. Sosem rúgsz be: bevonja a gyomorfalat. Az orvosunk mondta nekem. Ő is jófejű ember: két fakultást végzett Harkovban. Láttam a diplomáját is.

– És most hol van, nem tudod?

– Nem tudom. Biztosan keresztülvágta magát. Van

esze, nem dugja oda az orrát, ahová nem kell – mondja, és megint kacsint.

És még sokáig beszél, olykor hörpint a vodkából, és megnyalja vajtól fénylő, kurta ujjait. Néha félbeszakítja elbeszélését, és kikáromkodja magát a szomszéd kocsibeliekkel, az elakadt és az utat elálló gépkocsizókkal, az ostorukat elvesztett vagy a kutat elmulasztó hajtókkal. És mindezt csak úgy félvállról, bár némi lelkesedéssel, sőt kiforrott művészettel végzi.

A helyzetről pedig a következő a véleménye. A dolog nyilván a vég felé közeledik, az egész front hátrál – ezt biztosan tudja. Beszélt egy őrnaggyal, aki egy ezredestől hallotta. A németek szeptemberre végezni akarnak az egésszel. Ez nagyon szomorú, de szinte befejezett ténynek tekinthető. Ha Moszkva alatt sikerült is feltartóztatni a németeket, most bezzeg amúgy „istenigazában" nekiláttak . . . Van légierejük, ma pedig ez minden . . . Józanul kell szembenézni az eseményekkel. A legfontosabb: át kell verekedni magunkat a Donon. Vjosenszkaja állítólag már elesett, tegnap tért vissza onnan egy hadnagy. Már csak Cimljanszkaja maradt: azt pedig pokolian bombázzák, azt mondják. Végső esetben a szekereket sorsukra kell hagyni, és valahol lejjebb átkelni. Különben – de ez hétpecsétes titok – tegnap a faluban cserélt három civil ruhát, inget, nadrágot meg cipőt is. Kettőt átengedhet nekem és Igornak. Nem kell az ördögöt a falra festeni, de minden előadódhat. És az embernek meg kell őriznie önmagát, még hasznára lehetünk a hazának. Egyébként van még egy terve . . .

De nem tudja elmesélni a tervét. A mellettem ülő és késével szótlanul csizmája talpát kapirgáló Igor hirtelen felveti a fejét. Lesoványodott, borotválatlan arca szinte elfeketedett a lesülés és a por rétege alatt. Sapkája a tarkójára csúszott.

– Tudod, mit szeretnék most legjobban, Kaluzsszkij?

– Tejfeles derelyét, ugye? – nevet Kaluzsszkij.

– Nem, nem derelyét... Hanem a pofádba vágni. Lendületet venni – így –, és belevágni az öntelt pofádba... Érted már?

Kaluzsszkij néhány másodpercig nem tudja, mit feleljen, megharagudjon vagy tréfára fordítsa, de nyomban erőt vesz magán, és szokásos vihogása közben megveregeti Igor térdét.

– Az idegek, hej, ezek az idegek... Az embernek a könyökén jön ki ez a sok bombázás...

– Eredj a pokolba a bombázásaiddal meg az idegeiddel! – Igor összecsattantja kését, és zsebébe dugja. – És az ilyen még parancsnok lehet... Én alig lelem a helyem, te pedig: „még hasznára lehetünk a hazának". Mi a fenének kell a hazának ilyen rongy ember, mint te! Legalább a hajtó előtt szégyellnéd magad ilyeneket mondani.

A hajtó úgy tesz, mintha nem hallaná. Kaluzsszkij leugrik a szekérről, és elfut, hogy szitkozódjék a sofőrrel. Szerencséjére, egy jókora Dodge elállta az utunkat.

Én és Igor átszállunk egy másik szekérre.

9

Az áradat kissé ritkul. Egy része mégis elkanyarodik Vjosenszkaja felé, mások Morozovszkaján keresztül Kalacs irányába, a többiek pedig – és ezek vannak a legtöbben – Cimljanszkaja felé haladnak.

A sztyepp kopár, kínzóan sík, csak itt-ott emelkedik egy-egy halom, mint valami bibircsók. Száraz, kiégett vízmosások. Egyhangú tücsökcirpelés, akár a távíródrótok búgása. Nyulak ugranak fel, közvetlenül az ember lába alól. Géppisztollyal, revolverrel lőnek rájuk, de mindig elhibázzák. Üröm, por, trágya és lóhúgy szaga terjeng.

Megyünk. Megyünk nappal és éjjel, csak annyi időre állunk meg, hogy megabrakoltassuk a lovakat, és

ebédet főzzünk. Németeket nem látni. Vagy kétszer átrepül fölöttünk egy felderítőgép, röpcédulákat szór. Egy ízben eltörik az egyik kerék, fél napig javítjuk. A vak, szürke kancát kicseréljük egy pej csikóra. Rengeteg bajt okoz, kirúg, prüszköl, nem akar húzni. Ezt is kicseréljük valamilyen nedves, leffedt ajkú, békés és iparkodó vén gebére.

A hangulat pocsék. Legalább egy hadijelentést lehetne szerezni, és megbizonyosodni, hogy a többi arcvonalszakaszon jobban mennek a dolgok, mint nálunk. Legalább bukkannának fel valahol a németek. De így, se német, se háború; csupán unalmas huzavona.

Egy híradós, őrnagy, akinek segítünk kihúzni a jeepjét az árokból, közli, hogy jelenleg Vorosilovgrád és Millerovo között folynak a harcok, és ez a szó: harcok, rövid időre megnyugtat, mégiscsak viaskodnak a seregek.

– Egyébként pedig iparkodjatok eljutni Sztálingrádba, ha a saját hadseregeteket nem találjátok meg. Ott most új alakulatokat szerveznek. Hamarosan a frontra juthattok . . . – És becsapva az ajtót, eltűnik a porfelhőben.

Mi pedig káromkodva felkapaszkodunk a szekerekre, hogy vinné el őket a sátán!

Megint sztyepp, por, fakó, izzó égbolt.

Az asszonyok kérdezgetik, merre vannak a németek, és hová megyünk. Mi pedig szó nélkül isszuk a pincéből felhozott hideg tejet, és legyintünk kelet felé.

Arra . . . A Donon túlra . . .

Nem tudok ránézni ezekre az arcokra, ezekre a kérdő, csodálkozó szemekre. Mit feleljek nekik? Galléromon két négyszög, oldalamon pisztoly. Miért nem vagyok ott a többiekkel, miért vagyok itt, miért rázódom ezen a nyikorgó szekéren, és legyintek csupán minden kérdésre? Hol a szakaszom, az ezredem, a hadosztályom? Hiszen parancsnok vagyok . . .

Mi felelhetek minderre? Hogy a háború – háború, hogy az egész a váratlanságon és ravaszságon épül,

hogy a németeknek jelenleg több harckocsijuk és repülőgépük van, mint nekünk, igyekeznek a tél beálltáig befejezni a háborút, és most ezért a vesztükbe rohannak. És bár kénytelenek vagyunk visszavonulni, a visszavonulás még nem vereség, hiszen visszavonultunk mi már 41-ben is, és aztán mégis elűztük a németeket Moszkva alól... Igen, igen, mindez érthető, de mi most mégiscsak kelet felé megyünk, és nem nyugatnak, hanem keletnek... Nem felelek semmit, csupán legyintek kelet felé, és búcsúzom: „Viszontlátásra, öreganyám, találkozunk mi még egyszer, biz' isten, találkozunk..."

Én hiszek ebben. Az egyetlen, amink megmaradt: ez a hit.

Áthaladunk a szekerekkel zsúfolt, poros Morozovszkaján; pályaudvara füstölgő romhalmaz, végtelen sorokban vesztegelnek az elakadt vagonok.

Azután a Don következik. A sárgás, keskeny folyó elvész a kerekek, hűtők, karosszériák, a csupasz, félmeztelen és ruhával borított testek tengerében, a porfelhő, a dudálás, a pillanatra nem szűnő, éktelen motorbúgás és emberi ordítozás közepette. Sűrű porfelhő. Bombatölcsérek. Felfúvódott lótetemek szétterpesztett lábakkal, széthasított fák, felfordult autók égnek álló kerekekkel.

Piros, izzadt, bősz arcok, rekedt hangok. Egy kese hadnagy, műszaki fegyvernemjelzéssel, kigombolt zubbonyban, sapka nélkül, rekedt hangon próbál rendet csinálni. Senki sem hallgat rá, félrelökik...

Két bombázás közötti szünetben átsurranunk a hídon. Kaluzsszkijt és két szekerét elveszítjük. Szedih lábikráját megkarcolta egy szilánk. Suttyomban elemelte valaki Valega hátizsákját. A fiú káromkodik, tarkóját vakarja, a bombatölcsérek és szétvert szekerek között mászkál. Ha meggondoljuk, olyan pompás borotvakészlet volt benne...

A Donon túl megint csak sztyepp, kopár, bánatos sztyepp. Ma olyan, mint tegnap, holnap olyan lesz, mint ma. Nap és por, semmi más. Bágyasztó, velőt aszaló hőség.

Feltűnnek az első, frontra induló alakulatok: jól öltözött, géppisztolyos, sisakos katonák. A parancsnokok nyikorgó, sárga szíjakkal, oldalukat verdeső, vadonatúj térképtáskával. Ránk kissé gúnyos szemmel pillantanak. Szibériaiak.

Egy faluban feltartóztatnak. Egy tiszti iskola állományából felállított egység vonul a frontra. Kevés a fegyver, elveszik a szembejövőktől. Két grúz hadnagy, újdonatúj gyalogsági sapkában, el akarja venni a géppisztolyainkat és revolvereinket. Előbb káromkodunk, aztán rágyújtunk a könnyű, leveles dohányra.

– A frontra igyekeztek?

– Oda. Tegnap még az iskola padjaiban, ma már a csatába – és mindketten elmosolyodunk.

– No, ma még nem. Előbb meg kell keresni a fritzeket.

– És hol vannak? – kérdi a két hadnagy óvatosan, nehogy, isten ments, azt gondoljuk, hogy félnek.

– Mi éppen tőletek szerettük volna megtudni. Hisz olvastok újságot.

– Sokat érsz velük... Harcok a Don-kanyarban. Ennyi az egész. Súlyos harcok. Vorosilovgrádot feladtuk.

– Hát Rosztov?

– Rosztovot nem. Még nem írtak róla.

– Nem írtak?

– Nem, nem írtak.

A két hadnagy elakad. Egyikük aztán hanyagul, csak úgy félvállról, felteszi a kérdést:

– No és ott a fronton... Derekasan iszkolnak?

– Ki iszkol? – kérdi Igor csodálkozó arccal.

– Hát a mieink...

– Senki sem iszkol. Harcok folynak. Védelmi harcok.

A két hadnagy bizalmatlanul pillant ránk, rongyos és poros katonákra.

– Hát ti?

– Hogyhogy mi?

– Ti nem léptetek meg?

– Minek? Átszervezésre megyünk.

A két hadnagy felnevet, mintha valami jó tréfa volna, és aranyló kaukázusi dohányt szór dohányzacskóinkba.

– Nem vihetnétek magatokkal, fiúk? – szólal meg hirtelen Igor, és rácsap pisztolytáskájára. – Pisztolyunk van, mi kell még?

A két hadnagy összenéz.

– Igazán, fiúk . . . Torkig vagyunk már az egésszel.

– De mit tehetünk mi . . . – habozik a két hadnagy –, kisemberek vagyunk. Menjetek a törzsfőnökhöz. Ő talán felvesz. De lehet, hogy nem . . . Mindenesetre menjetek el hozzá. Szazanszkij őrnagy. Ott van abban a kunyhóban, ahol a zöld kerekű kocsi áll.

Begomboljuk valamennyi gombunkat, meghúzzuk szíjainkat, a pisztolyokat pedig mindenesetre itthagyjuk, nehogy elvegye. Elindulunk.

– Aztán szabályszerűen viselkedjetek – kiabál utánunk a két hadnagy –, betéve tudja a regulát. Ne kíméljétek a sarkatokat.

Az őrnagy ott ül az apró kunyhóban, tejfölös borscsot eszik a csajkájából. Mellette, az asztalon, csíptető hever.

– No, mit akarnak? – kérdi, fel sem emelve a fejét, miközben buzgón rágcsálja a nyilván kemény húst.

Feszes, katonás testtartásban elmagyarázzuk, hogy így meg úgy. Végez a hússal, leteszi kanalát az asztalra, és felveszi a csíptetőt. Hosszasan szemlél minket, miközben fogait piszkálja egy gyufásdoboz letört darabkájával.

– Mi jót mondhatnék, barátaim? – szólal meg mély, dörgő basszus hangon. – Semmi jót nem mondhatok. Azt hiszik, az elsők? A fenét. Vagy tízen, de-

hogy tízen, legalább már tizenöten kerestek fel ugyanezzel a kéréssel. Hová dugjam valamennyit? Közlegénynek nem jók, parancsnok pedig már így is kettő jut minden szakaszra. Meg tartalékban is vannak tízen. Értik már?

Hallgattunk.

– Szóval, láthatják... Én szívesen megtenném, de... – és megint a kanálhoz nyúl.

– De mégis, őrnagy elvtárs...

– Mi az, hogy mégis? – szakít félbe emelt hangon. – Mit jelent ez a mégis? Katonák, vagy nem? Megmondtam, hogy nem, és punktum. Én ezredparancsnok vagyok, nem pedig munkaközvetítő. Megértették? Hátra arc, indulj! – majd szelídebb hangon hozzáteszi: – Sztálingrádba menjenek. Azt mondják, ott van most mindenféle parancsnokság. Hogy mondták, melyik hadseregből vannak?

– A harmincnyolcadikból, őrnagy elvtárs!

– Harmincnyolcadikból? Harmincnyolcadikból... – Kisujjával orra tövét vakarja. – Valaki azt mondta, már nem tudom, kicsoda, biz' isten azt mondta... Egyébként igyekezzenek legalább Kotyelnyikovóig elvergődni. Útba esik. A hadseregük, azt hiszem, ott van. Majd meglátják...

Tisztelgünk, és elmegyünk.

Kotyelnyikovóban azt mondják, hogy a törzs Abganyerovóban van. Ott azonban nem találjuk. Karpovkába irányítanak. Ott sincs. Egy százados úgy hallotta, a mi hadseregünk állítólag Kotlubanyban van. Megyünk Kotlubanyba. Semmi nyom. A parancsnokságon azt állítják, hogy járt erre valamilyen őrnagy a harmincnyolcasból, és továbbment Dubovkába. Log vasútállomáson összeakadunk három hadnaggyal, akik Dubovkából jönnek. A harmincnyolcas ott sincs. Mindnyájan Kletszko-Pocstovszkajába mennek.

A gépkocsik Kalacs felé haladnak. Azt mondják, arra kemény harcok folynak. Az ellátás pocsék. Valamilyen átvonuló alakulatnál, nem tudni, miért, kenye-

ret és konzervet kapunk. Valega és Szedih szerzett egy zsák zabot . . .

Különben pedig . . . Megyünk Sztálingrádba . . .

10

Sztálingrád a háztetők mögül felbukkanó nappal és hosszú, hűvös árnyakkal fogad.

A szekér vidáman zörög a hepehupás kövezeten. Szemben kopott villamoskocsik csörömpölnek. Tompa orrú Studebakerek sorai. Rajtuk hosszú, koporsó formájú ládák, a katyusák lövedékei. Az árkokkal barázdált kopár tereken égnek meredező légvédelmi ágyúk. A vásárcsarnokban paradicsom- és uborkahegyek. Hatalmas üvegekben aranyszínű forralt tej. Zakók, sportsapkák, sőt nyakkendők tűnnek fel. Ilyesmit már rég nem láttam. A nők pedig változatlanul festik a szájukat.

A poros kirakatüvegen keresztül látni, hogy a fehér köpenyes borbély buzgón szappanozza valakinek az állát. A moziban az *Anton Ivanovics haragszik* című film megy. Előadások tizenkettő, kettő, négy és hat órakor. Egy házmester lapátra gyűjti a trágyát. A villamosmegálló oszlopán elhelyezett hangszóró fekete torkából valaki, nem hallani tisztán, férfi vagy nő, mély érzéssel mesél Ványka Zsukov kilenc esztendős fiúról, aki karácsony éjszakáján levelet ír nagyapjának a faluba.

Minderre ráborul a kék ég. És por . . . Karcsú akácok, faházacskák faragott kakasokkal a háztetőkön . . . és „Vigyázat, a kutya harap"-táblák a kerítésajtókon. Odább pedig kőházak, homlokzatukat támasztó nőalakokkal. Az „Alsóvolgai Ipari Értékesítő Szövetkezet irodája", „Sárcipők vulkanizálása", „Petróleumfőzők javítása", „A Molotov-kerület ügyésze" és más hasonló táblák . . .

Az utca jobb felé kanyarodik, le a hídhoz. A híd

széles, lámpák szegélyezik. Alatta a kiszáradt folyócska. Büszke nevet visel: Carica. Látható a Volga egy darabkája; mólók, uszályok, tutajok végtelen sora. Még egy forduló jobbra, és hegynek emelkedünk. Igor tartalékezredbeli volt századparancsnokának a nővéréhez megyünk. „Olyan a szíve, mint az arany, majd meglátjátok."

Megállunk egy málladozó vakolatú és papírcsíkokkal keresztül-kasul ragasztott ablakú, földszintes kőház előtt. Dülledt szemű, fehér macska ül a lépcsőfokon, és rosszallóan néz bennünket.

Igor eltűnik a kapuban. Egy perc múlva megjelenik vidáman, sapka nélkül, egy szál trikóban.

– Gyere, Szedih, kerülj beljebb! – és a fülembe súgja: – Minden rendben. Éppen reggelihez értünk.

Kicsi, takaros udvar. Üvegezett veranda, kifeszített kötelekkel. A köteleken valami zöldell. Az eresz alatt hordó. Fehérneműszárad. Lábával a korláthoz kötött liba. És még egy macska, ez már fekete, tisztálkodik a mancsával, szinte hívogat bennünket.

Aztán a verandán, a terített asztal mellett ülünk, és valamilyen csodálatosan jóízű bablevest eszünk. Négyen vagyunk, de folyton újra meg újra megtelik a tányérunk. Marja Kuzminyicsna keze eldurvult és megrepedezett a konyhai munkától, köténye azonban hófehér, a gyorsforralót és a falon lógó, nagy befőzőüstöt pedig bizonyára naponta tisztítja krétaporral. Feje búbján ősz konty, szemüvege az orra nyergén vattába bugyolálva.

A leves után teát iszunk, és megtudjuk, hogy férje, Nyikolaj Nyikolajevics megjön ebédre, az autóraktárban dolgozik; a libát pedig a bátyja küldte, aki még mindig a tartalék ezredben szolgál. Ha amúgy igazában le akarjuk mosni az út porát, ott a zuhany az udvaron, csak vizet kell a hordóba önteni, a fehérneműnket pedig még ma kimossa, semmi fáradságba nem kerül.

Felhajtunk három csésze teát, majd vizet töltünk

a hordóba, és sokáig viháncolva lubickolunk a deszkákkal elkerített, szűk kis zugban. Nehéz leírni, micsoda gyönyörűség ez.

Ebédre megérkezik Nyikolaj Nyikolajevics, apró, kopasz emberke, özönvíz előtti nyersselyem-kabátban, arca rendkívül mozgékony, ujjai szüntelenül az asztalon dobolnak, vagy valamit morzsolgatnak.

Minden nagyon érdekli. Kikérdez bennünket a hadi helyzetről, arról, milyen az ellátás, hogy miért halogatja Churchill a második front megnyitását, „hiszen ez már disznóság, nem gondolják?" – és eljutnak-e a németek Sztálingrádig, s ha igen, van-e elegendő erőnk a város megvédésére. Jelenleg mindenki kijár árkokat ásni. Ő is kint volt kétszer, és egy százados azt mondta, hogy három védővonal húzódik Sztálingrád körül, illetve három öv, ahogy ő mondta. Ez bizony derék. A százados egyébként igen bizalomgerjesztőnek látszott. Az ilyen ember nem beszél a vakvilágba, ahogyan mondani szokás.

Tea után Nyikolaj Nyikolajevics megmutatja a térképet, amelyen apró zászlócskákkal jelöli az arcvonal alakulását. Fémvonalzóval méricskéli Kalacs és Kotyelnyikovo távolságát Sztálingrádtól, sóhajtozik, és a fejét rázza. Sehogy sem tetszenek neki a legutóbbi események. Igen figyelmesen olvassa az újságokat, a moszkvai *Pravdá*-t is járatja, nemcsak a sztálingrádit. Ott van valamennyi két oszlopba gyűjtve a szekrény tetején, és ha Marja Kuzminyicsnának be kell csomagolnia egy heringet, akkor a szomszédokhoz kell átszaladnia: ezekhez a lapokhoz nem nyúlhat senki.

Azután alszunk egyet az udvaron, az akácok árnyékában, törülközővel védekezve a legyek ellen.

Este az operettszínházba készülünk, a *Borgia harisnyakötőjét* adják. Bőszen fényesítjük csizmáinkat az udvaron, nem takarékoskodunk a nyállal.

A szemközti tornácon fiatal lány ül, tejet iszik vastag, csiszolt pohárból. Luszjának hívják, és orvosnő. Ezt már tudjuk: Marja Kuzminyicsna mondta. A lány-

nak valószínűtlenül fekete, gyöngyként csillogó szeme van, fekete szemöldöke és aranyszőke, fiúsan nyírt haja. Könnyű, ujjatlan kartonruhát visel. Karja és nyaka bronzszínűre sült. Igor úgy fordul, hogy szemmel tarthassa.

– Egészen rendes lába van, mi, Jurka? Meg különben is . . .

Vadul ráköp a kefére.

A lány issza a tejet, nézi, hogyan tisztítjuk csizmáinkat, majd leteszi a poharat a lépcsőre, bemegy a szobába, és csizmatisztító krémmel tér vissza.

– Jó krém, észt gyártmány. Mindenesetre jobb, mint a nyál – és átnyújtja a tégelyt.

Megköszönjük, elfogadjuk a krémet. Igen, valóban jobb, mint a nyál. A csizma úgy ragyog, mintha vadonatúj volna. Mi hova készülünk, színházba? Igen, oda, a *Borgia harisnyakötőjé*hez. Talán kedve volna velünk tartani? Nem, ő nem szereti az operettet, opera pedig nincs Sztálingrádban. Valóban nincs? Nincs. Hát az operát szereti? Igen, főleg az *Anyegin*-t, a *Traviatá*-t és a *Pique Dame*-ot. Igor el van ragadtatva. Kiderül, hogy Luszja zeneiskolába járt – még az egyetem előtt –, és van zongorája. Az operettet elhalasztjuk a legközelebbi alkalomra.

– Nézzenek be hozzánk, a mama majd csinál teát.

– Örömmel, úgy elszoktunk az ilyesmitől.

A szalonban ülünk, a hajlított lábú bársonyfotelokban, és egyre félünk, hogy megreccsennek alattunk, olyan finomak és törékenyek, mi pedig annyira esetlenek és ügyetlenek vagyunk. A falon *A holtak szigete,* Böcklin-másolat. A zongorán kis Beethoven-mellszobor. Luszja Liszt *Campanellá*-ját játssza.

A két vastag gyertya lassan fogy a tartókban. A dívány puha és kényelmes, lejtős támlájú. Hátam alá rakok egy üveggyönggyel kivarrott párnát, és kinyújtom a lábamat.

Luszja haja szabályosan rövidre nyírt a tarkóján. Ujjai sebesen futkároznak a billentyűkön; a zeneisko-

lában ezért a gyorsaságért bizonyára mindig ötöst kapott. Hallgatom a *Campanellá*-t, nézem a Böcklint, a gipsz Beethovent, az egymásba kapaszkodó uráli elefántok figuráit a pohárszéken, de mindez valahogyan idegennek, távolinak látszik, mintha köd borítaná.

Hányszor ábrándoztam a fronton ilyen pillanatról: körös-körül elcsitul a lövöldözés, a robbanás, és ott ülök a díványon, hallgatom a zenét, és mellettem egy csinos lány. És most itt ülök a díványon, és hallgatom a zenét... Valahogy kényelmetlenül érzem magam. Miért? Nem tudom. Csak azt tudom, attól a pillanattól kezdve, amikor visszavonultunk az Oszkoltól – nem, később, a fészerek közti csata óta –, valami undok árnyék telepedett a lelkemre. Hiszen nem vagyok szökevény, sem gyáva, sem képmutató, mégis az az érzésem, mintha egyszerre mind a három volnék.

Néhány nappal azelőtt, azt hiszem, valahol Karpovka környékén, ott ültünk Igorral az út szélén, és cigarettáztunk. Valega és Szedih vacsorát készített a tűzön. Mellettünk frissen felszerelt tüzéregység vonult el az arcvonal irányába. A napbarnított arcú fiatal katonák vidáman rázódtak a poros úton a lövegmozdonyokon, nevetgéltek és tréfálkoztak. Egyikük, őrmester, vagy közlegény, jól táplált fakó lovon, vidáman odakiáltott csengő, éneklő hangján:

– Jól beásták magukat a vitéz urak. Se golyó, se akna nem fér hozzájuk...

Körös-körül általános röhögés, a legény pedig, nyilván az üteg tréfacsinálója, meg is toldotta:

– Még csak szamovár kellene meg egy kis befőtt...

És megint felnevettek.

Tudom, hogy sem ő, sem a nevető katonák nem akartak megbántani, de mondanom sem kell, a tréfa nem szerzett különös örömet. Valega még el is káromkodta magát, és valami ilyet dünnyögött: „Majd meglátjuk, két hét múlva is ilyen vidámak lesztek-e..."

Igen, a háborúban a legszörnyűbb nem a gránát,

nem a bomba, mindezt meg lehet szokni; legszörnyűbb a tétlenség, a bizonytalanság, a közvetlen cél hiánya. Mennyivel szörnyűbb nyílt mezőn óvóárokban ülni bombázás alatt, mint rohamra indulni. Pedig az árokban sokkal kisebb a halál valószínűsége, mint a rohamban. A rohamnak azonban van célja, feladata, az árokban pedig csak a bombákat számolgatod, beléd csap vagy sem.

Luszja feláll a zongora mellől.

– Menjünk teázni. A szamovár már biztosan forr.

Az asztalt zizegő, fehér abrosz borítja, frissen levasalt négyszögletes ráncokkal. A kristályüveg-tányérkákban sűrű befőtt: meggy mag nélkül, a kedvenc befőttem. Isszuk a teát a vékony csészéből, és nem tudjuk, hová rejtsük eldurvult, tisztára moshatatlan, felhorzsolt és összekarmolt kezünket, a kirojtozódott zubbonyhajtókát, és félünk, hogy az asztalra csepegtetjük a befőttet.

Luszja anyja – bágyadt hölgy szarukeretes csíptetővel és álló gallérkával, mint valami osztályfőnöknő – befőttet tesz a tányérunkra, és egyre csak sóhajtozik:

– Egyenek, csak egyenek. A harctéren bizony nem kényeztetik magukat, rossz odakinn a fronton, jól tudom, a férjem a múlt háborúban harcolt, mesélte – és megint felsóhajt. – Szerencsétlen nemzedék, szerencsétlen nemzedék . . .

A harmadik pohárnál szabadkozunk. Az illem kedvéért ülünk még öt percig, azután elköszönünk.

– Jöjjenek máskor is, kedveskéim. Mindig szívesen látjuk.

Azután ott fekszünk az udvaron a poros akácok alatt, és sokáig nem jön álom a szemünkre. Mellettem Szedih alszik. Álmában cuppant, és átölel. Igor forgolódik.

– Nem alszol, Jurka?

– Nem.

– Mire gondolsz?

– Csak úgy . . . Semmire . . .

Igor a dohányt keresi a sötétben.

– Van nálad színivaló?

– Nézd meg a csizmában, a zacskóban.

Igor matat a csizmában, megtalálja a zacskót, sodor egy cigarettát.

– Torkig vagyok az egésszel, Jurka!

– Mivel?

– Hát ezzel a ténfergéssel. Akár a szárazra vetett hal...

– Holnap véget vetünk a ténfergésnek. Elmegyünk a körzetparancsnokságra, korán, még reggeli előtt.

– Ez sem lesz főnyeremény. Bedugják az embert a tartalékba, ott aztán mást sem csinál, mint alakizik. Vagy a jobbik esetben tartalék ezredbe kerülünk.

– Oda nem megyek.

– Nem mész? És tanulni sem mész? Alma-Atába vagy Frunzébe? Azt mondják, most minden hadnagyot és főhadnagyot tanfolyamra küldenek.

– Hát csak küldjenek. Akkor sem megyek.

Néhány percig hallgatunk. Igor cigarettája fel-felvillan.

– Hát a fiúkkal mit csináljunk?

– Kivel? Valegával meg Szedihhel?

– Őket a személyirányítóba kell küldeni.

– Semmiféle irányítóba nem mennek. Mi magunk adjuk le a szekeret és a lovakat. De őket nem adom oda. Valegával már kilencedik hónapja együtt harcolok. És együtt maradunk a háború végéig, amíg csak egyikünk el nem esik.

Igor nevet.

– Furcsa fickó ez a te Valegád. Tegnap összeveszett Szedihhel. Amiatt, hogyan kell a krumplit elkészíteni. Szedih csak úgy héjában akarta. Valega meg sehogy sem ment bele. A hadnagy, mondja – ez te vagy –, nem szereti a héját pucolni, csak a tisztát szereti. Tíz percig civakodtak rajta.

– Hát igen, igazi csicskás – mondom én, és a má-

sik oldalamra fordulok. – Aludj, holnap korán kell kelnünk.

Igor hosszan ásít, köp egyet, és elnyomja a cigarettát.

Valahol nagyon messze légvédelmi ágyúk dörögnek, fényszórók pásztázzák az égboltot, álmában sóhajt Valega. Két lépésre fekszik tőlem, összekuporodva, arcát elfedve kezével. Mindig így szokott aludni.

Ó, te kis kerek kobakú Valega! Mennyit összejártunk mi ketten a kilenc hónap alatt, mennyi kását pusztítottunk egy csajkából, hány éjszakát töltöttünk el egy sátorlapba burkolózva . . . És te nem akartál a legényem lenni. Három napig kellett puhítani téged. Ott álltál, szemlesütve, és valami érthetetlent dünnyögtél, ilyesmit: nem értek hozzá, nem szoktam meg. Szégyellted elhagyni a bajtársaidat. Velük együtt kúsztál az első vonalba, osztoztál bánatukban, és most egyszerre a parancsnok mellé kerülsz csicskásnak. A húsosfazékhoz. Hát én talán nem tudok harcolni, rosszabb vagyok a többinél?

Megszoktalak téged, tapsifüles, átkozottul megszoktalak. Nem, nem jól mondom. Ez nem megszokás, ez valami más, sokkal több ennél. Soha sem gondolkoztam erről. Egyszerűen nem értem rá.

Hiszen azelőtt is voltak barátaim. Sok barátom volt. Együtt tanultunk, dolgoztunk, iszogattunk, vitáztunk művészetről és egyéb magasztos témákról . . . De elegendő ez? Az italozás, a vita, az úgynevezett közös érdeklődési kör, az egyforma műveltség?

Vagyim Kasztrickij? Okos, tehetséges, finom érzésű fiú. Mindig érdekes a társasága, sokat tanultam tőle. De vajon kimentene a harcmezőről, ha megsebesülök? Azelőtt ez nem érdekelt. Most azonban érdekel. Valega kimentene. Ezt tudom . . . Vagy Szergej Velednyickij. Mennék-e vele felderítésre? Nem tudom. Valegával azonban akár a világ végére.

A háborúban lehet igazában megismerni az embe-

reket. Most világosan látom ezt. Olyan a háború, mint a lakmuszpapír, mint valami különleges előhívó. Valega szótagolva olvas, az osztásba belezavarodik, nem tudja, mennyi kétszer nyolc, és ha megkérdezzük tőle, mi az a szocializmus vagy a haza, biz' isten nem tudja értelmesen megmagyarázni; ezek számára szavakkal túl nehezen meghatározható fogalmak. De ezért a hazáért – értem, Igorért, ezredtársáért, düledező tetejű, Altáj vidéki kunyhójáért – az utolsó töltényig fog harcolni. Ha pedig a töltény elfogy, akkor foggal-körömmel... Ilyen az orosz ember. Amikor a lövészárokban gunnyaszt, jobban szidja a törzsőrmestert, mint a németeket, de ha rákerül a sor, helytáll. Osztani, szorozni és folyamatosan olvasni pedig mindig megtanulhat, ha ideje és kedve van hozzá...

Valega álmában morog, a másik oldalára fordul, és megint kis kupacba húzódzkodik össze, térdét állához nyomva.

Aludj, aludj, tapsifüles... Nemsokára megint lövészárkok s álmatlan éjszakák. Valega – indulj! Valega – hozzám! Most csak húzd a lóbőrt. Ha egyszer vége lesz a háborúnak, s életben maradunk, akkor majd kieszelünk valamit.

II

Reggel a körzetparancsnokságon orral ütközünk össze Kaluzsszkijjal, friss, simára borotvált, talán még fel is szedett egy kicsit.

– Gyermekeim... Éltek, egészségesek vagytok? Hova igyekeztek? – és már dugja a meleg, izzadt mancsát.

– Oda, ahonnan te most jössz.

– Egy pillanat. Ne siessétek el. Van dohányotok?

– Van.

– Okvetlenül rá kell gyújtani. És egyúttal egy kis agytornát végezni. Ott egy csinos kis pad.

Odacipel egy háromlábú padhoz a poros kis parkban.

– Nem szabad fejjel a falnak menni. Értitek? Itt nincs nagy választék. Vagy tartalék, vagy a front. Bum-bum, és kampec.

– No és?

– Hát ez nektek megfelel? – és borotvált szemöldöke csodálkozón felkúszik. – Tudjátok ti, mi történik ma az arcvonalon? Ne is kérdezzétek... Hírmondó is alig marad. Ma beszéltem egy sebesült hadnaggyal. Csak tegnap jött meg Kalacsból. A parancsnoki kart majdnem teljesen kinyírták. Bedugnak az első üres helyre. Nesze, itt vannak az emberek, itt a vonal, tartsd. Érted? És a Messerschmittek szinte súrolják a fejedet. Egyszóval...

Vaskos, kurta ujjával keresztet rajzol a levegőben.

– Hát a tartalék? Köleskása, a kenyér meg olyan, mint az agyag. Talán leesik egy kis hering is. Kiképzés reggeltől estig, gyalogsági harci szabályzat, golyószóró... Akartok egy kis napraforgómagot?

És választ sem várva, tenyerünkbe szórja az apró, pörkölt magocskákat.

– Nézzük csak tovább... – kissé előrehajol, és titokzatos suttogással folytatja: – Összefutottam ma egy századossal, majd megismertetlek vele. Derék legény. A felderítő főnök helyettese volt az egyik hadosztálytörzsnél. Összebarátkoztunk. Közös ismerőseink akadtak. Szó, ami szó: öt-hat nap múlva, de maximum tíz, megjön Suranszkij alezredes. Ismeritek? Lámpával lehet keresni ma az ilyen embert. Pertu barátom. Együtt iddogáltunk. Szóval ő, ez a Suranszkij, el tudja intézni. Most Moszkvában van szolgálati úton. Egy hét múlva megérkezik. Addig is az a tanácsom, lassan a testtel. Van szállásotok? Majd értesítelek a fejleményekről.

Hirtelen felugrik, zsebébe dugja a napraforgómagot.

– Egy pillanat. Várjatok meg. Egypár szót szeretnék váltani azzal az őrnaggyal...

Megigazítja a sapkáját, és eltűnik a sarkon.

Mi pedig belépünk a mocskos ablakú házba. Egy kisuvikszolt csizmájú, színtelen képű hadnagy közli, hogy a műszakiakkal foglalkozó osztály a Turkesztanszkaja utcában van, ott veszik lajstromba az utászokat. A többi fegyvernemet pedig: lövészeket, aknavetőket, tüzéreket az ötös szobában, tizenegytől ötig.

Megyünk a Turkesztanszkaja utcába. Igor elhatározza, hogy utásznak adja ki magát.

– Kell a fenének ez a gázálarc. Unom. Te meg majd három nap alatt kitanítasz a tudományra.

A Turkesztanszkaján egy másik hadnagy, fekete hajú, vászoncsizmás. Majd egy őrnagy. Majd öt kérdőív, és – „jöjjenek vissza holnap tízre".

Másnap tízkor kitöltünk még néhány űrlapot, és egy „Zabavnyikov őrnagynak, beosztandó tartalékba" szövegű papírral a kezünkben átsétálunk az Uzbekszkaja 16 alá.

Itt már vagy húsz utászparancsnok ténfereg. Teát isznak az ablakban üldögélve, cigarettáznak, és szidják a tartalékot. Az őrnagy sehol. Majd megjön: apró, epés, sápadt emberke, könnyező szemű. Megint: ki vagy, micsoda, honnan. Napirend: kilenctől egyig foglalkozás, délután háromtól este nyolcig megint. Feliratkozunk valamilyen folyami század ellátási lajstromába. Aztán hazamegyünk.

Este Luszjával a rakparton kószálunk. Az ég vörös, vészjósló. A látóhatáron felhők, akár a sűrű, fekete füst. A Volgát szél borzolja, elvesztette csillogását. És tutajok, tutajok végtelen sorban. Meg vontatógőzösök zöld lombba bugyolálva, mintha pünkösd volna. A túlsó parton házacskák, kis templom, ágaskodó gémeskutak minden udvarban.

Karonfogva megyünk, néha meg-megállunk a korlát mentén, rákönyökölünk, és a messzeségbe nézünk. És Luszja beszél, úgy hiszem, Blokról és Jeszе-

nyinről, kérdez valamit, én meg felelek, de valamiért furcsán érzem magam, nincs kedvem sem Blokról, sem Jeszenyinről társalogni.

Valamikor mindez érdekelt és izgatott, de most messzire, nagyon messzire tűnt... Építészet, festészet, irodalom... A háború alatt egyetlen könyvet sem olvastam. És nem is kívánok. Nem vonz.

Mindezt később, majd azután...

Holnap pedig megint a tartalék, hússzor szedd szét és rakd össze a Gyegtyarjov-géppuskát. És holnapután meg azután is. És ez az epés, könnyező szemű Zabavnyikov őrnagy megint arról fog beszélni, hogy várni kell, hogy amikor majd kiadják a parancsot, akkor bennünket is a frontra küldenek, s vannak arra emberek, akik ezzel törődnek, és így tovább és így tovább.

Elsétálunk Holzunovnak, a Szovjetunió Hősének szobra előtt. Szégyenemre, azt sem tudom, mit csinált. A bőrkabátos, súlyos bronzalak magabiztosan, szilárdan áll, és nem néz senkire. Elolvassuk a feliratot, nézegetjük a domborműveket a talapzaton.

Kiérünk a főtérre. Ott hever egy lelőtt, szürke Heinkel, szabályos fekete keresztjeivel és a középkori oroszlánnal a címerpajzson. Sebzett ragadozómadárhoz hasonlít, amely a földhöz lapul, és belevágja karmait. Gyerkőcök kúsznak a szétlőtt szárnyakon, bemásznak a kabinba, turkálnak a műszerek között. A felnőttek komoran és figyelmesen vizsgálják a kifeszített kötél mögül a szétlőtt motorokat és az égnek meredező géppuskákat.

– Csupa páncél, a dög...
– Igen, a fémet nem sajnálják.
– Próbálj furnérral nekimenni.
– Hány géppuskája van?
– Kettő. És két ágyúja.
– Hát a bombák?
– Bomba is vagy két tonna.
– Két tonna?

Luszja meghúzza a zubbonyom ujját.

– Gyerünk. Unom már nézni. Menjünk a Mamajev-kurgánra.

– Hová?

– A Mamajev-kurgánra. Olyan onnan Sztálingrád, mint valami térkép. És a Volga. A Volgán túl is ellátni messze-messze. Szép hely. Becsületszavamra.

Megyünk a Mamajev-kurgánra.

Lapos és csúnya. Fiatal fácskák sorokba ültetve. Luszja elmondja, hogy valamikor kultúrparkot terveztek ide. Lehet, hogy valamikor csakugyan szép hely lesz, de egyelőre semmi különös. Néhány víztorony, száraz fű, gyér, szúrós cserjék.

De a kilátás valóban csodálatos.

A nagy város szorosan a folyamhoz simul. Az új házak kőtömege magasan a mindenfelől lábához tapadó faépítmények fölé emelkedik. A rozzant, kis ablakú házikók az árkok mentén lapulnak, a folyó felé kúsznak, felkapaszkodnak a magasba, vagy beszorulnak a gyárak vasbeton tömbjei közé. Hatalmas, füstölgő gyárak, zakatoló darukkal, mozdonyfüttyökkel. A „Vörös Október", a „Barikádok" és egészen messze, a látóhatár peremén a Traktorgyár tömbjei. Aztán a lakótelepek – fehér szimmetrikus tömbök, csillogó eternittetős, apró családi házak.

És mindezen túl a Volga – nyugodt, sima, széles és békés víztükör, meg a fodros lombok a túlsó parton, a kikandikáló házacskák és a lila színű messzeség, ahol valamilyen tökfilkó rakétát hajít fel, s az szép zöld és vörös esőként hull szét.

Mi egy kígyózó, kopár árok szélén ülünk, és nézzük, hogyan kúszik a vonat odalent. Roppant hosszú; lapos vagonjain ponyvával födött tárgyak, nyilván harckocsik. A tömzsi kéményű, szinte felfúvódott mozdony nehézkesen és mérgesen szuszog. Nem sajnálja a füstöt, lassan vánszorog, a nehéz terephez szokott igavonó szívósságával.

– Mire gondol most? – kérdi Luszja.

– Géppuskára. Pompás hely géppuskafészeknek.

– De Jura . . . Hogy képes erre?

– A másikat pedig oda kellene állítani. Kitűnően tűz alatt tarthatja az árok túlsó oldalát.

– Nem unta már meg ezt az egészet?

– Mi az az ezt?

– A háborút meg a géppuskákat . . .

– Halálosan unom . . .

– Akkor minek beszél róla? Ha el lehet kerülni, akkor minek . . .

– Megszokás dolga. Én ma már a holdat is előnyössége és hasznossága szempontjából nézem. Egy fogorvosnő mondta nekem egyszer: ha valakiről beszélnek, neki legelőször mindig az illető odvas zápfogai és tömései jutnak az eszébe.

– Én pedig, amikor nem vagyok a kórházban, igyekszem elfelejteni valamennyi csonkot, lékelést meg a többi szörnyűséget.

– Mert nemrégen dolgozik a kórházban – ennyi az egész.

– Már második hónapja.

– Én meg már második éve. Egy háborús év pedig felér jó három békés évvel. Vagy néha öttel is.

Luszja térdemre támaszkodik, és a szemembe néz. Apró anyajegy van a bal szeme alatt, és pillái akár a Szedihéi: hosszúak, felfelé hajlók.

– És milyen volt maga a háború előtt, Jura?

– Ugyan, mit lehet erre felelni. Olyan, mint most, csak egy kicsit más. Szerettem a holdat nézni, szerettem a csokoládét is, meg a földszint harmadik sorban ülni, meg az orgonát, meg inni a fiúkkal.

Kis ideig ülünk, szótlanul nézzük a túlsó partot.

– Szép, ugye? – kérdi Luszja.

– Szép – felelem én.

– Szeret így ülni és nézni?

– Szeretek.

– Kijevben biztosan szintén így üldögélt valakivel este a Dnyeper partján?

– Ültünk és néztünk.
– Felesége van ott Kijevben?
– Nem. Nőtlen vagyok.
– Hát kivel ült?
– Luszjával.
– Luszjával? Milyen különös, szintén Luszja.
– Szintén Luszja. És ő is, akárcsak maga, rövidre vágatta a haját. Bár zongorázni nem tudott.
– És most hol van?
– Nem tudom. Odaát maradt a németeknél. Sokan ott maradtak. A szüleim is a németeknél vannak.
– Van fényképe róla?
– Van.
– Megnézhetem?

Kiveszem a tárcámból a fényképet. Kettesben vagyunk rajta Luszjával. Gyenge amatőrkép, rossz papíron, jóformán teljesen megfakult. Luszja kezébe veszi, és annyira előrehajol, hogy haja az arcomhoz ér. Friss, illatos szappanszag árad belőle.

– A maga Luszjájának aszimmetrikus az arca. Nem vette észre?
– Nem, nem vettem észre.
– És szereti? Vagy csak úgy?
– Azt hiszem, igen. Mindenesetre vágyódom utána.
– Nagyon?
– Alighanem nagyon.
– Miért csak alighanem?
– Hát akkor – nagyon.

Luszja lesüti a szemét. És hirtelen elpirul. Még a fülbevalótól átlyukasztott, apró füle is piros lesz.

Odalent újabb vonat kúszik, éppoly hosszú és szuszogó. Valahol villamos csörömpöl, de nem látszik. Az égen csillagok tűnnek fel: sápadtak és félénkek.

Nézem a csillagokat, a kis rózsás fület a lyukacskával, a finom kezet, kisujján zöld köves gyűrű. Szimpatikus és helyes lány ez a Luszja, most jól érzem magam vele, néhány nap múlva elválunk, és sosem látjuk egymást többé. Találkozni fogok még más Luszják-

kal a háború alatt, éppígy fogok velük is üldögélni; majd eltűnnek, elfelejtem arcukat, nevüket, s valamennyien egyetlen nagy, elmosódó, kellemes emlékké olvadnak össze.

Mindenesetre megadom moszkvai barátom címét, ahová a háború végén majd írhat, ha akar. Feljegyzi a címet kis noteszébe, és azt mondja, okvetlenül írni fog.

Egy óra múlva hazaindulunk. Luszja hallgat, és mindkét kezével erősen belém kapaszkodik: érzem a szíve verését, meleg és puha kezét, s egész lénye olyan kedves és megható.

12

Munkát kapunk. Én, Igor és még két hadnagy a tartalékból. Különleges rendeltetésű csoport a nevünk. Parancsnokunk Goldstab őrnagy, egy szörnyen intelligens, kopasz és rövidlátó ember. A csoport vezetője a mogorva, orrát huzigáló Szamojlenko százados, szintén tartalékos.

A munka nem nehéz. A város ipari objektumait minden eshetőségre előkészítik a felrobbantásra. Össze kell állítani a robbanótöltetek elhelyezésének tervét, kiszámítani a szükséges mennyiséget, megállapítani a robbantás módozatát, és kioktatni a gyárakban az e célra kijelölt robbantó különítményeket. Ennyi az egész.

Az én feladatom a húskombinát, a hűtőház, a négyes számú malom és a kenyérgyár. Igoré a sörgyár, egy másik malom és a fémárugyár.

Új lakásba költözünk: nagy, üres és kényelmetlen, erkélye a pályaudvar előtti térre nyílik. Berendezés majdnem semmi. Asztal, négy szék, három beroskadt ágy meg egy ottfelejtett villanyfőző.

Igor és én két ágyat foglalunk el, rátesszük a köpenyünket. A harmadikon egy különös nevű főhadnagy

alszik: Pengaunisz, nyilván lett. A negyedik Sapiro, a székeken helyezkedik el. Valega és Szedih pedig a szomszéd szobában, a padlón. A mogorva százados valahol egy magánlakásban. Naponta egyszer eljön, fintorgatja az orrát, kikérdez, mit végeztünk, elszív egy cigarettát, és eltávozik.

A gyárakban az igazgatók tanácstalanul széttárják karjukat, kijelentik, hogy nem tudják összeállítani a különítményeket, csak asszonyok maradtak. A munkások ferde szemmel néznek ránk: minek járnak ide ezek a katonák. Megjátszom a tűzoltószemlélőt, a poroltókat tapogatom.

A hűtőházban fagylalttal vendégelnek meg, nagy tányérokban. A húsárugyárban kolbásszal és virslivel.

A nappalok derűsek és forrók, az éjszakák fülledtek.

Marja Kuzminyicsna panaszkodik, hogy a vásárcsarnokban minden drágul, tejet és vajat már egyáltalán nem lehet kapni. Nyikolaj Nyikolajevics térképe mellett sóhajtozik. A hadijelentések nem valami vigasztalók. Majkopot és Krasznodart feladtuk.

A városban sok a sebesült. Mindennap több. Sápadtan, szakállasan, villogó kötésekkel a porlepte, véres gúnyájukon, hosszú sorokban vonulnak a Volga felé. A kórházakat kiürítik. A Kalacs és Kotyelnyikovo felé vezető utakon hemzsegnek az autók. Minden udvarban gyors ütemben árkokat ásnak, és furcsa, nagy, mély gödröket: állítólag víztárolók lesznek tűz esetére. Olykor berepülnek a Junkersek, lepotyogtatnak két-három bombát a város szélén, s eltűnnek. Sok légvédelmi ágyú van a városban.

Churchill Moszkvába repül. A közlemény semmitmondó.

Azt sem tudjuk pontosan, hol folynak a harcok. A hadijelentések általánosságokban beszélnek: „Kotyelnyikovótól északkeletre", „A Don-kanyar vidékén" ... Állítólag Abganyerovo már a németeké. Hatvanöt kilométernyire van tőlünk. A vásárcsarnokban, amely

a fő hírközpont, Marja Kuzminyicsna azt hallotta, hogy a mieink feladták Kalacsot, és visszavonultak Karpovkáig. A sebesültek többnyire Kalacsból jönnek. Széttárják karjukat: „páncélosok... repülők... mit lehet tenni..."

Kiürítési parancs még nem érkezett, Luszjáék szomszédai azonban, egy fogorvos a feleségével és két gyermekével, tegnap elutaztak Leninszkbe: „vendégségbe a nővéremhez".

Az operettszínházban pedig a *Csárdáskirálynő*, a *Marica grófnő* és a *Rose-Mary* megy. A büfék pultjai üresek, csak volgai ásványvizet lehet kapni, öt kopejka egy pohárral. A színpadon cilinderek, ingmellek, csábmosolyok és kétértelmű szójátékok.

Az állatkertben változatlanul szomorkodik az elefánt, tombolnak a majmok, a kövér, lomha óriáskígyó pedig szunyókál a terrárium sarkában, a piszkos szalmán.

A városi könyvtárban, amelynek erkélye közvetlenül a Volgára nyílik, egy rokonszenves nénike – a nyolcvanas évek hajviseletével – kiadja Balzacot, és kéri, ne csináljunk szamárfület. A gyerekek csúzlival lőnek a verebekre, és „fasiszta–szovjet háborúsdit" játszanak. A kislányok fél lábon szökdécselve, ugróiskolával szórakoznak.

A Vörös Hadsereg Háza előtt a fémhálóval védett vitrinben rendszeresen kifüggesztik az *Izvesztyijá*-t és a sztálingrádi *Pravdá*-t.

Így múlik el a fülledt, felhőtlen, poros augusztus.

Valahol összeakadok Kaluzsszkijjal: vadonatúj zubbonyt és málnapiros szegélyű sapkát visel; élelmezési osztályvezető lett egy kiürítő kórházban. A kórház Asztrahanyba települ át, és ő nyakig van a munkában, millió sebesült, szállítóeszköz pedig nincs; egyszóval: biz' isten, mennyivel jobb a fronton... Apropó, ha cukorra volna szükség, átengedhet vagy tíz kilónyit, mindet úgysem lehet elszállítani, le kell adni a frontnak.

Tudom, Valega megszid érte, de kijelentem, hogy nem érek rá. A beszélgetés ezzel véget ér. Vidáman búcsút intve, Kaluzsszkij elgördül a levágott bárányokkal színültig megrakott GAZ-teherautón valahová a Volga felé. Elkísérem pillantásommal, és benézek a postára, hátha van poste restante levelem.

13

Vasárnap a szokottnál korábban ébredek. Valahonnan bolhák bújtak belém, és sehogy sem tudok újra elaludni. Igor és a másik kettő még alszik.

Felkelek, és kimegyek a konyhába. Szedih lángost süt a gyorsforralón, Valega egy hangszóróval babrál, már régóta rádióról ábrándozik.

Az ablakon keresztül vakítón ragyog a szemközti ház napfényben úszó fala és a hőségtől szinte megfakult, sápadt ég egy darabkája.

A gyárakba ma nem megyek, a tervrajzok készek, a robbanóanyag-mennyiség ki van számítva, az oktatást azonban napról napra halasztjuk, mert még most sincsenek összeállítva a robbantó különítmények.

Lerántom Igorról a köpenyt.

– Talpra! Lemegyünk a Volgára fürödni.

Bosszúsan ráncolja homlokát, megpróbálja arcára húzni a köpenyt, morog, de végül mégis felkel. Álmosan pislog.

Szedih behozza a serpenyőn a sistergő lángost.

– Ma reggel lepuffantottak egy fritzet – közli, miközben a serpenyőt egy téglára állítja. – Saját szememmel láttam. Először füstölni kezdett, hosszúhosszú, fekete füst csapott ki belőle, aztán mind jobban imbolygott, s a végén lezuhant valahol a városon kívül. Biztosan a motorba találtak.

– Sok légvédelmi ágyú van a városban – mondja Sapiro, és lemászik a székekről –, legalább huszonöt üteg.

Nagyon szereti a számokat és mindenféle számítást.

– Ha mind egyszerre tüzet nyit, akkor egy perc alatt legalább hétszázötven gránátot lőnek ki.

– És hány gépük van a németeknek? – kérdi Igor. Mindig gúnyolódik rajta, Sapiro azonban nem törődik vele.

– A háború elején körülbelül tízezer volt. Most bizonyára több.

– Miért?

– Egyszerű számtani feladat. Ha úgy vesszük, hogy száz repülőgépgyáruk van, és mindegyik csak egy gépet készít el naponta – ami pedig valószínűtlenül kevés –, akkor havi háromezer jön ki. Ekkora veszteségük pedig nem lehet. Eszerint . . .

– Jössz fürödni? – szakítja félbe Igor.

– Nem. Megint kelésem támadt, ez már a hatodik ebben a hónapban. És a legkellemetlenebb helyen.

Strand nincs Sztálingrádban. Közvetlenül a mólókról ugrálunk az olajtól gyöngyházszínű, zsíros habokba. A víz langyos, mintha felmelegítették volna.

Majd fekszünk a gerendákon, és összehúzott szemmel nézzük a Volgát. Vakítón ragyog. Nem hasonlít a Dnyeperhez. Egyáltalán nem hasonlít. Utoljára néhány nappal a háború előtt láttam: könnyelműbb és vidámabb a Volgánál. Végtelen, ív alakú fövenypart, naptól fekete meztelen testekkel borítva, ernyők, kioszkok, kacéran csipkés csónakházak. És rengeteg csónak: kajakok, sajkák, sebes jachtok. És mindez sürög-forog, fehéren, sárgán és kéken villódzik, reszket a déli hőségben izzó napon.

Itt más a kép. Szorgosabb és komolyabb. Tutajok és uszályok, kormos, gondterhelt motorosok, náthásan dudáló, sodronyköteleikkel a vizet csapkodó vontatók. A háború előtt bizonyára itt is voltak jachtok és ladikok, én azonban a háború előtt nem jártam erre. Most pedig ez a széles, csillogó tutajokkal ellepett, partjain darukkal és hosszú, egyhangú raktárakkal szegélyezett

víztömeg valami különös, a többitől elütő gyártelepre emlékeztet.

De mégis: a Volga. Órák hosszat lehet hason feküdni, és nézni, hogyan úsznak lefelé a tutajok, csillognak és tündökölnek az olaj foltjai, szuszog ár ellenében a lapátjaival csapkodó, ósdi kis gőzös. Fekszem és nézem, s Igor olyasmiről beszél, hogy unja már ezt a tétlenséget, unja Sapirót örökös keléseivel, Pengauniszt naponta frissen mosott és a balkonra kiakasztott gallérjaival, unja a gyárigazgatókat meg az egész pepecselő aktatologatást.

Fél füllel hallgatom, nézem a túlsó parton kikötő, szuszogó motorost, és igyekszem nem gondolni arra, hogy egy-két hét múlva talán itt is front lesz, s ahol most mi fekszünk, németek fekszenek majd, amott pedig, a túlsó parton, a fodros lomb között mi, és fehér vízsugarak csapnak fel a bombák nyomán, s puffadt testek úsznak ezen a csillogó víztükrön valahová lefelé, Asztrahany s a Kaszpi-tenger irányában.

Igor jókorát sóz a két lapockám közé.

– Másszunk a vízbe . . . Ott jön egy hajó.

Nekifutásból, lábával ellökve magát a vastag, síkos gerendáról, a vízbe huppan. Néhány másodpercig nem látni. Majd megjelenik prüszkölő feje, messze a parttól. Kurta, erős tempókkal – majdnem egész háta kinn van –, keresztben úszik az árral a hajó felé. Feje a vízben, csak szája bukkan ki néha a karja alól, hogy levegőt szívjon. Jól úszik. Luszja is így úszott. Nem ilyen erőteljesen és lendülettel, de szintén jól.

Ez az igazi crawlozás. Nekem egyelőre nemigen sikerül. Valahogy nem sikerül a lélegzetvétel, és kifárad a lábam. Állandóan dolgoznia kell, gyorsan és egyenletesen, mint valami olló.

A hajó elhalad: hosszú kéményű, zömök, egész sereg uszályt húz. Igor lihegve tér vissza.

– A szívem valahogy rendetlenkedik. Öregszem. És különben nem is folyó, hanem olajtartály. Valóság-

gal csillog, tündöklik az olajtól. Menjünk inkább a könyvtárba.

Nem ellenkezem. A gerendákon való fekvéstől megfájdult a hátam.

A könyvtárban Igor az 1911-es évfolyamú *Apollóban* gyönyörködik. Én pedig valamilyen perui novellákban, a *Nemzetközi irodalom* című folyóiratból. A fonott karosszékek kényelmesek. A terem csendes, barátságos. Turgenyev, Tyutcsev arcképe a falon, és még egy bajuszos, nyakkendőtűs valakié. A nagy falióra dallamosan üti a negyedórákat. Két kölyök majd megszakad a nevetéstől Doré Münchhausen-illusztrációi mellett. Valamikor nekem is megvolt ez a könyv aranyozott, piros kötésben, ugyanezekkel a rajzokkal. Képes voltam egy nap hússzor is végignézni. Legjobban az tetszett, amikor a báró üstökénél fogva saját magát kihúzta a mocsárból. És egy másik kép: ahol a kapu kettévágta a lovat, az meg csak áll, nyugodtan iszik a szökőkútból, hátul meg egész vízesés csobog belőle.

Addig ülünk, míg a könyvtárosnő nem figyelmeztet, hogy hatkor zárnak. Most csak egy váltásban dolgoznak, tizenkettőtől hatig.

– Jöjjenek el holnap. Tizenkettőtől hatig mindennap nyitva vagyunk. *Apolló* pedig még akad 1912-ből és 1917-ből is.

Köszönünk és elmegyünk. Valega már biztosan morog: kihűlt minden.

A pályaudvar bejáratánál a négyszög alakú, fekete hangszóró rekedten hörgi:

– Polgártársak, a városban légiriadót rendeltek el. Figyelem, polgártársak, a városban . . .

Az utóbbi időben naponta háromszor-négyszer is van riadó. Már senki sem törődik vele. Lődöznek egy párat, repülőgépet úgysem lehet látni, aztán lefújják.

Valega szemöldökét összehúzva, morcos pillantással fogad.

– Hiszen tudják, hogy nincs sütőnk. Már kétszer is

feltettem. A krumpli egészen kiszáradt, a borscs pedig... – csüggedten legyint, majd kigöngyöli a levesesfazekat a köpenyéből. Valahol a pályaudvaron túl pufogni kezdenek a légvédelmi ágyúk.

A borscs valóban pompás. Hússal és tejföllel. És valahonnan tányérok is kerültek, rózsaszín virágos, szép tányérok.

– Egészen olyan, mint a vendéglőben – nevet Igor –, csupán az evőeszköztartó hiányzik meg a háromszögletű szalvéták a poharakban.

És egyszerre repül minden: tányérok, kanalak, üvegek, a falon lógó hangszóró...

Mi az ördög!

A pályaudvar mögül lassan, ünnepélyesen, mint valami díszszemlén, repülőgépek úsznak elő. Még sohasem láttam ilyen tömeget. Olyan sokan vannak, hogy nehéz kivenni, honnan jönnek. Rajokban repülnek, különböző magasságban, feketék, undorítóan nyugodtak. Az egész égboltot ellepik a légvédelmi ágyúk lövedékeinek füstgomolyai.

Az erkélyen állunk, és az eget nézzük. Én, Igor, Valega, Szedih. Nem tudjuk elfordítani a tekintetünket.

A németek egyenesen felénk tartanak. Háromszög alakban repülnek, mint a vándorludak. Alacsonyan úsznak, jól látni a szárnyak sárga végeit, a fehérrel szegélyezett kereszteket, a gépek törzsét: mint valami kimeredő karom. Tíz... tizenkettő... tizenöt... tizennyolc... Lánc alakba rendeződnek. Éppen velünk szemben. A vezérgép átfordul, kerekei felfelé állnak. Majd zuhanásba csap át. Nem tudom levenni róla a szemem. Piros kerekei vannak, és a motor orra is piros. Bekapcsolja a szirénát. A szárnyak alól fekete gömbök hullanak ki. Egy... kettő... három... négy... tíz... tizenkettő... Az utolsó fehér és nagyobb. Behunyom a szemem. Belekapaszkodom a korlátba. Ösztönös mozdulat. Nincs föld, amelybe beásthatnám magam. De valami csak kell. Hallani, amint

a „vijjogó" újra a magasba lendül. Aztán semmit sem lehet látni.

Tompa robaj. Minden remeg, sűrű, undok remegéssel. Egy másodpercre felnyitom a szemem, de nem látok semmit. Ez nem por, nem füst: sűrű, homályos fátyol borul mindenre. Megint sivítanak a bombák, megint robaj. A korlátba fogózkodom. Valaki megszorítja a karom könyökön felül, mint valami prés. Valega arca dermedt, mint a villám lobbanásakor. Falfehér, szeme kerekre meredt, szája tátva. Majd eltűnik.

Mennyi ideig tart? Egy óráig, kettőig vagy tizenöt percig? Idő és távolság megszűnt. Csak a homály és a hideg, érdes korlát. Semmi más.

A korlát eltűnik. Valami puha, meleg és kényelmetlen dolgon fekszem. Mozog alattam. Belékapaszkodom. Mászik.

Gondolataim nincsenek. Agyam kikapcsolódott. Csak az ösztön maradt meg: az állati életvágy és a várakozás. Nem is várakozás, hanem valami más: csak hamar, legyen bármi, csak minél hamarabb.

Azután az ágyon ülünk, és cigarettázunk. Hogyan zajlott le, nem is emlékszem. Körös-körül por, szinte köd. Robbanóanyag szaga terjeng. A fogaim között, a fülemben, a galléromban mindenütt homok. A padlón cserepek, borscs tócsái, káposztalevelek, húsdarabok. Aszfaltrög a szoba közepén. Az ablakok egytől egyig kitörve. A nyakam fáj, mintha bottal vágott volna rá valaki.

Ülünk és cigarettázunk. Látom, hogy Valega ujjai remegnek. Valószínűleg az én ujjaim is. Szedih lábát dörzsöli. Igornak nagy, kék folt a homlokán. Mosolyogni próbál.

Kimegyek az erkélyre. A pályaudvar ég. A jobb oldalán levő kis ház is ég. Úgy hiszem, valamilyen szerkesztőség volt ott, vagy politikai osztály. Már nem emlékszem. Balra, a gabonaraktár felé, tűzvész rőt fénye világít. A tér kihalt. Néhány tölcsér a felszag-

gatott aszfalttal. A szökőkút mögött fekszik valaki. Gazdátlan szekér, beroskadt, mintha a hátsó lábaira ült volna. Vergődő ló. Hasa felhasítva, és belei, mint valami rózsás kocsonya hevernek az aszfalton. A füst egyre sűrűbb és feketébb, sűrű fátyolként úszik a tér fölött.

– Esznek? – kérdezi Valega. Hangja halk, idegen, elcsukló.

Nem tudom, akarok-e enni, de azt mondom: igen. Esszük a hideg krumplit, közvetlenül a lábasból. Igor velem szemben ül. Arca szürke a portól, mint valami szoboré. A kék folt szétterjedt egész homlokán, mérges lila színűre válik.

– Megette a fene . . . nekem nem megy le a torkomon . . . – És kilép az erkélyre.

Megjön Pengaunisz és Sapiro, sápadtak és porosak. A bombázás a főtéren érte őket. Egy óvóárokban vészelték át. A bombák a Vörös Hadsereg Házára hullottak, és a szemközti sarokházra, ahol a kórház volt. A város déli része egyetlen lángtenger. Egy lőszeres gépkocsit találat ért, a lövedékek még most is robbannak. Egy asszonynak leszakította a fejét. Éppen kijött a moziból. Ott vagy húsz halott van. Akkor ért véget az előadás.

Megkérdem, hány óra. Pengaunisz megnézi az óráját. Háromnegyed kilenc. A könyvtárból hét körül értünk haza. A bombázás tehát majdnem két órát tartott.

Igor bejön az erkélyről.

– Hol lakik a századosunk?

Senki sem tudja. Ostoba helyzet. Menjünk el talán Goldstabhoz? De ő tudja a mi címünket, és értesít, ha kell. Nem. Mégiscsak jobb elmenni. Lehetetlen itt ülni. Alig félóra járásra van tőlünk.

Az utcákon batyus, taligás emberek. Szaladnak, botladoznak. A taligákról potyog minden. Meg-megállnak, rakosgatnak szótlanul, szitkozódás nélkül, tágra meredt szemmel. Csípős, torkot karcoló füst árad a

házakból, és kúszik az utcán. Üvegcserepek csörömpölnek a lábak alatt. Téglák, betondarabok, asztalok, feldőlt szekrény. Valakit takarón visznek. Egy kockás kendős öregasszony zsámolyt és hatalmas méretű batyut cipel.

– Uram-Istenem! . . . Szentséges Szűzanyám . . .

A batyu lecsúszik. A kendő leesett a fejéről, a földön húzza.

A Gogolevszkaja sarkán hatalmas bombatölcsér, egész ház beleférne. Katonák takarítják el a szétdobált aszfaltdarabokat. A levegő reszket a tűzoltóautó átható, fülszaggató sivítozásától.

Az emberek pedig futnak, futnak, menekülnek . . .

A füst elharapódzik az egész városon, elborítja az eget, csípi a szemet, kaparja a torkot. Hosszú, sárga lángnyelvek csapnak ki a sarokház ablakaiból, és nyaldossák a falait. A tűzoltók kigöngyölik a tömlőket.

Az épületbe nem engednek be. Sokáig hívjuk Goldstabot egy telefonfülkéből. Sehogy sem kapcsolnak össze. Áthallatszik egy beszélgetés. Valami hörög és cuppog a kagylóban. Goldstab hangja olyan messziségből hallatszik, mintha a másvilágról jönne.

– Menjenek haza . . . várjanak.

Megyünk haza. Mindenki csak rohan, menekül . . . Az alsó lakásból nagy tükrösszekrényt cipelnek ki.

Megpróbálunk elaludni. Egyik oldalunkról a másikra forgolódunk. Valahogy kemény és kényelmetlen a fekvőhely. A lámpa nem ég. A rádió hallgat. Egész éjjel tombol a tűzvész.

14

Hajnalban megjelenik a százados. Orrát fintorgatja. Öt perc múlva itt lesz egy kis másféltonnás teherautó, átmegyünk a Traktorgyárba.

– A Traktorgyárba? Minek?

– Nem tudom. Parancs.

– Ki parancsolta?
– Goldstab. Ő is odamegy.
– És mit csinálunk ott?
– Mondtam, hogy nem tudom. Szedjék össze a csoportot, üzeni az őrnagy, és várják az autót.
– Semmi több?
– Semmi. – Egy percre kiment a dolgozószobából, kirendelte a gépkocsit, és visszajött.
– És különben mit hallani?
A százados felvonja a vállát – hát lehet is tudni valamit? . . .
Szedih félrehív.
– A pályaudvaron szétbombáztak egy raktárt. Lemehetek?
– Majd adok én neked!
– Vodka is van, azt mondják.
– Hallottad, mit mondtam?
– Hallottam.
– Akkor szedd a cókmókod.
Összecsavarom a kék másolópapírokat, és bedugom a táskámba. Sapiro hallgatózik.
– Megint jönnek . . .
Csend. Valega egyik kezében kés, a másikban konzervdoboz. Messziről alacsony, ismerős motorbúgás. Sokan jönnek.
– Le kell menni a pincébe – fintorgatja az orrát a százados, és az ajtó felé indul. Ott azonban összeütközik egy verejtékező, rákvörös, bőrkabátos emberrel.
– Szamojlenko százados? – kérdi az rekedt, fulladozó hangon.
– Én vagyok . . .
– Hol vannak az emberei? Itt vagyok az autóval. Jöjjenek gyorsan. Már itt zúgnak.
Valega a késsel és a konzervvel a kezében kérdőn néz rám.
– Hamar a kocsira . . . Hallottad?
Mikor bemászunk az autóba, már hullanak az első

bombák. Valahol hátul a vasutastelepre. Fejünk fölött húznak el a gépek, majd lassan jobbra fordulnak.

Leveszem a sapkámat, hogy le ne tépje a szél. Kiérünk a városból. Innen jól látni, ahogy a zuhanóbombázó-gépek rácsapnak a pályaudvarra, a városközpontra és a kikötőre. A város fölött sűrű füstfelhő. Valahonnan a folyó felől magas, gombaként szétterülő sűrű, fekete füst emelkedik. Nyilván az olajtartályok égnek.

Az úton hemzseg a nép. Csak mennek, mennek valahová, visszanéznek a város felé, egyesek félmeztelenül, mások bundában, kormosan.

Goldstab a pincében ül. Akkora a tömeg, hogy alig lehet átvergődni. Ládák, batyuk, ledobott köpenyek. Valaki rekedt hangon ordít a telefonba. Goldstab sápadt, borotválatlan, szemét összehúzva néz ránk, nem ismer meg.

– Kit keresnek?

– Önt. Utászok vagyunk.

– Ahá... Az utászok. Pompás! Rakják le ide a köpenyüket a ládára. Autón jöttek? Jól van. Jöjjenek ide.

Szaggatottan, sietve beszél, miközben fekete szőrszálakkal borított, kis, száraz kezét dörzsölgeti.

– Időnk szűkre van szabva. A németek az árok túlsó oldalán állnak – valamit keres a zsebeiben, nem találja, legyint. – Ötven méterre, nem messzebb. Aknavetőkkel lövik a Traktorgyárat. Élosztag lehet. Nyilván valami kisebb alegység. A reguláris egységeink még nincsenek itt. A munkások tartják fel őket. – Rápillant apró, finom, arany karórájára. – Most hat tizenöt. Pont nyolcra a gyárat elő kell készíteni a robbantáshoz. Világos? Ott vannak utászok a hadsereg zászlóaljából, de kevesen. Töltetek, gyutacsok, zsinór – minden van. Segíteni kell nekik. Lépjenek érintkezésbe Bolsov hadnaggyal, ott majd megtalálják: kék köpenyt és kék sapkát visel. Vele beszéljenek meg mindent pontosan. Nyolcra én is átjövök.

Elgondolkozik, ajkát harapdálja.

– No, jól van.

Oldalzsebéből kivesz egy szattyánbőrbe kötött, apró noteszt, lógó ceruzával. Ír.

– Kerzsencev – a hőerőmű. Szvigyerszkij – az öntöde. Szamojlenko – a szerelőműhely – és így tovább. Majd visszateszi zsebébe a noteszt, begombolja. – Tovább nem tartóztatom az elvtársakat. Köpenyüket és egyéb holmijukat egyelőre itthagyhatják.

Továbbindulunk.

Bolsovot elég hamar megtaláljuk a kék köpeny és sapka nyomán. Beesett arcú, sápadt férfi, kissé dülledt szeme gúnyos és okos. Szája szögletében cigarettacsutka. Keze a zsebében.

– Segítőtársak, mi? – mosolyog a szája sarkával.

– Igen. Segíteni jöttünk.

– Hát éppen jókor. Két órával előbb még jobb lett volna. Most már . . . – ásít egyet, és kiköpi a csutkát – a legfontosabbat elvégeztük. Ellenállásmérő nincs?

– Nincs. De minek?

– A gyutacsok nincsenek kikalibrálva. Különben, ha mára parancsolják, aligha sikerül. Mi a helyzet, bombázzák a várost?

– Bombázzák. És miért ne sikerülne?

– Miért? – Bolsov lomhán elmosolyodik. – Pocsék a robbantószer. A trotil édeskevés. A többi mind ammonit. Átnedvesedett, csomós. És a gyutacsok nincsenek kikalibrálva. A hálózatot nem lehet ellenőrizni. Ellenállásmérő nincs . . .

– És robbantózsinór? – érdeklődik Igor.

– Holnapra ígérik. Az ellenállásmérőt is. Mindent holnapra ígérnek. De robbantani ma kell.

– Ma?

– Azt mondják. Ha nem sikerül elűzni őket, akkor ma.

Kivesz a zsebéből egy akkurátusan összehajtogatott újságot, és letép belőle egy szabályos négyszög alakú darabkát.

– Van dohány?

Rágyújtunk. Odább, fákkal szegélyezett, aszfaltozott, széles sétányon munkáscsapatok haladnak. Géppuskákat cipelnek, amelyeket harckocsikról szereltek le. Némelyiknek semmije sincs, még puskája se. Gondterhesen, szótlanul mennek.

Megkérdezem:

– Hol vannak a németek?

– Ott, a műhelyek mögött. Amott a vízmosás. Mecsotka vagy Nyecsotka, ördög tudja, hogy hívják. Aknavetőkből verik. Vagy tíz páncélosuk lehet. Nem rendes harckocsik, csak páncélautók. Abból a toronyból jól látni.

– És hol vannak a mi objektumaink?

– A magáé melyik?

– A hőerőmű – felelem.

– A hőerőmű? Két lépésnyire. E tömb mögött, balra. Négy nagy kémény. Ott találhatja az én őrmesteremet, Vegyernyikovot. Biztosan alszik valahol az irodában. Egész éjjel dolgozott. Magának is csak azt ajánlhatom, szundítson egyet.

Az őrmester valóban alszik, fejét a dívány sarkába fúrva, lábát a padlón szétvetve. Nyilván csak úgy rázuhant a díványra, és nyomban elaludt.

– Hé, barátom!

Az őrmester megfordul, sokáig dörzsöli a szemét. Szeme apró, mélyen ülő, és egészen elvész a nagy, csontos arcban. Sehogy sem tud felébredni.

– Mi az, a hadnagy küldte?

– Igen. Bolsov.

– Átveszi tőlem?

– Egyelőre csak tájékoztasson, hogy mit végeztek.

– Megint tájékoztatni? Egy már tájékozódott, valamilyen százados, azt hiszem Lvovics . . .

Az őrmester nyújtózkodik egyet, és feláll.

– No, akkor menjünk . . . – és keresi a mahorkát a zsebében. – Egész éjszaka zsákokat hurcoltunk, hogy

vinné el az ördög. A hátát sem érzi már az ember. Papírból vannak a dögök, folyton kirepednek . . .

– Sok?

– Vagy száz, ha nem több. Hárompudosak. Ennek a hőerőműnek írmagja sem marad.

– A hálózat kész?

– Kész. Az elektromos rész még nem egészen. Idehurcoltak teméntelen akkumulátort, ellenállásmérő pedig nincs. Egy elektromérnök segített, azt mondja, van nekik valami effajta szerszámjuk, de sehogy sem tud a nyomára bukkanni. Különben kész minden. A detonátorok működnek. Csak be kell dugni és lenyomni a kapcsolót.

– És honnan történik a robbantás?

Az őrmester az ablak felé mutat.

– Háromszáz méterre van egy fedezék. Ott van a felszerelés. A százados is. Meg az elektromérnök is bizonyára.

Körüljárjuk a telepet. Tiszta, tágas. Nyolc generátor, mindegyik alatt robbanótöltet, három-négy zsákkal. Azonkívül töltetek vannak a kazánok alatt, a beolajozott kapcsolótáblákon és a transzformátorállomáson, amely háromszáz méternyire van a teleptől. A dróthálózat hosszú-hosszú, jó két kilométer. Precízen van megcsinálva, a végén gondosan szigetelőszalagba bugyolálva, minden töltetre két gyutacs jut. Az éjszaka valóban sokat végeztek.

Valahol, a villanytelep túlsó oldaláról, aknák robbanása hallatszik.

– A szélét veri – mondja az őrmester. – Századaknavetőkkel. Ostobaság. Bemegy a fedezékbe?

– Hol a telefon?

– A fedezékben. Minden ott van. Olyan harcállás-pontfélét építettünk ki.

A fedezék zsúfolásig tele. Igor, Szedih, egy magas, göndör, barna hajú, egyenruhás férfi, rövid oldalszakállal, munkások kezeslábasban, egy cingár, tüdővészes külsejű egyén fénylő zakóban és gombos sapkában. A katonáról kiderül, hogy Lvovics, a gombossapkás pedig a villanytelep elektromérnöke. Mindenki Georgij Akimovicsnak hívja.

Valamennyien ülnek, és cigarettáznak a viharlámpa fényénél. A fedezék nem rossz, deszkákkal bélelt, födém borítja, légmentesen záruló ajtókkal, priccsekkel van ellátva. Pont olyan, mint amilyet a műszaki utasítás előír. H-betű, két bejárattal.

– Mihez kezdünk ellenállásmérő nélkül? – kérdezem.

Georgij Akimovics rám sandít.

– Van egy Wheatstone-hídunk.

– Hát akkor miért hallgat?

– Mondom. Csakhogy a széfben van, a kulcs pedig Pucskovnál, a főmérnöknél. Ő pedig tegnap este óta a törzsnél tartózkodik.

– Eszerint érte kell küldeni.

– Küldtünk már. Ők tudniillik átmentek a Vörös Októberbe. Három órája azt telefonálták, hogy jönnek. És még mindig jönnek.

Georgij Akimovicsnak rendkívül mozgékony az arca. Mikor beszél, nemcsak a szája mozog, hanem az orra, homloka és a lázrózsás, beesett arca is. Szájából hiányzik egy fog, éppen a metsző, emiatt selypít. Korát nehéz meghatározni, külsőre harmincnak látszik.

– Két éjszakát nem alszik az ember, és semmi haszon belőle.

Idegesen összegyűri cigarettáját, eltapossa sarkával.

– Ha például most idetelefonálnak: hajtsátok végre . . . Mi lesz akkor?

– Nyilván végre kell hajtani – felelem.

– Bekapcsoljam az áramot? Igen? Úgy gondolja?

Sötét szemhéjtól árnyékolt, nagy szeme bosszúsan fúródik belém.

– Úgy gondolom, igen.

– És mi lesz a munkásokkal a telepen? A gépekkel együtt őket is vigye el az ördög? Ki fogja őket figyelmeztetni? Mi ketten úgyis idáig leszünk a munkában – kezét gyorsan végighúzza a torkán. – Egyébként pedig se terv, se szervezés.

– Georgij Akimovics – szakítja félbe Lvovics. Kissé távolabb ül, a tartalék-akkumulátorokon, és valamilyen drótszálat hajlítgat.

– Mi az, hogy Georgij Akimovics? Mégiscsak meg kellene már erőltetni egy kicsit az agyunkat. A telepen jelenleg hatvan ember dolgozik. Hová bújjanak, ha . . . ha fel kell robbantani az egészet? Hová? Fussanak szét? Ki-ki amerre lát? Azután . . . Van valami sorrend az egyes műhelyek között? Nincs. Az öntöde felrobban, mi pedig még csak készülődünk, vagy pedig fordítva . . . Egyszóval . . . – Legyint, és hosszú, száraz ujjaival gyűrögeti cigarettáját. – A német most aknavetőkből ver, egy szilánk becsap a vezetékbe, és kész. Az egész hálózatunk fenét sem ér. Hányszor megmondtam: őrültség a Wheatstone-hidat a széfben tartani. De nem. Félnek a tolvajoktól. Az egyetlen ilyen készülék ugyebár Sztálingrádban. Most pedig ülj, és várd a sült galambot.

Néhány kurta, gyors szippantás után a falhoz nyomja cigarettáját, és felkel.

– Talán már meg is érkezett . . . Telefonon sehogy sem lehet összeköttetést találni. Kínszenvedés ezzel a központtal.

Igor is feláll.

– Nem nézünk be hozzám az öntödébe? Mi? Megnézheted.

Megyünk az öntödébe.

– Mit szólsz ehhez az alakhoz? – kérdi Igor.

– Hogy is mondjam: nem irigylem a feleségét.

Alighanem tüdőbaj, plusz rossz emésztés. Különben az, amit mond, színtiszta igazság.

– Engem pedig bosszant.

– Idegbajos lettél, biz' isten, minden bosszant. Bosszant Sapiro, bosszant Pengaunisz, ha a gallérjait mossa, ez sem nyerte meg a tetszésedet. Mi a csudát akarsz?

– Nem bírom a zsörtölődőket, nem tehetek róla. De ez már annyira belelovalja magát, hogy könnyen berezelhet.

– Ha addig élünk, meglátjuk. Épp azért kell begyakoroltatni Szedihet és Valegát a gyutacsokra. Hogy pontosan bedugják a robbanóanyagba, és ne féljenek.

Szedih elmosolyodik.

– Mi ebben a félnivaló? Ekkora pontyokat robbantottam én, amikor Kupjanszkban állomásoztunk. Tudja, mennyi hal van ott? No, ha holnap nem lesz robbantás, akkora tokot hozok, hogy két kézzel is alig lehet megemelni. Már kiszemeltem egy csónakot ott a kerítés mögött.

Az öntöde bejáratánál egy csapat munkás körülfog egy jól megtermett, átkötözött karú legényt. Zubbonya ujja letépve, a kötésen vérfoltok.

– Egészen a főiskoláig merészkedtek a disznók. Tr-r, tr-r, szólt a géppisztoly . . . Nálunk meg csak puska. Épphogy odaértünk a bejárathoz, már rá is kezdték az ablakokból: tr-r, r-r . . . Egy nehéz harckocsi meg odament, és pontosan közébük vágott. Úgy elfutottak, mint a svábbogarak. Most a Mecsotka túlsó oldalán lapulnak.

A legény szeme csillog. Tetszik neki, hogy hallgatják, hogy már meg is sebesült, hogy lőtt a németekre, és nem akarja befejezni elbeszélését.

– Csupán egy lövést adott le a harckocsi. Az első emeletbe talált. Csak úgy repültek a téglák. A fritzek meg megléptek a hátsó kijáraton, egyik fától a másikig lopóztak.

– És sokan vannak a fritzek? – kérdi valaki a tömegből.

– Jut belőlük dosztig mindkettőnkre. Van két hadosztály, vagy még több.

– Talán már meg is számoltad?

– Számolta a fene – a legény megvetően kiköp, és feláll, jobb kezével tartva a balt. – Eredj, és számold meg te. Ott úgysincs más dolog, mint számtannal foglalkozni – s legyint. – Hol a kötözőhely, fiúk? Veletek már kibeszélgettem magam.

Visszafelé megint sebesültekkel találkozunk: egy öreg és egy kisfiú. Egyik a karján, másik a fején. Mindketten könnyen. A németek még mindig az árok túlsó partján vannak. Aknavetőkkel tüzelnek. Támadást nem indítanak. A mieink sem. Pocsék dolog, hogy nincsenek igazi parancsnokok. Azt mondják, holnap lövészalakulatok érkeznek tüzérséggel. A német harckocsik már kétszer megközelítették az árkot, lődöztek egy sort, aztán visszafordultak. A mieink is keveset tüzelnek, nyilván kevés a lőszer. Egyébként pedig megjárja, még ki lehet bírni. A traktorosok meg tudják védeni gyárunkat. És az öreg fiatalosan hunyorítva elindul a kisfiúval megkeresni a kötözőhelyet. Egy lámpaoszlopra erősített tábla, sebtében rámázolt vörös kereszttel, a Volga felé mutat. Mikor a gyárba mentünk, még nem volt ott.

A fedezékben Georgij Akimovics már a Wheatstone-híddal babrál. Nagy, szép műszer, fényesre lakkozott, rengeteg csatlakozóval. Georgij Akimovics jó hangulatban van. A hálózat rendben.

– Látják, milyen pompásan ugrál a mutató? Mesésen működik a híd. Nincs párja egész Sztálingrádban. Még a központi villanytelepről is mindig érte küldtek. Érzékeny szerszám. Mindjárt kikalibráljuk valamennyi gyutacsot. Tartalék van?

– Volgát lehetne velük rekeszteni – feleli Vegyernyikov –, két- vagy háromszáz.

Épphogy befejezzük a kaliberezést – az egyforma

ellenállású gyutacsok kiválogatását –, és kicseréljük őket a tölteteken, amikor elkezdődik az ágyúzás. Körülbelül egy óráig tart. Minden két-három percben egy gránát. A legtöbb a telepen kívül csap be. Néhány bevág a gépterembe, a kazánházba. Aknáknak nevezik őket, pedig nem azok. Az aknának nincs átütő ereje, a gépteremben pedig lyukak tátonganak a mennyezeten.

A készülék mutatója csüggedten a nullára zuhan. A hálózat elszakadt. Georgij Akimovics gombos sapkáját keresgéli.

– Be kell ásni a huzalt, különben nem lesz nyugtunk a szilánkoktól.

Be sem várva az ágyúzás végét, kimászik a fedezékből. A szakadást megtalálni nem valami egyszerű. A hálózat soros kapcsolású, a legkisebb szakadásra is teljesen kikapcsolódik. Párhuzamos kapcsolásnál könnyebb lenne megtalálni: a hálózat ugyanis így szakaszokra oszlik, és mindegyik külön-külön ellenőrizhető.

Végigmegyünk a drót mentén, s tapogatjuk. Valega is velünk van, kezében a Wheatstone-híd. Georgij Akimovics szüntelenül kiabál rá, hogy óvatosabb legyen, még egy ilyen nem akad sehol. Két szakadást gyorsan megtalálunk, a harmadikkal elég sokáig kínlódunk, de végül rábukkanunk. Georgij Akimovics gyorsan és ügyesen átköti szigetelőszalaggal.

Estig beássuk a vezetéket, és párhuzamosra kapcsoljuk át a hálózatot. A németek kétszer megismétlik a támadást. Georgij Akimovics le nem veszi a szemét a Wheatstone-hídról, de minden rendben van, szakadás nincs.

Nyolc óra tájt megérkezik Goldstab. Hozza az ellenállásmérőt. Ez jelentősen megkönnyíti a szakadások ellenőrzését. Érdeklődik, mi újság nálunk. A robbanóanyaggal teli zsákokat át kell cipelni a gépteremből a föld alatti kamrákba, a generátorok alá. Ez veszélytelenebb, és nem idegesíti annyira a munkásokat. Azután valakinek közülünk vagy a harcosok közül ok-

vetlenül ügyeletes szolgálatot kell teljesítenie a telepen. Egyébként pedig legyünk készen éjszakára.

Goldstab félrehív engem és Lvovicsot. Kezét dörzsöli.

– Tartsák eszükben, hogy az előzetes parancs után csak fél óra áll majd rendelkezésükre. Ezalatt mindent be kell fejezni és előkészíteni. A munkások elszállításáért maga felel, Lvovics. A robbantásért pedig Kerzsencev.

– Értem. És a sorrend?

– Semmiféle sorrend. Az első és a második különítmény egyidőben indul valamennyi műhelybe. A robbantást is egyszerre kell végrehajtani. Utána pedig a mólónál gyülekezzenek. Lvovics, maga tudja, hol van. Motorcsónak fogja várni.

– Értem.

– Mindent ért?

– Mindent.

Goldstab eltávozik. Valahol, egész közel, az öntöde mögött, rakéták röppennek fel. Géppisztolyok kattognak, néha géppuskák is beleszólnak.

Az ajtó mellett van, közvetlenül a falra erősítve, a késes kapcsoló. Közönséges kis műszer, fekete fogantyúval. Akárcsak a villanyórákon, a lakásokban. Nézem. Két vezeték húzódik tőle: az egyik az akkumulátorokhoz – nyolc, fekete gödörbe ásott láda, a másik a töltetekhez – nyolcvan, ammonittal tele, hárompudos zsák. Az egyik vezeték nincs a csatlakozásban. A késes kapcsoló karja felcsapva és madzaggal megerősítve, minden eshetőségre. Egy vagy két óra múlva pedig, vagy talán előbb is, megszólal a telefon, és én összekapcsolom a két vezetéket, leoldom a madzagot, még egyszer ellenőrzöm a hálózatot, s két ujjal, óvatosan bekapcsolom a késes kapcsolót. És akkor . . . Se generátorok, se kazánok, se gépterem hófehér metlachi csempével, akár a műtőben. Semmi sem marad . . .

Ülünk, és cigarettázunk. Valega a nadrágját fol-

tozza, Szedih és az őrmester a telepen van. A sarokban csillog a telefon. Georgij Akimovics minden percben bekapcsolja a Wheatstone-hidat, Igor a priccsen fekszik, és a mennyezetre bámul.

Tizenkettőkor telefonál Goldstab: ellenőrizzük a hálózatot, és maradjunk ébren.

A fedezékben olyan sűrű a dohányfüst, hogy már az arcokat sem lehet kivenni, mint valami rosszul előhívott negatívon. Háromkor újabb csengetés. Mindnyájan összerezzenünk. Bolsov telefonál: nincs-e vagy két tucat nélkülözhető kikaliberezett gyutacsunk. Van. Akkor elküldi érte az őrmestert. Rendben van.

– No, és különben, csend van?

– Csend. Hát odaát?

– Nagyjából. Az árok túlsó oldalán lövöldöznek, egyébként semmi.

Megint cigarettázunk. Kimegyünk a szabadba, nézzük a csillagokat, a rakétákat, a hőerőmű négyszög alakú, óriás tömbjét. Visszamegyünk. Leülünk. Rágyújtunk. Bekapcsoljuk a Wheatstone-hidat. Kikapcsoljuk. Hallgatunk.

Ötkor újabb csengetés. Lehet aludni, mondja Goldstab.

Hála istennek . . .

Lefekszünk a csupasz priccsre, hasunkra tolva a pisztolyt.

Kár, hogy a köpenyünket Goldstabnál hagytuk.

16

Ugyanez ismétlődik kedden, szerdán és csütörtökön. Belövések, szakadások, ügyeletes szolgálat, várakozás a telefonnál – és öt órakor le lehet feküdni aludni.

A légkör megenyhül.

Egyik nap múlik a másik után, derült, kék égbolt, lebegő ökörnyál.

A parancs pedig csak nem jön.

A városból nyilván már semmi sem maradt. A németek reggeltől estig bombázzák. Áthatolhatatlan füst és porfelhő borul föléje. Égnek az olajtartályok. A koromfekete füst olykor elfödi a napot, és ilyenkor hunyorgás nélkül lehet nézni, mint napfogyatkozáskor kormozott üvegen keresztül.

A harcok a város déli részében folynak, a gabonaraktáraknál, és az északiban, a Mamajev-kurgánon.

A mi vízmosásunknál minden a régiben. Egyik éjjel két hadosztály vonult át. Sokáig vonultak, megszakítás nélkül, egész éjszaka, egyik zászlóalj a másik után. Tüzérséggel, fogatolt járművekkel. A németek kétszer megpróbáltak keresztülhatolni a vízmosáson, és ezzel egyidőben – rendszerint éjszaka – megkezdődött a géppisztolyropogás. Ilyenkor Goldstab áttelefonált: „Legyenek készen", reggelre pedig elcsitult minden, s mi aludni tértünk.

Kezdjük megszokni fedezékünket. Bevezetjük a villanyt, főzőlapon készítünk ebédet, a falakat kitapétázzuk a gyár műszaki osztályáról való, pompás Whatman-papírral. Valega és Szedih zugában még levelezőlap is akad: az egyik az ogyesszai operát ábrázolja, a másik Repin *Zaporozsjei kozákok* című festményét.

Szedih szerez valahonnan egy Kruber-féle földrajzkönyvet, egy Csehov-levélgyűjteményt meg egy 1912-es *Nyivá*-t.

Esténkint, ujját buzgón nyálazva, olvas. Homlokát ráncolja, ajkát mozgatja. Néha megkérdi, mit jelent az, hogy „névünnep" vagy „Infanterista tábornok", vagy hogy honnan volt hétesztendős korában annyi rendjele Alekszej trónörökösnek. Nekem tetszik Szedih, tetszik pisze orrú, gyerekes ábrázata, kissé ferde metszésű, nevető szeme és a belőle áradó fiatalság. Még az a mulatságos szokása is tetszik, hogy a tenyerét piszkálja, ha zavarban van.

Valahogy mindent gyönyörűséggel és gusztussal végez. Úgy mosakszik, hogy ha az ember elnézi, magá-

nak is kedve támad mosakodni, vadul prüszkölve, kilométerre fröcskölve, vállát és hasát zajosan csapkodva. Ha azt mondod neki, hozzon egy kis fát, majdnem egy köbmétert cipel be. Fiatal izmai szinte kívánják a harcot. Az anyacsavarokat puszta kézzel kicsavarja. Igorral birkózni szokott, és ezután Igor két napig nem tudja mozdítani a nyakát. Pedig Igor nagymester az ilyesmiben. Ismeri a kar- és nyakfogások csínját-bínját.

Szedih kíváncsisága már több mint komikus. Leül, két kezével átkulcsolja térdét, és úgy hallgat, kissé tátott szájjal, akár a gyerek a mesét. Kérdései váratlanok, és gyermekesen naivak. Miért nem tudtak rájönni a németek a katyusa titkára, miért mutat az iránytű mindig északra, vagy igaz-e, hogy Roosevelt lába béna.

Egy este a hősökről és a kitüntetésekről folyik a szó. Szedih térdét átkulcsolva, feszült figyelemmel hallgatja, ez a kedvenc testtartása.

– És mit kell tenni ahhoz, hogy az ember megkapja a Lenin-rendet? – kérdezi hirtelen.

Mindenki felnevet.

– No jó, hát nem a Lenint, hanem valamilyen kisebbet.

Elmagyarázom, hogy ez nem olyan egyszerű. Szó nélkül végighallgat, közben valahová a sarokba néz. Ajkán cigarettavég fityeg.

– Akkor rendben van – jelenti ki végül halk hangon.

– Hogyhogy?

– Meglesz az érdemrend.

Olyan hihetetlenül egyszerűen és meggyőzően közli ezt, mintha valamilyen elintézett dologról beszélne. Felkel, és elindul, az aprófáért. Elnézem széles hátát, amely annyira nem illik aranyos pihével borított arcához, eszembe jut, hogyan törölgette ronggyal a támadás előtt a géppisztolyát, minden egyes csavart, minden nyílást, és hiszek abban, amit mondott.

Valega féltékeny rá, miattam. Ez lépten-nyomon megmutatkozik.

– Szvigyerszkij főhadnagynak nincs küldönce, menj el hozzá – mondja mogorván, és kiveszi Szedih kezéből a bögrét, amelyből tölt nekem.

Szedih szerez valahonnan egy nyaláb szalmát. Valega megtapogatja, és összeráncolja a homlokát: „A hadnagy elvtárs nem alszik ilyen szemeten", és hoz egy másikat, amely semmiben sem különbözik az előbbitől.

Általában azonban egyetértésben élnek, közösen főzik az ebédet. Valega néha kicsit kiabál, kritizálja a rosszul főtt kását. Szedih vidáman nevet, csúfolja Valegát, és nem tudni, miért, butykosnak nevezi.

Esténkint Valega és Szedih robbanótölteteket kötöznek össze. Van még vagy öt láda trotilunk tartalékban. Reggel ezzel fognak halászni, és ficánkoló tokhalakkal és kecsegékkel teli vödrökkel térnek vissza.

Vegyernyikov őrmestert áthelyezik egy másik gyárrészlegbe, és többé nem látjuk. Sapiróval és Pengaunisszal is ritkán találkozunk. Néha benéz hozzánk Bolsov, és ilyenkor a vaskos *Nyiva*-köteten heves alsós- vagy huszonegyes csatába merülünk. Georgij Akimovics ezt nem tudja elviselni, megragadja Csehov leveleit, és tüntetően visszavonul a zugába. Egy két priccs között lefektetett ajtószárnyon alszik.

Egyre jobban tetszik nekem zsémbes természete és örökös elégedetlenkedése ellenére. Fáradhatatlan a munkában, és nem kíméli magát. A hálózatot mindig személyesen ellenőrzi és javítja ki, pedig naponta négy szakadás is akad. Morog, szitkozódik, fortyog, mindenkit lustasággal vádol, de úgy imádja a hőerőművet, minden gépével és apró csavarjával együtt, mint valami élőlényt. Különben a pesszimizmus és a zsörtölődés jól megfér benne a hihetetlen energiával és munkakészséggel.

– Hogy is harcolhatunk mi a németekkel – jelenti

ki homlokát ráncolva és nyakkendőjét idegesen rángigálva. – A németek autón jöttek Berlintől egészen Sztálingrádig, mi pedig zakóban vagy kezeslábasban fekszünk a lövészárokban 1891-es típusú, háromvonásos puskával.

Igor felfortyan. Mindig hajba kap Georgij Akimoviccsal.

– Mit akar ezzel mondani?

– Hogy nem tudunk harcolni.

– És mi az, hogy tudni, Georgij Akimovics?

– Tudni? Berlintől eljutni a Volgáig – ez a tudás.

– Visszavonulni a határtól a Volgáig – ehhez is kell tudás.

Georgij Akimovics felnevet gyöngyöző, fanyar nevetésével. Igor dühbe gurul.

– Mit nevet? Nincs ebben semmi nevetséges. Franciaország a szó szoros értelmében két hét alatt szétesett. Nekiment a német, és összeomlott, széthullott, akár a homok. Mi pedig már második éve harcolunk, egyedül, mint az ujjam.

– Hogyan hasonlíthat össze minket Franciaországgal? Negyvenmillió lakost kétszázzal. Hatszáz kilométert tízezerrel. És ki volt ott uralmon? Pétainek meg Lavalok, akik most szépen együttműködnek a németekkel. Nem. Mi nem tudunk harcolni. Ez tény.

– Hát épp ez az . . . – heveskedik Igor. – Pétainek és Lavalok. Éppen hogy róluk van szó. Nálunk ilyenek nincsenek. Ez a lényeg. Érti, ez a lényeg? Nálunk más fából faragták az embereket. És ezért harcolunk. Harcolunk most is. Még itt is harcolunk, a Volga partján, miután elvesztettük Ukrajnát és Belorussziát. Mondja, melyik ország, melyik nép bírta volna még ki ezt?

Georgij Akimovics szája szöglete mosolyra húzódik.

– Semelyik.

– Ahá! Semelyik! Tehát maga is elismeri, hogy semelyik.

– Elismerem. De vajon ez könnyít rajtunk? Vajon az a tudat, hogy a többi ország nem volt képes olyan ellenállásra, mint mi, megkönnyíti a helyzetünket? Ez puszta önámítás. Nekünk erre nincs szükségünk. Józanul kell szembenézni a tényekkel. A hősiesség egymagában semmit sem ér. Szép a hősiesség, de harckocsi ellen mégiscsak harckocsi kell.

– A mi páncélosaink nem rosszabbak, mint a németekéi. Sőt, jobbak. Egy harckocsizó mondta nekem . . .

– Nem vitatkozom, nem vitatkozom. Lehet, hogy jobbak, ehhez nem értek. De egy jó harckocsival nem lehet elpusztítani tíz közepes minőségűt. Nem gondolja?

– Várjon csak . . . Lesz nekünk is sok harckocsink.

– De mikor? Addigra mi már az Urálban leszünk.

Igor felugrik, mintha belészúrtak volna.

– Ki lesz az Urálban? Én, maga, ő? Fenét! És ezt maga is nagyon jól tudja. Maga mindezt csak valamilyen csökönyös, ostoba vitatkozási szenvedélyből mondja.

Georgij Akimovicsnak megrándul az orra, a szemöldöke, az arca.

– Minek dühösködik? Üljön le. No, üljön már le egy percre. Mindenről lehet nyugodtan is beszélni. – Igor letelepszik. – Azt mondja, a visszavonuláshoz is kell érteni. Igaz. Napóleon elől is visszavonultunk egészen Moszkváig. De akkor csak területet veszítettünk, csupán egy keskeny sávot. Napóleon a hómezőkön és felégetett falvakon kívül semmit sem kaparintott a kezébe. De most? Elvesztettük Ukrajnát és a Kubanyt – nincs kenyér. Elvesztettük a Donyecmedencét – nincs szén. Baku elvágva, a dnyeperi erőmű romokban, ezer meg ezer gyár a németek kezén. Milyen kilátásaink vannak? A gazdasági erő ma mindennél többet jelent. A hadsereget el kell látni ruhával, lábbelivel, élelemmel, lőszerrel. A polgári lakosságról nem is beszélek. Nem beszélek arról, hogy ve-

szítettünk jó ötvenmillió embert, akik most a fasiszták csizmája alatt nyögnek. Képesek vagyunk megküzdeni mindezzel? Mit gondol, képesek vagyunk?

– Képesek vagyunk... Tavaly még rosszabb volt. A németek Moszkva előtt álltak, mégis elűztük őket...

– Én azonban nem vagyok meggyőződve róla, hogy rosszabb volt. A Donyec-medence, Rosztov, Kubany, Majkop a miénk volt. Most pedig nem. A volgai közlekedési vonal gyakorlatilag elvágva. Képzelje, mekkora utat kell megtennie a bakui olajnak. Azt mondhatja: a Kuznyecki-medence és az Urál teljes egészében megmaradt. Igaz. Ezek hatalmas iparvidékek. De a háború előtt rajtuk kívül még megvolt Krivoj Rog, Nyikopol, Zaporozsje, Mariupol, Kercs, Harkov. És mégsem tudtuk megtartani. A gyárak egy részét a hátországba szállítottuk, de ez még nem jelenti azt, hogy mind üzembe is helyeztük. Közben pedig, láthatja, mi folyik...

Fejünk fölött éppen egy bombázásból visszatérő Ju–88-as kötelék húz el. Lassan fordul, és újra a cél fölé repül.

– Már vadászok nélkül járnak... Büntetlenül a gazemberek, mintha otthon volnának.

Egy ideig hallgatunk, szemmel követjük az égen úszó undok, fekete, oly nyugodt és erejében biztos, sárga szárnyú repülőgépeket. Georgij Akimovics egyik cigarettát a másik után szívja. Már vagy tíz csutka hever körülötte. Szemét egy pontra szegezi, oda, ahol a gépek eltűntek.

Igor ül, és kavicsokat dobál a közelben heverő konzervdobozba. A kavicsok egészen közel potyognak, de sehogy sem találnak bele a dobozba. Látszólag teljesen belemerült ebbe az elfoglaltságba.

Hirtelen feláll.

– Nem, ez lehetetlen. Nem jutnak tovább. Tudom, hogy nem jutnak tovább.

És kimegy.

Lehetetlen . . . Egyelőre ez minden, amit mondani tudunk.

Lehetetlen . . .

Hiszen volt valamikor 1917 is. Meg 1918 és 1919 is. Akkor rosszabb volt. Tífusz, pusztulás, éhség. Maxim-géppuska és háromhüvelykes: ez volt az egész fegyverzet. És mégis kivágtuk magunkat. Aztán felépítettük a dnyeperi erőművet. Meg Magnyitogorszkot meg ezt a gyárat, amelyet most fel kell robbantanom.

Tudom, Georgij Akimovics minderre csak mosolyog. Leereszkedően mosolyog. Mikor erről ejt szót, mindig úgy beszél, mintha kisgyerekek volnánk. Mosolyog, és valami olyat mond, hogy ez már a háború negyedik évében történt, amely nemcsak minket merített ki, hanem mindenkit, és hogy a francia, az angol meg a német katonák már megunták a háborúskodást. És még valami effélét.

Egyszer megjegyezte:

– Az utolsó katonáig fogunk harcolni. Az oroszok mindig így harcolnak. De reményünk mégis kevés. Csak a csoda menthet meg bennünket. Különben megfojtanak minket. Megfojtanak a szervezettségükkel és a páncélosaikkal.

Csoda?

Nemrég egyik éjjel katonák vonultak el mellettünk. Éppen telefonügyeletes voltam, és kimentem elszívni egy cigarettát. Mentek és énekeltek halkan, félhangosan. Nem láthattam őket, csak hallottam lépteiket az aszfalton, meg a halk, kissé szomorú dalt a Dnyeperről meg a darvakról. Közelebb mentem. A katonák lepihentek az út mentén, a letaposott fűre, az akácok alá. Cigaretták fényecskéi hunyorogtak. És egy fiatal, fojtott hang hallatszott a fák alól.

– Nem, Vászja . . . Ne is mondd. A miénknél jobbat sehol sem találsz. Biz' isten . . . A föld, mint a vaj, zsíros, pompás. – Még valahogy különösen cup-

pantott is hozzá. – A gabona pedig, ha kihajt, hát embermagasságúra is megnő . . .

A város pedig lángolt; rőt visszfények táncoltak a gyárépületek falain, valahol egész közel géppisztoly kattogott, hol sűrűbben, hol ritkábban, rakéták röppentek fel, előttünk pedig a bizonytalanság és a szinte kikerülhetetlen halál.

Nem is láttam azt, aki beszélt. Kiáltás hallatszott: „Felkészülni!" Mindnyájan felszedelőzködtek, csörömpöltek a csajkák. S elindultak. Elindultak lassú, nehéz katonaléptekkel. Elindultak az ismeretlen hely felé, amely a parancsnok térképén bizonyára piros kereszttel van megjelölve.

Sokáig álltam még ott, és hallgattam a katonák távolodó, majd végképp elhaló lépteit.

Vannak olyan részletek, amelyekre az ember egész életében emlékezik. És nemcsak emlékezik. Ezek az apró, szinte jelentéktelen dolgok valahogy belevájódnak, beleivódnak, növekedni kezdenek, naggyá, fontossá dagadnak, magukba foglalják a múlt egész lényegét, és szinte jelképpé válnak.

Emlékszem egy elesett katonára. Hátán feküdt, széttárt karral, s ajkára cigarettavég tapadt. Apró, még füstölgő cigarettavég. És ez sokkal szörnyűbb volt mindannál, amit előbb vagy utóbb a háborúban láttam. Szörnyűbb a lerombolt városoknál, felszakított hasaknál, letépett karoknál és lábaknál. A széttárt kar és az ajakra tapadó cigarettavég. Egy perccel előbb még élettől lüktetett, gondolatai, vágyai voltak. Most pedig halott.

És abban az énekben, azokban az egyszerű szavakban, amelyek dús, zsíros földről, az embermagasságúra felnövő gabonáról szóltak, volt valami . . . Nem is tudom, minek nevezzem. Tolsztoj a hazaszeretet rejtett lángjának nevezte. Lehet, hogy ez a leghelyesebb meghatározás. Lehet, hogy éppen ez az a csoda, amelyet annyira vár Georgij Akimovics, s amely erő-

sebb a németek szervezettségénél és fekete keresztes páncélosainál.

Elnézem Georgij Akimovicsot. Az epés, apró ember fénylő zakójában összekuporodva üldögél a lépcsőkön, felhúzza sovány és hegyes térdét. Vékony, halványkék eres keze van, és ugyanilyen erek a halántékán. Otthon bizonyára szörnyű rendetlenség van nála, gyermekei bosszantják, veszekszik a feleségével. Bizonyára a háború előtt is sok mindent rossznak talált, és mindenen bosszankodott.

És tegnap a szemem láttára robbant fel mellette egy lövedék. Vagy húsz lépésnyire tőle. Kissé lehajolt, nyugodtan tovább kereste a szakadást. Átkötötte a sérült helyet, majd ellenőrizte az egész vezetéket a szakadás körüli szakaszon.

– Értse meg – mondta később –, ebben a gyárban töltöttem majdnem egész életemet. Gyakornokként kerültem ide, mikor ezeken a helyeken még teodolitos emberek jártak. Szemem láttára bontakozott ki az erőmű és a többi üzem. Öt éjszakán át nem aludtam, mikor felállították a 6-os számú generátort, tudja, azt a második gépet, az ablaktól. Úgy ismerem valamennyit, mint édes gyermekeimet. Mindegyiknek a szokásait. Megérti, mit jelent nekem ez a robbantás? Nem, ezt nem tudja megérteni. Maguk katonák, egyszerűen sajnálják a gyárat, és kész. Nekem pedig . . .

Nem fejezte be a mondatot, és elment a Wheatstone-hídjához.

Másfél hónappal ezelőtt az út szélén egy görcsös fatönkön ültünk Igorral, és a visszavonuló csapatainkat néztük. Arcvonal nem volt. Csak utak voltak, amelyeken autók haladtak valahová. És az emberek is mentek. Szintén valahová . . .

Mindez másfél hónappal ezelőtt volt: júliusban.

Most pedig szeptember van. Már tizedik napja vagyunk ebben a gyárban. Tizedik napja bombázzák a németek a várost. Bombázzák, tehát a mieink még ott

vannak. Tehát harcok folynak. Tehát: van arcvonal. Tehát most jobb, mint júliusban.

Gránát robban a hőerőmű mellett. Kezdődik az ebédidei tűzharc. Háromtól fél négyig, a kronométer pontosságával. Fél óra múlva mehetünk megjavítani a hálózatot. Valega és Szedih fut a csajkával az ebédért.

17

Vagy két nap múlva, kora reggel megjelenik a fedezékünkben Goldstab. Legalább tíz tiszt van vele.

Éppen a lépcsőn üldögélünk, és celluloid cigarettatárcákat fabrikálunk. A gyár laboratóriumában több tonna legkülönbözőbb fajta celluloid van, és nagy, patikaüvegekben szépen csillogó körte-esszencia. Tehát a cigarettatárcákkal foglalatoskodunk. Fűrészelünk, vágunk, kaparunk, enyvezünk, s e munkát csak a hálózat kijavítása és az ebéd idejére szakítjuk meg.

– Nos, búcsúznunk kell – mondja Goldstab, kezében forgatva Igor kihúzható fedelű, apró cigarettatárcáját. – Megjött a váltás. A 217-es műszaki zászlóalj utászai.

– És mi hova megyünk?

– A túlsó oldalra. A front törzséhez, a műszaki osztályra.

No, annál jobb. Átadjuk objektumainkat, és fél óra múlva a Volga mellékágán keresztül a szigetre vezető rohamhíd laza deszkáin lépdelünk.

Georgij Akimoviccsal még össze is csókolóztunk búcsúzáskor. Erősen megrázza a kezem, és hunyorogva, homlokát ráncolva mondja:

– Gyakran fogok emlékezni beszélgetéseinkre ezen a lépcsőn. Remélem, sosem következik be az, amit be akartam bizonyítani. A háború után találkozunk majd, és maga azt mondja: „No, kinek volt igaza?" Mire én így felelek: „Magának."

Elkísér az ösvényig, amely a vörös homokú, mere-

dek parton a Volgáig fut le, és még sokáig lóbálja utánunk gombos sapkáját.

Ez az ember is keresztezte tehát életemet, rajta hagyta kicsiny, de emlékezetbe vésődő nyomát, és eltűnt, alighanem örökre.

Azután ott ülünk a bal parton, egy felfordított, kiszáradt csónakon, és nézzük a Traktorgyár füstölgő kéményeit. Egyetlen percre sem állt le. Sapiro azt meséli, hogy júliusban a gyár naponta harminc harckocsit készített, augusztusban már ötvenet, most azonban kizárólag a sérült, üzemképtelen gépkocsik és harckocsik javításával foglalkozik, s a berendezés egy részét már átszállították az Urálba, a többit pedig most készülnek elszállítani, mihelyt sikerül a németeket visszaszorítani onnan, ahol híd vagy átkelőhely van.

Az éjszakát egy kis kunyhóban töltjük, az erdő kellős közepén. A rákövetkező egész nap az erdészlak keresésével telik el: ez ugyanis az a tájékozódási pont, amelynek alapján megtalálhatjuk a front műszaki osztályát.

Annyi a törzs- és a hadtápalakulat minden kis ligetben és pagonyban, hogy a keresett osztályt egyáltalában nem könnyű megtalálni. Mindenütt őrszemek, drótakadályok, „Az átjárás tilos" feliratú táblák.

Estére mégis megtaláljuk. Mármint az osztályt, de nem a házat. A ház régóta nem létezik. Csak a térképen látható egy fekete négyszög, kiálló ferde ágacskával. Az osztály négy földkunyhóból áll. Az egyikben, amelyet annyira álcáztak, hogy vagy tíz percig topogunk körülötte, egy celluloid gallért és keret nélküli, ijesztően vastag szemüveget viselő őrnagy ül. Átfutja az iratcsomó tartalmát, és nyomban felélénkül.

– Nagyszerű! Egyenesen pompás! Én meg már nem tudtam, mitévő legyek. Üljenek le, barátaim ... Vagy nem, inkább menjünk ki. Itt egyedül is alig tudok mozogni.

Kiderül, hogy előttünk itt járt a 62-ik hadsereg mű-

szaki osztályának egyik századosa – „nem találkoztak vele?" Nagy a hiány náluk ezredmérnökökben. Ma éjszaka kell átkelnie a 184. hadosztálynak; reggel a bombázás során elesett a mérnökük meg egy szakaszparancsnok. És a harcoló hadosztályokban is vannak hiányok: őrmesterek helyettesítik az ezredmérnököket. Tartalékban pedig egy lélek sincs. Mennyi ideig bajlódnak azzal a Traktorgyárral, már két ízben is kértünk onnan mérnököket.

– Szó, ami szó . . . maguk biztosan éhesek. Menjenek át az étkezdébe, ott van az ösvény végén, vacsorázzanak meg, aztán jöjjenek vissza. Én addig elkészítem az írásokat. Még elérhetik a hadosztályt ezen a parton.

Miután belaktunk a lekváros rizskásával, visszamegyünk az őrnagyhoz. Apró, nőies írással, kecsesen kanyargó sallangokkal címezi meg a borítékokat.

– Melyikük Kerzsencev?

– Én.

– Magának külön írtam. A száznyolcvannégyesbe. Aztán tanácsolom, várja meg itt. Nyolc óra körül indulnak az átkeléshez Burkovszkoje felől. Másképp holnap végigkúszhat az egész arcvonalon, és nem találja meg. – Átnyújtja a térképdarabból ragasztott borítékot.

– Igyekezzék megtalálni a hadosztálymérnököt, azután az ezredet. Különben, majd a helyszínen meglátja.

A többiek közös beosztást kapnak a 62-ik hadsereg műszaki csapatainak törzsébe.

– A hadsereg a túlsó oldalon van. Tegnap a Fürdő vízmosásban volt; most már, azt hiszem, továbbvonult. De valahol abban a körzetben. Keressék meg.

– Hát a száznyolcvannégyesben nincs szükség utászokra? – kérdezi Igor. – Hiszen azt mondta, őrnagy elvtárs, hogy ott egy szakaszparancsnok elesett.

Az őrnagy ránéz Igorra vastag szemüvegén keresz-

tül, amitől a szeme nagynak és olyan kereknek látszik, mint valami madáré.

– Maga főhadnagy. Mérnöknek osztom be. Mérnökök dolgában állunk most a legszűkösebben. – Ceruzájával megvakarja orra nyergét, s hozzáteszi: – Mindannyiuknak, kivéve azt az elvtársat, aki a százynyolcvannégyesbe kerül, azt ajánlom, várakozzanak itt. Az éjszaka folyamán idejön valaki a hatvankettesektől a lapátokért, vele elmehetnek. Addig üssék fel a sátorfájukat valahol a nyárfák alatt.

Megyünk a nyárfákhoz.

– Gyalog mész? – kérdi Igor.

– Egészen a forgalomszabályozóig, ott majd meglátom.

– Elkísérlek.

Búcsút veszek Sapirótól, Pengaunisztól és Szamojlenkótól. Szedih érdes markával sokáig szorongatja a kezemet.

– Még találkozunk, hadnagy elvtárs.

– Feltétlenül – felelem erőltetett élénkséggel, mint mindig, ha búcsúzok. Szívesen bevettem volna a szakaszomba.

Néhány perc múlva utolér.

– Fogadja el a cigarettatárcámat, hadnagy elvtárs. A sajátját úgysem tudta befejezni. Az enyém pedig kétrekeszes.

Kezembe nyomja az átlátszó, sárga cigarettatárcát, akkora, hogy nem is vagyok benne biztos, egyáltalán be tudom-e dugni a zsebembe, jó fél font dohány belefér. Megint megszorítja a kezemet. Azután Valegáét, azután megint az enyémet.

Szótlanul megyünk a forgalomszabályozóig.

– A száznyolcvannégyes még nem vonult át. Nemrég haladt el egy utászzászlóalj, különben pedig csupa autó – mondja a forgalomszabályozó; nem fiatal legény már, rőtszínű, gyér bajusza s porlepte, nagy, elálló füle van.

Betelepszünk egy szétlőtt autóba, és rágyújtunk. A

nap lenyugodott már, de még világos van. Nyugaton, Sztálingrád fölött, egészen vörös az ég, és nehéz megmondani, mitől: a lenyugvó naptól, vagy a tűzvésztől. Három fekete füstoszlop terebélyesedik szét lassan a levegőben. Alul keskenyek, sűrűek és feketék, akár a korom. De feljebb, mivel jobban szétterülnek, egészen magasan pedig egyetlen hosszú, tömött felhővé folynak össze. A felhő lapos és mozdulatlan, s noha egyre újabb és újabb füstadagok ömlenek belé, nem hosszabbodik, és nem is vastagodik. Már több mint két hete függ így az égő város fölött nyugodtan és mozdulatlanul.

Körös-körül pedig a fekete háttéren aranyló nyárfák, vékonyak és légiesek. Az úton autók haladnak, meg-megállnak, s a katonák érdeklődnek, hogyan juthatnak el a 62-esek átkelőhelyéhez, vagy a Halásztanyára, s továbbmennek. Az út széle keréknyomoktól barázdált, a gumiabroncsok apró rombuszaitól és háromszögeitől mintázott. Nehéz megállapítani, hol a széle, és merre kanyarodik. A magányosan meredező irányjelzőoszlop valamikor bizonyára a szélén állt; most azonban a kellős közepén lábatlankodik, és valaki már rá is hajtott; megdőlt, és a „Sztálingrád – 6 km" szövegű táblácska egyenesen az ég felé mutat.

– Út a paradicsomba – jegyzi meg Valega. Úgy látszik, van humorérzék a legényben. Eddig észre sem vettem.

Odajön a forgalomszabályozó.

– Amott repülnek a darvak – piszkos, görcsös ujjával az égre bök. – Nem törődnek a háborúval. Hogy állanak dohány dolgában a parancsnok elvtársak?

Adunk neki, és sokáig követjük szemünkkel a dél felé úszó, kecses háromszöget az égen: olyan, mintha gyönggyel volna kivarrva. Még hallani is a krúgatást.

– Akár a Junkersek – mondja a forgalomszabályozó, és kiköp –, nézni is pocsék.

Ez a képzettársítás nyilván mindnyájunkban felmerülhetett, és felnevetünk.

– Merre: oda vagy onnan? – kérdi a forgalomszabályozó, miközben megfogja kezemet, hogy rágyújtson.

– Oda.

Fejét csóválja, néhányat szippant.

– Bizony... Nem valami vidám hely, mit is mondjak... – és elmegy.

Sebesültek haladnak el. Egyedül, kettesével. Porlepettek, szürkék, elcsigázott arcúak. Az egyik letelepszik, inni kér, Valega odaadja a tejeskulacsot. Sokáig és lassan iszik, mellécsorgatja a tejet. A mellén sebesült meg, és feltépett zubbonya alatt piszkos, átvérzett kötés szürkéllik fekete szőrrel borított, csontos mellén.

– No, milyen ott az első vonalban?

– Pocsék – feleli egykedvűen, vérrel befröcskölt, piszkos kezével erőlködve megtörli kicserepesedett ajkát. Szemében, amely éppoly szürke, mint az egész ember, nem látszik más, csak ijesztő, halálos fáradtság.

– Szorongatják a mieinket?

– De még hogy, a fejét se tudja felemelni az ember.

Fel akar állni, de köhögés fogja el, és ajkán rózsaszín hab üt ki. Megint leül, és zihálva lélegzik. Valami bugyborékol a torkában vagy a mellében.

– Kevés az ember... Ez itt a bökkenő...

– Hát a város kié? Mienk, vagy a németeké?

– Ki tudja azt, hol a város... És az egész mindenség... Hull a bomba, reggeltől egész mostanáig... Adj még egy kortyot, öcsém.

Bágyadtan, szinte kelletlenül tapasztja rá ajkát a kulacs nyakára, és szája szögletéből vékony sugárban csorog le a vértől rózsásra színezett tej. Majd feláll, és görbe, göcsörtös botjára támaszkodva elindul, üggyelbajjal vonszolja a lábát.

Három lovas ér a forgalomszabályozóhoz. Odaküldöm Valegát, hogy tudja meg, hátha a mi hadosztályunkból valók. Odamegy hozzájuk, és a kötőféket fogva kérdez valamit. Azután visszajön.

– Azt mondják, a száznyolcvannégyes egyenesen az átkeléshez vonult. Nem abból valók, de látták a katonákat.

A lovasok, porfelhőt kavarva, továbbvágtatnak.

– Hát, én megyek – szólal meg Igor.

– Menj csak – mondom, és kezet nyújtok.

Úgy rémlik, kellene még valamit mondanunk, de sehogy sem jön szó az ajkunkra.

– Nem búcsúzom – mondja Igor.

– Én sem.

Kezet rázunk.

– Isten veled, Valega. Aztán gondját viseld ám a hadnagy elvtársnak.

– Feltétlenül . . . Már hogyisne.

– Hát én megyek.

– Minden jót, Igor.

– Még valamit. Azt hiszem, nálam maradt a késed.

– Valóban.

– Tegnap elvettem tőled, mikor a kenyeret vágtuk – mondja, és kutat a zsebeiben. – Megvan, lecsúszott a bélés alá.

Átnyújtja a kést, Valega zsákmányát: pompás solingeni acél két pengével, dugóhúzóval, árral, csavarhúzóval, és még egy egész csomó ismeretlen rendeltetésű szerszámmal.

– No, megvagyunk. Minden jót.

– Minden jót.

És szokásos, fesztelenül lomha járásával elballag, sapkáját tarkójára tolja, kezét zsebre dugja.

Vajon soha többé nem látom viszont?

Az átkelésnél, mint általában, nagy a tömeg és a tolongás. Lovak, szekerek, ágyúk lövegmozdonnyal, a sötétben hátráló gépjárművek. És emberek. Legtöbb az ember: káromkodnak, pörlekednek, egymásnak ütköznek. Az egyik elgázolt valakit. Elhagytak valamilyen ládákat. Keresnek egy bizonyos Sztyecenkót. Várják a motoros vontatót. Szidják. Már rég itt kellene lennie, és sehol nincs.

Egyszerre két hadosztály rakodik: a 184-ik, és egy másik, alighanem a 29-ik.

És ebben a zűrzavarban meg kell találnom a hadosztály mérnökét, vagy a hadosztályparancsnokot, vagy a törzsfőnököt, átadni a küldeményt, és további parancsra várni. Parancs pedig valószínűleg semmilyen sem lesz. Anélkül sem tudja senki, hol áll a feje: az ágyúkat is fel kell rakni, a lőszert, a lovakat is, az embereket sem szabad elveszíteni, és különben is, mi az ördögöt mászkál itt, hiszen láthatja, mi van itt.

Valaki megrántja a zubbonyom ujját.

– Ide hallgass, pajtás, van zseblámpád?

– Van.

– Világíts ide egy kicsit, lelkem. Alig állok a lábamon. Itt a térkép, de mit ér ilyen sötétben . . .

Csak egy ízmos alakot látok magam előtt, vattakabátban, mellén géppisztoly lóbálódzik.

– Másszunk be a csónak alá. Csak pár perc az egész . . . Biz' isten.

A csónak alatt szűk a hely, rothadt fa szaga terjeng. Meggyújtom a lámpát. Homályosan ég, az elem a végét járja. Észreveszem a katona széles, markáns arcát, messze ülő két szemét és a húsos ajkát. Gallérján századosi rangjelzés. Nagy üggyel-bajjal kihúzza a térképet a gumival átkötözött, iratoktól duzzadó tartóból.

– Okoskodj ki ebből – és piszkos körmével rábök egy szabálytalan, piros háromszögre a térképen. – És

még ezt nevezik térképnek! Fehér négyszög a gyár helyén. Hát lehet ebből érteni valamit? – és hosszan, kacskaringósan elkáromkodja magát. – Le kell váltanunk egy hadosztályt. Azt mondták, az átkelési pontnál itt lesz tőlük valaki. De egy lélek sincs. Most aztán keresd meg ezt a háromszöget a városban. Ez az ő hadosztály harcálláspontjuk. Még csak egy tájékozódási pont sincs.

Megkérdezem, melyik hadosztályból van. Kiderül, hogy a 184-es hadosztály 1147-ik ezredének egyik zászlóaljparancsnoka.

– Nem nálatok esett el ma a mérnök?

– De nálunk. Cigejkin. Miért?

– Engem küldtek a helyére.

– Nohát – örvendezik a százados. – Hát ez kitűnő. Akkor velünk jössz. Olyan egyedül maradtam, mint az ujjam. A komisszár az egészségügyi zászlóaljnál van, a törzsparancsnok pedig éjjel semmit sem lát.

Kimászunk a csónak alól.

– Várj egy pillanatig. Csak megvizsgálom a lovakat. Hiszen ismered ezeket a törzsőrmestereket.

Eltűnik, szinte felolvad a tömegben és az ordítozásban. Elindulok megkeresni Valegát. Már befészkelte magát valami ládák közé, és az igazak álmát alussza: lábát felhúzta, nehogy rátapossanak. Bámulatos ez a képessége: minden helyzetben tud aludni. Leülök mellé. A folyó felől könnyű, megnyugtató hűvösség árad. Hal- és olajszag terjeng. A közelben lovak dobognak, a szerszámmal csörömpölnek. Valahol, már egészen messze, egyre csak keresik Sztyecenkót.

A város ég. Már nem is a város, hanem az egész part, ameddig a szem ellát. Nehéz megmondani, vajon tűz-e ez. Vagy valami, ennél sokkal hatalmasabb. Valószínűleg így ég a tajga: hét- és hónapszámra, sok tíz- és százkilométeren. Bíborszínű, gomolygó égbolt. A város fekete körvonalai olyanok, mintha lombfűrésszel vágták volna ki. Fekete és vörös. Más szín

nincs. Fekete város es vörös ég. És a Volga is vörös. „Akár a vér" – villan át agyamon.

Lángot alig látni. Csupán egy helyen, lejjebb a folyó mentén ugrálnak kurta lángnyelvek. S velünk szemben az olajtartályok horpadt hengerei, mintha papírból volnának, összeégve, a gáztól szétlapítva. Ezekből is láng tör fel: hatalmas gomolyok szakadnak le, vegyülnek bele a nehéz, lassan hullámzó, fantasztikus alakú, vörös füstfelhőbe.

Gyermekkoromban szívesen nézegettem egy régi, angol képeslapot az 1914-es háború idejéből. Nem volt sem eleje, sem vége, viszont csodálatos képek voltak benne, nagyok, egészoldalasak: angol tommyk a lövészárokban, rohamok, tengeri csaták háborgó hullámokon és egymásnak rohanó torpedórombolókkal, mulatságos, állványhoz hasonló, lebegő Blériot-k, Farmanok és Taubék. Alig tudtam letenni.

Legborzalmasabb volt azonban a középső két oldalon levő, hátborzongatóan komor kép: a németek által bombázott Löwen város égése. Volt itt láng és vattacsomószerű füstfelhő, rohanó emberek, szétrombolt házak, fényszórók a baljós égen. Egyszóval, annyira félelmetes és lebilincselő volt, hogy képtelen voltam továbblapozni. Számtalanszor lemásoltam ezt a képet, kiszíneztem színes ceruzákkal, festékkel, kis krétákkal, és a képecskéket a falakra aggattam.

Úgy rémlett, ennél borzalmasabb és fenségesebb látvány nincs a világon.

Most szembe jut ez a kép. Derék munka volt. Még ma is emlékszem minden apró részletére, a hullámzó füstgomolyokra, s hirtelen teljesen világossá válik előttem, milyen erőtlen és gyarló a művészet: Semmiféle füstgomoly, eget nyaldosó lángnyelv, vészjósló visszfény nem tudja visszaadni azt az érzést, amely most erőt vesz rajtam, mikor az égő Sztálingráddal szemközt a Volga partján ülök.

A túlsó parton folyik a harc. Nyomjelző géppuska- és géppisztolysorozatok pásztázzák a partot. Vajon a

német már egészen a vízpartig eljutott? Néhány hosszú sorozat átszáll a Volgán, és ezen az oldalon csap be.

Valahonnan a hátam mögül egy katyusa szól. Nyolc sorozatvetőt láttunk erre elvonulni. Az izzó gránátok lassan szállnak egymás nyomában a pírban reszkető égbolton, s valahol a túlsó parton csapnak be. A robbanás nem látszik, csak a fellobbanó fény. Majd robaj hallatszik.

Valaki mellettem kiköp, és elégedetten krákog. Csak most veszem észre, hogy a közelünkben katonák hevernek.

– No, sikerült megpatkolnod a heréltet? – kérdi egy hang.

– Sikerült. Hát neked?

– Boglárkát igen, de a feketének csak a két elülső lábát. Valami sebe van. Sehogy sem hagyja magát.

Megjön a zászlóaljparancsnok. Zihálva lélegzik.

– Biz' isten, bele lehet őrülni ezekbe az átkelésekbe. Öt évet öregszel tőle – és hangosan kifújja az orrát. – Itt volt a tábornok. Világosan megmondta: előbb mi, aztán a huszonkilencesek. Csak egy pillanatra távozott el a kikötőtől, mire azok máris feldobálták a ládáikat. A tüzérséget, ugyebár, már átszállították, a lőszert azonban itthagyták. Hát ki akadályozza őket? Én bizony minden ágyúval együtt a töltényeket is viszem. Úristen, már megint ez a bitang!

A zászlóaljparancsnok újra eltűnik. Hallani, amint valakit lehord. Visszajön.

– No, mindegy, sebaj! Valahogy csak átvergődünk a túlsó partra. Úgyis az a fő, ami ott történik...

Kiderül, az ezred azt a parancsot kapta, hogy pont két órára fejezze be az átkelést, négyre pedig váltsa le a túlsó parton a már alig létező hadosztályt a Fémárugyár–Mamajev-kurgán-szakaszon. Most már egy óra, de még egyetlen zászlóalj sem kelt át. A túlsó oldalon csak az utászok és felderítők vannak meg a törzs hadműveleti csoportja. Az ezredparancsnok és a

törzsparancsnok is már valószínűleg ott van. Legfontosabb az, hogy az egész tüzérséget, a zászlóaljhoz beosztott negyvenöt- és hetvenmilliméteres ágyúkat hajnalra át kell szállítani, és az első vonalban közvetlen irányzásra alkalmas állásokba vontatni.

– Jól van – mondom –, adj nekem két századot meg a páncéltörőket, magad pedig egy századdal intézd el a tüzérséget. Hány ember van nálad egy században?

– Száz.

– Remek. Tehát megegyeztünk. Csak jelöld meg nekem pontosan a rendeltetési helyet.

– Hát ez az átkozott háromszög a térképen. Őszintén szólva, azt hiszem, ott már nincs senki. Abban a hadosztályban nem lehet több száz embernél. Már két hete verekszenek a túlsó parton.

Megint elfut szitkozódni valakivel. Hangja olyan éles, hogy bizonyára a túlsó parton is meghallják.

Megérkezik a motoros vontató. Apró, alacsony hajócska, mintha készakarva rejtőznék a vízbe, hogy ne lássák. A vontatókötélen terebélyes, ormótlan uszály, hosszú, meredező kormánylapáttal.

A motoros sokáig nem tud kikötni, hátrál, szuszog, fröcsköli a vizet csavarjával. Végül ledobja a pallókat. Hosszú sorban, óvatosan ereszkednek le a sebesültek. Sokan vannak. Nagyon sokan. Elöl a járók, utánuk azok, akiket hordágyon visznek. Ezeket valahol a bokrok között teszik le. Autódudálás hallatszik.

Majd berakják a ládákat. Bevonszolják a lövegeket. Dobognak a lovak a pallón. Az egyik alatt beszakad, kiráncigálják a vízből, és megint felvezetik. Várakozás ellenére minden nyugodtan és szervezetten folyik. Még a zászlóaljparancsnokomat sem hallani.

Már virrad, amikor elindulunk, és a hátunk mögött az eddig bizonytalannak látszó tömeg lassan csipkés nyárfaligetté változik. Szorosan egymáshoz lapulva

állunk a hajón. Valaki fokhagymaszagot lehel az arcomba. Tompán dohog a gép talpunk alatt. Egy másik napraforgómagot rágcsál, hangosan köpdösve. Valega rákönyököl a korlátra borított köpenyére, és az égő várost nézi.

– Hű, be nagy – hallatszik a hátam mögül –, akárcsak Moszkva.

– Nem nagy, hanem hosszú – javítja ki egy kamaszos hang –, ötven kilométer hosszú. Jártam itt a háború előtt.

– Ötven?

– Kereken annyi, Szareptától a Traktorgyárig.

– Hű!

– Mi az a hű?

– Sok katona kell a megtartásához. Legalább tíz hadosztály. Vagy tizenöt is.

– Azt hiszed, kevesebb van? Minden éjszaka szállítanak át.

A motoros megkerül egy kiugró, a homályban alig észrevehető földnyelvet. Fölöttünk süvítő aknák húznak el. Hátunk mögött a vízbe csapódnak.

– Nem tetszik a fritznek, hogy jövünk, a Volgába akar lökni.

A kamaszos hangú felnevet.

– Hát mit is akarhat? Persze hogy belelökni. Ruszki klukk-klukk – és megint felnevet.

– Sok mindent akar a fritz – avatkozott bele egy harmadik, hangjáról ítélve idősebb katona –, de nekünk már . . . nincs tovább . . . Eleget hátráltunk, a végső határig. A világ végéig. Hová mennénk innen . . .

Vállveregetés hallatszik a köpenyen . . .

– Helyes, öregem. Úgy beszélsz, mint mi, akár egy igazi tengerész. Magunktól persze nem mászunk a vízbe. Nagyon hideg . . . Nem igaz?

Mindenütt nevetés.

Igyekszem megfordítani a fejem. Nagyon nehéz.

Mindenfelől szorongatnak. Ha félresandítok, csupán az arcok fehér foltjait látom és valakinek a fülét. A parthoz érünk.

19

A motoros megint sehol sem tud kikötő mellé állni. Beugrálunk a zavaros, hideg vízbe.

A parton ládákat vonszolnak. Ellepik az egész partot. Lábunk láncokba, sodronykötelekbe akad. A ládákon és a puszta földön sebesültek fekszenek: szótlanul és komoran, egymáshoz szorulva.

A folyópart lapos, homokos. Távolabb: magas, szinte függőlegesen emelkedő fal. És az egészre ráborul a füsttel takart, úszó, vörös égbolt. A lövöldözés egész közelről hallatszik, szinte a hátunk mögül. Hűvösödik, felveszem a köpenyt.

A zászlóaljparancsnok – amint kiderül, Klisencovnak hívják – kiabál valakire, mert rosszul fordítja az ágyút.

– Mért a talpával tolod előre! Észnél légy, te ökör . . .

A katonák a vízbe gázolnak a géppuskákkal, aknavetőkkel és a hátukon, mellükön lóbálódzó aknákkal. Csapatokba gyülekeznek a parton. Persze, rágyújtanak. Klisencov odaszalad hozzám. Már egészen berekedt.

– Vedd át a negyedik és ötödik századot, és indulj! Én kirakatom a lövegeket, s nyomban utánatok megyek. De küldj hírvivőt, hogy ne kódorogjunk hiába. Itt van erre Szidorko, ő mindent megtalál. Érdeklődj utána Farbernél, az ötödik század parancsnokánál. – Magához húz a köpenyem szegélyénél fogva, s a fülembe súgja: – Azt mondják, abból a hadosztályból hírmondó sem maradt. Igyekezz megtalálni a mi felderítőinket. Valahol ott kell lenniük . . . Harcba ne keveredj nélkülem – és kezembe nyom egy kulacsot. – No, húzz belőle az útra.

A vodka kellemesen égeti a torkomat, s meleg sugárban fut lefelé.

A parancsnokok összeszedik az embereket. Az egyik nyakigláb, hajlott hátú, szemüveges tiszt, kurta köpenye a térdéig ér. Ő Farber. Nyilván értelmiségi: „ugyebár", „voltaképpen", „hajlok a feltevésre" – ez a szavajárása. A másik, Petrov, cingár, vézna, egészen kölyök még. Ennek nem nagyon örülök.

Megindulunk a part mentén a város felé. A lábak besüppednek a homokba. Néha lekuporodunk, amikor az aknák süvítenek. A katonák szótlanul mennek, fáradtan emelik lábukat, nehezen lélegzenek. Két kézzel tartják a hátukon lóbálózó aknákat. Az elmúlt huszonnégy óra alatt mintegy negyven kilométert tettek meg.

Szemközt sebesültek szállingóznak, sorokban, kettesével, hármasával vagy egyedül, puskájukra támaszkodva. Kérdezik, merre az átkelőhely.

Golyók süvítenek fejünk fölött. Vízbe csapódnak. A nyomjelzős lövedékek meg felszökkennek és kihunynak a levegőben.

– Merre vannak a fritzek? – kérdik a katonák a szembejövőktől. Azok határozatlanul arrafelé intenek, amerre mi megyünk.

– Nem messze . . . Közelebb, mint hazáig . . .

Elhaladunk egy fehér épület mellett, nyilván szivattyútelep: csövek ágaznak ki belőle. Majd az út emelkedni kezd. Néhány katona ágyút húz, vonszol lefelé.

– Hová? – kérdem.

Semmi válasz.

– Hova viszitek az ágyút?

– Hát te ki vagy? Nem látod, mi történik? Majd bolondok leszünk otthagyni a németeknek!

Kihúzom a pisztolyomat.

– Forduljatok vissza . . .

– Hová?

Ekkor hirtelen mellbe bök egy kigombolt zubbonyú, tarkóra csúszott sapkájú alak.

– Ismerjük már ezt... Adja a hőst!... Ne is hederíts rá, Kacura! Húzd tovább!

Érzem, hogy a lélegzetem elszorul, és valami összeszorítja a torkomat.

A golyók már a parton kopognak.

Az út felső végén – innen csak egy felhúzott sorompó, kidőlt távírópózna és letépett dróttekercsek látszanak – megjelenik néhány alak. A póznához lapulva tüzelnek, majd lefelé iramodnak.

Valaki meglök a vállával, és elkáromkodja magát.

Megfordulok, és nagy lendülettel belevágok az előttem táncoló fehér arcba.

– Vissza!... – ordítom teli torokból, úgy, hogy a fülem is cseng belé, és futni kezdek az úton felfelé.

Kiderül, hogy a németek közvetlenül a vasútvonal mögött vannak. A vágányok majdnem a magas part legszélén húzódnak. Megrekedt tartálykocsik serege, a háttérben ég valami. Jobb felől egy géppuskánk kattog, a kocsikerekek alól.

Átmászom egy vagon alatt. A köpenyem beleakad valamibe. Szörnyen zavar, összegabalyodik a lábam között. Arcomat a sínre tapasztom – kellemesen hűvös –, és igyekszem megállapítani, hol vannak a németek. A vágányokra merőlegesen utca húzódik. Kövezett, nyílegyenes. Balra olajtartályok. Az egyikből füst árad. Falán három golyóütötte, tépett szélű, jókora lyuk. Mint valami seb. Jobbra szögesdróttal körülvett, leégett raktárak.

A németek nyilván a tartályok között lapulnak: piros, fehér, zöld pontok röppennek fel. A golyók a tartálykocsikon kopognak.

Agyam valószínűtlenül pontosan dolgozik. A németeknek alighanem csak két golyószórójuk van. Aknavetőik nincsenek. Ez jó. Farbernek balról kell lecsapni egyenesen a tartályokra. Nekem pedig az úton jobbról átkarolni. A golyószórókból arctüzet adnak. Át

kell szaladni az úton, és továbblopózni a kőfal mentén.

Farber elindul. Ügyetlenül kúszik, valahogy féloldalasan, jobb oldalára dőlve.

Néhány golyó éppen a fejem fölött koppan a vagonon. Keskeny, hajlott sugárban csorog előttem a petróleum a vágányra, s arcomon finom permetet érzek, mintha permetezőgépből spriccelne. Rakéta röppen fel. Megvilágítja az olajtartályokat, a raktárakat, a kőfalat. Az árnyékok természetellenesen táncolnak, megrövidülnek, megnyúlnak. A rakéta valahol mögöttünk ér földet, hallani, ahogy sistereg.

Itt az idő... Két ujjamat a számba dugom, sípomat még Kupjanszk alatt elvesztettem. Valahogy úgy látszik, mintha valaki más fütyülne mellettem.

Rohanok a háromlyukú tartály felé, Jobbról-balról kiáltozás. Géppisztolyok kattognak. A köpenyem zsebeibe dugott tárak a térdemet verik. Valaki lobogó szalagos matrózsapkában előttem szalad. Sehogy sem tudom utolérni. A tartályok valahová eltűnnek, csak a két szalagot látom. Szörnyen hosszúak, bizonyára derékig érhetnek.

Én is kiabálok valamit. Azt hiszem, csak ennyit: á-á-á. Valahogy könnyű és vidám a futás. Meg az apró reszketés a hasamban, a géppisztolytól. Mutatóujjam már fáj, oly erősen szorítom a ravaszt.

Megint feltűnnek a tartályok, de már mások: kisebbek, felfelé kígyózó kéményekkel. Rengeteg a kémény, és közöttük szökellve kell rohamozni.

A tartályok mögött németek. Felénk rohannak, és ők is ordítanak. A két fekete szalag eltűnik. Helyette egy szürke köpeny és egy kitátott száj látszik. Majd ez is eltűnik. Halántékom lüktetni kezd, sajog az állkapcsom.

A németeket többé nem látni.

Előttem vasrácsos, fehér kapu. Odáig elszaladok, és lehasalok, aztán tovább... De nem tudok meg-

állni. A kapu már mögöttem van, előttem pedig aszfaltozott utacska és épülettömbök.

Majd hasamon fekszem, és sehogy sem tudom beilleszteni az új tárat a géppisztolyba. Kezem remeg. Valami megrekedt a csatlakozó horonyban.

– Megsérült a géppisztolya . . . Itt egy másik . . .

Úgy rémlik, Valega hangja, de nincs időm hátrafordulni.

Alacsony kőfal tövében fekszem, amely fölött drótháló van kifeszítve, akár a baromfiketreceken. A drótháló keresztül megint megpillantom a szaladó németeket. Sokan vannak. Rohannak a gyárudvaron keresztül, lődöznek a hasukhoz szorított, fekete géppisztolyokból, és az egész valami ostoba tűzijátékhoz hasonlít. A németek még nappal is nyomjelző lövedékeket használnak.

Egész tárat lövök ki, majd egy másikat. A tűzijáték megszűnik. Egyszerre csend támad. Vizet iszom valakinek a kulacsából, sehogy setm tudom abbahagyni.

– Talán heringet evett, hadnagy elvtárs? – szólal meg valaki, aki a kulacsot tartja, bozontos bekecs van rajta, és kicsiny, gyűrött matrózsapka.

Kiiszom a vizet. Azt hiszem, még sohasem ittam ilyen ízleteset, hideget. Keresem Valegát. Itt van, a tárat tölti. Odébb, aranyszínű kupacban hevernek a töltények. Mellette egy kerek képű legény sietve, gyors szippantásokkal szív egy cigarettavéget. Ráköp, és a földbe nyomja.

Előttünk az udvar: aszfaltozott, teljesen sima gyárudvar. A végében egy halom ócskavas, egy mozdony szétlőtt vagonokkal és egy erkélyes, fehér épület, mint valami vasúti váltóház. Mögötte szintén udvar, nagy és üres.

Pocsék hely, sem beásni, sem rejtőzni nem lehet, nincs más, csak az alacsony kőkerítés.

El kell foglalni a házikót és a vasrakást, ez világos. Itt nem üldögélhetünk. Kiadom a parancsot Far-

bernek és Petrovnak. Ők is a fal tövében fekszenek jobbra és balra tőlem. A bekecses legény bedugja a gyutacsot a mélyen rovátkolt, kerek kézigránátokba.

– Úgy... helyes... – hunyorít összecsípett, fekete szemével. – Ismerem ezt a bódét. Remek hely. És a pince is olyan, mint annak a rendje!

– Voltál már ott?

– Egész éjszaka ott gunnyasztottunk. Míg a fritz ki nem zavart. Még az este jöttünk. Felderítés. Helyet kerestünk a harcálláspont számára.

Egy gránátot a zsebébe dug, egy másikat az övébe.

Farber jelzi, hogy készen van. Kissé később Petrov is. A németek valahonnan balról géppuskázni kezdenek. Szóval már beásták magukat a gazemberek. Sietni kell, míg mások bele nem avatkoznak.

A bekecses legény leguggol, akár a startoláskor: egyik lába hátul, a másik meghajlítva, szeme sarkából figyelőn néz rám. Bal karján, kissé a könyöke alatt, valami be van karcolva, valószínűleg egy név.

Megadom a jelt.

Valami elsuhan – sötéten és sebesen – viharos szelet kavarva. A falról hull a vakolat. A bekecses legény egyenesen a házikó felé rohan, géppisztolyát lóbálja. Vagy hatvan méterre lehet tőlünk, és az udvar teljesen sima.

És hirtelen zöld és fekete csíkoknak ható, rohanó és ordító emberek lepik el. A bekecses legény már a házikónál van. Eltűnik az ajtóban. A németek összevissza lövöldöznek. Majd abbahagyják. Látni, amint a házikó mögé futnak. Könnyű felismerni őket bő, övetlen köpenyükről.

Mindez olyan gyorsan történik, hogy gondolkodni sincs időm. Körös-körül üresség. Egyedül vagyok Valegával. Meg egy sapka a szürke aszfalton.

Átmászunk a dróthálón. Lehajolva a házikóhoz futunk. Az udvar közepén három-négy halott. Mind hason fekszik. Arcukat nem látni.

A házikó mellett, az ócskavashalomban elvesződ,

hosszú futóárok. Beugrom. Valaki egy elesett német zsebében kotorász.

– Mit csinálsz?

A katona, fel sem emelkedve, hátrafordítja a fejét. Az apró, szürke szempár csodálkozva néz rám a pattanásos, barna arcból.

– Hogyhogy mit? . . . Zsákmányolok . . .

Valamit gyorsan a zsebébe gyömöszöl, egy láncba gabalyodik; nyilván óra.

– Mars innen, hordd el magad!

Valaki meglöki a vállam.

– De hisz ez az én felderítőm, hadnagy. Lassabban egy kissé.

Megfordulok. A bekecses legény áll előttem, szivarral a szájában. Keskeny vágású szeme baljósan csillog üstöke alatt.

– Hát te ki vagy?

– Én? – szeme még jobban összehúzódik, napbarnított, érdes arcán táncolnak az izmok. – A gyalogos felderítők parancsnoka: Csumak.

Valami utánozhatatlan ajakrándulástól a szivar átugrik a szája másik szögletébe.

– Azonnal vess véget ennek a disznóságnak. Megértetted?

Lassan, természetellenes nyugalommal beszélek.

– Szedd össze az embereidet, állíts őrszemeket. Tizenöt perc múlva jelentést teszel. Érted?

– Hát maga kicsoda, hogy így parancsolgat?

– Hallottad, mit mondtam? Én hadnagy vagyok, te meg törzsőrmester. Ennyi az egész. És semmiféle zsákmányolás, amíg meg nem engedem.

Nem válaszol. Néz. Arca keskeny, vékony ajkát erősen összeszorítja. Ferde sörénye egyenesen a szemébe csüng. Szétterpesztett lábbal áll, zsebre dugott kézzel, és könnyedén előre-hátra himbálja magát.

Így állunk, és nézzük egymást. Ha most rögtön meg nem fordul és nem megy el, kihúzom a pisztolyomat.

Csat-csat . . . Két golyó csapódik az árok falába,

kettőnk közé. Leguggolok. Az egyik golyó pörgettyűként forog lábamnál. Valami keménybe ütközött. A felderítő meg sem moccan. Keskeny ajka kissé megremeg, szemében gúny csillan.

– No, hogy tetszik, hadnagy?

Megszokott, lusta mozdulattal tarkójáról a szemébe húzza kicsiny matrózsapkáját, lassan, sietség nélkül megfordul, és kissé himbálódzó járással elmegy.

Két katona géppuskát cipel a lövészárokban. Az árok szűk, a fegyver sehogy sem fér el.

– Mi a fenét vacakoltok itt, elálljátok az utat! – ordítok rájuk, és bosszant, hogy hallgatnak, és csak pislognak. Hogy átférjek, felállnak, és a falhoz lapulnak.

– No, minek álltatok meg? Cipeljétek tovább.

Mindketten nyomban megragadják az állványt, és igyekeznek előretaszítani a géppuskát. Átmászom rajtuk, és továbbmegyek a lövészárokban.

– Tisztára megvadult . . . – hallatszik a hátam mögött az egyik hangja.

Jobbra fordulok. A katonák már ásnak. Petrov sürgölődik, ráripakodik a katonákra, sehogy sem tudja felállítani a géppuskát, valahogy mindig lecsúszik.

Még nagyon fiatal. Bizonyára nemrég került ki a tiszti iskolából. Vékony kis nyak, lábán lötyög a bő szárú csizma.

– No, mit szól hozzá, hadnagy elvtárs, jó lesz így? – kérdezi, s egy ládát dug a géppuska alá. Kérdőn függeszti rám szinte valószínűtlenül kék szemét.

– Jól van, megjárja.

– A második pedig ott van, a fordulón túl. Meg akarja nézni? Onnan az egész töltést látni.

Odamegyünk. Valóban jó a kilátás. A németek a töltés mögött hevernek. Sisakjuk néha megvillan.

Leguggolva jelentést írok. A negyedik és az ötödik század, valamint a gyalogos felderítő szakasz védőállást foglalt el a Fémárugyár nyugati peremén. Létszám ennyi, lőszer ennyi. Az utóbbi számot kissé le-

faragom, bár akár így, akár úgy, ma nemigen lehet utánpótlásra számítani.

Szidorko, ugyanaz, akit Klisencov ajánlott, fürge, ferde szemű, kínai képű legény, alig dugja be a jelentést sapkájába, amikor a németek megkezdik a támadást.

Valahonnan harckocsik bukkannak elő. Hat darab. Jobb felől kúsznak, a töltés mögül. Ott nyilván híd lehet, tőlünk nem látszik. Nekünk pedig csupán négy puskánk van és vagy két tucat kézigránátunk. Ez minden. Hová tűnt az ágyú? Egészen megfeledkeztem róla. Csak nem lógtak meg vele ismét... Minden reményünk most a hegynyi ócskavas. Talán mégsem másznak át rajta a harckocsik...

Mellettem napbarnította páncélvadász fekszik, hetykén kipödört szőke bajuszos. Nagyon melege van. Egymás után dobja le ruhadarabjait: az ujjast, a zubbonyt, az inget. Félmeztelenül marad, sima, fehér háta csillog.

A lövészárok szűk és kényelmetlen. Folyton mászkálnak, térdükkel belénk ütköznek, átkozódnak.

A harckocsik egyenesen felénk tartanak.

Rossz, hogy nincs telefonunk. Nehéz megtudni, hol mi történik.

A harckocsik megtorpannak a vashalmaz előtt, és tüzet nyitnak. A lövedékek valahol mögöttünk vágnak be. A robbanást nem hallani. Jobbról Csumak hangja hallatszik, éles torokhang. Valamilyen Vanyuskára ordít, hogy adjon neki páncéltörő gránátokat.

– A pincében, a sarokban, a teáskanna mellett...

Az egyik harckocsi mégis átvergődik az ócskavason. Lánctalpa csörög, csattog. Egyik oldaláról a másikra dőlve, egyenesen felénk kúszik. Jól látszik rajta az undorító fekete kereszt. A félmeztelen páncélvadász lábát szétterpesztve és farát az árok falának vetve, célba veszi. Sapkája lepottyant, és borotvált fején látszik a kis karika, amelyet nem fogott meg a nap, és amely éppoly fehér, akár a háta.

Sikerül kilőnie, vagy nem?

A kereszt egyre közeledik . . .

Valaki beleordít a fülembe. Semmit sem értek.

– Mi az?

– A németek balról átkarolnak. A gyalogság a mozdonytól balra került . . .

Miért hallgatnak a géppuskák? Hiszen ott kettő is van.

Végigrohanok az árkon. A géppuskánál Petrov és még valaki. Elakadt. Nem viszi a hevedert.

– Miért hallgat a másik géppuska?

A kék gyermekszem sírásra áll.

– Biz' isten, nem tudom. Öt perce még . . .

– Gránátot! Kézigránátot adj!

A golyók a fejünk fölött fütyülnek.

Egyik gránátot a másik után hajítom el. Német gyártmányúak, hosszú fogantyúval. Megrántom a zsinórt, és átdobom a mellvéden. A németek már a lövészárok előtt állnak. Ordítanak . . .

Miért nem működik a géppuska?

Á-á-á-á . . .

Valami rám zuhan . . . Elugrom, lendületet veszek, és belevágom a gránátot . . . Más semmi sincs a kezemben. Egy nehéz test csúszik az árok fenekére. Kidobok még négy gránátot. Az utolsók – több nincs. Hol az ördögbe a géppisztoly?

Ki akarom rántani pisztolyomat a tokból, de a szíj beakadt. Sehogy sem jön ki . . .

És egyszerre csak . . . Csend . . .

Lábamnál egy szürke köpenyes alak hever, arcát a lövészárok sarkába fúrva. Odakinn senki. Üresség. Hát visszavertük őket?

A lövészárokban visszafutok. A katonák csattogtatják a závárokat. Minden a régiben. Petrov a géppuskánál.

– Rendben van, hadnagy elvtárs. Működik.

Kék szeme vidáman, gyermekesen nevet.

– Látta, hogy közéjük sóztunk? Nyomban kereket oldottak.

A géppuska felé fordul, és lead egy sorozatot. Vékony nyaka csak úgy remeg belé. Milyen szánalomra méltóan soványka! Gallérja bő, s úgy lötyög benne a nyaka, mint valami fűszál. Bizonyára nemrég még ugyanígy állt a tábla előtt, és hunyorgott a kedves, kék szemével, ha nem tudta, mit feleljen a tanárnak.

– És a másik miért nem működött? Azt hiszem, ahhoz is van valami köze.

A kék szempár zavartan a földre szegeződik.

– Rögtön megyek és megnézem, hadnagy elvtárs.

A géppuska csövére támaszkodva feltápászkodik. Keze is vékony, gyermekes, szeplős.

– Azt hiszem . . .

Szeme hirtelen kimered, mintha valami rendkívül érdekeset látna, és lassan, féloldalasan lecsúszik az árok fenekére.

Nem is hallottuk a lövést. A golyó pontosan homlokon találta, a két szemöldöke között.

Elvonszolják. Lába erőtlenül huppan a földön, a vékony láb a bő, lötyögő csizmákban. A géppuska mellett már más van. Nyaka vastag és vörös. Századparancsnoknak a politikai helyettest nevezem ki. A fehér házikó felé indulok.

A németek hallgatnak. Nyilván a következő támadásra készülnek. A lövészárkunkban a halottakat cipelik. Útjában vannak az élőknek. Egy oldalszárnyba rakják le őket. Két katona meggörnyedve cipel valakit. Félreállok. A sima, fehér kéz, a napégette csukló – mintha kesztyűben volna – a földet söpri. Arcát nem látni; merő vér. Feje dobálózik; a búbján fehér kör, a sapka nyoma. A páncélvadász: ő az. Őt is leteszik a fedezékbe, egy vérfoltos nadrágú valakire, akinek lábszártekercséből alumínium kanál kandikál ki.

Nem jutok el a fehér házikóig. A németek újra rohamoznak. Visszaverjük. Majd újra . . .

Így megy délig. Húsz-harminc perc pihenés – cigarettázás, töltés, néhány harapás kenyér –, és megint kezdődik elölről. Megint a szürke alakok, ordítás, ropogás és zűrzavar.

Egy ízben a Heinkelek nagy magasságból az ég alól – észre sem vesszük őket – bombáznak bennünket. A bombák azonban a németekre hullanak. A katonák nevetnek.

Szidorko még mindig nem jött vissza. És a másik kettő sem, akit utána küldtem. Bizonyára bombázásba kerültek. A levegőben egyetlen pillanatra sem szűnik a motorzúgás. A tetőről jól látni, hogyan terjed a fehér felhő a part felett.

Délután valahonnan rákezd a mi tüzérségünk. A töltést veri. Néhány kósza gránát a mi árkainkba is betéved. A németek nem hagyják abba. De harckocsikat nem eresztenek ránk. Az a feketekeresztes el is akadt a vas között, kilőttük. Az aknavetőké a szó. Sok a halottunk és sebesültünk. A könnyen sérülteket a partra küldjük, a súlyosakat a házikó tágas, vasbeton födémű pincéjébe visszük.

Kilenc óra felé a németek kifulladnak. Tízre már minden csendes. Csak néha-néha ugat fel egy-egy géppuska.

20

A pincében vágni lehet a füstöt. Rétegekben rakódik le. Kormoz a kanóc a tányérban. A sebesültek zsúfolásig megtöltik a pincét, vízért könyörögnek. Víz pedig nincs. A Volgáról kell hozni, de már útközben kiisszák.

Valega ad egy darab kenyeret és szalonnát. Ímmel-ámmal eszem.

Megérkezik Csumak tépett bekecsben, borzasan. Leül az asztalra. Rám sem néz. A fején keresztül lehúzza a bekecset. Napbarnított, izmos mellén kék sas-

madár, karmai között nőalak. Bal mellbimbója alatt tőrrel átdöfött szív, vállán halálfej és csontok. Könyöke alatt apró, lőtt lyuk, alig vérzik. A csont bizonyára ép, a csukló forog. Maruszja – a pirospozsgás, telt arcú ápolónő, két felkötött, lensárga hajfonattal – bekötözi a sebet.

A felderítők ma két harckocsit lőttek ki. Az egyiket Csumak, a másikat az a pattanásos képű legény, aki miatt összekaptam vele.

Megkérdem Csumakot, miért nem tesz jelentést.

– Ugyan miről jelentsek?

– A mai napról. A veszteségekről. Az a rend a hadseregben: harc után jelentést kell tenni.

Csumak lassan megfordul. Arcát nem látom. Izzadó háta csillog, a gerincoszlop mentén mély csatorna.

– A mai nap, saját maga is láthatta, verőfényes volt, ami pedig a veszteséget illeti... Elveszítettem a sapkámat, ennyi az egész. Lesz még kérdés?

– Lesz. Csak nem itt. Menjünk ki egy percre.

– Ott golyók röpködnek. Megölhetik.

Lenyelem a sértést, és megindulok a kijárat felé. Ő is.

Vállával az ajtófélfának támaszkodik, cigarettáját rágja.

– Tudja, mit, hadnagy elvtárs? Csillapodjon. Hagyjon békét a felderítőknek. Isten bizony jobb lesz.

– Jobb vagy rosszabb, ez más lapra tartozik. Hány embere van?

– Huszonnégy. Amennyi volt, annyi maradt. Mégis azt tanácsolom, hogy a felderítőknek...

– A harckocsit ki lőtte ki?

– Nem mindegy?

– Maga lőtte ki?

– Hát én... Nem is maga...

– Mondja el, hogyan történt.

– Isten bizony aludni szeretnék. A háború után majd elcsevegünk a páncélosokról.

– Figyelmébe ajánlom, hogy jelenleg én vagyok a zászlóalj parancsnoka.

– Hát azt honnan tudjam?

– Azért mondom.

– A zászlóalj parancsnoka Klisencov. Rajta kívül csak az ezredparancsnoknak és a felderítők parancsnokának tartozom engedelmességgel.

– Ők azonban most nincsenek itt, ezért nekem kell engedelmeskednie. Az ezredparancsnok műszaki helyettese vagyok.

Csumak ferdén rám pillant szúrós szemével.

– Talán Cigejkin helyett?

– Igen, Cigejkin helyett.

Szünet. Kiköp.

– Nos ... Mi az utászokkal rendszerint jól megvagyunk.

– Remélem, a jövőben is így lesz.

– Remélem.

– Most pedig beszéljen a harckocsikról. Hogy hívják azt a másikat, aki szintén kilőtt egyet?

– Korf.

– Sorkatona?

– Sorkatona.

– Az első harckocsija?

– Nem, a negyedik. Az első három Kasztornajánál.

– Kitüntetést kapott?

– Nem.

– Miért nem?

– Fene tudja, miért nem. Pedig felterjesztettük ...

– Egy órán belül új felterjesztést készít róla. Meg a többiről is. Megértette?

Ezzel véget ér a beszélgetés. A szabályzati előírások tökéletes betartásával távozik.

– Megengedi, hogy távozzam, műszaki ezredparancsnokhelyettes elvtárs?

Nem válaszolok, leereszkedem a pincébe. Egész testem sajog. Szemem ég. Bizonyára a füsttől; valósággal vágni lehet a levegőt.

Jelentést írok. Mellettem, fejét tenyerébe hajtva, Farber alszik. Egy percre szaladt csak be dohányért és jelentést tenni a veszteségekről. S úgy nyomta el az álom a nyitott tárca előtt, kezében a cigarettavéggel. A sarokban valaki halkan beszél, s közben szippantgat a cigarettából. Csak szaggatott mondatok hallatszanak.

– Az enyém pedig éppen beakadt. A csizmám sarkával kellett kiütni. Aztán tölténytt kérek Pavlenkótól. Ő meg fekszik, arccal a földbe fúródva, és valami szürkeség csorog . . .

Aztán hirtelen felbukkan Igor. Előttem áll, és nevet. És bajusza nem kicsiny, fekete, hanem hetykén kipödört a szája szögleténél, akár annak a páncélvadásznak. Kérdem, hogyan került ide. Nem felel semmit, csak nevet. És a mellén kék sasmadár, karmai között nőalak. A zubbonyán. A sas összecsípi a szemét, és ő is nevet. Hagyja már abba ezt a nevetést, le kell tépni a zubbonyról. Kinyújtom a kezem, de érzem, hogy valaki a vállamat fogja. Fogja és rázza.

– Hadnagy . . . Hé, hadnagy . . .

Felnyitom a szemem.

Borotválatlan arc, szürke, hideg szempár. Egyenes, csontos orr. Sapka alá fésült haj. Mindennapi, fáradt arc. Kissé túlságosan hideg szem.

– Ébredj, hadnagy, odaég a hajad.

A kanóc a tányérban éktelenül füstöl, közvetlenül a fejem mellett.

– Mit akar?

A szürke szemű ember leveszi a sapkáját, és leteszi maga mellé az asztalra.

– Abroszimov vagyok, az ezred törzsparancsnoka.

Felállok.

– Maradjon csak ülve – tér át hirtelen magázásra. – Kerzsencev hadnagy? Az új mérnök Cigejkin helyett, ha jól értettem jelentéséből?

– Igen.

Végigsimít arcán, szemén, kis ideig hunyorgás nél-

kül nézi a kormozó kanócot. Látszik, hogy halálosan fáradt, akárcsak mi.

Beszámolok a helyzetről. Figyelmesen hallgatja, nem vág közbe, körmével az asztal lapját piszkálja.

– Tehát azt mondja, Petrov elesett?

– Igen. Mesterlövész lehetett. Pont a homlokán találta el.

– Úgy . . . – Alsó fogaival beharapja felső ajkát.

– A veszteségek általában eléggé jelentékenyek. Huszonöt halott. Mintegy félszáz sebesült. Egy géppuska megrongálódott, egy szilánk szétzúzta a csövét.

– Kik a szomszédok?

– Balról a mi ezredünk második zászlóalja. Jobbról pedig . . .

Elgondolkozom. Farber megmondta, de kiesett az emlékezetemből.

– Jobbról a negyvenötödik ezred, százados elvtárs – avatkozik bele Csumak. Ő is ott áll mellettünk zsebre dugott kézzel. – Itt járt a megbízottjuk, hogy megállapítsuk a csatlakozást.

– A negyvenötös . . . – mondja elgondolkozva Abroszimov, és feláll. Begombolja ujjasát.

– Nos hát, Kerzsencev, végigmegyünk a vonalon, aztán át kell venned a zászlóaljat.

Figyelmes pillantással néz rám, mintha mérlegre tenne. Begombolkozik. A nagy gombok azonban sehogy sem férnek bele a gomblyukakba.

– Klisencov, a zászlóaljparancsnok, elesett. Bomba. Telitalálat. Ideiglenesen át kell venned a zászlóalj parancsnokságát. Nincs más megoldás . . .

Majd Csumak felé fordulva hozzáteszi:

– A vegyvédelmi főnöknek letépte a lábát az akna. Átszállították a túlsó partra. No, gyerünk, mérnök. Illetve zászlóaljparancsnok.

Csak amikor elindulunk, veszem észre, hogy az egyik sarokban híradósok bíbelődnek: ketten vannak, a sapkájukon konzervdobozból kivágott sárga csillagocska.

Felfelé megyünk. A bejáratnál őrszem. Őt már ismerem. Kalabinnak hívják, arcán nagy anyajegy, kitűnő lövész, a szemem láttára lőtt le négyet. Kosztroma vidékéről való, és otthon a felesége gyereket vár.

Kinn hűvös van. Teli tüdővel beszívom a friss éjszakai levegőt. Az ég tiszta és csillagos. A Göncölszekér ferdén ragyog a Mamajev-kurgán felett. Valahol fölöttünk egy Csutka berreg egyhangúan, akár a motorkerékpár. Szinte egy helyben lebeg. Mikor a szemem kissé megszokja a sötétséget, már a repülőgép körvonalait is kiveszem. A Mamajev-kurgán felé repül. Jobbra, bizonyára a Vörös Október fölött, vagy tíz rakéta lebeg, és aranyos szikrákká hullik szét. Lövés nem hallatszik. Csend van.

Megyünk a lövészárokban. Köpenybe burkolt alakok. Puskák a mellvéden. A Csutka már bombáz valahol a Mamajev-kurgán mögött, lángok lobbannak. Német fényszórók pásztázzák az eget. A kilőtt harckocsik – hármat mégiscsak sikerült felgyújtanunk a mai napon – még mindig égnek, és az undok, csípős füst ráborul állásainkra. A szél felénk fújja.

A balszárnyon, a falban levő résnél elbúcsúzom a századostól. Tovább már a második zászlóalj következik.

– Aztán jól vigyázz, zászlóaljparancsnok, ne hagyj cserben. Holnap megint kezdődik a haddelhadd... Töltényt majd küldünk. Reggelre megjönnek az ágyúk is. Akkor mindjárt vidámabb az élet.

Küldöncével elindul a félig romba dőlt gyárépület felé. Bizonyára ott van szomszédunk harcálláspontja.

Kis ideig még látni, amint átugrálnak a vashalmokon. Majd eltűnnek.

A mellvédre támaszkodva, a német állások felé nézek. Ott csend van és sötét. Csupán egy helyen látszik valami gyenge fény. Fellobban és kialszik. Bizonyára egy elővigyázatlan őrszem cigarettázik. Vagy lehet, hogy valami hamvad.

Micsoda csend!

Holnap pedig megint kezdődik a haddelhadd. Repülőgépek, kiáltozás, ropogás.

Ma mégis megálltuk a helyünket. Csak egy helyen szorítottak vissza a németek. Farbernél a jobbszárnyon, vagy negyven méternyire. Ott kell bevetnem a horgas orrú hadnagyot a szakaszával. Ramov a neve, vagy valami efféle. Karakán legénynek látszik. Ma igen megtetszett nekem. Háromkor pedig ellenlökés . . .

Lemegyek a pincébe.

A házikó előtt már más őrszem: kis termetű, a hosszú sátorponyvát a földön vonszolja. Nem ismerem.

A telefonban a híradósok pörölnek.

– Márvány! Itt Gránit. Hogy hall? Márvány, Márvány! Már megint kiment cigarettázni a disznó. Márvány, Márvány, hogy az anyád . . .

A sarokban szalma sárgállik. Valega természetesen gondoskodott rólam. Nyomban rázuhanok. Két órát, teljes két órát fogok aludni. Mint akit fejbe vertek.

– Kettőkor felkeltesz, Valega. Negyed háromkor.

A választ nem hallom. Belefúrom magam egy izzadságszagú, puha, meleg hasba, s már alszom is.

Második rész

I

Nem emlékszem még egy ilyen őszre egész életemben. Elmúlt a szeptember, világoskék égbolt, májusiasan meleg idő, csodálatos reggelek és merengő, ibolyaszín naplementék. Reggelente csobban a hal a Volgában, és nagy körök terjednek a folyam háborítatlanul sima tükrén. Magasan az égen krúgatva húznak el az elkésett darvak. A bal part zöldből megsárgul, majd rőtaranyra válik. Hajnalban, mielőtt ágyúink megnyitják a tüzet, a föléje boruló, átlátszó ködfátyollal, zavartalan nyugalmával és a távoli erdők alig-alig tünedező csíkjaival olyan ez a part, mint valami finom akvarell.

Lassan, kelletlenül foszladozik a köd. Egy ideig, mint valami tejszínű függöny, még a folyó tükrén lebeg, majd eltűnik, felolvad az átlátszó, reggeli levegőben.

Jóval a nap legelső sugarai előtt megdördül a legelső messzehordó ágyú. Áradva hömpölyög a visszhang az álmodó Volgán. Majd második, harmadik, negyedik és végül az egész a reggeli ágyúzás ünnepélyes, öblös robajába olvad.

Így kezdődik a nap. Aztán pedig . . .

Pontosan hét órakor, végtelen magasságban, úgyhogy szabad szemmel alig lehet észrevenni, megjelenik egy felderítő repülőgép. A fordulókban kabinjának ablakai csillognak a ferdén tűző, reggeli napsugárban. Sokáig, buzgón köröz fölöttünk, motorja fülsértően búg, sajátos, szaggatott hangját mindnyájan jól is-

merjük, majd mint valami fantasztikus, kétfarkú hal, lassan visszaúszik nyugat felé.

Ez a bevezetés.

Utána jönnek a „vijjogók". A „vijjogók" vagy „zenélők", ahogyan mi nevezzük a német stukákat, piros orrú, horgos karmú, lecsapni kész madarak. Valahogy féloldalasan, ferde láncban úsznak az aranyló őszi égen a légvédelmi lövedékek vattaszerű gomolyai között.

Alighogy megdörzsöljük szemünket, és kiköhögjük magukat a reggeli cigaretta után, már mászunk is ki a fedezékeinkből, és hunyorogva figyeljük az első kötelékeket. Ez határozza meg az egész napot. Ebből tudjuk meg, melyik körzet szerepel ma a németek menetrendjében, amott a föld úgy reszket majd, mint a kocsonya, a füst és porfelhő eltakarja a napot, és egész éjszaka temetik a halottakat, javítják a megsérült géppuskákat és ágyúkat, s új fedezékeket és bunkereket ásnak a régiek helyett, amelyek eltűntek a föld színéről.

Mikor a gépek rajai átúsznak fejünk fölött, megkönnyebbülten sóhajtunk fel, ledobjuk ingünket, és vizet öntünk csajkáinkból egymás kezére.

Mikor azonban a vezérgép, még mielőtt fölénk érne, jobb szárnyára dől, bebújunk a fedezékekbe, átkozódunk, óránkat nézzük – Uramisten, estig még teljes tizennégy óra van hátra! –, és sanda szemmel számoljuk a fejünk fölött fütyülő bombákat. Már tudjuk, hogy minden „vijjogó" tizenegy-tizennyolc darabot visz a hasa alatt, hogy nem dobják le valamennyit egyszerre, hanem két-három fordulóban jönnek, lélektani módszerrel adagolva, és az utolsó hullámban különösen rémítően zúgnak a szirénák, viszont csak egy gép bombáz, vagy az is lehet, hogy nem is bombáz, csak az öklét rázza felénk.

És így megy ez estig, amíg csak a nap el nem tűnik a Mamajev-kurgán mögött. Vagy minket, vagy a szomszédainkat. Ha nem a szomszédainkat, akkor

minket. Ha nem bombáznak, akkor rohamra indulnak. Ha nem rohamoznak, akkor bombáznak.

Néha megjelennek a nehéz Junkersek és Heinkelek is. Ezeket a szárnyukról és motorjaikról lehet megismerni. A Heinkel szárnyai gömbölyű végűek, a Junkerséi viszont csapottak, és motorjaik teljesen egy vonalba esnek a gép törzsével, olyan, mint valami fésű.

Magasan úsznak V-alakban, s lassan, találomra szórják nehéz, világos színű bombáikat, nem ereszkednek alá zuhanásba. Ezért nem szeretjük őket, ezeket a nehéz Junkerseket: az ember sohasem tudja, hová potyogtatnak valamit. És mindig a nap felől repülnek be, hogy elvakítsák a szemet.

Egész nap zúgnak a levegőben a Messerek, kettesével portyáznak a part fölött. Ágyúikból tüzelnek. Néha ledobnak négy apró, szabályos alakú kis bombát, kettőt-kettőt mindegyik szárny alól, vagy hosszú, szivar formájú tartályokat „kereplővel": gyalogság elleni gránáttal. A gránátok kihullanak, a tartály pedig még sokáig bukdácsol a levegőben; később fehérneműt mosunk benne: két teknő alakú félből áll.

Reggelente, a nap első sugarával, bősz zúgással száguldanak el a fejünk fölött a mi Iljusin-csatarepülőgépeink, és szinte nyomban vissza is térnek, átlyuggatva, rongáltan, kerekeikkel szinte súrolnak bennünket. A fele tér vissza, ha nem kevesebb. A Messerek még sokáig köröznek a Volga felett, valahol messze, az Ahtubán túl pedig egy égő repülőgép bús füsternyője feketéllik.

Fejünket felszegve, hogy már beléfájdul a hátgerincünk, figyeljük a légiharcokat. Én sehogy sem tudom eltalálni, melyik a mienk és melyik a német – az apró, fekete gépek őrült táncot járnak magasan az égbolton –, ördög ismeri ki magát bennük. Csupán Valega nem téved sohasem, éles vadászszeme bármilyen magasságban is megkülönbözteti a MIG-et a Messerschmitt-től.

Szebbnél szebb azúrkék, felhőtlen napok köszönte-

nek be, repülésre a lehető legalkalmasabb az idő. Bárcsak megjelenne egy felhő, bár megeredne az eső. Gyűlöljük ezeket a verőfényes, derült napokat, ezt a kékségben megdermedt levegőt. Sárról, felhőről, esőről, borult őszi égboltról ábrándozunk. De egész szeptemberben és októberben csupán egyszer láttunk felhőt. Sokat beszéltünk róla, és megnyálazott ujjunkat felemelve találgattuk, merre tart, de az átkozott elvonult, és a következő nap megint változatlanul derült és napfényes volt, s valósággal hemzsegtek a repülőgépek.

Csupán egy ízben, október elején adtak a németek egy kis pihenőt, két napot; nyilván az anyagkarbantartás miatt. A Messereken kívül más repülőgép nem volt az égen. E két napon teknőben fürödtünk, és fehérneműt váltottunk. Ezután újra kezdődött az egész.

A németek a Volga felé törnek. Részegen, bőszen, félrecsapott sapkában, feltűrt ujjakkal. Azt mondják, SS-ekkel állunk szemben, a „Viking"-gel, vagy a „Halálfejes"-ekkel, vagy talán valami még szörnyűbbel. Ordítanak, mint a bolondok, géppisztolytűzzel árasztanak el, visszavonulnak, majd újra ránk törnek.

Két ízben majdnem kikergettek a Fémárugyárból, páncélosaik azonban elakadtak a gyár körül elszórt vashulladékban, és ez megmentett minket.

Így telik el . . . ki tudja, hány . . . öt, hat, hét vagy talán nyolc nap is.

És hirtelen vége. Csendesség. Jobb felé helyezték át a támadás fő súlyát, a Vörös Október gyárra. Verik a levegőből és a földről. Mi pedig nézzük, fejünket kidugva a fedezék szélére. Csak a forgács röpköd. A forgács pedig: tíztonnás vasgerendák, tartók, szerszámgépek, kazánok. Harmadik napja nem foszlik szét az aranyos-narancsszín porfelhő a gyár fölött. Mikor északi szél fúj, az egész ránk borul, és ilyenkor mindenkit kizavarunk a bunkerekből, mivel nem látni a német vonalakat, és a gazfickók észrevétlenül lecsaphatnak ránk.

Általában azonban csend van, csak az aknavetők pufognak meg a tüzérségünk a túlsó partról. Mi pedig ülünk a bunkerek előtt, cigarettázunk, szidjuk a németeket, a háborút, a repülést és azokat, akik feltalálták. „Bezzeg bedugnám én ezeket a Wright-testvéreket a szomszéd fedezékbe: kíváncsi vagyok, mit szólnának hozzá" – és találgatjuk, mikor omlik le az utolsó kémény a Vörös Októberen. Tegnapelőtt még hat volt, tegnap három, mára csak egy maradt, az is átlyuggatva, karimája leverve, de ott áll magában, és azért sem omlik le.

Így múlik el a szeptember.

Októbert írunk.

2

Telefonon áthívnak a Márványból a 31-eshez, Borogyin őrnagy ezredparancsnokhoz. Még nem találkoztam vele. A parton lakik a törzsnél. A kihajózás során egy ágyú összezúzta a lábát, és a tűzvonalban még nem járt.

Csak annyit tudok, hogy öblös, mély hangja van, és hogy a németeket valamiért törököknek nevezi. „Tarts ki, Kerzsencev, tarts ki – mennydörgi a telefonba –, ne add oda a gyárat a töröknek, verekedj, de ne add oda." És én verekszem, minden erőmből tartom, tartom, tartom. Olykor magam sem értem, hogyan tartok ki, embereim napról napra fogynak.

De most mindez mögöttünk van. Harmadik napja pihenünk. Még a csizmánkat is levetjük éjszakára. Vajon meddig?

Különben minek jósolni. Szólítom Valegát, és megyünk a partra.

Az őrnagy egy apró, csirkeól nagyságú, széllel bélelt fedezékben lakik. Nem fiatal már, ősz halántékú, jóságos atyai külsejű. Egyik lábán csizma, másikon sárcipő; teát iszik kenyérrel és fokhagymával. Krákog.

Az ilyen emberek szeretik a gyerekeket. És a gyerekek is szeretik őket. Rájuk csimpaszkodnak, ráncigálják, és unszolják, hogy hintáztassa meg őket a térdén.

Az őrnagy figyelmesen hallgat, miközben zajosan szürcsöli a teát a nagy, tarka mázas bögréből. Egészséges lábával odább tolja a mellette álló széket. Nagy, puha kezét nyújtja.

– Tehát ilyen vagy te. Én meg valahogy azt képzeltem, hogy magas, hórihorgas – hangja egyáltalán nem olyan dübörgő és vastag, mint a telefonkagylóban. – Iszol teát?

Elfogadom, rég nem ittam igazi teát.

A küldönc behozza a kannát, és még egy ugyanolyan nagy, tarka bögrét. Zsebkésével levág egy szelet citromot. Még a nyálam is csorog. Az őrnagy hunyorít mélyen ülő, apró szemével.

– Látod, hogy éldegélünk mi itt. Nem úgy, mint ti a tűzvonalban. Citrommal kínáljuk a vendéget.

Egy ideig szótlanul isszuk a teát, a cukrot ropogtatva. Majd az őrnagy felfordítja bögréjét, ráteszi a megmaradt, parányi cukordarabkát, félretolja, és akkurátusan lesepri az asztalról a morzsákat.

– No, mi újság ott, tenálad? Mi, zászlóaljparancsnok?

– Semmi különös, őrnagy elvtárs, egyelőre tartjuk magunkat.

– Egyelőre?

– Egyelőre.

– És mit gondolsz, soká tart ez az „egyelőre"?

Hangjában más árnyalat cseng, már nem egészen atyai.

– Amíg van ember és lőszer, azt hiszem, ki tudunk tartani.

– Azt hiszem, egyelőre... Nem helyes szavak ezek. Nem katonához illők. Tudod, mi történt a madárral, amely olyan sokat hitt?

– A pulykával?

– Igen, a pulykával – és nevet a szeme sarkából.

– Dohányzol? Gyújts rá. Jó, Gárdának hívják, vagy mi.

Odatolja az asztalon fekvő cigarettacsomagot, és nézegeti a rajzot. A ferdén futó, vörös felírás alatt sisakos vöröskatonák futnak, mögöttük vörös harckocsik, fejük felett pedig vörös repülőgépek.

– Tehát támadgattok, mi?

– Inkább visszaverünk, mint támadunk, őrnagy elvtárs.

Az őrnagy elmosolyodik, majd arca hirtelen elkomolyodik, és puha, petyhüdt ajka kemény, éles vonalba dermed.

– Létszám?

– Harminchat.

– Ez a harci létszám?

– Igen. Ezenkívül a híradósok, küldöncök és az ellátó szakasz, ezenkívül hat ember a túlparton a lovakkal, mindez felmegy vagy ötvenre. Meg az aknavetősök, összesen megvan hetven is.

– Harminchat és hetven. Ez aztán szép arány. Felefele. Nem jól van így.

– Nem jól – helyeslek. – Már magamhoz akartam rendelni azt a hatot, a lovakat pedig átadni az egészségügyi zászlóaljnak, de az ön helyettese nem engedte meg, szénát kell szállítaniuk, azt mondja.

Az őrnagy pipája végét rágja. A pipa nagy, hajlított, összeharapdált.

– Végzettséged mérnök? Ugye?

– Építész.

– Építész . . . Vagyis mindenféle palotákat, múzeumokat, színházakat építesz . . . Ugye?

– Igen.

– Hát akkor nekem is építesz egy palotát. Liszagor, az utászunk . . . Nem ismered? Majd összeismertetlek. Már épített egyet, de Csujkov, a parancsnok, rátette a kezét. Így hát itt élek ebben az odúban, s minden bomba után rázhatom ki a földet a galléromból. – Megint elmosolyodik, szeme körül ráncok sű-

rűsödnek. – No, az aknákat, meg a többi miegymást, a szögesdrót-tekercseket, a Bruno-spirált persze ismered?

– Ismerem.

– Éppen ezzel fogunk most foglalkozni. Összegyűjtöm a zászlóaljparancsnokokat, és megbeszéljük. Addig csak szívj el egyet – és odafricskázza a csomagot. – Zászlóaljparancsnokot már kértem a helyedre, de látod, hogy nem küldik a disznók. Mérnök nélkül pedig olyan az ember, mintha levágták volna a karját. Ez a Liszagor rendes fickó, de a vázlatokról és rajzokról fogalma sincs . . . Megesik az ilyesmi.

Valahol bombák robbannak. A robaj nem hallatszik, csak a fülünkben érzünk valamilyen kellemetlen nyomást, és a lámpa lángja riadtan pislákol.

Megérkeznek a zászlóaljparancsnokok és még néhány tiszt.

A megbeszélés nem tart sokáig, legfeljebb húsz percig. Borogyin beszél. Mi hallgatjuk, és a térképet nézzük.

Kiderül, hogy a mi hadosztályunk szakasza a legmélyebb, másfél kilométer is megvan. Balra tőlünk, a keskeny partmenti sávon, Rogyimcevék állanak, a 13. gárdahadosztály. Arcvonaluk majdnem a városig húzódik, a kikötőig, mintegy kétszáz méter széles, kanyargós csíkban. Jobbra, a Vörös Októberben, a 39. gárdahadosztály és a 45. Nekik most alaposan kijut. Az arcvonal piros vonala éppen a gyár fehér foltján fut keresztül. Ettől jobbra van még két-három hadosztály, és vége. Ez minden. Minden, ami ezen a parton maradt. Öt-hat kilométer hosszú és vagy másfél mély. És ez is csak a legmélyebb helyen. A város központja a németeké. A Traktorgyár nincs rajta a térképen, de azt mondják, ott valahol beszorult egy hadosztályunk. Állítólag Gorohové.

Ma éjszaka kell átkelnie a 92. dandárnak. Már harcolt Sztálingrádban. Most tér vissza a tíznapos átcsoportosítás után. Helye köztünk és Rogyimcevék

között van, kissé jobbra kell majd húzódnunk és összeszorulnunk. Ez nem is rossz.

A Fémárugyártól azonban búcsút kell vennem. A harmadik zászlóalj kerül oda. Nekem a Fémárugyár és a Mamajev-kurgán között húzódó kacskaringós szakasz jut, az S-alakú vízmosás keleti végén. A legpocsékabb szakasz. Sík terep, és alig van rajta lövészárok. Az egész környék állandóan tűz alatt van; nappal szó sem lehet arról, hogy fenntartsuk az összeköttetést a parttal. Eddigi szakaszom előtere is állandóan tűzben feküdt, de ott mégis volt sok lövészárok és mindenféle tartály meg épület. Ez megkönnyítette az összeköttetést.

Bizony, szerencsés fickó ez a Kandidi, az első zászlóalj parancsnoka. A készbe telepszik. Én pedig... Azt sem tudom, hol állítsam fel a harcállás-pontomat. Nincs semmi olyasféle, mint a mi rokonszenves, fehér házikónk volt a pincéjével.

Az őrnagy lassan, nyugodtan, kissé dünnyögve beszél. Ki sem veszi a pipát fogai közül. Rövidre vágott körmű nagyujját végighúzza a térképen.

– A feladat egyszerű: beásni, drótakadályokat létesíteni, aknákat telepíteni és kitartani. Egy hónapig, kettőig, háromig, míg csak meg nem mondják, mi a további teendő. Megértettétek? A Mamajevet mi nem tudjuk teljesen elfoglalni. De ami a kezünkben van, azt nem szabad odaadni.

Elfordul a térképtől, és rám szegezi mélyen ülő, apró szemét.

– Neked lesz a legnehezebb, Kerzsencev. A kiszögellés alapját kell tartanod. A másik oldalról a 45. ezrednek. Ezen a két helyen fognak a németek előretörni, hogy elvágják első zászlóaljunkat. És egyúttal a negyvenötös két zászlóalját. Ők is a Mamajeven vannak. Több ember pedig nem lesz. Csak azzal számoljatok, ami van. A pótlás csak hézagtöltés. Meg aztán mit is ér az ilyen utánpótlás – csupa kölyök.

Kiveszi a pipát a szájából, és a padlóra köp.

– Hány veteránod maradt, Kerzsencev?

– Nem több, mint tizenöt. Köztük tíz matróz.

– Nem is olyan rossz. Szinyicinnél és Kandidinál ennyi sincs. Ez a mag. Óvjátok, ne vessétek be feleslegesen. Ásók vannak?

Ásók dolgában pocsékul állunk. A hadosztály, mikor elhagyta a szervezőtábort, nem tudta felvenni a szükséges műszaki felszerelést. Az pedig, amit útközben a falvakban szereztek, rozsdás és alkalmatlan, az első két nap alatt eltört. Csákány, kapa egyáltalán nincsen. Mindennap várjuk már a mozgó műszaki szertárt, de elakadt valahol a túlsó parton, mi pedig a roncsok között talált ócska limlommal túrjuk a földet.

– Mára aknákat is ígértek, őrnagy elvtárs – emelkedik fel a sarokban egy borotválatlan hadnagy, kigombolt ujjasban. – Tegnap beszéltem a hadsereg műszakiraktár-parancsnokával. Ezer gyalogsági aknát kapunk; páncéltörőket pedig csak egy hét múlva.

Az őrnagy legyint: – Tudom, ülj le.

– Most lássatok neki a lövészárkoknak. Amíg nincs utászásó, érjétek be a gyalogságiakkal, nincs mit tenni. Neked, Szinyicin, úgy emlékszem, több van, mint másoknak, és a szakaszod is könnyebb. A felét átadod Kerzsencevnek. Végeztem. Liszagor – az ujjast viselő hadnagy kihúzza magát –, ma este a műszaki munkák tervei nálam legyenek. Te, Kerzsencev, majd segítesz. Néhány nap múlva tőled fogom számon kérni.

Ezzel feláll, jelezve, hogy nem kell tovább a kunyhóban szoronganunk, és a füstös levegőt szívnunk.

3

A parton odalép hozzám Liszagor.

– Engedje meg, hogy bemutatkozzam: Liszagor hadnagy, a 184. lövészhadosztály 1147. lövészezrede utászszakaszának parancsnoka.

Hangja csengő, jelentéshez szokott. A tisztelgés szabályos: ujjak egymás mellett, alkar és tenyér egy vonalban, erős rántás lefelé. Arca kissé elnyűtt, borotválatlan, szeme okos, ravaszul csillogó. Tagbaszakadt, erős testalkat; külsőre harmincnak látszik.

– Érdeklődik az építkezéseim iránt? Igazi Metrómunka. Már ötödik napja túrjuk a földet.

És karon fog.

Az őrnagy kunyhójától húsz lépésnyire az utászok alagutat vájnak a meredek parton; legalább tíz méter hosszú, T-alakú.

– Jobbra az őrnagynak, balra a törzsfőnöknek – magyarázza Liszagor. – Háromszor négy méter, el tudja képzelni? Attól balra pedig a harmadik, a hadműveleti csoport és a komisszár számára. És összesen csak tizennyolc emberem van az őrmesterekkel együtt. És holnaputánra kész kell lennem. Kitűnő, mi?

A katonák csákánnyal vájják a kőkemény talajt. Ketten ásnak, ketten vödörben hordják ki a földet, ketten a gerendákat ácsolják. A földön füstölgő mécses. Korom, izzadság és nedves föld szaga terjeng.

Liszagor leguggol, nekitámasztja hátát az ácsolatnak. Rágyújt.

– Egyet már kiástunk. Deszkákkal borítottuk a padlót, a mennyezetet, furnérral a falakat. Kályhát is állítottunk a sarokba. Az a nagybajuszú, a szakaszparancsnok-helyettesem, ő csinált mindent a két kezével: a kályhát, a csöveket. Ezermester. Szereztünk egy kétliteres lámpát zöld ernyővel. Az őrnagy már ki is jelölte, hová állítsuk az ágyát. Akkor jött Csujkov, leült a székre, megkérdezte, mennyi föld van a fejünk fölött, hallotta, hogy tizenkettő, és a mi őrnagyunk búcsút mondhatott a lakásának, mi pedig kezdhettük újra az egészet. Hát ilyen a háború, hadnagy elvtárs. Ember meg édeskevés.

– Pedig éppen erre akartalak kérni. Vagy öt ember kellene. – Liszagor gyanakodva sandít rám.

– Minek?

– Hallottad, mit mondott az őrnagy az imént az aknákról?

– Ez a hadosztálybeliek dolga. Azért vannak. A mi feladatunk a harcálláspontok, a figyelőhelyek építése. Ők százan vannak, mi tizennyolcan. Én nem alszunk napokig. Meg aztán, mikor lesznek itt ezek az aknák . . .

– Magad mondtad, hogy ezret felajánlottak.

– Mondtam, mondtam . . . Sok mindent mond az ember. Azért raktárparancsnok, hogy hazudjon. Nem ismered, miféle népség.

– Jól van. Nem vitatkozunk. Állíts ki nekem holnap éjszakára öt embert, akár a tieid közül, akár idegeneket, a többi nem érdekel.

Liszagor szuszog, késével a földet turkálja a lába előtt.

– Mindig így van: állíts ki, csináld meg, holnap reggelre, ma estére . . . De hogy kit és hogyan, ezt senki sem kérdi. Egy éjszaka alatt nem szülhetek egy zászlóaljat. Nem látod, milyen az emberek hátán a zubbony: szinte ki lehet facsarni.

Felállok.

– Nos, akkor jelentenem kell az őrnagynak: az utászok a fedezékkel vannak elfoglalva, a védelmi erődítési munkákat nincs kivel elvégezni.

Liszagor is feláll.

– De csökönyös vagy . . . Jól van, ne menj. Elküldöm az embereket. De úgysem tudnak mihez kezdeni. Előbb még jó két hétig ásnod kell a lövészárkokat.

– Más a lövészárok, más az akna. Holnap este elküldök értük.

– Miért? Az aknákért?

– Hát mi másért.

Liszagor nem válaszol. Összekuporodva kimászik az alagútból.

– Menjünk a levegőre, amíg csend és nyugalom van.

A nap vakítja a szemet. A part olyan, akár a nyüzs-

gő hangyaboly. Ásnak, cipelnek, építenek. Füstölögnek a meredek falhoz tapadó konyhák. Fehérneműszárad: ingek, gatyák. Lövedékek rézkupacai csillognak: kicsik, közepesek, nagyok, piros, kék, sárga fejűek. Töltényesládák. Zsákok. Megint ládák. Egy cső nélküli, összeroncsolt ágyú. Felpuffadt lótetem, lakmározó legyekkel. A hátsó lábait már levágták.

Balra: félig elsüllyedt uszály. Csak a bordái meredeznek. Az oldallapokat már feltüzelték. És a bordákon, mint tyúk a létrán, négy katona ül, és inget mos. Vidáman nevetnek, fröcskölik egymást, hátuk csillog a napfényben.

Az ég pedig mélykék, vakító, sehol egyetlen felhő. A hegyes, zöld kupolás, hófehér templomocska is kikandikál a túlsó part aranyló nyárfaligetéből. Ott is sok az ember. Nyüzsögnek, mászkálnak a vakító naptól kifehérített fövenyparton. Időnként zajtalanul kibomlik az égen egy-egy felrobbanó akna füstgomolyának hófehér csokra. Majd robbanás hallatszik. Az emberek szétszaladnak. Néhány percnyi szünet után újra mászkálnak, nyüzsögnek.

Egy kis ladik, mint valami csíkbogár, kalimpál a part közelében. A víz sodra erős, leviszi jobb felé. A lapátok sebesen villóznak.

– Mindjárt rápufogtatnak – jelenti ki Liszagor, és kivesz a zsebéből egy fogporos dobozt. Cigarettát sodor.

Vagy két perc múlva fehér vízoszlop szökik fel a csónak mellett, mint valami gejzír.

– A bolondok egyenesen jönnek – mondja Liszagor, miközben gondosan megnyálazza a papírt, és beleszórja a tenyerébe öntött mahorkát. – Csak kifárasztják magukat, és megkönnyítik a németek munkáját. Ha árral úsznának, a célzást állandóan változtatni kellene.

– Ha árral úsznak, a fritzek karja közé jutnak – szólal meg valaki a hátam mögött. Az utászok, ásójukra könyökölve, szintén figyelik a csónakot.

Egyre több vízsugár csap fel. A csónak vadul kalimpál az evezőkkel.

– Gyenge az aknavetős – jelentette ki határozottan egy mellettem álló, szűk mellű, cingár katona. – Tegnap a harmadikra már darabokra tépte.

– De tegnap ötször akkora volt ám a csónak – feleli egy másik, lassú, rekedt basszussal –, és a teher is egy halom, alig tudott mozogni.

Egy akna közvetlenül a csónak mellett robban. A ladik felszökik a hullámokon, és néhány másodpercre megszűnik a lapátok csapkodása. Az evezősök bizonyára lekuporodtak.

– Hát ez nem a mienk? Mi? Korobkovéké? Két órája mentek át.

– Lehet, hogy a mienk, ki látja innen. Annak is négy lapátja van.

– A Korobkové már régen a parton szárad. És az nem is ladik, hanem laposfenekű. Ezek a ti tengerészeitek.

– Mindjárt rákezd a géppuska – közli nyugodtan Liszagor, mélyet szippantva és füstkarikákat eregetve. – Holtbiztos, hogy kelepelni kezd.

És szinte ugyanabban a pillanatban egész sereg apró, néha egybefolyó vízoszlop tör föl a csónak körül.

Körös-körül mindenki elcsendesedik. Az evezők kalimpálása megszűnik.

– A gazemberek . . . – tör ki valakiből a hátam mögött –, mégis eltalálták . . .

A parton és körülöttünk szinte mindenki a csónakot figyeli. Az evezők megint megvillannak. De már nem négy, csak kettő. Az egyik ember nyilván megsebesült, vagy meghalt.

A ladik már a folyam közepére ért. Most éppen szemben van velünk. Megint elkezdi az aknavető.

– Már csak ötven méter van hátra, aztán már nem láthatják őket a Mamajevről.

– Nyomjátok meg, fiúk, nyomjátok meg!

A robbanások sűrűsége a végsőkig fokozódik. Valósággal érthetetlen, hogyan maradt a csónak még mindig ép. Igaz, gyorsan sodorja az ár, s a vízoszlopok mindig elmaradnak mögötte.

A parton valaki teli torokból üvölt.

– Gyerünk, gyerünk, gyerünk! . . .

Egyszerre csak, mintegy parancsszóra, a vízoszlopok eltűnnek. Két-három akna huppan még a vízen, a csónak azonban már messze jár. A katonák szétoszlanak, kedélyesen és elégedetten káromkodnak.

Liszagor eldobja a cigarettavéget.

– Látod, így szállítják nekünk az élelmet és a lőszert. Láttad? Ti pedig ott a tűzvonalban csak követeltek: mi lesz már azokkal a töltényekkel . . .

Kiderül, az egész jobb parton csupán egyetlen átkelőhely van, a hatvankettes: két motorcsónak, uszályokkal. Egy éjszaka legfeljebb hatszor fordulhatnak, ha nagyon megerőltetik magukat, hétszer, de mi ez annak a nyolc-kilenc hadosztálynak, amely ezen a parton fekszik, csepp a tengerben. Saját eszközökkel kell az utánpótlást megszervezni.

– A mi ezredünknek egész kis flottája van – mondja Liszagor –, öt sajka, három laposfenekű és egy ponton. Jó tizenöt volt, de tönkrement. Csupa ócskaság. És összeszabdalták a szilánkok. A ponton akár a szita. Három emberem mást se csinál, csak tömi a réseket – mondja, és rám sandít. – Te pedig aknákat akarsz rakatni velük. Ma éjszaka még a negyvenötödik ezredhez is kell küldenem embereket. Tegnap elcsórták két csónakunkat. Hej, de unom ezt az egészet . . . Menjünk, nézzünk be hozzám . . .

Négykézláb mászunk be Liszagor kutyaólszerű, apró fedezékébe.

– Láthatod, hogyan élünk. Csizmadia mezítláb. Utásztiszt egy ilyen odúban lakik! Magam ástam.

A ferdén tűző napsugár keskeny nyalábja belefúródik a köpenybe, megvilágítja a kormos csajkákat, kon-

zervdobozokat és a falra szegezett fényképet, amely egy telt leányzót ábrázol svájci sapkában.

Valahonnan, a falhoz erősített asztalka alól – akár a vasúti kocsiban –, előbukkan egy kis üveg vodka.

– Nó, koccintsunk az ismeretség örömére – hunyorít Liszagor.

Koccintunk a bögrével és az üveggel; Liszagor egyenesen a palack szájából kortyol.

– Mi a tűzvonalban csak egyszer kaptunk vodkát – jegyzem meg.

Liszagor elmosolyodik, tenyerével megtörli borostás állát.

– A tűzvonalig másfél kilométer, az én raktáram pedig a szomszédban van. Meg aztán öt katonám nem iszik. Egyáltalán, mielőbb végy búcsút a zászlóaljadtól, és add mérnökségre a fejed. Majd meglátod, hogy fogunk élni. Ne félj, amíg engem látsz. Az őrnagyot úgy ismerem, mint a tenyeremet. Félszóból is megértem. Remek öregúr. Néha ugyan fortyog, ez igaz, de fél óra múlva elcsitul. Csak a kényelmes bunkert szereti, ez a gyengéje. Majdhogy szőnyeget ne terítsen neki az ember. Itt pedig elviselhető az élet. Iszol még?

Előhúz még egy üveget.

– Most befejezem ezt a két alagutat, és nekilátok a sajátunknak. Ki látott ilyet. Az emberek a csupasz parton alszanak, és egy hónap múlva nyakunkon a tél. Mire megjössz, meglátod, micsoda termeink lesznek. Még az ujjadat is megnyalod.

Ránézek a faliórára, amelyen súly helyett lakat lóg.

– Pontos?

– Pontos. De ne siess, hadnagy elvtárs. Ráérsz még kiélvezni a tűzvonal gyönyörűségeit – és megveregeti a térdemet. – Nem sértődsz meg, hogy tegezlek? Ez már ilyen frontszokás. Abroszimovval is pertu vagyok, pedig ő százados. Mellesleg szólva – Liszagor halkabbra fogja a hangját, hozzám hajol, és egyenesen az arcomba fú –, veszélyes fickó. Nem kíméli az

embereket. Külsőre nyugodt, valójában azonban mint a vulkán. Teljesen elveszti a fejét. Fortyog és vagdalkozik. De te ne hagyd magad. Ügyesen viselkedjél vele.

Hátradől, és kinyújtóztatja a lábát. Ujjait ropogtatja. Sorjában valamennyit. Felteszek néhány szakkérdést. Akadozás nélkül felel. Nevet. A két elülső foga csorba.

– Ellenőrzés? Igen? Hát, ami ezt illeti, ez az egész a kisujjamban van. Mégiscsak hivatásos vagyok. Halhin-Gol, Finnország ... Hej, hadnagy, hadnagy, nem ismersz még engem. Istenuccse, mielőbb át kell jönnöd a partra. Meglátod, hogy fogunk élni. Akarsz narancsot? Egész ládával van. És keksz is akad ... Minden, amit csak akarsz.

Félbeszakítom.

– Hogy mondtad, hány ember van a szakaszodban?

– Nálam? Tizennyolc, én vagyok a tizenkilencedik. Egytől egyig válogatott legény. Ácsok, asztalosok, kályhások. Még szabó és borbély is akad. A cipész pedig – Moszkvában sem találsz jobbat. Itt a csizmám, mit szólsz hozzá? A sarka, az orra, a feje ... nézni is gyönyörűség. Órás is van. Az a nagy bajuszú őrmester. Meg műasztalos is.

– Az aknatelepítéssel hogy állanak?

– Ahhoz is értenek, persze, mit gondolsz! De ez általában nem a mi dolgunk. A mienk a figyelőpontok és harcálláspontok, az aknákat pedig rakja a zászlóalj. A szakaszom főnyeremény. Nem panaszkodhatom. Majd meglátod, ha együtt dolgozol velünk. Magam választottam ki őket az alakulat felállításakor. Még egy ilyet nem találsz a hadseregben. Becsületszavamra ...

Felállok.

– Tehát holnap várom az embereidet.

Liszagor is feláll, kissé tántorog.

– Makacs ember vagy te, hadnagy. Hogy lovagolsz

ezeken az aknamezőkön. Aztán az én embereim robbanjanak fel. Na, jól van, elküldöm őket.

– Nem ártana, ha magad is elnéznél ide.

– Ezt már nem ígérem. Nem ígérem. Magad is látod, mennyi a munka. Alagutak, csónakok... És ma kell kapnunk az aknákat is. Elküldöm a szakaszparancsnok-helyettesemet, Garkusát; pompás fickó. Behunyt szemmel is beélesíti az aknát.

– Nekem nincs rá szükségem, hanem az első és a harmadik zászlóaljnak egyetlen utásza sincs...

Liszagor az asztalkába fogódzva néhány másodpercig rám függeszti kissé már fátyolos szemét.

– Tudod, mit mondok én neked, hadnagy elvtárs? Van a zászlóaljparancsnokoknak magukhoz való eszük, hadd gondolkodjanak. Az én feladatom kicsi: teljesíteni a parancsot. Ők is szép vitézek. Ha védőállásban fekszenek – utász, eredj aknásítani! Ha támadnak – utász, szedd fel! Ha felderítés – utász, előre, tisztítsd meg a terepet. Menjenek a pokolba...

– Ahogy gondolod. Egyelőre mérnök vagy. Magad döntesz, ahogyan helyesnek látod. Minden jót.

– Minden jót... Nesze egy kis vitamin az útra.

És zsebembe dug két vakítóan fénylő, hideg, érdes narancsot.

– Tehát várlak a közeli napokban.

És gyöngyöző nevetéssel felkacag.

4

Éjszaka elhagyjuk régi állásainkat, és elfoglaljuk új védelmi támaszpontunkat. Sietek befejezni tizenkét óráig, amikor felkel a hold. A németek azonban felgyújtanak két raktárt, és ettől egész védelmi szakaszomat szinte nappali fény árasztja el. Ez meglassítja, egész éjszakára elnyújtja az átvonulást. A híd alól szinte szünet nélkül tüzel egy géppuska. Érzem, még sok bajt okoz, elvágja közlekedési útvonalaimat. Reg-

gel egy ágyú is feltűnik mellette. Viszonozni pedig nem tudom a tüzet, töltényeim alig futják egy napra. De mégis átjutunk új állásainkba a századaknavetők fedezőtüze alatt. A 82-esnek nincsenek aknái. Ezredünk tüzérségétől kérek segítséget. De ők is szűkösen állanak lőszer dolgában, egész éjszaka csupán háromszor tüzelnek.

Az új védelmi szakaszunk förtelmes. Magas vasúti töltés szeli át, a kurgán alján kanyarog. Zsúfolva vasúti kocsikkal. A balszárnyról alig látni a jobbat, csupán a vízmosás felső részét. Lövészgödör vagy lövészárok nincs. A helyét átengedő első zászlóalj katonái mindenféle mélyedésekben, akna- és bombatölcsérekben lapulnak, amelyeket különböző vashulladékkal igyekeznek álcázni. A vízmosás mentén, a töltés oldalán holmi lövészgödörféléket találunk, de a közlekedő árkoknak nyoma sincs.

Bizony, ez nem a Fémárugyár, ahol jóformán le sem hajolva végig lehetett sétálni az állás egyik végétől a másikig.

A védelmi szakasz tulajdonképpen nem nagy egy teljes létszámú zászlóalj számára: körülbelül hatszáz méter; nekem azonban összesen harminchat emberem van. Négyszáz volt, és harminchat maradt. És ez az átkozott töltés két egyenlőtlen részre vágja a szakaszt: a dombon húzódó jobbszárny kétszer olyan hosszú, mint a bal. Nekem pedig két századom van, mindegyik tizennyolc emberből áll, a valóságban két raj. Ezenfelül a két századparancsnok és a három szakaszparancsnok. A géppuskások és aknavetősök ebben nincsenek benn. Hát nesze, vezesd őket közlekedő árkok nélkül. Nappal mindegyik katona egy-egy önálló, a többiektől elvágott tűzfészek. A szakasz keresztül-kasul állandóan német tűzben áll.

A harcálláspontnak megfelelő helyet keresek magamnak, ha csak ideigleneset is, hogy felszereltethessem a telefont. Rom rom hátán, leégett raktárak, pince sehol. Valega menti meg a helyzetet. Jól álcá-

zott vasbeton csőre bukkan a töltés alatt. De már befészkelték magukat a tüzérek.

Egy gyér szakállú, nyakigláb hadnagy fogad, meglehetősen paprikásan.

– Nem engedem, és kész. Így is öten kuporgunk itt. Te meg egy egész törzset akarsz betelepíteni.

De nekem semmi kedvem diplomáciai tárgyalásokhoz. Megparancsolom, hogy szereljék fel a telefont, a segédtisztnek pedig, hogy írja meg a jelentést. A tüzérek átkozódnak, nem hajlandók eltakarítani ládáikat, kijelentik, hogy panaszt tesznek Pozsarszkijnál, a tüzérfőnöknél.

– Hát csak panaszkodjatok! Rendezkedjetek be, fiúk, és kész... Ne mozduljatok, amíg nem mondom.

A híradósoknak ez teljesen elég is. Lefektetik a huzalokat, felütik sátorfájukat a kőpadlón, és már hívják is a „nefelejcseket" meg a „tulipánokat".

Harlamov, a rövidlátó segédtiszt, persze megint elvesztette a legfontosabb iratcsomót, és ott lábatlankodik, a földön kotorász.

– Biztosan a régi harcállásponton felejtettem – dünnyögi az orra alatt, s tanácstalanul pillantgat körül.

Bámulatos tulajdonsága van ennek az embernek, mindig és mindenütt elhagy valamit. Ismeretségünk alatt sikerült elvesztenie egy köpenyt, három sisakot és a saját levéltárcáját. A ceruzákat és tollszárakat említeni sem érdemes.

Öt óra tájban megérkeznek a századparancsnokok.

– Mi újság? – kérdezem.

Karnauhov, aki a negyedik század élén áll az elesett Petrov helyett, felvonja széles vállát.

– Kijelöltem az állásokat. A géppuskák még csak hagyján, de a fiúk... Át kell valahogy vészelni a napot, már világosodik, éjszaka pedig nekigyürkőzni a lapátoknak. Ilyen árkokban nem tarthatja magát az ember sokáig.

Karnauhovnak mély, tompa hangja van. Kissé habogva beszél. Lehet, hogy csak a szavakat válogatja. Én kedvelem egyébként.

Vagy tíz napja állított be hozzánk. Nagy, esetlen fickó, sűrű szemöldöke az orra tövén összenőtt, a hátán zsák. Meggörnyedve bújt be a szűk, alacsony ajtón.

Éppen ebédelünk. Leves szárított krumpliból és kétszersült. A kínálást elhárította, és vizet kért. Mohón ürítette ki a nagy, majdnem vödör nagyságú korsót, megtörölte ajkát, és elmosolyodott.

– Attól tartok, kivégeztem az egész készletet.

És rögtön megkérdezte, hol van a százada.

– Üljön csak le előbb, fújja ki magát.

Megint elmosolyodott, szinte bocsánatkérőn, és tenyerével megtörölte izzadt homlokát, amelyen vörös csíkot hagyott a sapka.

– Egész hónapig kórházban fújtam ki magam. Még fel is szedtem három kilót. De dohányt nem adtak az útra. Dohány nélkül pedig, tetszik tudni . . .

Harlamov adott neki egy csavarásra valót. Egészen valószínűtlen méretű cigarettát sodort, és szótlanul színi kezdte.

Feltettem néhány első látáskor szokásos kérdést. Nyugodtan, szűkszavúan válaszolgatott, a sarokba telepedve, saját zsákjára. Azután felkelt, végigjáratta szemét, hová lehetne dobni a cigarettavéget, és mivel megfelelő hamutálcát nem talált, kihajította az ajtón.

– No, ki vezet a századomhoz?

Este már pontos jelentést kaptam tőle, amelyhez mellékelve volt mindegyik géppuska lőtáblázata és az ellenség tűzfegyverei felállításának vázlata.

Másnap visszavette a németektől az általunk előző nap elvesztett lövészárokszakaszt, és eközben mindössze egy embert veszített. Mikor este bemásztam fedezékébe, ahol harctéren szokatlan tisztaság uralkodott, és a kispolcon tükör, borotvakészülék és fogkefe

feküdt, Karnauhovot ülve találtam: a térdére fektetett füzetbe írt.

– Levél a hazaiaknak, mi?

– Nem. Csak úgy... Ostobaság... – mondta zavartan, és fejét lehajtva, megpróbált felállni. A füzetet gyorsan a zsebébe süllyesztette.

Biztosan versek – gondoltam, és többet nem faggattam.

Ezen az éjszakán százada egy géppuskát és hat láda töltényt zsákmányolt a németektől. A katonák elmesélték, hogy ő maga ment érte, de amikor megkérdeztem, csupán elmosolyodott, és tekintetét elfordítva, kijelentette, hogy az egész puszta kitalálás: ő sohasem enged meg magának ilyesmit, és különben is, egy századparancsnok nem mászkál géppuskákért.

Most előttem áll, kissé meggörnyedve, borotválatlanul. Jól tudom, hogy ő is, akárcsak én, legjobban aludni szeretne. De ehelyett még nekiül, nyelve csücskét kidugva, megrajzolni a saját védőállásainak vázlatát, vagy kiszalad utánanézni, meghozta-e a törzsőrmester a vacsorát.

Farber, az ötödik század parancsnoka, egy töltényesláda szélén ül; fáradtan, és mint mindig, szórakozottan egykedvű. Egy pontra meredve néz, pápaszemének vastag üvege csillog. Szeme dagadt az álmatlanságtól. Különben is sovány arca még jobban beesett.

Máig sem tudok eligazodni rajta. Olyan benyomást kelt, mintha semmi a világon nem érdekelné. Hórihorgas, hajlott hátú, jobb válla magasabb a balnál, betegesen sápadt, mint a legtöbb vöröshajú, és rettenetesen rövidlátó; szinte senkivel sincs beszélő viszonyban. A háború előtt tanársegéd volt a moszkvai egyetem matematikai karán. Ezt is csak a törzslapjából tudtam meg, sohasem említette.

Néhány alkalommal megpróbáltam beszédbe elegyedni vele a múltról, jelenről vagy a jövőről, megpróbáltam kissé felrázni, emlékekre ébreszteni. Szót-

lanul, szórakozottan hallgatja az embert, néha kibök valami egytagú választ, de semmi többet. Minden valahogy elsiklik mellette, lepereg róla, nincs miben megkapaszkodnia. Sohasem láttam még mosolyogni, és azt sem tudom, milyenek a fogai.

A kíváncsiság érzése, akárcsak a félelemé, benne elsorvadt. Még a Fémárugyárban történt, hogy egyszer kint találtam az egyik lövészárokban. Ott állt, a mellvédre támaszkodva kurta, térdig érő köpenyében, háttal az ellenségnek, és bakancsa orrával szórakozottan böködte az árok omladozó falát. Néhány golyó egészen a közelében pattant. Majd akna robbant. De ő csak tovább turkálta a földet.

– Mit keres itt, Farber?

Lassan, szinte kelletlenül megfordult, és fakó pillájú, kissé duzzadt szemhéjú, súlyos szeme kérdőn meredt rám.

– Csak úgy . . . Semmit . . .

– De hiszen a fritzek itt egykettőre lepuffantják.

– Lehet . . . – hagyta rám nyugodtan, és lekuporodott.

Rendetlennek aligha nevezhető, mindig tisztán borotvált, gallérja mindig friss, ez azonban nyilván megszokás vagy nevelés dolga, külsejére nem fordít semmiféle gondot. Köpenye két számmal kisebb, a dragony a lapockája alatt, lábán lábszártekercs, sapkájának teteje az égnek meredezik, parolija nincs.

Mondtam is egyszer:

– Legalább a rangjelzését felvarrhatná, Farber.

Mint mindig, most is csodálkozva nézett rám.

– Hogy nagyobb legyen a tekintélyem, mi?

– Egyszerűen azért, mert az a rend a hadseregben, hogy hordani kell a rangjelzést.

Szó nélkül felállt, és elment. Másnap észrevettem köpenye gallérján a fehér fonállal keresztül-kasul odaöltött két posztókockát.

– Rossz küldönce lehet, Farber. Ezekkel a kockákkal aztán nem tett ki magáért.

– Nincs küldöncöm, magam varrtam fel.

– És miért nincs?

– Tizennyolcan vannak a századomban, nem százötvenen.

– Hát akkor legyen az egyik embere egyúttal a küldönce is.

– Szinte felesleges fényűzés.

– Nem felesleges, és nem fényűzés. Maga századparancsnok.

Erre már nem ellenkezett, egyáltalán sohasem ellenkezik, és nem háborodik fel, de küldönce valószínűleg mind a mai napig sincs.

Különös ember. Társaságában mindig feszélyezve érzem magam, ezért sohasem tartóztatom. Megkapta a parancsot: menj isten hírével, és hajtsd végre. Szó nélkül, tétován, valahová félrenézve hallgatja, bólint rá, vagy kijelenti: „igyekezni fogok" – és elmegy.

Most itt ül közömbösen, görnyedten, fakó, csontos keze kilóg a rövid zubbonyujjból, és dobol az asztalon.

– Ne felejtse el, Farber – mondom neki –, a maga század-támpontja nem valami remek. A tüzérségre ne nagyon számítson. Minden a géppuskáktól függ. Arcból ne vezessen tüzet az ellenségre, felesleges pufogtatás, semmi értelme.

Szó nélkül bólint. Hosszú ujjai szüntelenül, egyhangúan dobolnak az asztalon.

Az ajtó résén keresztül látni, hogy odakint már egészen kivilágosodott. Elbocsátom a századparancsnokokat. Telefonálok a törzshöz, hogy az átcsoportosítás befejeződött, és az átadás-átvételi jegyzőkönyvet a küldönccel elküldöm.

A tüzérek megbékültek jelenlétünkkel. A cső másik végén már kiabálják koordinátáikat a telefonba. Bizonyára hamarosan megszólalnak az ágyúink.

Reggel mindnyájan támadást várunk: lehetetlen, hogy a németek észre ne vették volna éjszakai sürgésünket. Várakozásunk ellenére azonban a nap olyan csendes, hogy még az ebédet is sikerül még világosban elcipelni a partról.

A huszonnégyórás fejetlenség, véget nem érő rohamok, bombázások és tüzérségi tűz után még elhinni is nehéz az ilyen csendességet. Az ember állandóan valami csapdát sejt. Egyelőre azonban nyugalom van. A szokásos lövöldözés is meglehetősen gyér és bágyadt. Hétkor, mint mindig, megjelenik a felderítő repülőgép. És a „vijjogók" rajai a Vörös Október fölött...

Valega felcipel két vödör vizet a Volgáról, megmelegíti a gyorsforralón, azután gyékénnyel levakarja a hátam. Olyan fekete víz folyik le rólam, mint a tinta. A testem pedig piros, és mindenütt viszket. Valega nevet.

– Mindjárt odaadom a német fehérneműt. Selyem. Abban aztán nem terem meg a tetű. Csúszik, nincs miben megkapaszkodnia.

Felhúzom a vékony, világoskék gatyát és inget, megborotválkozom, és elmegyek Karnauhovhoz. A fiú guggolva, az omladozó falhoz támasztott apró tükördarabkára sandítva, kaparja az állát.

– No, hogy s mint?

Karnauhov elmosolyodik a hab alatt, s feláll.

– Így el lehetne éldegélni a háború végéig... Úgy látszik, sztrájkolnak a fritzek.

Melléje telepszem.

Körös-körül csupa kémény. Ház nincs. Fekete, itt-ott még füstölgő gerendák és kémények, kémények, baljós fekete kémények az áttetsző, szinte krími tisztaságú égen. A kémények, hogy, hogy nem, mindig megmaradnak. Mintha szándékosan hagyná meg valaki,

emlékeztetőül arra, hogy itt valamikor ház, lakótelep, város volt – és most ez maradt belőle.

Egy oszlopon ülök. Itt bizonyára valamikor kapu lehetett; megvan a lámpa is a házszámmal. Háromszög alakú, kék lámpa, és a felirat: „2. Görbe utca 24. Tulajdonos: Agarkova I. Ny." Egy faldarabkán, amely, nem tudni, miért, szintén épen maradt, cégtábla: „Averbuh, férfi és női szabó. Rendeléseket elfogadok." A cégtábláról egy vasalt nadrágú, köcsögkalapos egyén néz rám merőn, egykedvűen a rózsás arcával, mintha hipnotizálni akarna. Mindig ilyen a képük ezeknek a cégtáblai szépfiúknak: bárhová megy az ember, folyton rábámulnak.

– Csend van itt magánál – mondom.

– Csak most van így. Különben nem lehet mondani. Éppen csak kiugrottam egy kicsit megborotválkozni, az odúmban meg se lehet mozdulni, egészen összevagdalja magát az ember.

Arcát fájdalmasan összeráncolva, Karnauhov felső ajkán végez a borotválással. Leborotválom a nyakszirtjét, majd összeszedjük a borotválkozó-kellékeket, és bemászunk az odúba. Kályha is van benne, levágott lábú asztal és két szék. A sarokban egy híradós, fülén a távbeszélő fejhallgató, mellette két katona. A tüzérségi lövedékhüvelyből kikalapált lámpa füstöl. A falon naptár, kipipált napokkal, távbeszélő fedőnévtáblázat, újságból kivágott Sztálin-kép és még valakié: nyílt, rokonszenves arcú, fürtös hajú fiatalember.

– Hát ez kicsoda?

Pillantásomra zavarba esik Karnauhov.

– Jack London.

– Jack London?

Karnauhov szemben áll a világossággal, arcát nem látom, áttetsző fülkagylójából azonban arra következtetek, hogy elvörösödött.

– Miért éppen Jack London?

– Csak úgy... Tisztelem... Hát ezért... Nem akar egy kis tejet?

– Tejet? Itt? Honnan?

– Sűrített tej... Amerikai. A fiúk szerezték.

Nagy élvezettel nyalom a hársmézhez hasonló, émelygősen édes, sűrű tejjel teli kanalat.

– Mégis, honnan van ez a kép?

– Honnan? – nevet Karnauhov. – Persze, a kórházból. Kiolvastam az egész könyvtárat. De a *Martin Eden*-t nem tudtam befejezni. Így hát... kis időre magammal hoztam.

– Szereti Jack Londont?

– Igen. Már többször elolvastam.

– Én is szeretem.

– Mindenki szereti. Őt lehetetlen nem szeretni.

– Miért?

– Igazi ember... Még Lenin is szerette. Krupszkaja olvasta neki.

– Ideadja majd nekem is?

– Rendben van.

– És még melyik írót szereti?

Megint zavarba esik.

– Keveset olvastam. A tanítónőnknek csak Jack London volt meg, nem tudom, honnan vehette, tudja, olyan barna borítólapos, valamilyen melléklet. Meg valami badarság – Melnyikov-Pecserszkij, és még valaki külföldi, a nevére már nem emlékszem.

– No, ez még az iskolában volt. Hát aztán?

– Aztán? Aztán nem volt időm. Bányában dolgoztam, Szucsanban. Tudja, hol van? Vlagyivosztok mellett.

– Tudom.

– Kölyökkoromban egyszer Amerikába akartam szökni, aranyásónak Klondyke-ba. Elemeltem apám kétcsövű puskáját, megtömtem a zsebem kétszersülttel. Felszöktem egy norvég vitorlásra. Abban az időben Vlagyivosztokban laktunk; apám rakodómunkás volt a kikötőben.

– No és?

Karnauhov elmosolyodik, körmeit vizsgálja.

– Mint látja, itt vagyok. Nyakon csíptek, és hazacipeltek, mint valami kutyakölyköt. Utána öt napig nyomtam az ágyat; olyan mancsa volt az öregemnek, képzelheti.

És megint felnevet.

Aztán előtűnik egy ócska, nyekergő gramofon, és inkább csak sejtjük, mint élvezzük Kozlovszkij és Davidova hangját, és a kettőst a *Zaporozsjei kozák a Dunán túl* című operából. Csak egyetlen tű van, felváltva fenegetjük egy eltört tányér szélén.

– Hát ez minden, ami az enyém – jelenti ki Karnauhov, tarkóját vakarva. – Talán megmutathatom még a peremvonalat is ... Csak most nem lehet eljutni a lövészgödrökig. Innen kellene, a romok felől.

Alacsony kőfal tövében helyezkedünk el. Valamikor nyilván lakás lehetett. Tűzben összenyomorodott vaságy, varrógép, húsdaráló.

Előttünk vízmosás. Kissé balra kezdődik, és ívben kanyarodik felfelé, a kurgán tetejére. Szemben velünk egy kilőtt ágyú. Csöve szétzúzva, szélei, mint valami fantasztikus virág szirmai, csigákba csavarodnak. Ez valamilyen csodálkozó, értetlen külsőt ad az ágyúnak. Mellette a pozdorjává vert lövegmozdony.

Az árok túlsó oldalán húzódnak a német lövészgödrök. Egészen közel, szinte meg lehet érinteni.

– A mieinket nem lehet látni – súgja Karnauhov –, elfogja a lejtő. Egyenes vonalban csak hetven méternyire vagyunk az ellenségtől. Látja, még nappal is ásnak a disznók.

Egy helyen valóban látni, amint valami vörös folt felrepül, és néha megcsillan a lapát.

– Ej, kevés a töltény. Bezzeg megmutatnám én nekik, hogy nem mernének az orrunk előtt ásni. De amikor én reggel elkezdtem piszkálni a földet, hát nem ránk pufogtattak rögtön az aknavetőkkel! Honnan van ennyi lőszerük?

Sokáig fekszünk, figyeljük a németeket. Igyekszünk beméri a tűzfészkeiket. Jól álcázottak, úgyhogy egy-

hamar nem találjuk meg. Két vagy három géppuska meredezik egy tevepúphoz hasonló kis dombocskán éppen szemközt velünk. Egy harmadik még feljebb lapul, a vízmosásban, úgyhogy egész hosszában tűz alatt tarthatja. A negyediket pedig sehogy sem tudjuk felfedezni, noha lövedékei egészen a közelünkben pattognak.

Bizony . . . Nem ilyennek képzeltem a háború előtt a tűzvonalat. Három-négy sor tüskésdrót cikcakkban, végtelen lövészárok-labirintus, álcázó hálók, lőrések. És itt? Az orrunk előtt feketéllik valami gödörszerű lyuk, egy kilőtt ágyú meg egy golyóktól szitává lyuggatott, benzineshordószerű valami.

Volt valamikor egy könyvem, *A Malahov-kurgán hősei,* persze képekkel. Négyes számú bástya, redoute-ok, lunette-ek, approche-ok. Homokzsákhegyek, kosár módjára fonott sánckasok, mulatságos ágyúk zöld fatalpon, hosszú kanóccal, csillogó, kerek golyóbisokból vékonyan szállingózó füst.

Azóta majdnem kilencven esztendő telt el. Közben feltalálták a harckocsit és a repülőgépet. Mi pedig itt rostokolunk ezekben a mélyedésekben, és védelemnek nevezzük.

Még ma éjszaka hozzákezdek az aknarakáshoz. Egyelőre elég lesz, ha vagy háromszázat szétszórok. Páncéltörőkre itt nincs szükség, harckocsi úgysem juthat át, ott azonban, a töltésen túl, Farber szakaszán . . .

Karnauhov mozdulatlanul fekszik; felvonja sűrűn összenőtt, fekete szemöldökét, amely olyan, mintha véletlenül került volna kedélyes, szürke szemű arcára.

– Meg kell adni, jó a tűzrendszerük, hogy az ördög vinné el. Nézze csak meg. Arról a tevepúpról tűz alatt tarthatják a harmadik zászlóaljunkat. A híd alól – a hátunkba. A vízmosás felső szakaszáról pedig végig az egész peremvonalat . . .

És mintha összebeszéltek volna, szinte szavai bizonyításaképpen, mind a három géppuska rákezd.

– Bezzeg befűthetnénk nekik, ha a kezünkben volna az a púpos tető. De mit lehet kezdeni tizennyolc emberrel?

Karnauhovnak igaza van. Ha kezünkön volna az a magaslat, megkönnyítenénk a harmadik zászlóalj helyzetét, kikapcsolnánk a hidat és az első zászlóaljat, oldalozó tüzelőállásokkal rendelkeznénk.

De hogyan csináljuk?

6

Este mindenkit, aki csak nélkülözhető az első vonalban, az aknákért küldök. Szerencse, hogy van egy szekerem. A sötétben majdnem a töltésig lehet fuvarozni rajta az aknákat. Kockázatos persze, mégis lehetséges. Onnan pedig már két kézben sem olyan nehéz.

Tíz óra felé már jó háromszáz darab összegyűlt. A töltés alatti betoncső mellé hányják. Ekkorra megérkeznek az utászok is: négy közlegény és az a nagy bajuszos őrmester – Garkusa.

A sarokban üldögélnek, napraforgómagot rágcsálnak, néha egy-két szót váltanak. Fáradtnak látszanak.

– Egész nap az alagútban vájkáltunk, reggel odamegyünk, és megint foghatjuk a csákányt. Nem érzi már az ember se a hátát, se a kezét.

Garkusa kinyújtja durva, kérges tenyerét, amelyet mint valami szaru, összefüggően borít a töméntelen sok bütyök.

A katonák szótlanul rágják a napraforgómagot, figyelmesen és komolyan, miközben szemük rebbenés nélkül egy pontra szegeződik.

Mikor a negyedik századtól jelentik, hogy már száz aknát átcipeltek, Garkusa feltápászkodik. Lerázza térdéről a maghéjakat.

– Nos? Menjünk, amíg nincs holdvilág. Ki mutatja az utat?

A cserjékbe és a száraz, szúrós gazba kapaszkodva, leereszkedünk a legelső vonalba. A két-három méteres, egymással össze nem függő gödrökből álló vonal éppen a lejtő közepén húzódik.

Melyik tökfilkó eszelhette ki ezt? Miért nem ásták húsz méterrel hátrább és valamivel feljebb? A kilövés is jobb volna, a közlekedés is könnyebb, a németeknek pedig nehezebb megközelíteni. A katonák ásnak. A sötétben nem látni, de hallani a lapátok csörrenését.

– Mi a fenének turkál itt, Karnauhov? Hiszen az orruk előtt van . . .

Önkéntelenül is dühbe gurulok. Ez mindig így van, amikor érzi az ember, hogy maga is bűnös, nemcsak a többiek. Még arról is megfeledkezem, hogy itt csak suttogva lehet beszélni.

Karnauhov nem válaszol. Csak később tudom meg, hogy az ásást Szengyeckij szakaszparancsnok rendelte el önhatalmúan: „Megfagynak a fiúk, hát meghagytam, ássanak egy kicsit, hogy felmelegedjenek."

Azonnal kiadom a parancsot, hogy vonuljanak feljebb. Ássák be magukat ott. Úgysem érnek semmit az efféle fedezékek. Itt pedig hagyjanak két-három katonát őrnek.

A katonák szuszogva és fojtott szitkozódás közepette felfelé kúsznak, magukkal cipelik az ásókat, zsákokat, köpenyeket.

– A nagyurat játssza . . .

Ez nekem szól. De úgy teszek, mintha nem hallanám. Szerencse, hogy nincs holdvilág. Ha volna, bizony az embereim nagyobbik fele a fűbe harapna.

Még lejjebb ereszkedünk. A lejtő meredek és a kemény, a fagytól már csomósodó agyag állandóan mállik a lábunk alatt. Mindegyik utász vagy két tucat aknát cipel zsákjában. Időnként felkattog a soros német géppuska, az, amelyik az árok felső szájánál bújik meg. Sorozatai azonban magasra szöknek, fejünk fölött pattognak. Robbanólövedékek.

Sárba süppedünk. Bizonyára valamilyen kis ér; eső már rég nem volt. Cuppog a lábunk alatt. Felröppen egy rakéta. Arcunkkal, kezünkkel, hasunkkal belelöttyenünk a nyúlós, hideg latyakba. A könyököm alól, a szemem sarkából figyelem a fekete égen lassan úszó, vakítón remegő csillagot.

– No, hová rakjuk?

Az őrmester rám dől a vállával, és közvetlenül a fülemnél szuszog. A fényes világosság után koromsötétség borul a tájra. Még az arcokat sem látni. Csak a napraforgómagszagú, meleg lélegzés érződik.

– Ahogy fellobban a rakéta, pillants balra . . . – és az izgalomtól kissé megremeg a hangom. – Észreveszel egy vashordót. Ott kezdd el . . . Onnan jobbra, ötven métert . . . Hármas sorban . . . Sakktáblaszerűen . . . Ahogy megbeszéltük.

A szavak nehezen buggyannak ki a számon, mindegyiket szinte erővel kell kilökni.

Garkusa nem válaszol. Félrekúszik. Ezt is csak hallom, nem látom. Egy perc múlva megint érzem a leheletét az arcomon.

– Hadnagy elvtárs . . .

– Mi az?

– Kissé feljebb kezdem. Különben befagy a víz, és akkor . . .

Újabb rakéta. Garkusa egyenesen rám zuhan. Arccal a földbe fúrom magam. Visszafojtom a lélegzetem. Szám, orrom, fülem megtelik vízzel és sárral. A rakéta kialszik. Felemelem a fejem, és azt mondom:

– Jól van.

Az aknamező miatt már nyugodt lehetek.

Zubbonyom ujjával megtörlöm az arcom.

Kutya dolog ez az utászmunka. Sötétség, sár, harminc lépésnyire a németek, a mieink pedig valahol odafenn . . . És minden egyes aknának gödröt kell ásni, beletenni az aknát, majd abba a gyújtót – a rugóval és hegyes ütőszeggel ellátott kis rudacskát –, ellenőrizni, behelyezni, földdel beszórni, álcázni. Ál-

landóan fülelni, nem közelednek-e a németek, a sárban topogni, és minden rakétánál mozdulatlanná merevedni.

Hallani, amint a katonák óvatosan kidöntik az aknákat a zsákokból.

Azt hiszem, egy óra alatt végeznek.

Nekem pedig, míg frissen emlékszem rá, hozzá kell fognom az aknamezők elhelyezésének felvázolásához. Minden éjszaka részem lesz ebben az irkafirkában. Mégpedig három példányban, irányszögekkel és terepvázlatokkal, azonkívül nyomtatvány sincs hozzá, mindent magamnak, a két kezemmel kell csinálnom.

Kimászok a vízmosásból. Kétszer-háromszor majdnem visszacsúszom. Nem látni semmit, szuroksötétség. A kezemet is összeszurkálom valamilyen bozót tüskéin.

A katonák szótlanul ásnak. Csak azt hallani, amint a lapát a földbe vág. Valaki közvetlenül mellettem – a sötétben nem látni semmit – rekedten, fojtott hangon szidja a kőkemény földet, mint valami csökönyös lovat.

– Ha legalább két csákányt adnának minden zászlóaljnak. És ezt még ásásnak nevezik. Vajat lehetne vele vágni.

Csákány... Csákány... Honnan szerezzek! Mit nem adnék most két tucat csákányért. Azt hiszem, egész életemben még semmire sem vágyakoztam úgy, mint most rájuk. És mennyi hevert a morozovszkajai állomáson! Hegyszámra. Senki sem akart rájuk nézni. Mindenki vodkát és vajat keresett.

Így pedig egy hónap alatt sem tudjuk beásni magunkat.

Éjfél után feltűnik a hold. Narancsszínű, ferde ábrázatával kibukkan a Volga felől. Bepillant az árokba. Fél óra múlva ott már nem lehet tovább dolgozni. S csupán négyen vannak száz aknához...

A hold pedig egyre feljebb kúszik, sárga lesz, majd fehér. Fütyül az egészre. Úgy tetszik, ma éjszaka még

fürgébben emelkedik, mint máskor, mintha sietne valahová, vagy lekésett volna a jelenéséről. És szinte bosszantásul: a német oldal árnyékban van, a mienk pedig minden pillanatban egyre világosabb lesz . . . Az árnyék utolsó foszlányai lassan, szinte kelletlenül visszavonulva, lefelé kúsznak, egymás után hagyják el a bokrokat, az árok fenekéhez lapulnak.

Valaki keres. Fiatal, elcsukló, szinte gyerekhang. Karnauhov küldönce.

– Nem láttátok a hadnagyot, a zászlóaljparancsnokot?

– Melyiket? Amelyik a messzelátóval járkál? – felel egy hang odalentről a gödörből.

– Dehogy. Nem a messzelátósat; a parancsnokot, a zászlóaljparancsnokot. A kéksapkásat.

– Ahá. A kéksapkásat . . . Mért nem mondtad rögtön. Az a zászlóaljparancsnok . . . Mintha egy nap alatt megjegyezhetné az ember az összes feljebbvalóját . . .

– No, hol van hát?

– Én nem láttam – válaszol a hang kedélyesen. – Itt nem volt, isten bizony nem láttam.

– Hű, micsoda ostoba vagy.

– Talán Feszenko látta . . . Feszenko, hé, Feszenko . . .

Megindulok a hang irányába. Feszenko a másik fedezékből éppoly kedélyesen és lomhán válaszolja, hogy „mintha járt volna erre, még rá is kiabált a századparancsnokra, hogy ne úgy ássuk be magunkat, de aztán hová lett, ördög tudja . . .”

– Ki keres engem?

– Itt van, hadnagy elvtárs? – és egy apró, vékony alak egyenesedik fel előttem.

– Itt vagyok . . . Ne húzd ki magad, hasalj le rögtön!

Leguggol.

– No? Mi az?

– A harcálláspontról telefonáltak, hogy azonnal menjen oda.

– Én? Méghozzá azonnal? Ki telefonált?

– Nem tudom . . . Valami ezredes.

Miféle ezredes lehet, honnan került ide? Semmit sem értek.

– És azt is mondta, hogy azonnal, három perc alatt . . .

Még el sem érek Karnauhov pincéjéhez, mikor beleütközöm Valegába. Hanyatt-homlok rohan felém. Liheg.

– Az ezredes várja. A hadosztályparancsnok . . . Rendjele is van . . . És még mások is vannak vele . . . Harlamov alhadnagy valamit zagyvál. Ők meg káromkodnak . . .

Mindig ez a Harlamov, vinné a fene. Micsoda kolonc. És az ilyen első segédtiszt . . . Inkább a konyhára való, mint a törzsbe.

A németek hirtelen tüzelni kezdenek, és mi jó tizenöt percig orrunkat a földbe vájva heverünk.

7

Az ezredes középtermetű, cingár, szinte gyermekes testalkatú férfi, arca mélyen beesett, mintha készakarva behúzta volna, szemöldöke között feszes ráncokkal, fejét tenyerébe támasztva ül. Aranygombos köpenye nyitva. Mellette a mi őrnagyunk. Térde között bot. Még két másik tiszt.

Harlamov vigyázzban, begombolkozva, feszesen kihúzza magát. Először látom ilyennek. Pislog.

Kezemet a sapkámhoz emelem. Jelentem: a zászlóalj beássa magát, aknákat rakunk. A két, nagy fekete szem hunyorgás nélkül mered rám a sovány arcból. A vékony, száraz ujjak könnyedén dobolnak az asztalon.

Mindenki hallgat.

Leeresztem a kezem.

A szünet kissé sokáig tart. Hallom, amint Valega szaporán lélegzik a hátam mögött.

A fekete szem hirtelen összeszűkül, és a fonalvékony, vértelen ajak mintha mosolyra húzódna.

– Mi történt? Verekedett valakivel? Mi?

Hallgatok.

– Adjatok neki egy tükröt. Hadd gyönyörködjék.

Valaki odanyújt egy vastag, ütött-kopott üvegdarabot. Alig ismerek magamra. A két szememen és a fogaimon kívül semmit sem látni. Karom, ujjasom, csizmám csupa sár.

– No, jól van – neveti el magát az ezredes, nevetése váratlanul vidám és fiatalos. – Minden megeshet... Én egyszer gatyában tettem jelentést a körzetparancsnoknak, és mégis ment. Csak tíz napot kaptam érte... és a fedetlen kobakomhoz emeltem a kezem.

A mosoly eltűnik, mintha valaki letörölte volna az arcáról. A nagy, fekete szempár megint rám szegeződik. Okos, kissé fáradt, háromszög alakú zacskó keretezi.

– Nos hát, zászlóaljparancsnok, most aztán eldicsekedhetsz, mit végeztél huszonnégy óra alatt? Ha az első vonalban is úgy van minden, mint az írásod mondja, akkor nem irigyellek.

– Keveset végeztem, ezredes elvtárs.

– Keveset? Miért? – kérdi, és szeme meg sem rebben.

– Gyéren vagyunk hozzá, és rosszul állunk szerszám dolgában.

– Hány embered van?

– Harci létszám harminchat.

– Hát a küldöncökkel meg a többi lógóssal együtt?

– Összesen felmegy hetvenre...

– Tudod-e, hányan vannak a negyvenharmadik ezredben? Tizenöt-húsz ember, és semmi baj, verekednek.

– Mi is verekszünk, ezredes elvtárs.

– Ő tartotta a Fémárugyárat, ezredes elvtárs – szól közbe az őrnagy. – Az elmúlt éjszaka helyeztük át a jobbszárnyra.

– Te csak ne védd, Borogyin. Most nem a Fémárugyárban üldögél, és a németek nem onnan fogják kizavarni... – majd megint hozzám fordul: – Lövészgödrök vannak?

– Ássák, ezredes elvtárs.

– No, akkor mutasd meg.

Felelni sincs időm: már az ajtóban áll, és gyors, ideges mozdulatokkal begombolja köpenyét.

Megkockáztatom a megjegyzést, hogy arrafelé erősen tüzelnek, és talán meg sem éri a fáradságot.

– Ne taníts engem. Magam is tudom.

Borogyin, nehézkesen botjára támaszkodva, szintén felkel.

– Neked felesleges velünk jönni. Még elveszted az utolsó lábadat is. Mihez kezdek én akkor. No, gyerünk, zászlóaljparancsnok.

Mi hárman: én, Valega és a hadosztályparancsnok segédtisztje, egy valószínűtlenül kerek és lapos arcú fiatal legény, alig érünk a nyomába. Apró, egyáltalán nem katonás léptekkel, gyorsan és biztosan halad, mintha már nemegyszer járt volna erre.

Karnauhov pincéjénél megállok. Az ezredes türelmetlenül megfordul.

– Minek álltál meg?

– Itt van az egyik századparancsnoki harcálláspont.

– No, hadd legyen... Hol vannak a lövészárkok?

– Távolabb. Amott, a kémények mögött.

– Vezess!

A lövészárkokat most jól lehet látni, a mieinket is, a németekéit is. A hold teljes fénnyel ragyog.

– Hasaljatok le.

Lehasalunk. Az ezredes mellettünk. Magyarázom, hol voltak a régi állások, és hol ásatom most az újakat. Nem szól semmit. Megkérdezi, hol vannak fel-

állítva a géppuskák. Megmutatom. Aztán az aknavetők. Azokat is megmutatom. Hallgat, néha halkan, fojtottan felköhög.

– És hová rakod az aknákat?

– Oda balra, a vízmosásba.

– Szüntesd be. Vissza az embereket.

Semmit sem értek.

– Hallottad, mit mondtam? Vissza az embereket...

Leküldöm Valegát. Tűzzék ki cövekekkel a jobbszárnyat, és térjenek vissza. Valega hason csúszva, hangtalanul megindul lefelé.

Hallgatunk. Csak a földet túró katonák lélegzete hallatszik. Valahol a domb mögött undokan pufog egy „öszvér", hatcsövű aknavető. Hat piros akna húz el lassan üstökösszerű uszályával a fejünk fölött, és fülsiketítő robajjal hull szét valahol a hátunk mögött, a Húsárugyár körzetében. A légnyomás hulláma hozzánk is elér. Az ezredes fel sem emeli a fejét. Köhécsel.

– Látod a géppuskáikat? A magaslaton.

– Látom.

– Tetszenek neked?

– Nem.

– Nekem sem.

Szünet. Nem értem, mire céloz.

– Nagyon nem tetszenek nekem, zászlóaljparancsnok. Sehogy sem tetszenek.

Nem felelek semmit. Nekem sem tetszenek. Tüzérségem azonban nincs. Hogy tudom őket elnémítani?

– Nos hát... Holnap ott fent legyél.

– Hol... fent?

– Ott, ahol ezek a géppuskák vannak. Világos?

– Világos – válaszolom, de egyáltalán nem világos az egész, hogyan jussak oda.

Az ezredes kezével ellökve magát a földtől, könnyedén, kisfiúsan felugrik.

– Menjünk.

Ugyanolyan könnyedén és gyorsan, semmibe sem

kapaszkodva, és nem is botladozva, halad visszafelé a romok között. A parancsnoki harcállásponton rágyújt egy vastag, illatos cigarettára, azt hiszem, Hazaira, és lapozni kezdi az asztalon heverő *Martin Eden*-t. Megnézi a végét. Elégedetlenül ráncolja a homlokát.

– Ostoba. Isten bizony, ostoba.

Rám emeli a tekintetét:

– Tied?

– A negyedik század parancsnokáé.

– Elolvastad?

– Nincs időm, ezredes elvtárs.

– Elolvasod, aztán odaadod nekem. Olvastam már valamikor, de elfelejtettem. Csak arra emlékszem, hogy szívós legény volt. Csak a vége nem tetszik. Rosszul végződik. Ugye, Borogyin?

Borogyin zavartan mosolyog vastag, húsos ajkaival.

– Nem emlékszem . . . Rég olvastam, ezredes elvtárs.

– Lódítasz. Egyáltalán nem olvastad. Utánam te kapod meg. Talán újévre végzek vele. Aztán beszámolót rendezek; mint a szabályzat előírja. Sokat tanulhatunk ettől a Martintól. Szívósságot, kitartást.

Zajosan becsapja a könyvet, és szemét rám függeszti. Gondolkodik valamin, orra tövét ráncba vonja.

– Tüzérségi előkészítés nem lesz. Mihelyt besötétedik, küldd ki a felderítőket. Úgy látom, rámenős legényeid vannak – és kissé az őrnagy felé fordítja a fejét.

– Kemény fiúk, ezredes elvtárs.

– No, akkor jó. Küldd ki a felderítőket, mihelyt besötétedik. Azután . . . Mikor kel fel a hold?

– Tizenkettő után.

– Tizenkettő után. Jól van. Fél tizenegy tájt felengedjük a „kukoricadarálókat". Csujkov megígérte, hogy ad, ha kell. Tizenegykor támadásra indulsz. Érted?

– Értem – de hangom nem cseng túl biztosan.

– És semmi hurrázás. A legkisebb nesz nélkül. Hason csúszva, akár a béka. Csak rajtaütéssel tudod elfoglalni. Értesz engem? Matrózok vannak még nálad?

– Igen. Vagy tízen.

– No, akkor vidd magaddal őket.

Vékony, fakó ajka mintha megint mosolyra húzódna.

Sehogy sem tudom megérteni, hogyan rohamozhatok meg harminchat, sőt nem is harminchat, hanem legfeljebb húsz emberrel egy magaslatot, amelyet három állandó és több kisegítő géppuska védelmez, és bizonyára még el is aknásították. Nem beszélve arról, hogy elfoglalni csak félmunka, meg is kell ott kapaszkodni.

De egyetlen szót sem szólok. Feszes vigyázzban állok, és hallgatok. Inkább süllyedjek a föld alá, mintsem . . .

– Tíz embert átdobsz hozzá a partról, Borogyin, akad ott elég szabó, csizmadia meg egyéb lógós. Hadd szokjanak bele. Aztán majd visszaveszed.

Az őrnagy szótlanul bólint nagy fejével, miközben szünet nélkül szipákol szortyogó pipájából. Az ezredes ujjpereceivel az asztalon dobol. Órájára pillant, amely aránytalanul nagynak látszik keskeny, sovány kezén. Negyed hármat mutat . . . Majd hirtelen mozdulattal felkel.

– Nos, zászlóaljparancsnok . . . – és a kezét nyújtja – Kerzsencev, ugye, így hívnak?

– Kerzsencevnek.

Keze forró és száraz.

Az ajtóban visszafordul.

– Ezt a hogyishívjákot pedig . . . aki a végén vízbe fojtotta magát . . . ezt a Martin Edent . . . oda ne add senkinek . . . Ha nem hozod el, magam jövök érte a magaslatra.

Az őrnagy is kimegy utána. Könnyedén megveregeti a vállam.

– Hirtelen legény a mi hadosztályparancsnokunk. De van esze a kutyafülűnek . . . – és maga is elmosolyodik a nem egészen találó kifejezésen. – Reggel nézz be hozzám, meghányjuk-vetjük a dolgot.

Visszaérkeznek az utászok. Becipelnek valamit, egy nehéz, esetlen testet. Garkusa megtörli a homlokát, nagyot fúj.

– Bojadzsijev megsebesült – és nehézkesen ráhuppan a priccsre. – Az állkapcsát tépte le . . .

A katonák szótlanul, zihálva lerakják a sebesültet a szemközti priccsre. Élettelenül, erőtlenül zuhan rá, keze tehetetlenül a térdére csüng, feje lehanyatlik. A pólya egész piros rajta; zubbonya is csupa vér.

– Visszafelé jöttünk . . . Észrevettek . . . Aknatüzet zúdítottak ránk. Kolcovot megölték . . . a darabjait se találtuk meg. Neki meg az állkapcsát . . .

A sebesült nyög. Dobálja a fejét. Lába előtt már kis, kerek vértócsa piroslik. Maruszja leveszi a kötést. Sebesen mozgó keze között elővillan a katona orra, szeme, arca, homloka a rátapadt fekete hajtinccsel. Lejjebb pedig semmi: fekete és piros. Keze tehetetlenül kapaszkodik az ápolónő térdébe, szoknyájába. És nyög, nyög . . .

– Legjobb emberem volt – mondja fáradtan Garkusa. Sapkája lecsúszott a fejéről, és a földön fekszik. – Ma is ötven aknát rakott. Szó nélkül . . .

Majd, kis szünet után:

– Tehát, hiába raktuk?

Nem tudok mit válaszolni.

A sebesültet elviszik.

Az utászok elszívnak egy cigarettát, és szintén odébbállnak.

Sokáig nem jön álom a szememre.

Reggel óta valahogy minden idegesít. Bizonyára bal lábbal keltem fel. Bolha mászik a kapcámban, sehogy sem tudom kizavarni. Harlamov megint elvesztett egy jelentést: előttem áll, hunyorgatja fekete, örmény szemét, s széttárja a karját: „A ládába tettem, és most nincs sehol." Unom a dohos köleslevest is, napról napra, reggel-este. A dohány is nedves, sehogy sem ég. És már három napja nem kapunk moszkvai újságot. És a partról is csak nyolc rokkantat küldtek erősítésnek.

Minden bosszant.

Farbernél az egyik fedezéket telitalálat érte, két embere elesett. Hányszor mondtam neki, hogy fedje be sínekkel a földkunyhókat; a Fémárugyárban halomban feküdt a vas, de ő addig piszmogott, míg két embert el nem vesztett. Még rá is ordítok, és amikor szótlanul megfordul és elindul, visszafordítom, és elismételtetem vele a parancsot.

Harlamovot a partra küldöm valamilyen űrlapokért, amelyekre semmi szükségem. Csak azért, hogy ne lábatlankodjék a szemem előtt.

Ledőlök a priccsre. Fejem zúg. A híradós a sarokban egy viharvert, vastag könyvet olvas.

– No, add már ide! Felesleges most olvasgatni.

Elveszem a könyvet. *A szevasztopoli ütközet* III. kötete. Hiányzik az eleje, a vége is; nyilván cigarettát sodortak belőle. Találomra felütöm.

„Az ezredekben nagy volt a veszteség, az utánpótlás pedig, ha egyáltalán érkezett, jelentéktelen; úgyhogy az ilyen elnevezések mint ezred, zászlóalj, század elveszítették szokásos jelentésüket.

Egy olyan harcedzett ezredben például mint a volhíniai, négyezer emberből alig ezer maradt; a tizenegyedik hadosztály valamennyi ezrede pedig – a kamcsatkai, ohotszki, szelingai, jakut ezred –, valamint a tizenhatodik hadosztályba tartozó vlagyimiri, szuzdali,

uglicsi és kazanyi ezred nem számlált többet másfélezer embernél."

Másfélezer, ezer. És nálunk? Ha az én zászlóaljamban nyolcvan ember van, egy ezredben pedig három zászlóalj, akkor ez kétszáznegyven. Ezenfelül a tüzérek, a vegyvédelmiek, híradósok, felderítők, összesen vagy száz ember. Tehát háromszázötven. Legyen négyszáz, mondjuk ötszáz. A hadosztályparancsnok pedig azt mondta, hogy a többi ezredben még kevesebben vannak. És hány harcol ebből? Nem több, mint egyharmada. És mi lesz, ha a németek megunják a Vörös Októbert bombázni, és megint ránk törnek? Ha harckocsikat vetnek harcba Farber ellen? Ott ugyan akadály a töltés, de nyugodtan átmehetnek a híd alatt, ahol a géppuskájuk és az ágyújuk van. Mihez kezdek akkor? Tizenhat emberem lapul a gödrökben; akna nincs. Borogyin kijelentette, hogy három nap múlva megérkeznek, most éppen kirakják valahol . . . Tegyük fel, nem ültetnek fel. Akkor is még két-három éjszakába kerül a lerakásuk. Ez alatt az öt nap alatt pedig ülj és imádkozz, hogy a németek veszteg maradjanak.

Továbblapozok.

„Legjobban ment a lacikonyhásoknak, akik hosszú sorban állították fel tágas sátraikat. Most, a támadás után, a sátrakat sűrűn látogatták a városból, az erődből érkezett tisztek . . . A vendégmarasztaló sátrakban, amelyekben kényelmesen elfért a söntés a sokféle borral, pálinkával, mindenféle hideg étellel, vagy tucatnyi asztal hívogatta a vendégeket, és hátul még kis konyha is rejtőzött, ettek, ittak, élcelődtek a tisztek, vidáman kacagtak."

A söntés mögött konyha. Tucatnyi asztal a vendégeknek . . .

Félreteszem a könyvet. Fülemre húzom a köpenyt, és megpróbálok elaludni.

A sarokban a híradós szöszmötöl és krákog. Akadozva ketyeg az ingaóra, Valega szerzeménye, apró,

kék jószág, konzervdobozból kivágott, saját készítményű mutatókkal.

Hej, de megennék most egy rántott szeletet vékonyra vágott, ropogós krumplival. Úgy hiszem, disznóhúst utoljára . . . már nem is emlékszem, mikor ettem. Talán Kijevben? Vagy valahol a katonaságnál. De nem, az nem volt disznóhús, hanem csak marhasült.

A másik oldalamra fordulok. A lámpa füstje csípi a szememet.

Fél tizenegykor felszáll a „kukoricadaráló". Tizenegykor kell megkezdenem a támadást. Tizenkettő után kél a hold. Szóval, egy óra tizenöt perc áll rendelkezésemre. Ezalatt le kell mászni a vízmosásba, felkapaszkodni a túlsó oldalán, kiverni a németeket a lövészárkokból, és megvetni a lábunkat bennük. És mi lesz, ha a „kukoricadaráló" elkésik? Vagy nem egy jön, hanem kettő, három? Jól emlékszem, a hadosztályparancsnok „kukoricadarálókat" mondott, nem egyet. Milyen ostoba voltam, hogy nem kérdeztem meg, hány gép jön. Az első ledobja a bombáit, én elindulok, erre fölénk repül a másik. Támadni pedig azonnal kell, még mielőtt a németek észbe kapnak. Telefonálni kell az őrnagynak, hogy kérdezze meg pontosan a hadosztályparancsnoktól.

Micsoda szúrós, fekete szeme van a hadosztályparancsnoknak. Nehéz sokáig belenézni.

Azt mondják, nyáron, valahol Kasztornaja táján, puskával a kezében, csapatai élén kivágta hadosztályát a gyűrűből.

Vakmerő fickó!

És hogy mászkál az első vonalban. Nincs számára se golyó, se akna, semmi. Mi ez, talán fitogtatás: vegyenek példát a fiatalok? Azt mondják, Napóleon sem félt semmitől. Az arcolei hídnál, a pestiskórházakban . . . Mikor eltemették, a testén olyan vágásokat találtak, amelyekről senki sem tudott. Úgy rémlik, ezt Tarlénál olvastam.

Mi tulajdonképpen a bátorság? Nem hiszek azok-

nak, akik azt állítják, hogy nem félnek a bombázástól. Félnek, csak leplezni tudják. A többiek pedig nem. Emlékszem, Makszimov mondta egyszer: „Olyan ember, aki semmitől sem fél, nincs. Mindenki fél. Csakhogy az egyik rémületében egészen elveszti a fejét, a másik pedig ilyenkor éppen minden figyelmét összpontosítja, s agya rendkívül élesen, pontosan működik. Az ilyen a bátor ember."

Éppen ilyen volt Makszimov is. Volt... Most már valószínűleg nincs az élők sorában. Vele a legszörnyűbb pillanatban sem félt az ember. Kissé elsápad, összeszorítja ajkát, és lassabban beszél, mintha minden szavát mérlegre tenné.

Még a bombatámadások alatt, aztán Harkovnál, sikertelen májusi támadásunk idején tudtuk meg először, mit jelent ez a szó: bátorság. Értett hozzá, hogyan kell a törzsben megőrizni a nyugodt, sőt kissé humoros hangulatot. Tréfált, nevetett, verseket fabrikált, mulatságos történeteket mesélt. Derék fickó volt; és nincs már többé. És sokan mások sincsenek.

Hol van Igor? Sirjajev? Szedih? Talán már ők sincsenek az élők sorában...

Éltek, tanultak, álmodtak valamiről, és – bumm! – minden a levegőbe repült: ház, család, egyetem, vizsgák, az építészet története, a Parthenonok.

A Parthenon... mintha most volna, úgy emlékszem: i. e. 454–438. Zárt oszlopcsarnok – peripterium, 8 oszlop elöl, 17 oldalt. A Theseionnál pedig – 6 és 13... Dór, ión, korinthoszi stílus. Legjobban a dórt szeretem: szigorúbb, lakonikusabb.

Az oszloprend részei: az oszloplábazat, az oszlop és a párkányzat. Az oszlop maga a fustisból, echinusból és abacusból áll. Nem, még nem felejtettem el. A párkányzat pedig: az architrávból, a frízből és a corniche-ból. Vagy pedig fordítva: a corniche-ból és a frízből. És hogy hívják azokat az izéket ott a szélén? Akro... akro... pfuj, szégyen és gyalázat, mégis elfelejtettem... Megvan: akrotériumok.

Hát a római Szent Péter-bazilikát ki építette? Először Bramante. Azután, úgy rémlik, Sangallo vagy Raffaello. Utána még valaki, meg még valaki, azután Michelangelo. Ő építette a kupolát. Hát az oszlopsort? Bernini, persze.

Mennyi badarság megragad az ember fejében. Kinek kell ez most? Nekem most egy magaslatot kell elfoglalnom, és én kupoláról ábrándozom. Lepotyog egy tonnányi bomba, és nincs többé kupola . . .

Mit tegyek Farberrel, ha mégis elfoglalom a magaslatot? Hézag, nyílt szárny keletkezik. A negyedik század előrelendül, az ötödik pedig hátramarad. Valószínűleg a hidat is el kell foglalni. De hátha a harmadik zászlóalj kap rá parancsot? Elvágják a hidat, és egyesülnek velünk a mágaslaton. Ez aztán derék dolog lenne.

Különös . . . Nemrég itt ültem ezen a halmon Luszjával, és néztük a Volgát, odalent a tehervonatot. És a géppuskáról beszéltünk. Meglehet, éppen arról a helyről tüzel most ránk az a géppuska.

Luszja akkor megkérdezte, szeretem-e Blokot. Mulatságos lány. Úgy kellett volna kérdeznie: szerettem-e Blokot, múlt időben. Igen, szerettem. Most azonban a nyugalmat szeretem. Mindennél jobban szeretem. Hogy senki se rendeljen magához, mikor aludni akarok, senki se parancsolgasson.

Valaki megrántja a köpenyemet.

– Hadnagy elvtárs . . . Hadnagy elvtárs . . . A politikai osztálytól keresik.

Kidugom a fejem a köpenyem szárnya alól. Két alak áll előttem, ujjasban, írással tömött bőrtáskával. Bizonyára felülvizsgálók, vagy a törzs megfigyelői az éjszakai támadáshoz.

Fel kell kelnem.

Az óra kettőt mutat. Még kilenc óra van hátra.

9

A felderítők még világosban érkeznek meg. Trikó, vattakabát, tábori sapka, minden szabály szerint. Vállukon német géppisztoly, kimeredő tárral.

Csumak tiszteleg: parancsára megérkeztünk. Szeme csillog bozontos üstöke alól. Összetűzésünk óta nem találkoztunk; őt visszarendelték a partra.

Beszélgetésünk szigorúan hivatalos: feladat, idő, kiindulási pont. Mindezt nélkülem is tudja, és csupán azért beszélünk róla, mert beszélni kell erről. Több mondanivalónk nincs egymásnak. Ezt cseppet sem igyekszik titkolni. Hangja hideg, száraz, közömbös. Szeme unottan, kissé gúnyosan villan az enyémbe. Legényei, mind a három éppoly bozontos, kigombolt zubbonyú, zsebre dugott kezű, mint ő, állnak, és ránk sandítanak, ajkukon cigarettavég fityeg.

– Az álcázóköpenyeket felveszik?

– Nem.

– Miért nem? Éppen négy van belőlük.

– Nem kell.

– Vodkát adjak?

– A sajátunkat isszuk. Nem szeretjük a másét.

– No, a maga dolga.

– Ihatnak az egészségünkre.

– Köszönöm.

– Szóra sem érdemes.

És elmennek Karnauhovhoz. Mire odaérek, már nincsenek ott.

A pince szűk, mozdulni sem lehet. A politikai osztály két megbízottja, egy tiszt a hadosztálytörzsből, az ezredhíradófőnök. Ezek mind megfigyelők. Megértem jelenlétük szükségességét, de nagyon idegesítenek. Szinte szünet nélkül dohányoznak; ez már így szokott lenni fontos vállalkozás előtt. A hadosztálytörzs képviselője, egy százados, valamit jegyez noteszébe, ceruzáját nyálazza.

– Átgondolta a harctevékenység lefolytatását? –

kérdezi, és rám emeli savószínű szemét. Hosszú, előreálló fogai ráfekszenek az alsó ajkára.

– Igen, átgondoltam.

– A parancsnokság nagy jelentőséget tulajdonít neki. Tudja ezt?

– Tudom.

– És mi lesz a szárnyakkal?

– Hogy érti?

– Mikor előrenyomul, mivel fedezi majd a szárnyakat?

– Semmivel. A szomszédos zászlóaljak támogatnak majd. Kevés az emberem. Kockázatot vállalunk.

– Ez helytelen.

– Persze hogy helytelen.

Valamit jegyez a noteszébe.

– És milyen erőforrások állnak rendelkezésére?

– Nem erőforrások, hanem egy maréknyi ember. Tizennégyen vesznek részt a rohamban.

– Tizennégyen?

– Igen. Tizennégyen. Tizennégyen pedig itt maradnak. Ez összesen huszonnyolc.

– Én a maga helyében nem így cselekednék . . .

Noteszébe pillant.

Nem tudom levenni a szemem a fogairól. Kíváncsi vagyok, vajon eltűnnek-e valamikor, vagy mindig így meredeznek.

Lassan kihúzom zsebemből a cigarettatárcámat.

– Ha az én helyemben lesz, akkor úgy cselekszik majd, ahogyan tetszik, egyelőre azonban engedje meg, hogy saját belátásom szerint cselekedjem.

Összeszorítja száját, már amennyire a fogai miatt tudja. A politikai osztály tagjai lehajtott fejjel, buzgón jegyeznek tábori naplójukba. Pompás fickók; megértik, hogy itt nincs helye kérdezősködésnek, és némán végzik teendőjüket.

Többet nem szól senki.

Az idő kínzó lassúsággal cammog. Percenként telefonálnak a törzsből, nem tértek-e vissza a felderítők.

A százados már Karnauhovot ostromolja. Az nyugodtan, olykor mosolyogva és rám hunyorítva, körülményesen válaszol minden kérdésre: milyen a katonák fegyverzete, hány kézigránátjuk van, mennyi a töltény mindegyiknél. Pokoli türelme van ennek az embernek. A százados pedig egyre jegyez.

Én tűkön ülök, és úgy érzem, nyomban felszólítok mindenkit, hogy távozzék. Elüldögélhetnek a zászlóaljparancsnokság bunkerében is; elvégre itt semmi keresnivalójuk. Megtudták, amit akartak, ellenőriztek, a harc folyását pedig onnan is figyelemmel kísérhetik.

Az óra negyed tízet mutat. Idegeskedni kezdek. A felderítők már visszatérhettek volna. Egy katona, aki az első vonalból jött, azt mondja, hogy már régen elindultak, és most odakinn minden csendes. A németek rakétákat eresztenek fel, és úgy lődöznek, mint máskor. Nem valószínű, hogy elfogták, vagy észrevették volna őket.

Kimegyek a szabadba.

Az éjszaka szuroksötét. Valahol messze, a Vörös Októberen túl, ég valami. Az összevissza görbült traverzek vékony, szinte tussal kirajzolt körvonalai feketéllenek. A túlsó parton egyhangúan pufog egy ágyú, lő, és elhallgat, lő, és elhallgat, mintha fülelne. Kattognak a géppuskák. Rakéták röppennek fel. Ma tudj' isten, miért, sárga színűek; a fehérek bizonyára már kifogytak a németeknél. Égett fa és petróleum szaga terjeng. Két lépésre tőlünk tartálykocsi-szerelvény áll, nappal jól látható. A golyó ütötte résekből állandóan vékony sugárban csorog a petróleum. A katonák éjjelente odafutnak, hogy megtöltsék lámpáikat.

Régi, gyermekkori szokásomhoz híven, keresem az égen az ismerős csillagképeket. Az Orion: négy fénylő csillag és egy gyűrű három kisebből. És még egy csillag, egészen apró, alig észrevehető. Az egyiket Betelgeuze-nek hívják, hogy melyiket, már nem emlék-

szem. Valahol ott kell lenni az Aldebarannak is, de már elfelejtettem, hogy merre.

Egy kéz nehezedik a vállamra. Felrezzenek.

– Miről ábrándozik, zászlóaljparancsnok?

A sötétben alig ismerem meg Karnauhov izmos alakját.

– Csak úgy . . . Semmiről. A csillagokat nézem.

Nem válaszol. Állunk, és nézzük a hunyorgó csillagokat. És felvillannak a tudat mélyében eltemetett gondolatok a végtelenségről, a világmindenségről, a valamikor létezett és letűnt világokról, amelyek mindmáig hunyorognak ránk a feneketlen, sötét űrből. Kihunynak a csillagok, és fellángolnak. Mi pedig nem tudunk semmit. És senki sem tudja meg soha, hogy ebben a sötét éjszakában kihunyt egy csillag, amely sok millió esztendőt élt, vagy született egy új, amelyet szintén csak sok millió esztendő múlva fognak megismerni.

– Szibériában már hó van – szólal meg Karnauhov.

– Bizonyára – felelem.

– És fagy.

– És a tejet rudakban árulják. Darabokban. Igaz?

– Vlagyivosztokban pedig még fürödnek a tengerben.

– Azt mondják, arrafelé hideg a tenger.

– Hideg. Mégis fürödnek.

Valahol mesze-messze, a Volgán túl, alig hallhatóan zúg egy repülőgép. Nem a miénk? A felderítők pedig még mindig nem jöttek vissza. Fülelünk a közeledő hangra. Jobb felé halad. Közelébb jön, aztán eltávolodik. Nem a miénk. Tompa robbanások messze, a Traktorgyár felől. Riadtan szántják az eget a német fényszórók kévéi. Kiterebélyesednek, összehúzódnak, kialszanak, majd megint fellobbannak.

Mi pedig állunk, és nézzük a fényszórókat, a német légvédelmi ágyúk szivárványszínben játszó füstgomolyait az égen, a vízmosásban lassan kihunyó rakétákat. És annyira megszoktuk már ezt a látványt,

hogy ha most hirtelen vége szakadna, valahogy furcsán éreznénk magunkat, valami hiányzana.

– No, mi lesz, hát elfoglaljuk a magaslatot, zászlóaljparancsnok? – kérdi egészen halkan Karnauhov.

– Elfoglaljuk – felelem.

– Én is azt hiszem, elfoglaljuk – és kissé megszorítja a vállamat.

– Mi a keresztneve? – kérdezem.

– Nyikolaj.

– Az enyém meg Jurij.

– Jurij. A bátyámat is így hívják; tengerész.

– Él?

– Nem tudom. Szevasztopolban szolgált, tengeralattjárón.

– Biztosan megvan – mondom találomra.

– Biztosan – feleli Karnauhov kis szünet után, és ezzel véget is ér a beszélgetésünk.

Magasan az égen zuhanni kezd egy csillag. A másvilágra költözött egy lélek, tartották ilyenkor régen. Megindulunk lefelé. A dohányfüst gomolyaiban alig lehet kivenni az arcokat. A politikai osztály tisztjei lekuporodva konzervet falatoznak. A híradóparancsnok a falhoz támaszkodva, fejét oldalra ejtve alszik. A százados újságot olvas a füstölgő lámpa mellett. Amikor észrevesz minket, felemeli a fejét.

– Háromnegyed tíz.

– Háromnegyed tíz . . .

– És a felderítők nem jöttek meg.

– Nem.

– Ez baj.

– Lehet.

Biztosítótűvel kipiszkálom a kanócot. A lámpa már alig világít, kevés a levegő.

– Felkérek mindenkit, aki nem vesz részt közvetlenül a harcban, fáradjon át a zászlóaljparancsnokságra.

A százados szeme kerekre mered, leteszi az újságot.

– Miért?

– Mert . . .

– Kérem, ne feledkezzék meg róla, hogy a felettesével beszél.

– Nem feledkezem meg semmiről, de felkérem, hogy távozzék innen. Ennyi az egész.

– Zavarok?

– Igen. Zavar.

– És mivel?

– A jelenlétével. A dohányfüsttel. Nem látja, mi van itt? Alig lehet lélegzeni.

Érzem, hogy ostobaságokat mondok.

– Az én helyem a zászlóalj figyelőállásán van. Ellenőriznem kell a munkáját.

– Szóval, állandóan mellettem akar maradni?

– Igen. Ez a szándékom.

– És velem együtt rohamozza meg a magaslatot is?

Néhány percig áthatóan, szemrebbenés nélkül néz rám. Majd tüntetően feláll, akkurátusan összehajtogatja az újságot, a térképtartóba dugja, és felém fordulva, lassan, nyomatékosan ejtve minden szót, ezt mondja:

– Jól van. Erről még beszélünk.

Kimászik a nyíláson. Bőrtáskája közben beleakad egy szögbe. Sokáig nem tudja leakasztani. A többiek nevetnek. Végeznek a konzerveikkel. Ellenük nincs kifogásom, de mégsem tehetem ki egyedül a századost. Megértően felnevetnek, és sikert kívánva, szintén eltávoznak.

A pincében mindjárt tágasabb lesz. Az ember már a lábát is kinyújtóztathatja, és nem kell állandóan guggolnia.

Nem is tudom, miért mondtam a századosnak, hogy felmegyek a magaslatra. Magam nem szándékoztam részt venni a rohamban. Még reggel beszélgettünk erről az őrnaggyal. Megmutatta a *Krasznaja Zvezda* „A parancsnok helye a harcban" című vezércikkét. Ez elítélte azokat a tiszteket, akik személyesen vezetik al-

egységeiket támadásra. A parancsnoknak mindent látnia és irányítania kell; legelölről pedig semmit sem lát. Ez bizonyára így is van.

De az imént, a beszélgetés során, ez a megjegyzés a magaslatról, valahogy önkéntelenül szakadt ki belőlem. Különben ki tudja, hogyan lehet éjnek idején távolból a harcot vezetni. Az összeköttetés minden pillanatban megszakadhat. És az ember ülhet, mint vakond a veremben, se lát, se hall.

Az óramutatók találkoznak és egymásra borulnak a tízes szám közelében.

Megint telefonálnak a törzstől, visszatértek-e már a felderítők. Korobkov, a hadtápfőnökhelyettes érdeklődik, ő most a hadműveleti ügyeletes. Mikor ő van szolgálatban, egy perc nyugta sincs az embernek: „Jelentést kérek a helyzetről, van-e elegendő tökmag, nem szükséges uborka?" A tökmag a töltényeket jelenti (a fekete puskába való, a fehér géppisztolyba), az uborka pedig az aknákat . . .

Csumak feje éppen akkor jelenik meg a nyílásban, amikor átadom a kagylót a híradósnak. Mögötte a többiek. Sárosak, lihegnek, arcuk verejtékben fürdik. Nyomban megtöltik az egész helyiséget.

Nem kérdezek semmit. Várok.

Csumak szó nélkül, dülöngélő járással odamegy az asztalhoz, és leül egy ládára. Nagy kortyokban issza a vizet a csajkából. Tempósan letörli a száját, homlokát, nyakát. Kivesz a zsebéből néhány zöld színű német cigarettacsomagot. Az asztalra dobja.

– Gyújtsanak rá.

Az átlátszó plekszüveg szipkába bedug egy arany szegélyű cigarettát.

– Kezdheti: szabad a jelzés. – Majd odabiccent a legényeinek: – Mára kész. Reggelig nem bántlak benneteket.

Megkérdezem:

– Aknák?

– Csupán egy helyen. A szétlőtt csövű ágyúval szemben. Valamivel feljebb.

– Sok?

– Nem számoltam meg. Vagy ötöt kidobáltunk. Bajuszos mind, gyalogságelleniek, repeszesek.

A kezében megcsillan egy német rézgyutacs, három felfelé meredező drótocskával. Az utászok ezeket hívják bajusznak. Az aknát beássák a földbe, csupán a bajusz marad kinn. Ha rálép valaki, az ütőszeg belecsap a gyutacsba, a gyutacs lángra lobbantja a lőport, a lőpor a robbanótöltetet: az akna felpattan, szétrobban a levegőben, és repeszei szétszóródnak a szélrózsa minden irányában. Pocsék jószág.

– Úgyhogy az ágyútól balra ne menjenek. Jobbra pedig – vagy kétszáz métert kitapogattunk – nincs semmi.

– És a fritzek sokan vannak?

– Ördög tudja... Mintha nem is volnának annyian. A fedezékekben lapulnak. Csavargatják a gramofont, a mi „Katyusánkat" nyúzzák...

Csumak a zsebében motoz.

– Szokott verseket írni?

Aranyos szegélyű, fekete szeme gúnyosan villan rám az üstöke alól.

– Nem. Miért?

– Egy töltőtollat akartam ajándékba adni. Kitűnő toll, hozzávaló tinta is van, kis üvegben.

– Nem. Nem szoktam írni.

– Kár. Én pedig azt hittem, szokott. Olyan költőformának látszik.

Megforgatja a kezében a malachitmintás, szép töltőtollat, és a zsebébe dugja.

– Fejbe kólintottunk egy fritzet, figyelőként lapult.

Telefonálok a törzshöz. Közlöm, hogy a felderítők visszatértek. Valega pálinkával kínál. Nem nagyon akarózik, mégis felhajtok egy pohárkával. Csumak gúnyosan mosolyog.

– Hogy a katonák jókedvre derüljenek?

Nem válaszolok. Keresem a géppisztolyomat. Karnauhov is készülődik. Csumak a szipkáját rágcsálja.

– Messzire?

– Nem. Nem nagyon.

– Ha a magaslatra készül, nem ajánlom. Itt kényelmesebb.

Felkeltem a híradófőnököt. Ő nem ment el. Értetlenül hunyorog az álomtól összeragadt szemével.

– Helyettesíts, amíg távol leszek.

– Hová mész?

– Oda.

– Ahá . . .

A szemén látom, hogy semmit sem ért.

– Harlamovval, a törzsparancsnokommal együtt tartsátok a frontot. Ha látjátok, hogy szorul a kapca, nyissatok tüzet.

Feltápászkodik, sietve megdörzsöli a szemét.

– Jól van . . . Jól van . . .

Alig ismerem, csak egyszer láttam Borogyinnál, a megbeszélésen. Azt mondják, értelmes legény, főhadnagy; valamilyen tanfolyamot végzett az akadémián.

Valega is velem akar jönni, de ez semmiképpen sem lehetséges. Megrándította a lábát, és már három napja sántít.

– Hogyisne . . . – és apró, elégedetlen szeme tanácstalanul néz rám kereken domborodó homloka alól.

Beteszem a tárt a géppisztolyba.

– Nem eszik az útra? Van egy pár konzerv. Párolt hús. Ma nem is ebédelt rendesen. Kinyitom.

Nem. Nem kívánom most az ételt. Majd ha visszajövök, akkor eszem. Mégis bedug a zsebembe egy karéj kenyeret és egy darab szalonnát, újságpapírba csomagolva. Amikor még iskolába jártam, az anyám szintén így dugta be a zsebembe a tízórait. Csak akkor fehér cipót kaptam vagy kerek perecet, félbe vágva és vajjal megkenve.

A „kukoricadaráló" késik. Jó tíz percet. Egy örökkévalóságnak tűnik. A lövészárokban nem szabad dohányozni. Az ember valósággal nem tudja, mihez fogjon. Szűk gödör; a kényelmetlen tartástól elzsibbad a láb. Sehogy sem tudok kényelmesen elhelyezkedni. Mellettem egy katona, már korosabb szibériai harcos, kétszersültet rágcsál. Ma kenyér helyett újra kétszersültet osztottak. A rakéták fényénél látni, amint beesett, borostás arcán táncolnak az izmok.

Karnauhov a jobbszárnyon tartózkodik. Itt Szengyeckij szakaszparancsnok az úr, nem túl okos, de bátor legény. A Fémárugyárban derekasan verte a németeket. Meg is sebesült, bár csak könnyebben, de nem ment az elsősegélyhelyre.

Szomszédom abbahagyja a rágcsálást.

– Hallja?

– Mi az?

– Nem a „kukoricadaráló"?

A Volga felől motorzúgás hallatszik. Még nagyon messze van. Visszafojtjuk lélegzetünket. A hang közeledik. Igen: a miénk. Egyenesen felénk száll. Csak aztán nehogy ideszórja a rakományát. Alig hetven méter választ el a németektől, nem több. Még belénk találhat. Azt mondják, puszta kézzel dobálják le az aknákat: közönséges aknákat, amilyeneket az aknavetők lőnek ki.

A hang egyre közeledik. Otthonosan tolakodó, egyáltalán nem háborús ... A „kukoricadaráló", az „orosz falemezes" ... Az újságok éjszakai könnyűbombázónak nevezik. Úgy zúg, mint valami óriás bogár. Vannak ilyen monoton hangú éjszakai bogarak: zúgnak, csak zúgnak, és sehogy sem lehet észrevenni őket.

A „kukoricadaráló" már a fejünk fölött van. Kört ír le, bizonyára céloz. A németek tüzelni kezdenek a

domb mögül. Fényszóró nem villan fel, úgysem lehetne vele elfogni, túl alacsonyan száll.

Mindjárt ledobja . . .

No most! . . .

Azt lehet gondolni, szándékosan teszi próbára a türelmünket.

Az őrnagy telefonált, hogy csupán egy repülőgép jön. Két ízben fog bombázni. Azután öt-tíz percig köröz, hogy módot adjon nekünk a megközelítésre.

A „kukoricadaráló" a második kört írja. Úgy rémlik, a mellettem fekvő katona jól hallja, hogyan ver a szívem. Szinte rosszul vagyok, úgy hiányzik a cigaretta. Ha egyedül volnék, nyomban leguggolnék és rágyújtanék.

A repülőgép ledobja a bombákat. Úgy durrognak, mint valami játékszer. Kissé magasra esnek; a német állások közelebb vannak. Különben, azt hiszem, ott vannak a géppuskák.

Még egy kör . . . A fogam közé szorított síp összehúzza az állkapcsomat, és nyálat gerjeszt. Ilyen tilinkóféle síppal jelzik a gólt a futballbírák.

A „kukoricadaráló" megint lepottyant egy bombát. Ez alkalommal pontosan az állásokra hull. Behúzzuk a fejünket. Néhány szilánk jellegzetes fütyüléssel röpül el a fedezékünk fölött. Az egyik még sokáig zümmög felettünk, mint a dongó. Egészen közel hull le, a mellvédre, közöttem és a szibériai között. Olyan forró, hogy meg sem lehet érinteni. Apró, csorba szélű. Úgy érzem, mintha hangyák mászkálnának a hátamon.

A „kukoricadaráló" lead néhány gyors, rövid sorozatot, mintha köpködne.

Itt az idő . . .

Ujjammal kissé befogva a sípot, megadom a jelt. Fülelek. Hallani, amint jobbról omlanak az agyagrögök.

Elfoglaljuk, vagy nem? Lehetetlen, hogy ne sike-

rüljön. Emlékszem a hadosztályparancsnok szemére, amikor azt mondta: „Nos, akkor foglald el."

Leveszem nyakamból a géppisztolyt. Kúszni kezdek lefelé. Az aknamező mögöttem marad. Az ágyú következik; oldalt esik, vagy húsz méterre. Balra tőlem még három katona kúszik. Tudják, hogy arra nem lehet. Figyelmeztettem őket. Nem látom az alakokat, csak hallom, amint kúsznak.

A „kukoricadaráló" még egyre köröz. Rakéta sehol. A németek nem merik elárulni magukat. Jól van így.

Vagy talán még bombázni fognak? Talán tévedett valaki? Nem kétszer, hanem háromszor . . . Előfordul, hogy tévednek. Vagy a pilóta feledkezik meg róla. Nosza, ledobok még egyet: hadd örüljön az ellenség . . .

Átkúszom az árok fenekén. Bokrokba kapaszkodom. Felfelé emelkedem a szemközti oldalon. Nem volna jó most belebotlani valamibe . . . Igaz, Csumak azt mondta, hogy az állások csak a bokrok mögött kezdődnek. Jobbra megzizzennek az ágak: száraz a bozót. Mégsem eléggé óvatosak az emberek.

Kúszom. Egyre feljebb és feljebb. Lélegzetem is visszafojtom. Miért, nem tudom. Mintha attól félnék, hogy valaki meghallja. Egyenesen előttem nagy, fényes csillag ragyog, hunyorgás nélkül. A betlehemi csillag. Szinte rámászom.

És hirtelen: trak-tak-tak . . . – kattog közvetlenül a fülem mellett. Belevájom magam a földbe. Úgy rémlik, szinte megcsap a golyók szele. Honnan került ide ez a géppuska?

Kissé felemelem a fejem. Koromsötétség . . . Valami feketéllik . . . Körös-körül néma csend; semmi nesz. A repülőgép már valahol a hátam mögött jár. Mindjárt megvilágítják a németek az első vonalakat.

Tüsszentenem kell. Teljes erőmből összeszorítom az orromat ujjaimmal. Megdörzsölöm az orrom tövét. Továbbkúszom. A bozót már mögöttem van. Mindjárt következnek a lövészárkok, a német lövészárkok. Még

öt, még tíz méter. Semmi. Óvatosan kúszom, tapogatom magam előtt a földet. A németek szeretik az elszórt aknákat. Valahonnan, szinte a föld mélyéből foxtrott hangjai hallatszanak: szaxofon, zongora és még valamilyen hangszer, nem tudom tisztán kivenni.

Trak-tak-tak . . .

Megint a géppuska. De már a hátam mögül. Mi a fene? Talán már túlmásztam rajta? Fojtott kiáltás. Lövés. Megint rákezd a géppuska. Megkezdődött.

Találomra előrehajítom a kézigránátot valami feketéllő tárgyba. Utánavetem magam. Szinte érzem minden izom, minden ideg rándulását a testemben. A sötétben alakok villannak, akár a felriasztott madarak. Szaggatott kiáltások, tompa puffanások, lövések, fogcsikorgó szitkok. A lövészárok. Omladozó föld. Lában géppuskahevederekbe akad. Valami ragadós, meleg, lágy test . . . Elém döbben. Aztán eltűnik . . .

Éjszakai harc. A harc legnehezebb fajtája. Párviadal. Minden a katonától függ. Hatalma korlátlan. Leleményesség, bátorság, ösztön, megérzés, találékonyság: ez, ami döntő. Itt nincs meg a nappali roham önfeledt tömeglendülete. Nincs bajtársiasságérzés, nincs hurrázás, mindent feloldó, betetéző, vérforraló hurrázás. Nincsenek zöld köpenyek, nincsenek sisakok és tábori sapkák, kokárdák apró célpontjaival a homlokrészen. Nincs szabad kilátás, és visszafelé vezető út sincs. Ismeretlen fogalom az elöl és hátul.

A harc végét nem látod, csak érzed. Azután nehéz bármire is visszaemlékezni. Az éjszakai harcot nem lehet leírni vagy elmesélni. Reggel horzsolásokat, kék foltokat, vérnyomokat találsz magadon. De akkor nem éreztél semmit. Csak a lövészárok . . . a kanyar . . . egy alak . . . ütés . . . lövés . . . a ravasz az ujjad alatt, a tusa . . . egy lépés hátra, újabb csapás. Azután csendesség.

Ki ez? A miénk . . . Hol vannak a többiek? Gyerünk. Állj! . . . A miénk, a mi emberünk, mit ordítasz . . .

Valóban elfoglaltuk a magaslatot? Lehetetlen. Merre vannak a németek? Hová tűnhettek? Mi afelől kúsztunk fel. Hol van Karnauhov?

– Karnauhov! Karnauhov!

– Ott van, legelöl.

– Hol?

– Amott a géppuskánál.

Valahol messze elöl már kattog a géppuskánk.

II

Karnauhov elveszítette a sapkáját. A koromsötétben kutat a lába előtt.

– Jó posztósapka volt. Az egész háborút végigverekedtem benne. Kár érte.

– Reggel majd megkerül. Nem viszi el senki.

Elneveti magát.

– Nos, zászlóaljparancsnok elvtárs? Mégis elfoglaltuk a magaslatot?

– Elfoglaltuk, Karnauhov, hát persze hogy elfoglaltuk! – Én is nevetek, és kedvem lenne átölelni és összecsókolni.

Keleten sárgállik az ég alja. Egy óra múlva már egészen kivilágosodik.

– Küldjön el valakit a harcálláspontra, húzzák ide a telefondrótot.

– Már elküldtem. Fél óra múlva beszélhetünk az őrnaggyal.

– Ellenőrizte a létszámot?

– Ellenőriztem. Egyelőre tíz. Négyen még nem kerültek meg. Géppuskás mind. A golyószórókat már felállíttattam, az egyik állványos is itt van, azt hiszem, elég jó hely. A másikat pedig . . .

– A másikat amoda, jobbra. Látja? – kérdem.

– Menjünk, nézzük meg.

– Menjünk.

Elindulunk a lövészárokban. Lehajolva vizsgáljuk,

nincsenek-e géppuskafészkek. A német védőállás minden jel szerint körkörös. Magukat a németeket nem látni és nem is hallani. Valahol, jobb és bal felől tüzelnek, az első és a harmadik zászlóalj szakaszán. Szemünk már hozzászokott a sötétséghez: észreveszünk egyet-mást. Néhányszor német hullákba botlunk. A Vörös Október mögött még mindig lángol valami.

– Szengyeckij hol van?

– Itt vagyok – csendül váratlanul egy hang a sötétben. Azután az alak is előbukkan.

– Eredj szaporán a harcálláspontra. Mondd meg Harlamovnak, azonnal vonja vissza az embereket a régi lövészgödrökből, és egyesüljön a jobbszárnyunkkal. Útközben állapítsd meg pontosan az ő szárnyának fekvését. Szerintem ott végződik a bokor mögött. Ugye, Karnauhov?

– Úgy van, tovább már nincs senki.

– Érted, Szengyeckij? Indulás! Az egyik lábad itt legyen, a másik ott!

Szengyeckij eltűnik. Alkalmas helyet találunk a géppuska számára, s megindulunk visszafelé. A sötétben beleütközünk valakibe.

– Zászlóaljparancsnok elvtárs?

– Én vagyok. Mi az?

– Csuda jó fedezéket találtunk. Menjünk megnézni. Ilyet még nem látott.

A hang Csumaké.

– Te mit keresel itt?

– Ugyanazt, amit maga.

– Pedig pihenni akartál.

– Sok mindent akar az ember . . .

Csumak hirtelen megtorpan, és én nagy lendülettel beléütközöm.

– No mi az . . . Minek álltál meg?

– Ide hallgasson, zászlóaljparancsnok elvtárs . . . Most jövök rá, hogy maga . . .

– Mire?

– Én mindig azt hittem, hogy költői lélek, verseket farag... És kiderült...

– Jól van, jól van, vezess csak.

Nem folytatja. Továbbmegyünk. Könnyű szellő támad. Kellemesen borzolja a hajat, besurran a galléron keresztül a zubbony alá, a bőrünkhöz. Fejünk kissé szédül, és valamilyen furcsa könnyedség árad el testünkön. Ilyet érez az ember tavasszal, kora tavasszal, az első séta után a természetben, megittasodik a levegőtől, járástól elszokott lába fáj, egész teste sajog, mégsem tud megállni, és megy, megy, amerre a szeme lát, kigombolt kabátban, sapka nélkül, s teli tüdővel szívja magába a bódítóan illatos, langyos, tavaszi levegőt.

Mégis elfoglaltuk a magaslatot. És nem is volt olyan nehéz. Látszik, hogy a németek nem lehettek valami sokan. Ide csak fedező erőket állítottak, zömüket a Vörös Október épületéért vívott harc kötötte le. De ahogy én ismerem őket, nem hagyják ennyiben. Ha nem ma, akkor holnap reggel okvetlenül ellenlökést hajtanak végre. Csak sikerüljön addigra idecipelni a negyvenötmillimétereseket, és védelemre berendezni a vízmosást. Mindjárt elkezdi Harlamov a piszmogást: keresgél, rakosgat, lendületbe jön. Igaz, vele van a híradófőnök is. Ketten csak győzik, végül is nem olyan nehéz dolog. Szinyicin ásói még mindig nálam vannak, reggelre a fiúk beássák magukat, holnap éjszaka pedig elkezdhetem az aknarakást.

A betlehemi csillag éppen a fejünk fölött fénylik. Zöldes színű, meg sem rebben, akár a macska szeme. Idevezetett, és most megállapodott. Éppen ide, és nem tovább.

Kibukkant a hold is, a látóhatár peremén gurul, sárga, még nem világít. Körös-körül minden csendes, akár a mezőn. Vajon igaz-e, hogy nemrég itt még harc dúlt?

Azután bent ülünk a fedezékben. Mélyen ki van ásva, négyszeres födém védi, és felette még vagy fél méter föld. Deszkafalait papír borítja, akár a viaszosvászon. A hajlított lábú asztalka zöld posztóján levelezőlapok hevernek legyező alakban: fenyőágacska kihunyó gyertyával, kerek szemű mopsz, amint éppen feldönt egy tintatartót, piros sipkás manó és az égen szárnyaló angyal. Kissé feljebb: a Führer egzaltált arcával, összeszorított szájjal, fénylő köpenyben.

Az asztalon zöld ernyőjű lámpa. Öt palack. Sprotni. Az ágyon glaszékesztyű hever.

Csumak házigazdának érzi magát; konyakot tölt a keskeny lábú, monogramos poharakba.

– Mégiscsak gondoskodott a Führer a gyomrunkról... Köszönet érte.

A konyak kitűnő, erős, lélegzetállító.

Karnauhov felhajtja, és nyomban kifelé indul. Csumak kíváncsian nézegeti az összefonódó szőlőindákat az üvegek címkéin.

– És milyen súlyos marka van, hadnagy elvtárs. Nem is gondoltam volna.

– Micsoda?

Az aranyszínű szempár nevet.

– Hát a keze, amelyikben most a cigarettát tartja.

Egy szót sem értek az egészből.

– Én meg még most is alig érzem a bal vállamat.

– Miféle bal vállról beszélsz?

– Hát nem emlékszik? – és fejét hátravetve vidáman felkacag. – Nem emlékszik, hogy rám sózott a géppisztollyal? Teljes lendületből. A bal lapockámra.

– Megállj... megállj... Mikor volt ez?

– Mikor? Hát fél órája. A lövészárokban. Németnek vélt. Mekkorát sózott rám!... Kéket-zöldet láttam. Dühömben vissza akartam adni. De akkor felbukkant egy igazi fritz: no, annak elláttam a baját...

Visszaemlékszem, hogy valóban megütöttem valakit a géppisztolyommal, de a sötétben nem tudtam megállapítani, hogy kicsodát.

– Az ilyen ütésért az órámat sem sajnálom – folytatja Csumak a zsebében kotorászva. – Pedig jó óra volt, köves. Tavannes Watch.

Mindketten felnevetünk.

A fedezékbe berontanak a híradósok ládáikkal, vezetékes dobjaikkal. Fújtatnak, mint a mozdony.

– Alig tudtunk elvergődni idáig. Majdnem a fasisztákhoz mentünk vendégségbe.

– Hogyhogy?

A savószín szemű, hirtelenszőke híradós kifújja magát, s leakasztja füléről a készüléket.

– Hisz úgy nyüzsögnek a vízmosásban, mint a svábbogarak.

– Miféle vízmosásban?

– Hát abban . . . ahol a mi régi első vonalunk húzódott.

Csumak szeme hirtelen összeszűkül, és szúrósan mered előre.

– Egyedül jöttél, vagy a fiúkkal? – kérdezem.

– Hol vannak a fiúk! Magam is alig . . .

Csumak felkapja géppisztolyát, és még vattakabátját is itt feledve, eltűnik az ajtóban.

Hát elvágtak bennünket?

A híradósok áthúzzák az ajtón a vezetéket.

– Biztos, hogy a németek bent vannak az árokban?

– De még mennyire – válaszol a hirtelenszőke –, orral ütköztünk beléjük. Vagy öten kusztak. Még tüzet is nyitottunk rájuk.

– Talán a mieink új állást foglaltak el?

– Hol vannak a mieink! Még bent ültek a lövészárokokban, amikor mi elindultunk. Útközben találkoztunk a szakaszparancsnokkal, amelyik bekötött torokkal jár. A törzsfőnököt kereste.

– Jól van, kapcsolj össze a zászlóaljjal.

A hirtelenszőke a fejére akasztja a kagylót.

– Jupiter . . . Jupiter. Én vagyok, Mars . . .

Szünet.

– Vége. Elvágták a disznók. Eredj Ljoska, nézd meg . . .

A vörös képű, tányérfülű, irdatlan nagy sapkás Ljoska dohog, de azért kimegy.

– Elvágták. Annyi szent . . . – jelenti ki nyugodtan a hirtelenszőke, és füle mögül előhúz egy cigarettát, amelyet jó előre, bizonyára még az állásban sodort.

Kimegyek. Az árok felől géppisztolykattogás és elszórt puskalövések hallatszanak.

Azután megjelenik Csumak.

– Így vagyunk, zászlóaljparancsnok: be vagyunk kerítve.

– Tehát beleestünk?

– Bele. A vízmosásnak ezen a lejtőjén levő lövészgödrökben a fritzek vannak.

– Sokan?

– Ki tudja összeszámolni? Mindenünnen lőnek.

– És hol van Karnauhov?

– Áthelyezi a géppuskát. Mindjárt jön.

Csumak kihúz egy zöld cigarettacsomagot.

– Gyújtson rá. Német gyártmány.

Rágyújtunk.

– Bizony, Csumak, belepottyantunk. Kár a szóért!

– Bele – neveti el magát Csumak. – De sebaj, zászlóaljparancsnok. Kivágjuk magunkat. Az én legényeim is itt vannak. Géppuska van. Élelem még sok is, hiszen mind eldobálták. A termoszokban ott a meleg vacsora. Mi kell még?

Megérkezik Karnauhov. Körkörös védelemre rendezkedett be. Két német géppuskát talált, kézigránát is sok akad, tíz bontatlan ládával, azonkívül minden fészek lőszerfülkéjében is.

– Csak az a feneség, hogy a mi oldalunkról nem lehet tűz alá venni az ő lövészgödreiket. Nagyon meredek.

– Hány emberünk van összesen?

– Gyalogság: tizenkettő. Kettőt nem találtam meg.

Két állványos géppuska és két golyószóró. Azután két német. Összesen hat.

– És az én három legényem – veti közbe Csumak –, meg mi hárman. És a két híradós. Ki lehet bírni.

– Összesen huszonhat – állapítom meg.

Karnauhov fejben utánaszámol.

– Nem, csak huszonkettő. A golyószórósokat nem lehet külön számítani, ők már benne vannak a tizenkettőben.

A vízmosás felől nem szűnik a lövöldözés. Hol erősbödik, hol kissé alábbhagy. Nyilván a mieink lőnek a túlsó oldalról. A németek viszonozzák. A nyomjelző lövedékek, mint valami fonál, úgy szállnak az egyik oldalról a másikra. Ránk az árokból nem tudnak lőni a németek. Az ő helyzetük sem valami rózsás, két tűz között vannak.

Azután valamerre bal felé lángol fel a lövöldözés. A németek felfejlődnek. Körülfognak. Rakétákat ugyan nem bocsátanak fel; nehéz pontosan megállapítani, merre húzódik a peremvonaluk.

Kimegyünk a tüzelőállásokat ellenőrizni.

12

Ostobán sikerült az egész. Kár volt nekem is részt vennem a támadásban. A zászlóaljparancsnoknak irányítania kell, nem pedig rohamra menni. Hát én aztán alaposan elirányítottam. Megbíztam az első zászlóaljban; hiszen pontosan megbeszéltem Szinyicinnel: mihelyt felereszt em a piros rakétát, azonnal nyisson tüzet valamennyi tűzfegyverből, csapjon egy kis zenebonát, hogy ezalatt az én visszamaradt embereim új állásokat foglalhassanak el. Egyébként, azt hiszem, ők lődöztek is. Harlamov piszmogta el a híradófőnökkel. Hogy megsejtette az a nagy fogú százados: a szárnyakról érdeklődött. Most bizonyára dühöng. Vagy ujjong. Azt hiszem, effajta fickó. Valószínűleg már

összetelefonált mindenkit: „Megmondtam neki, figyelmeztettem . . . de hallgatni sem akart rám. Elzavart. Most aztán megcsinálta . . ."

Persze, akár most rögtön áttörhetnénk a mieinkhez. De mi lenne az eredmény? Elveszítjük a magaslatot, és felsülünk. Itt rostokolni tétlenül, s viszonozni a tüzet szintén ostobaság. De talán csak nem ülnek ölbe tett kézzel a mieink ott a túlsó oldalon? A harmadik zászlóaljnak éppen most kellene akcióba lépnie, hogy elvágja a hidat, és egyesüljön velünk.

Két napra futja a lőszer, mégha közben állandóan rohamokat kell is visszaverni. Tegnap majdnem egész nap szándékosan hallgattak a géppuskáink, kíméltük a lőszert. Kézigránát is van; csak ember kevés, és mind egy talpalatnyi helyen. A német aknáktól nem lesz nyugtunk.

Négy óra után a németek támadásba mennek át. Megpróbálnak észrevétlenül megközelíteni. Géppuskáink még nincsenek belőve, ezt az első kísérletet azonban elég könnyen visszaverjük. A németek el sem jutnak lövészgödreinkig.

Lövészárkunk két helyen érintkezik a németekével. Két hosszú összekötő árok húzódik szabályos cikcakkokban a víztornyok felé. Mélyek, majdnem embermagasságúak. A mi oldalunkról alig lehet látni. Megparancsolom, hogy zárják le, töltsék fel néhány helyen.

Újabb baklövés: az utászásókat nem hoztuk magunkkal. A zsákmány között csak három ásó akadt, de erős acélholmi, simára faragott nyéllel.

Alig fogunk hozzá az ásáshoz, amikor elkezdődik az aknatűz. Előbb csak egy, azután kettő, estére pedig már három ütegből. Szünet nélkül robbannak az aknák, egyik a másik után. Szakasztott német módszerességgel puhítanak minket. A fedezékekben lapulunk, csak a megfigyelők maradnak kint.

Két emberünk harcképtelen lesz. Az egyiknek átlövik a lábát, a másiknak egy szilánk kiüti a fél sze-

mét. Bekötjük az egyéni sebkötöző csomagból, más kötszerünk nincs.

Délután újra megindulnak a rohamok. Három egymás után. Legalább kétszázadnyi erővel. Amíg működnek a géppuskák, ezektől nem félek. Négy géppuskával akár egy egész ezredet feltartóztatunk. Roszszabb lesz, ha megjelennek a harckocsik. A terep a tartályok irányában sima, mint az asztal. Nekünk pedig mindössze két páncéltörő puskánk van. Talán a mieinknek eszükbe jut, hogy felállítsák a vízmosás túlsó oldalán a negyvenötmillimétereseket.

Három óra tájt lőni kezd messzehordó tüzérségünk a túlsó partról. Az ágyúzás körülbelül egy óráig tart. Eléggé pontosan céloznak. Közben sikerül megebédelnünk. A gránátok nem messze robbannak, peremvonalunktól alig száz méterre. Néhány pedig egészen közel, a szilánkok átröppennek a fejünk fölött. A németek jó két óráig békében hagynak.

Azután estefelé még két roham, tüzérségi tűz, és mára be van fejezve. Csend ömlik el a tájon. Megjelennek az első rakéták.

13

Csumak, a fapriccsen elterülve, valamilyen kórházi Muszjáról regél.

Karnauhov és én pisztolyunkat tisztítjuk.

Csodálatos nyugalommal ég a lámpa a zöld ernyő alatt.

– Tudjátok, milyen ott a regula? – meséli Csumak. – Kujbisevben. A kapu bezárva, előtte őrszem. Akár a börtönben. Csak az udvaron lehet sétálni. Az udvar meg akkora, mint egy köpés. Körös-körül falak, a közepén aszfalt, padok, fagylaltot árusítanak. Szóval, hát sétál az ember körbe-karikába az udvaron, és mustrálja az ápolónőket. Azok megjárják, rámenősek. De félnek ám a feljebbvalóiktól. Leülnek mellénk a pad-

ra vagy az ágyunk szélére, de hogy valami történjen, szó se lehet róla... Nem szabad, és kész... Amíg fekvő beteg voltam, még csak ment valahogy, nem is kívántam. Már meg is ijedtem. De később, amint járni kezdtem, érzem: újjáéledek, pezseg a vérem. Hát pezsegni pezseghet, de hiába. „Nem lehet, beteg elvtárs. Tilos. Magának pihennie kell, gyógyulni..." Szó sincs róla, jó dolog a pihenés. Az ember hever az ágyon, este meg elmegy a moziba. A filmek meg csupa régiség: *A jégmezők lovagja, Minyin és Pozsarszkij, Az akaratos kislány* stb. És úgy szakadnak, mint a rongy. És bűzlik a gipsz. Brrr-r...

Karnauhov mosolyra húzza szája szögletét.

– Térj a tárgyra, valamilyen Muszjáról kezdtél beszélni.

– Sor kerül rá. Ne szakíts félbe. Ha nem tetszik: ne hallgasd. Eredj és ellenőrizd a géppuskákat. Én a hadnagynak mesélek, ő még nem feküdt kórházba. Ki kell oktatni.

Újabb cigaretta után nyúl.

– Gyenge, vacak. Nem győzi az ember... – és tüntetően felém fordulva, folytatja: – A bal karom, tehát, gipszben; szétzúzta az orsócsontot. Éjszaka alszom, de sehogy sem tudok elhelyezkedni. Kiáll a kampó, és punktum. Még jó, hogy könyök alatt tört el. Azoknak, akiknek feljebb tört el, vagy a kulcscsontjuk, még pocsékabb. Az egész mellükre ráfeszül a gipszpáncél, és a karjuk ki van polcolva. „Repülő"-nek nevezik a kórházban az ilyeneket. Mennek, és a kezük félméterre előreáll. A másik sebet pedig a fenekembe kaptam. Most is benne csücsül a szilánk, de már nem érzem. Akkor pedig micsoda kín volt kijárni a vödörre. És szégyelltem magam Muszja előtt... Micsoda nő! A copfjai ekkorák. És a köpenye feszesen simul a testére. Hát képzelheted. Leül az ágyam szélére – akkor még nem jártam –, és tojáspor-rántottával etet kiskanálból, én meg szinte tűkön ültem... Aztán elkezdtünk kimászkálni az ablakon. A fürdő-

szobából jól ki lehetett ugrani. Alig két méter, nem több. Felmásztunk a fűtőtestre, az állunk éppen az ablakrámáig ért. Volt ott velem egy százados, mérnök, akárcsak te. Kulturált fickó, képzett, a háború előtt főmérnök volt. Szóval, úgy ugráltunk fejest vele, egy szál gatyában és kórházpecsétes hálóingben. A sarkon pedig, egy ismerős házban, átöltöztünk, és uzsgyi, be a városba. A százados a hasán sebesült meg, de már lábadozott. Ő mászott ki elsőnek, aztán a gipszkampónál fogva engem is felhúzott. Így ugráltunk. Mikor pedig beszögezték az ablakot – a portásnő ugyanis rájött a turpisságra –, kifundáltuk, hogy az ereszcsatornán mászunk le. De hogyan!... Volt köztünk egy féllábú. Egyik kezére akasztotta a mankóit, és úgy kúszott, mint valami majom, csak a vakolat hullott. Az emberek alkalmazkodnak a körülményekhez: a föld alól is kiássák magukat.

Karnauhov felnevet.

– Nálunk, Bakuban, mozielőadás alatt ugráltunk ki. Csak úgy huppant az ablak mögött, hup-hup-hup, egymás után. Vége az előadásnak, és a teremben csak a fekvő betegek maradtak.

– Mit, mozi... – vág közbe Csumak, meg sem fordulva – mi a hatos kórteremben kötéllétrát készítettünk, annak rendje-módja szerint, fokokkal. Jó két hétig használtuk. Vastag fa volt az ablak alatt, senki sem vett észre. Aztán egyszer mosni kezdték az ablakokat, valami magas vendéget vártak: és felfedezték a létránkat. Az egész kórtermet berendelték az osztály vezetőnőjéhez. Sokat is ért: másnap már a hetesből ugráltunk ki...

Egerek kapirgálnak a gerendák között. Valahol messze, fent, gyéren puffannak az éjszakai aknák.

A sárga szakállú manó ott ül a galóca piros ernyőjén, és hosszú szárú, cifra, fedeles csibukját szívja. Az angyal száll a tintasötét égen. A mopsz csodálkozón bámul a feldőlt tintatartóra. Hitlernek valaki

szakállt és dús Maupassant-bajuszt rajzol, úgyhogy most holmi borbély-cégtáblához hasonlít.

A szomszéd bunkerban sebesültek fekszenek. Folyton inni kérnek. Víz pedig szűkösen van, két német termosz húsz emberre.

A nap folyamán hét rohamot vertünk vissza, és közben négy halott, négy sebesült és egy géppuska a veszteségünk.

Beolajozom pisztolyomat, bedugom a tokba. Elnyújtózom a priccsen.

– Mi az, aludni akar, hadnagy elvtárs? – kérdezi Csumak.

– Nem, csak ledőlök egy kicsit.

– Megunta hallgatni?

– Dehogy, csak folytasd. Hallgatom.

Tovább mesél. Oldalamon fekszem, és hallgatom a régi nótát a meghódított kórházi ápolónőről, elnézem a priccsen lomhán szétterült, trikós alakot. Karnauhovnak a pisztolyban turkáló, olajtól csillogó, nagy ujjait, a szemébe hulló hajtincset. Percenként hátraveti tenyere élével, hogy arcát be ne mázolja az olajjal. S nem tudom elhinni, hogy egy-két órával ezelőtt még rohamokat vertünk vissza, sebesülteket cipeltünk a szűk, kényelmetlen lövészárkokban, hogy a világtól elvágva, kis szigeten ülünk.

– Mégis jó a kórházban, ugye, Csumak? – teszem fel a kérdést.

– Jó.

– Jobb, mint itt?

– Micsoda kérdés. Az ember fekszik, mint a vadkan, nem gondol semmire, csak zabál, alszik, meg kezelésre jár.

– És nem kívánkoztál a tieidhez?

– Kikhez?

– Hát a fiúkhoz, az ezredhez.

– Persze hogy kívánkoztam. Azért is iratkoztam ki egy hónappal előbb. Be sem hegedt a sebem, máris eljöttem.

– Azt mondtad, jó a kórházban – gúnyolódik Karnauhov –, az ember csak zabál és alszik . . .

– Mit vihogsz? Mintha magad nem tudnád, hiszen te is feküdtél már. Ott jó, ahol az ember éppen nincsen. Ha itt ülsz, a kórházba kívánkozol bolondozni, a tiszta ágyon henyélni, ha meg benn fekszel, azt sem tudod, hová légy: úgy vágyódol a harctérre, a pajtásaid után.

Karnauhov összerakja pisztolyát – a kényelmesen tenyerébe simuló, jókora, zsákmányolt Waltert –, és bedugja a tokjába.

– Hányszor feküdtél kórházban, Csumak?

– Háromszor. Hát te?

– Kétszer.

– Én meg háromszor. Kétszer tábori kórházban, egyszer meg a hátországban.

Karnauhov elneveti magát.

– Valahogy olyan furcsa érzés, amikor az ember visszatér a frontra, nem? Újra hozzá kell szokni.

– A tábori kórház után még csak hagyján, ott nem fekszel sokáig. De mikor az ország belsejéből jössz vissza . . . Például, amikor Kujbisevből jöttem, valósággal furcsán éreztem magam. Pukkan egy akna, máris hasra vágódsz.

Mindketten nevetnek.

– Bámulatos dolog ez, hadnagy elvtárs – jelenti ki Karnauhov, olajos kezét vattázott nadrágjába törülve –, amikor a lövészárokban csücsülsz, úgy hiszed, nincs nyugodtabb, jobb hely a földkunyhódnál. A mi zászlóalj-harcálláspontunk már teljesen mögöttes terület, nem is szólva az ezred- vagy hadosztály-harcálláspontról . . . A katonák hadtáposoknak neveznek mindenkit, aki a parton szolgál.

– Hát olyanokat még nem láttál – szakítja félbe Csumak, aki általában képtelen szótlanul ülni –, akik száz kilométerre az arcvonal mögött csücsülnek, és verik a mellüket: mi, frontkatonák? Nálunk a kórházban volt egy ilyen . . .

Hirtelen megakad, szeme az ajtóra mered.

– Hát te honnét kerülsz ide?

Karnauhov is az ajtóra néz.

Valega... teljes életnagyságban: az én nagy fejű, meredek homlokú legényem, felkunkorodó orrú, hihetetlen méretű csizmájában. Az ajtóban áll. Köpenye, alighanem az enyém: sarkát verdesi. Zavarban van.

– Honnan kerülsz ide, Valega?

– Onnan, a mieinktől...

Esetlenül tiszteleg. Ez mindig rosszul sikerül neki. Zsákot emel le a hátáról.

– Hoztam párolt húst meg a köpenyt...

– Meghibbantál!

– Miért hibbantam volna meg? Egyáltalán nem. Itt egy levél is.

– Kitől?

– Harlamov adta, a törzsfőnök.

– Ő küldött?

– Dehogy is. Magamtól jöttem... – Valega kivesz a zsákból néhány konzervdobozt és két cipót. – Én csomagoltam a zsákot, ő meg éppen arról beszélt annak a tisztnek, aki az ezredtörzsből jött, hogy összeköttetést kell találni a hadnagy elvtárssal. Hát én megmondtam, hogy éppen ide készülök. Erre keresgélni kezdett, aztán ideadta ezt az írást.

Oldalzsebéből, amely zsúfolásig teli van mindenféle papirossal és levéllel, mint a katonáknál általában, előhúz egy négyrét hajtogatott noteszlapot. Átnyújtja. Ez áll rajta Harlamov szabályos betűivel:

„1942. X. 5. 12.15. Hurrikán harcálláspont.

Hadnagy elvtárs! A 31-én kapott parancs értelmében jelentem, hogy ma 4.00 órakor alegységeink támadást indítanak azon céllal, hogy helyreállítsák az összeköttetést az Ön jobbszárnyával, valamint elszigeteljék és felmorzsolják a vízmosásba beszivárgott ellenséges csoportot. Közlöm továbbá, hogy 7 (hét) főnyi erősítést kaptunk. Telefonáltak a Vihar harc-

álláspontról, hogy megérkezett csoportunk új parancsnoka az Ön helyére. Még nem láttuk. Mi újság odaát, hadnagy elvtárs? Kora reggel eljött Abroszimov százados és még néhány tiszt a parancsnokságról. Tartson ki, hadnagy elvtárs. Kisegítjük onnan.

Harlamov hdgy."

Az aláírás miniszteri: lendületes, ferde, dúsan cifrázott H-val és egész sereg cikornya, vonalka és pont köríti, mint megannyi rajzó, lebegő madár.

Széttépem az írást. A foszlányokat elégetem. Hogy juthat valakinek eszébe ilyesmit küldeni az arcvonalon keresztül. Ó, Harlamov, Harlamov! Voltaképp nem vagy rossz fiú, sőt igyekvő is, csak hát nagyon . . .

Valega szuszog, sehogy sem tudja felnyitni a konzervdobozt a német kulccsal. Nem is kérdezi, hogy éhes vagyok-e. Én sem teszek fel kérdéseket, attól tartok, hogy könnyen kizökkenek a nyugodt hangnemből. De kérdeznek a többiek: Karnauhov, Csumak. Valega kelletlenül válaszol.

– Csak a köpeny zavart nagyon, nem rám szabták. Különben semmi. Ott, kissé balra, van egy rés a lövészgödrök között. Még nappal kiszemeltem, éjjel pedig . . . Ne melegítsem meg, hadnagy elvtárs?

– Nem, nem kell. Különben sincs min.

– Hát a gyorsforralót elfelejtetted magaddal hozni? – gúnyolódott Csumak.

Valega válasz helyett kihúz köpenyéből egy német zseb-spirituszfőzőt és egy marék cukorhoz hasonló, fehéres sprituszkockát. Szótlanul, a mosoly árnyéka nélkül, lerakja az asztalra.

– Nem érdemes, Valega. Felfaljuk így is.

És mind a négyen nagy étvággyal nekiesünk a doboznak. Mégis pompás dolog a párolt hús.

Az óra fél négyet mutat. Háromnegyed négy. Négy. Várakozunk. Fél öt... Öt... Semmi nesz... Hat, hét... Világosodik. Felhagyunk a várakozással.

Tehát még egy nap.

A nap első felében a németek aknatűzzel árasztanak el: közepes, sőt nehéz aknavetőkből. Három óra felé tizenhatból már csak tizenketten maradunk. A tegnapi sebesültek közül négy ember haldoklik. Szerintem vérmérgezést kaptak. Az egyiknek merevgörcse van. Ez szörnyű dolog. A szemem láttára haldoklik; már nem fiatal ember, negyvenéves lehet. Robbanógolyó sebesítette meg a jobb karján, a könyök alatt. Folyton attól félt, hogy levágják a karját. A háború előtt fémesztergályos volt.

– Hát élet ez, fél karral? – nyögte, s óvatosan térdére fektette a töltényesládából kivágott deszkalaphoz kötözött karját. – A mi szakmánkban kéz nélkül sehogy se lehet boldogulni. Már akkor inkább láb nélkül.

Kérdőn pillantott hol rám, hol Karnauhovra, mintha a mi véleményünk valamit számítana. Vigasztaltuk, hogy a csontok hamar összeforrnak, a hús is pótlódik, és az ideg ép, ha egyszer mozgatni tudja az ujjait. Ez megnyugtatta. Még mesélgetett is valami tökéletesítésről, amelyet még a háború előtt végzett az esztergapadon. Aztán az arca rángatózni kezdett. Szája borzalmas kényszeredett mosolyra torzult. Görcs húzta össze egész testét; ívként kidomborodott, a sarkával és tarkójával a földhöz támaszkodott. Ordított. Lehetetlen volt kinyújtóztatni.

– Merevgörcs – jegyezte meg Karnauhov –, nálunk az egészségügyi zászlóaljnál valaki bele is pusztult.

A fémesztergályos két óra múlva meghalt.

Feszenkónak hívták. Katonakönyvéből tudtam meg. Hol hallottam ezt a nevet? Később eszembe jutott: ő

volt az egyik a három közül, akik akkor éjszaka ástak, amikor visszatértem az aknamezőről. Sehogy sem tudták megmagyarázni a küldöncnek, merre van a zászlóaljparancsnok.

Fedezékünkbe akna csap: százhúszmilliméteres. Elméletben ki kellene bírnia: négy sor huszonötcentiméteres gerenda, és felette még a földréteg. Gyakorlatilag azonban használhatatlanná válik; a födém tart ugyan, de a robbanás ereje letépi a deszkaburkolatot, és beomlik a föld.

Átköltözünk a szomszéd fedezékbe, ahol a sebesültek fekszenek. Négyen vannak; az egyik félrebeszél; a fején sebesült meg, valamilyen cinkteknőkről beszél, aztán hív valakit, majd megint rátér a teknőkre. Arca viaszsárga, és szeme állandóan le van hunyva. Valószínűleg ő is meghal hamarosan.

Az elesetteket nem tudjuk eltemetni. Szakadatlanul aknák fütyülnek és robbannak körös-körül. Egy perc alatt hat robbanást számoltam össze. Néha rövid szünet áll be: nem hosszabb öt-hét percnél. E néhány perc alatt csak arra van időnk, hogy könnyítsünk magunkon, és ellenőrizzük, élnek-e még a figyelők.

Az utolsó cigarettát, amelyhez a dohányt valamennyi zsebünkből kaparjuk össze – fele mahorka, fele kenyérmorzsa –, hárman szívjuk el: én, Karnauhov és Csumak. Több dohány nincs. Már a cigarettavégeket is összeszedtük.

A víz fogytán. Az egyik termoszba szilánk csapott. Csak akkor vettük észre, mikor már majdnem az egész víz kifolyt; lehajoltam, hogy felemeljem a ceruzámat, hát a kezem tócsába ér. A másikban tíz liter lehet, nem több. A sebesültek pedig folyton inni kérnek. Nem tudjuk, szabad-e nekik adni. Az egyik a hasán sebesült meg, annak semmi esetre sem. Állandóan kunyerál: „Csak egy cseppecskét, hadnagy elvtárs, csak egy cseppecskét, kicserepesedett a szám . . .", és olyan szemmel néz, hogy szeretnék a

föld alá süllyedni. A géppuskák is sok vizet fogyasztanak.

Három után a németek megkezdik a rohamot. Így megy egészen estéig. Váltakozva: roham, tűz, roham, megint tűz.

Mikor az utolsó rohamot is visszaverjük, már egészen kimerültünk. A géppuskák úgy sípolnak, mint a teáskanna.

Hol szerezzünk vizet? Ha nem lesz víz, a géppuskák holnap elhallgatnak. Ez pedig annyit jelent...

Este számba vesszük helyzetünket. Tizenegyen vagyunk. Én, Csumak, Karnauhov, Valega, a két híradós, a négy géppuskás – kettő mindegyik géppuskához –, végül egy harcos, az az öreg szibériai, akivel együtt lapultam a lövészárokban. Egy golyó elvitte a jobb keze kisujját, de jól tartja magát. Ezenkívül három sebesült. Az, amelyik lázában félrebeszélt, estére meghalt. Kivisszük a lövészárokba. Oda hordjuk valamennyi halottat.

Négy géppuskánk van, de kettő használhatatlan. A zsákmányoltakhoz van elegendő lőszer, a hazaiakhoz legfeljebb fél napig futja.

De a legfontosabb: a víz. Anélkül fabatkát sem érnek a töltények. Ma éjszaka talán csak sikerül a mieinknek egyesülni velünk? Lehetetlen, hogy meg ne próbálják. Hiszen tudják jól, hogy nem vagyunk képesek kitartani a végtelenségig. És ha minket felmorzsolnak, az ezred búcsút mondhat a magaslatnak.

Már szédülünk, úgy kívánjuk a dohányt. Valega egy halott német zsebében talál egy nedves, összegyűrt cigarettát. Sorjában szívjuk, mély szippantásokkal, lehunyt szemmel, ujjunkat megperzselve. Két óra múlva megint a víz miatt aggódunk. A termoszban már alig két liter maradt, s ez a végső tartalék a géppuskákhoz.

A híradósok előkotornak valahonnan a fedezék mélyéről egy tucatnyi, pergamenbe csomagolt, étvágygerjesztő, kövér heringet. Önkéntelenül is csorog a

nyálam. Az ezüstös, sima, puha hátú halakon apró, harmatszerű zsírcseppek csillognak, a fej részén. Be jó lenne beleharapni! Kimászom az árokba, és elhajítom a lehető legmesszebb, a németek felé. Azután visszamegyek.

A sebesültek elcsendesedtek. Csak zihálva lélegzenek. A csupasz földön hevernek. Alájuk terítjük a köpenyeinket. Ez a fedezék sokkal kevésbé kényelmes, mint a másik volt. Deszkából eszkábált, asztalszerű alkotmány, újságpapírral borítva, ez az egész bútorzat. A nedves, málladozó fal hátterén fonákul hat a zöld ernyős lámpa, amelyet áthoztunk a másik bunkerből. Nehéz megérteni, hogyan maradhatott épen.

Karnauhov ceruzacsonkkal virágokat firkál újságlapok széleire. Arca beesett, szeme alatt nagy, fekete karikák. Csumak trikóját ledobva, a tetveket vizsgálja a testén.

– Meg kell fürödni – jelenti ki fáradtan, vakarózva. – Ahogy egyesülünk a mieinkkel, fürdést csapok. Éjszaka vizet hozunk a Volgáról, és megfürdünk. Egész testem viszket.

– Amíg véget nem ér a háború, úgysem szabadulsz meg tőlük – nyugtatja meg Karnauhov. – Nem főzik ki a fehérneműt, csak kiöblítik a Volgában, és kész. Sokat is ér az ilyen mosás.

Figyelem Csumaknak a feszülő bőre alatt labdaként ugráló karizmait. Jól lehetne tanulmányozni rajtuk az anatómiát.

– Mihelyt véget ér a háború, beültetjük Hitlert egy tetves hordóba, és összekötözzük a kezét, hogy ne vakaródzhasson – jelenti ki Csumak, s egy pillanatra sem hagyja abba elfoglaltságát.

A sarokban ülő hirtelenszőke híradós vidáman felnevet. Szemmel láthatóan tetszik neki a büntetésnek ez a válfaja. Őszintén szólva, nekem is tetszik. A tetű talán a legkínosabb dolog a fronton.

Csumak felhúzza a trikót. Feláll.

– Ej, de rágyújtanék . . .

– Bizony, nem volna rossz. Akár egy harmincötkopejkás Motorra. Egyet hárman.

– Motor . . . Sokat ér . . . Ha már ábrándozik az ember, akkor legalább . . .

– Maga mit szívott a háború előtt, hadnagy elvtárs?

– Belomort meg Trudot. Kijevben ez volt, szintén kétrubeles.

– Én is Belomort szívtam . . . Vastag, zamatos, főleg a leningrádi gyártmány.

– Értetek is a cigarettához – szólal meg Csumak. – Belomorról ábrándoztok. A Kazbek, az ám a cigaretta. Két csomaggal is elszívtam egy nap. Szép idő volt.

Fel-alá jár a fedezékben. Két lépés oda, kettő vissza. Nyújtózkodik, kezeit a tarkójára feszítve.

– Felhúzom a csőnadrágot, harminc centiset, szemembe vágom a sapkámat, karon fogok egy nőcskét, és gyerünk ki a Primbulra.

– Mit csináltál a háború előtt?

– Én? Sofőr voltam. ZISZ-t vezettem. Azután a Vörös Ukrajna hadihajón szolgáltam. Fehér nadrágban, övig lengő szalagokkal sétáltam a szevasztopoli Primbulon. Krétaporral kitisztítom a csatot, kivasalom a zubbonyt, ez ám a fekete-tengeri mundér, felhúzom az élesre vasalt, fehér nadrágot, és uzsgyi! be a városba.

– Mondd csak, Csumak, a háború előtt érdekelt téged valami a nőkön kívül?

Csumak meghökken. Mintha gondolkodóba esnék.

– A vodka is érdekelt. Mi is még . . . Pénz . . . volt mindig bőven. Tudományos pályára nem vágyódtam . . . – Elhallgat. – Most pedig . . .

– Csak nem higgadtál le?

Nem felel mindjárt. Kezét zsebre dugja, lábát szétterpeszti, és keresi a szavakat.

– Nem mintha lehiggadtam volna . . . De ebben a háborúban . . . – Újabb szünet. – Gondolhatod, mi-

lyen nagy fiú voltam a háború előtt. Együtt jártam a bandával. Együtt ittunk, együtt csépeltük az efféle alakokat... – könnyedén elmosolyodik, és ravasz szemével rám hunyorít. De nem is erről van szó.

Letelepszik az asztal szélére. Lóbálja a lábát. Nehezére esik formába önteni a gondolatait. Elkalandozik, nem tudja megtalálni a hangot.

– Szevasztopolban történt például ez az eset. Még az ostrom legelején, decemberben, vagy talán még november végén? Volt egy pajtásom. Helyesebben szólva, nem is pajtásom, csak együtt szolgáltunk a Vörös Ukrajnán. Tyerentyevnek hívták, szintén matróz. Azután a parton egy lövészárokba kerültünk. A Franciatemető környékére. A háború előtt úgy éltünk, mint a kutya meg a macska. Egy nőt le akart ütni a kezemről. Különben rendes fickó volt. De nekem folyton viszketett az öklöm, hogy kiüssem egypár fogát...

A sarokban forgolódni kezd az egyik sebesült. Inni kér. Egy nedves rongyot adunk, hogy szopogassa, ez minden, amit most tehetünk. Arcára húzza a köpenyt, és elcsendesedik. Igyekszem nem nézi a vizestermosz felé. Csumak nedves rongyot borít rá, és megint az asztal szélére telepszik.

– Egyszóval, nem nagyon kedveltem. De ő se engem...

Karnauhov fejét tenyerébe támasztva ül. Le nem veszi a szemét Csumakról. Az a lábát lóbálja.

– Végül aztán ki is pöcköltem egypár fogát. Ő meg behúzott a bordáim közé. Két hétig lélegzeni is alig tudtam. De nem erről van szó... Röviden, a fritzek robbanógolyóval felszaggatták az egész hátam. Alig tizenöt lépésnyire az ő lövészárkaiktól. Azt hittem, nekem már befellegzett. Már az utolsókat rúgtam. És tudja az ördög, nem patkolok-e el... Reggel pedig a mi lövészárkunkban találtam magam. Kiderült, hogy ez a Tyerentyev cipelt be.

Néhány másodpercig szótlanul ülünk. Csumak az asztal szélét piszkálja körmével. Karnauhov úgy ül,

mint eddig, fejét tenyerébe támasztva. A lámpában reszket a lángnyelv. Egyik hosszú, vékony ága feketén nyaldossa az üveget.

– Később elesett ez a Tyerentyev. Mindkét lábát leszakította a gránát. Gagrában tudtam meg, a kórházban. Nekem adták át az igazolványát; ő kérte a halála előtt. Egyszóval, nincs többé Tyerentyev, mit is mondjak . . .

Felugrik az asztalról, megint fel-alá járkál a fedezékben. Karnauhov oda sem fordítja a fejét, csak szemével követi.

– Értsétek meg, a háború előtt nekem a fiúk csak annyit jelentettek . . . hogy is mondjam . . . szóval, hogy ne unatkozzam. Most pedig . . . Most, van egy felderítőm. Hiszen ismeri zászlóaljparancsnok elvtárs, az, amelyik miatt a múltkor kissé összekaptunk. Hát én érte a tűzbe mennék. Vagy Gelman, a zsidó. Küldhetem, ahová akarom, mindent megcsinál. A családját valamelyik városkában az utolsó szálig kiirtották a fasiszták.

Félszónál megakad, és hirtelen megfordulva, kisiet a fedezékből. Hallani, amint a lépcsőfokok megcsikordulnak léptei alatt. Karnauhov újra hozzáfog a rajzoláshoz.

– Úgy látom, összezördült egy kicsit Csumakkal, hadnagy elvtárs? – kérdezi tapintatosan, és fel sem emeli a fejét.

– Bizony. Körülbelül – felelem.

Karnauhov elmosolyodik.

– Nemrég elmesélte nekem. Valamilyen elesett német miatt. Ugye?

– Igen. A némettel kezdődött.

– Nem tetszett akkor neki hadnagy elvtárs, azt mondta.

– Mit tehet az ember, mindenkinek nem lehet kedvére.

– Hát most? Elsimult?

– Micsoda?

– Kibékültek?

– Hát összevesztünk egyáltalán? Nyakas természetű, ennyi az egész. Nem szereti a parancsokat. Én kedvelem az ilyeneket. Vagyis nem azokat, akik nem teljesítik a parancsot, hanem az ilyen kötekedőket, mint Csumak.

– Ebben nincs nála hiány.

– Nemcsak ebben.

– Én pedig úgy gondoltam, nem az ilyen emberek tetszenek a hadnagy elvtársnak.

– Nem ilyenek? Hát milyenek?

– Hát, hogy is mondjam . . . Nem illenek egymáshoz, ahogy mondani szokás.

– Meglehet . . .

Ezzel véget ér a beszélgetés. Belép Csumak.

– Hol van az üres bödön, amelyikben víz volt?

– Miféle bödön?

– Hát a termosz. Nem mindegy? Ott állt a kijáratnál.

– Mért, most nincs ott?

– Nincs.

– Hová tűnhetett?

– Ez az, amit én is szeretnék tudni.

– Mikor kimentem, ott volt még az ajtóban – jegyzi meg Karnauhov –, bele is ütköztem.

– Most pedig nincs. Összekerestem mindenütt.

– Biztosan Valega vitte el. Hogy kifoltozza a lyukat, amelyet a gránátszilánk ütött rajta.

– És hol van Valega?

– Az előbb még itt volt; a géppisztolyát tisztította. Minek kell neked?

– Ki kell találni valamit a vízzel. Inni is kell, meg aztán ezek az átkozott géppuskák is szomjasak.

– Mit akarsz kitalálni? – kérdem értetlenül.

– Valamit . . . Az öreg szibériai azt mondja, mintha valami csobogna. Ő az ároktól balra posztol. Azt mondja: csobog. Talán valamilyen forrás.

– A fenét. A petróleum folyik a tartálykocsikból.

Tudod, hogy hallani éjszaka? Alig kétszáz méternyire vagyunk a vágányoktól.

– Miért ne vizsgáljuk meg?

– Hát vizsgáld meg, ha akarod.

Kiöntjük a víz maradványait a csajkákba. Még két csajkára sem jut. Csumak a vállára emeli a termoszt, és elmegy. Vagy öt perc múlva előkerül Valega. A sarokban ül, és a géppisztolyt tisztítja, mintha el sem ment volna.

– Hát te hová tűntél?

– Nem tűntem én sehová – feleli, miközben egy fadarabkával kipiszkálja a piszkot a géppisztolyból.

– A bödönt elvitted? A termoszt?

– El.

– Mi a pokolnak? Mennyit lótottunk-futottunk miatta.

Valega szemrehányón néz rám.

– Hiszen az előbb említette, hogy nincs víz.

– No és?

– Hát elmentem érte.

– Vízért?

– Persze hogy vízért.

– Csak nem a Volgára?

– Nem. Odáig nem jutottam el.

– Beszélj már értelmesen. Hoztál vizet?

– Vizet nem hoztam. Bort hoztam. – És megint nekifog géppisztolya hátsó lemezének.

Lassan kibontakozik a kép. Még nappal kifürkészett egy utat, valamilyen ösvényt a hídtól jobbra, a harmadik zászlóalj felé.

– Miért nem szóltál semmit?

– Úgysem engedett volna el. Minek beszélni róla.

Röviden: a harmadik zászlóaljig nem jutott el, hanem egy német konyhára bukkant.

– Amott, a töltés mellett. Biztosan éjjel szokott érkezni. Lovak húzzák, jókora igásállat mind. Én meg odakúsztam. Van ott egy kis árok, oda öntik a szennyvizet. Két fritz üldögél, és cigarettázik. A sötétben

csak a parazsat látni. És halkan hadarnak valamit a nyelvükön – hau, hau, hau . . . Aztán az egyik felkattintja az öngyújtóját. Látom, a konyha mellett termoszok állanak. Szakasztott olyanok, mint ezek. Vagy öt lépésre. Biztosan tea vagy kávé, gondolom. Azok meg egyre csak karattyolnak, karattyolnak. Aztán az egyik elmegy, a másik ott marad. Ül és szív. Én meg várok, jó tíz percig is vártam. A hasam egészen átázott a szennyvíztől. Aztán a másik is elment a konyha mögé, hogy könnyítsen magát. Akkor felkaptam az egyik termoszt, a mienket meg otthagytam. Az üreset . . . Átkozódnak majd.

Valega is kissé elmosolyodik a szája szögletével. Ez ritkán fordul elő nála.

– A bor pocsék, savanyú lőre . . . Épp jó lesz a géppuskához.

Mindnyájan iszunk egy fél pohárral. Apró kortyokban, az élvezetet elnyújtva szájunkat öblögetve. Majd lefekszünk aludni.

Álmomban a Fekete-tenger partján vagyok. Fejest ugrom egy szikláról a nap sugaraiban remegő, átlátszó vízbe. Körülöttem pedig medúzák, nagyok és kicsinyek, akár az ernyők.

15

A mieink rohama nem jár sikerrel. A lövészárkokban állunk, és figyeljük a tűzpárbajt. A német géppuskák szüntelenül tüzet okádnak. A sorozatok találkoznak, keresztezik egymást, magasan felcsapnak az ég felé. Hol itt, hol az árok túlsó oldalán robbannak az aknák. Aztán minden elcsitul. Még tíz percig lődöznek az aknavetők, majd azok is elcsendesednek. Csak az ügyeletes géppuskák kattognak. Visszatérünk a földkunyhóba.

Reggelig már le se hunyjuk a szemünket. A beszélgetés sehogy sem indul meg. A szívnivaló hiánya

mindannyiunkat ingerlékennyé tesz. A sebesültek folyton inni kérnek. Reggel felé az egyik meghal.

Hétkor berepül egy felderítőgép. Berreg, berreg vég nélkül, kanyarog, üvegei csillognak. Majd, minden előkészítés nélkül, a németek támadásba mennek át.

Négy géppuskával védekezünk. Kettő mellett a géppuskások fekszenek, a másik kettőnél Csumak Karnauhovval meg én Valegával. A híradós és az öreg szibériai a szárnyakat tartja.

A nap hátunk mögül tűz. Nem zavar a célzásban.

Majd heves tűz zúdul ránk. Behúzzuk a géppuskákat, és lekuporodunk. Fejünk fölött szilánkok süvítenek. Csak most veszem észre, mennyire megviselt Valega. Arca egészen beesett, valami sömör ütött ki rajta. Szeme nagy és komoly. Térde szinte a füléhez ér.

Egy akna a futóárokban robban, néhány lépésre tőlünk.

– Gazemberek! – mondja Valega.

– Gazemberek! – ismétlem én.

A tűz vagy húsz percig tart. Igen fárasztó. Azután állásba húzzuk a géppuskát, és várunk.

Csumak hadonászik. Csak a fejét és a kezét látom.

– A balszárnyat elnémították – kiáltja.

Három géppuskával maradunk.

Visszaverünk még egy rohamot. Beragad a géppuskám; német, nem nagyon ismerem. Szólítom Csumakot.

Rohan a lövészárokban. Biceg: egy szilánk belevágott a tomporába. Sapkája a jobb füle fölött átlőve.

– Megölte mind a kettőt – jelenti ki, kihúzza a závárt. – Darabokra szaggatta.

Nem válaszolok. Csumak néhány utánozhatatlan, ügyes mozdulattal visszahelyezi a závárt. Lead egy sorozatot. Minden rendben van.

– Van elég töltény, zászlóaljparancsnok elvtárs?

– Egyelőre elég.

– Ott hever még egy ládával, a földkunyhónál. Azt hiszem, az utolsó . . .

– Belevágott az akna.

Erősen a szemembe néz. A pupilláján meglátom a saját ábrázatomat.

– Nem vonulunk vissza, hadnagy elvtárs? – kérdezi, és ajka alig mozog: kicserepesedett és egészen fehér.

– Nem! – felelem.

Kezét nyújtja. Megszorítom. Megszorítom teljes erőmből.

Azután elesik az öreg szibériai.

Megint tüzelünk. A géppuska úgy reszket, mint a lázban fetrengő beteg. Érzem, hogy az izzadság keskeny patakokban csorog a mellemen, a hátamon, a hónom alatt.

Előttem az undok, szürke föld. Csupán egy árva bokrocska meredezik bütykösen, akár a köszvényes kéz, majd az is eltűnik, egy géppuska lekaszálja.

Már nem emlékszem, hányszor bukkantak fel a németek. Egyszer, kétszer, tízszer, tizenkétszer. Fejem zúg. Vagy talán repülőgépek szállnak fölöttünk? Csumak ordít valamit. Semmit sem értek belőle. Valega egymás után adogatja a hevedereket. Milyen gyorsan ürülnek ki. Körös-körül hüvelyek, lépni sem lehet tőlük.

– Adj még! Még . . . Még . . . Valega! – Húzza a ládát. Komikusan rángatja a farát: jobbra, balra. A meleg, tapadós verejték elönti a szememet.

Még! . . . Még!

Aztán feltűnik egy vörösen fénylő arc, sapka nélkül.

– Engedje meg, hadnagy elvtárs, hogy . . .

– Eredj . . .

– De hiszen megsebesült . . .

– Eredj . . .

Az arc eltűnik, és helyette valami fehér vagy sárga vagy piros villan fel. Egyik elfedi a másikat. Moziban fordul ez elő: szétfolyó körök, s felettük a szöveg.

A körök szélesednek, egyre fakóbbak, színtelenebbek lesznek. Rezegnek. Majd hirtelen szalmiákszesz-szag. A körök eltűnnek. Helyettük egy arc: aranyló üstök, kigombolt gallér, nevető, világoskék szempár. Sirjajev szeme. És Sirjajev üstöke. És a zöld ernyős lámpa. És olyan szalmiákbűz, hogy az embernek majdnem kicsordul a könnye.

– Megismersz, mérnök elvtárs?

A hang is Sirjajevé. És valaki megráz, átölel, s egy érdes, szúrós gallér a szájamat dörzsöli.

Hát persze, a mi bunkerünk. És Valega, Harlamov, Sirjajev. Az igazi, élő, tapintható, aranyló üstökű Sirjajev.

– No, megismersz?

– Uramisten, hát hogyne!

– Hál' istennek.

Megrázzuk egymás kezét, és nevetünk, s nem tudjuk, mit mondjunk. Körös-körül mindenki nevet.

– Óvatosabban, főhadnagy elvtárs, hiszen meg van sebesülve. Egészen összerázza.

Ez persze Valega. Sirjajev legyint.

– Mesebeszéd. Lejött egy kis bőr, ennyi az egész. Holnapra beforr.

Gyengének érzem magam, fejem szédül. Különösen, ha mozgatom.

– Akarsz inni?

Mielőtt még válaszolnék, valami savanyú pléhtárgyat érzek a fogam között, és kellemes, hideg folyadék árad szét a testemben.

– Honnan kerülsz ide, Sirjajev?

– A Holdról pottyantam le.

– Nem. Komolyan.

– Hogyhogy honnan? Ide osztottak be, és kész. Zászlóaljparancsnoknak a te zászlóaljadba. Nem tetszik?

Cseppet sem változott. Még le sem soványodott. Ugyanolyan izmos, széles csontú, feszes tartású, mint volt, sapkája szemöldökére húzva.

– Hát téged egy kicsit . . . megtépáztak – jelenti ki, és a teliszájú, széles mosoly nem tűnik el arcáról. – Látom, nálatok sincs gyöngyélet.

– Bizony, ezen a téren gyengén állunk. De megállj csak: honnan kerültél ide most?

– Nem mindegy, hogy honnan? Itt vagyok, és kész.

– Hát a fritzek?

– Azok is megvannak; elfutottak a vízmosásból. Két foglyot is hagytak.

– És ti sokan vagytok?

– Hogy is mondjam . . . Két zászlóalj. A második és a harmadik. Vagy ötven ember.

– Ötven?

– Ötven.

– Hazudsz!

Megint nevet. Körös-körül mindenki nevet.

– Minek hazudjak? Soknak tartod?

– Hát te?

– Hogy is mondjam . . .

– Megállj . . . És a híd? Mi van vele?

– Ott még lapul vagy öt német – vág közbe Harlamov –, de nem adok nekik hosszú időt.

– Derék. Pompás. Hát Csumak meg Karnauhov?

– Élnek, élnek . . .

– No, hál' istennek. Adj még egy kis vizet.

Felhajtok még egy fél bögrével. Sirjajev feláll.

– Szedd magad rendbe, én addig körülnézek, hogy állnak a dolgok. Este majd beszélünk, felelevenítjük az Oszkolt meg Petropavlovkát. Emlékszel, amikor ott a parton ültünk? – és a kezét nyújtja. – Hát Filatovra emlékszel? A géppuskásra. Arra a dohogó öregre.

– Emlékszem.

– Szétlapította egy német harckocsi. El sem mozdult a géppuskája mellől. Együtt pusztult el vele.

– Kár az öregért.

– Kár. Remek öreg volt.

– Remek.

Néhány másodpercig hallgattunk.

– No, én megyek.

– Eredj. Akkor hát este.

És sapkáját bal szemöldökére húzva elmegy.

Valega kihúz a zsebéből egy csomó, papírba göngyölt dohányt, és átnyújtja.

Este Sirjajevvel a zászlóaljparancsnoki bunkerban ülünk: a töltés alatti csőben.

Sérülésem jelentéktelen, a golyó lehorzsolta a bőrt a homlokomon, és ösvényt vágott a hajamban. Még inni is tudok; bár nem sokat. És iszunk is, valamilyen rettenetesen büdös italt, se nem szesz, se nem kisüsti. Heringet falatozunk hozzá; ugyanazt, amelyet akkor kidobtam a magaslaton. Valega persze nem nézhette tétlenül.

– Hát szabad ilyesmit kidobni. Múltkor, amikor iddogáltak, maga a hadnagy elvtárs mondta: Hej, de elkelne egy kis hering, Valega ... – és kicsontozza, szabályos szeletkékre vagdalja a Harlamov irattárából elcsent újságlapon. Emiatt állandóan nézeteltérések vannak közöttünk.

Ülünk és iszunk, emlékezünk júniusra és júliusra, a visszavonulás első napjaira, a fészerekre, ahol elváltunk. Ezután Sirjajev elvesztette majdnem az egész zászlóaljat. A németek Kantyemirovka vidékén bekerítették, maga is majdnem fogságba jutott. Azután megmaradt négy katonájával elindult Vjosenszkaja felé. Itt megint kis híján a németek karjába rohantak, de kivágták magukat. Átkeltek a Donon. A Donon túl bekerült egy hadosztályba, amelyet a szétvert csapattestek maradványaiból állítottak össze. Harcolt Kalacs alatt. Könnyebben megsebesült. Sztálingrádba jutott, a front tartalékához. Itt körülbelül egy hónapig lebzselt, és most kapta meg zászlóaljparancsnoki beosztását a mi ezredünkbe.

A deszkákból összeeszkábált priccsen fekszem, és

elnézem Sirjajevet. Igyekszem legalább valami változást felfedezni rajta. Nem, minden ugyanaz, még a trikó kék háromszöge is ugyanúgy kandikál ki a kigombolt gallér alól.

– Makszimovról nem hallottál semmit? – kérdem.

– Nem. Valaki mondta, a nevére már nem emlékszem, hogy látta valahol a Don innenső partján. De nemigen valószínű. Bebarangoltam az egész vidéket, és sehol sem találkoztam vele.

– A mieink közül kivel találkoztál?

– A mieink közül? – Sirjajev az orrát ráncolja. – Néhány századparancsnokkal, a felderítő főnökkel, Goglidzével. Mellettem hajtott el autón, még integetett is. No, még kivel? A lányokkal az egészségügyi zászlóaljból. Bisztrickij pártszervezővel... Megvan! – és hirtelen az asztalra csap. – Hát persze! A barátoddal, azzal a vegyvédelmissel, hogy is hívják?

– Igorral? Hol? – izgalmamban felkönyökölök.

– Már az innenső parton. Vagy öt napja.

– Hazudsz!

– Már megint „hazudsz". A Vörös Októberben van a harminckilencedik hadosztályban.

– A harminckilencedikben?

– És valamiért már nem is vegyvédelmis, hanem mérnök, akárcsak te. Mindenféle aknamezőkkel, repeszaknákkal meg hasonló vacakokkal foglalkozik.

– És te mit csináltál a harminckilencesben?

– Semmi különöset. Egészen véletlenül történt. A hadseregtörzset kerestem. Valamelyik tökfilkó azt mondta, hogy a Fürdő-vízmosásban van. Én meg odaballagtam. És tudod, mi volt ott? Három lépésnyire se lehetett látni, füst, por, ördög és pokol... éppen bombázták a vijjogók. Gyorsan egy óvóárokba bújtam, nem is árok, hanem valami lyuk. Aztán megpillantok egy faajtót. No, gyerünk oda, legalább a szilánkoktól megvéd. Bemászom. Később, amikor már elrepültek, ki akarok bújni, hát valaki megfogja a karom. Odanézek: a te Igor barátod. Először meg

sem ismertem: leborotváltatta a bajuszkáját. Tetőtől talpig fekete, csupa korom. Csak a szeméről ismertem rá.

– És él, egészséges?

– Él, egészséges. Persze, kérdezősködött rólad. De mit is felelhettem? Nem tudom, és kész. Sajnáltunk, sajnáltunk téged: aztán azt mondta, állítólag a százhetvennyolcvannégyesben vagy. De attól tartok, hátha eltévesztette a számot. Én mindenesetre felírtam. Elhatároztam, hogy mindenáron hozzád kerülök. Tudod, hogy mennyi megüresedett beosztás van manapság a hadosztályokban. A hadseregtörzsnél mindjárt a százhetvennyolcvannégyesbe kéredzkedtem. Azok meg tárt karral fogadtak. A hadosztálynál pedig megtudtam, melyik ezredben szolgálsz.

– Ez aztán derék, biz' isten!

– Hát így történt . . .

– Szedihet nem láttad?

– Nem, nem láttam. Érdeklődni is elfelejtettem. Mindössze tíz percig beszélgettünk.

– Ma is őrzöm a cigarettatárcáját, amelyet a búcsúzáskor adott.

Kiveszem zsebemből a celluloid cigarettatárcát.

– Szép – mondja Sirjajev.

– Szép. Magunk csináltuk a Traktorgyárban. Tudod, milyen halom celluloid volt ott?

– Derék munka. Valóban magatok csináltátok?

– Persze.

– És ki karcolta bele a betűket a tetejére?

– Én. A monogramom. Egyszerűen késsel.

– Derék dolog. Csak egy van belőle?

– Egy. A sajátomat elajándékoztam. Ezt meg Szedihtől kaptam emlékbe. Remek legény volt.

– Remek.

– Csak az nem ment a fejébe, hogy a föld forog a nap körül, és nem fordítva.

Sirjajev újra tölt.

– Nekem nem kell több – mondom –, már szédülök.

Azután megjelenik Abroszimov, az ezredtörzs főnöke. Sápadt, elégedetlen. Kijelenti, hogy a hadosztályparancsnok majdnem leváltotta amiatt, mert a múlt éjszaka meghiúsította a roham megindítását. De mit tehetett volna: úgy volt, hogy az ezredet megint áthelyezik. Később aztán lefújták.

Sirjajevvel együtt kimegy a peremvonalba, én addig Harlamovval elkészítem az írásokat a zászlóalj átadásához.

Sirjajev tizenkettő felé tér vissza. Átadom a zászlóaljat, és a hold felkeltekor Valegával együtt elindulok a partra. Karnauhov és Csumak még mindig a tűzvonalban van, úgyhogy el sem tudok búcsúzni tőlük.

Harlamov a kezét nyújtja.

– Ha unatkozik majd a parton, nézzen be hozzánk – és rám függeszti nyájas szemét.

Kissé szomorúnak érzem magam. Már nagyon hozzánőttem a zászlóaljhoz. A kijáratnál álló katona – hosszú, cifra nevére már nem emlékszem – még tiszteleg is, és puskáját a jobb karjáról átteszi a balra.

– Elmegy tőlünk, zászlóaljparancsnok elvtárs?

– Elmegyek.

Köhécsel és megint tiszteleg, most már búcsúzva.

– Ne feledkezzék meg rólunk, látogasson el.

– Okvetlenül, okvetlenül – mondom, és Valega vállára támaszkodva, kimászom a lövészárokból. A cifra nevű katona finoman felfelé tuszkol a hátsó részemen.

16

Három napig lustálkodom. Eszem, alszom, olvasok. Semmi egyéb. Liszagor új fedezéke pompás alkotmány: a föld alatti építőművészet csodája. Hét méter hosszú alagút nyúlik a partmenti lejtőbe. A

végén, jobb oldalt egy szoba. Igen, szoba; csupán ablaka nincs. Mindenütt takarosan beborítva vékony, egymáshoz illesztett deszkákkal, egy kést sem lehet beszúrni közéjük. Padló, mennyezet, két ágy, közte asztalka. Az asztal fölött ovális empire tükör, pufók amorettel. A sarokban gyorsforraló, hengeres kályha. Papucsok, párnák, takarók. Mi kell még? Szemben, a folyosó másik oldalán, az utászok még mindig ásnak. Most már saját maguk számára.

– Úgy fogunk élni, mint a kiskirályok – jelenti ki Liszagor. – Emeletes priccseket csinálunk, állványt a puskák és a szerszámok részére, asztalt, padkát és konyhaberendezést a sarokba. A folyosón lesz a robbanóanyagraktár. Tudod, mennyi föld van a fejünk fölött? Tizennégy méter! És végig agyag; kemény, akár a gránit. Egyszóval, komoly és tartós munka.

Mindez tetszik. A biztonságos, jól megépített fedezék a harctéren, ha nem is fél-, de legalább negyedsiker. És én ezt három teljes napig élvezem.

Reggel Valega zsíros, sűrű makarónilevessel táplál – alig lehet megforgatni benne a kanalat –, utána teát iszunk saját szamovárunkból. Barátságosan sípol a sarokban. Párnát teszek a fejem alá, és keresztrejtvényeket fejtek a *Krasznoarmejec* régi számaiból, és élvezem a moszkvai újságokat.

A földtekén nyugalom honol.

Új-Zélandban újabb behívásokat rendeltek el. Az egyiptomi arcvonalon az angol járőrök tevékenykednek. Helyreállítottuk a diplomáciai viszonyt Kubával és Luxemburggal. A szövetséges légierő kisebb támadásokat hajtott végre Lae, Szalamaua és Bua ellen Új-Guineán, valamint Timor szigete ellen. Az Owen-Stanley szakaszon kissé megélénkül a haditevékenység a japánok ellen.

Monroviába, Libéria fővárosába, amerikai csapatok érkeztek.

Madagaszkáron az angol csapatok szintén valamerre előnyomulnak, valamit elfoglalnak, valakivel

hadakoznak – hogy kivel, nehéz megérteni –, sőt, foglyokat is ejtenek.

A Nagy Színházban a *Dubrovszkij* megy, a Kis Színházban Kornyejcsuk *Front* című darabja. A Nyemirovics-Dancsenkóban a *Szép Heléna* . . .

Itt pedig, tizennégy méter mélységben, másfél kilométerre a tűzvonaltól, amelyről most az egész világ beszél, olyan kényelmesen, olyan nyugodtan érzem magam, mintha messze a hátországban volnánk. Hát vannak egyáltalán ennél nyugalmasabb helyek is? Fényárban úszó utcák, villamosok, trolibuszok, csapok, amelyeket, ha megcsavarsz, víz folyik belőlük! Különös . . .

Fekszem, és a mennyezetre meredve elvont témákról elmélkedem, arról, hogy minden a világon relatív, hogy az én eszményem jelenleg ez a földkunyhó és a metélttel teli csajka – csak legalább forró lenne –, a háború előtt pedig mindenféle öltönyökre volt szükségem, meg csíkos nyakkendőkre, és a péküzletben szitkozódtam, ha rosszul kisült kalácsot adtak kettőhetvenért. És ha majd vége lesz a háborúnak, ezeknek a bombázásoknak, akkor megint . . . és így tovább, hasonló stílusban.

Aztán elunom a mennyezet bámulását és a jövőről való elmélkedést. Kimegyek a szabadba.

Változatlanul bombázzák a Vörös Októbert a repülők, változatlanul robbannak az aknák a Volga mindkét partján, sürögnek a csónakok a vízen, és a németek tűzzel árasztják el. De már nem sokan figyelünk az ilyesmire. Még amikor néhány portyázó Messerschmitt géppuskatüzet zúdít a partra, és a Junkersek a változatosság kedvéért nem a Vörös Októberre, hanem a mi állásainkra hullatják bombáikat, akkor sem izgul senki különösebben. Bebújunk a gerendák alá vagy a fedezékbe, és onnan kandikálunk ki. Majd kimászunk, és ha valaki elesett, nyomban elhantoljuk a parton valamilyen bombatölcsérbe. A

sebesülteket a segélyhelyre visszük. És mindez cigarettaszünet, tréfaszó mellett folyik.

Rátelepszem a part mentén egy ismeretlen eredetű, vastag csőre, és lóbálom a lábamat. Szívom a fantasztikus, fojtó dohányegyveleget, közben élvezem a nap utolsó meleg sugarait, gyönyörködöm a kék égben, a kis templomban a túlsó parton, és azt gondolom ... nem, inkább nem gondolkozom semmiről. Csak szívok, és a lábamat lóbálom.

Odajön Garkusa, a nagy bajszú szakaszparancsnok-helyettes. Megmutatom az órámat, amely mostanában meg-megáll. Nézegeti, rázogatja, kijelenti, hogy vacak, cilinderes, és ott mindjárt, a lábam előtt deszkát fektet a térdére, és nekifog a javításhoz. Mozdulatai meglepően szabatosak, bár, úgy látszik, jókora kérges mancsa puszta érintésétől az órának nyomban össze kellene lapulnia.

Háború előtti mesterségét sehogy sem tudom kideríteni. Huszonhat esztendős, és volt már órás, kályhás, búvár különleges expedíción, sőt cirkuszi akrobata is, miközben három ízben nősült, és mind a három asszonnyal rendszeres levelezést folytat, noha kettő közülük újra férjhez ment.

Beszélgetésben tartózkodó, kérdéseimre azonban készségesen válaszol. Unalmamban egész sereg kérdést teszek fel; s ő részletesen válaszol, mintha kérdőívet töltene ki. Az órát egy pillanatra sem teszi le a kezéből; csupán egyszer bújik be az alagútba, hogy ellenőrizze az utászok munkáját.

Azután megjelenik Asztafjev, a törzsparancsnok hadműveleti helyettese, TPH–1, ahogy rövidítjük. Anyegin-oldalszakállas, fakó szemű, választékos modorú fiatalember, kissé raccsol, francia módra. Nyilván úgy véli, jól áll neki. Csak két napja ismerjük egymást, de már barátjának tekint, és Georges-nak nevez. Őt Ippolitnak hívják; szerintem igen találó név. Némiképp emlékeztet Tolsztoj Ippolit Kuraginjára; legalábbis éppannyira szűk látókörű és öntelt.

A történelemtudomány docense a szverdlovszki egyetemen. Messze eltartott kisujjal, összecsücsörített szájjal fújja a füstöt, szívja a cigarettát.

A hivatás kötelez, máris gyűjti az anyagot a jövendő történetírás számára.

– Tudja, milyen érdekes ez, Georges? – jelenti ki, hanyagul a csőre támaszkodva, miután előzőleg lefújta róla a port. – Éppen most, az események sodrában, nem szabad erről megfeledkeznünk. Különösen nekünk, művelt és tanult embereknek, akik részesei vagyunk az eseményeknek. Peregnek az évek, és a szakasz parancsnoka egyetlen elsárgult lőlapjáért ezreket fizetnek majd, és nagyítón keresztül vizsgálják. Nemde?

Megfogja egyik gombomat, és mutató- s nagyujjával könnyedén forgatja.

– És maga segítségemre lesz, nemde, Georges? Abroszimovra vagy a hozzá hasonlókra nem lehet számítani, ez világos. A parancs végrehajtásán vagy valamilyen magaslat elfoglalásán kívül semmi sem érdekli őket.

És könnyedén elmosolyodik, az olyan ember arckifejezésével, aki egyetlen pillanatig sem kételkedik benne, hogy lehetetlen más véleményen lenni.

Ami azt illeti, lehet, hogy igaza van. Engem azonban most mindez nem érdekel. Sőt általában ingerel is; az oldalszakáll is, a Georges is meg a rózsaszín körmei is, amelyeket zsebkésével állandóan gondosan tisztogat.

A meredek part fölött felbukkan egy falka sárga szárnyú Junkers. Asztafjev rájuk sandít, majd kecses kézmozdulatot tesz.

– No, én megyek . . . Torkig vagyok ezzel a rengeteg űrlappal; napi húsz darab. Egészen megháborodtak a hadosztálytörzsnél. Látogasson meg, Georges – és eltűnik a bunkerében.

A Junkersek sorba fejlődnek, és zuhanórepüléssel a Vörös Októbert bombázzák.

Nyelve csücskét kidugva, Garkusa csipeszével buzgón taszigál egy kis kereket az órámban.

A parancsnoki konyhán kopognak a kések; nyilván sült lesz ebédre.

17

A harmadik nap estéjén berendelnek a törzshöz. Megérkezett a műszaki felszerelés. Ezer darab aknát kapok. Ötszáz JAM–5 típusú harckocsiaknát, jókora, hatkilós dobozok gyalulatlan deszkákból, és ugyanannyi apró, PDM–7 típusú, 75 gramm trotillal töltött gyalogsági aknát. Továbbá negyven tekercs amerikai drótot. Ásó: kétszáz, csákány: harminc. De ez is, az is, pocsék; főleg az ásók. Vasból valók, hajlanak, a nyelük durva.

Mindezeket a kincseket a parton rakjuk le, a bunker bejáratával szemközt. Felváltva őrködnek az utászok; a szomszédok becsületességében nehéz megbízni.

Reggelre hiányzik húsz ásó és tíz csákány. Az őrszem, Tugijev – kerek képű, jól megtermett közlegény – ámuldozva hunyorog. A nadrágvarrásra szorított ujjai remegnek az izgalomtól.

– Csak éppen a latrinára mentem, hadnagy elvtárs . . . Bizony isten . . . Különben sehová . . .

– Latrinára vagy nem latrinára, ez bennünket nem érdekel – jelenti ki Liszagor olyan fenyegető hangon és pillantással, hogy Tugijev ujjai még szaporábban kezdenek remegni. – Estére meglegyen valamennyi . . .

Az esti ellenőrzés alkalmával az ásók száma kétszáztíz, a csákányoké harmincöt. Tugijev sugárzik.

– Látod, ez az én nevelésem! – közli vidáman Liszagor, és összegyűjtve a katonákat a parton, hosszan leckézteti őket: az ásó éppolyan fegyver, akár a puska, és ha, isten ments, valaki elveszítené az ásót,

csákányt, vagy akár a drótvágó ollót, nyomban hadbíróság elé kerül. A katonák figyelmesen hallgatják, és belevésik nevüket a szerszámok nyelébe. Mikor lefekszenek, fejüket ásójukra hajtják.

Én ezalatt a vázlatokkal foglalkozom. Nagyméretű térképet készítek védelmi berendezéseinkről másolópapíron, kihúzom színes ceruzával, és elvíszem a hadosztálymérnökhöz.

Három-négyszáz méterre lakik tőlünk, szintén a parton, az utászszázlóaljnál. Usztyinovnak hívják, százados. Már nem fiatalember, ötven felé jár. Szemüveges. Udvarias. Minden jel arra vall, hogy most van először a harctéren. Beszélgetés közben egy pompásan kihegyezett, sárga ceruzát forgat ujjai között. Minden megformált gondolatát mikroszkopikus méretű gyöngybetűkkel veti papírra: ad 1, ad 2, ad 3.

A bunker asztalán egy halom könyv: Usakov *Erődítés*-e, *A terep megerődítése* Gerbanovszkijtól, mindenféle szabályzatok, kézikönyvek, rendtartások, a Katonai Műszaki Akadémia színes borítólapú kiadványai, sőt még egy vaskos, kék *Hütte* is.

Usztyinov erődítési tervei méreteikkel, az alkalmazandó eszközök változatosságával és a kidolgozás sokrétűségével valósággal tüneményesek.

Előhúz egy térképet, amelyen valósággal hemzsegnek a színes vonalkák, ívek, keresztek, rombuszok és cikcakkok. Már nem is térkép, hanem szinte szőnyeg. Gondosan kiteríti az asztalon.

– Nem szándékozom magyarázgatni, mennyire fontos mindez; azt hiszem, maga is belátja. A hadtörténetből mindketten kitűnően tudjuk, hogy állásharcban, márpedig jelenleg éppen erre törekszünk, a műszaki berendezések mennyisége, minősége és megoldása kimagasló, mondhatnám elsőrendű fontosságú.

Lenyeli a nyálát, és szemüvege fölött rám pillant apró, petyhüdt héjú szemével.

– Nyolcvanhét esztendővel ezelőtt éppen emiatt tartott ki Szevasztopol, mivel akkori utászkollégáink,

közöttük Totleben is, szinte megközelíthetetlen műszaki záróvonalat tudtak alkotni. A franciák, angolok, sőt a szardíniaiak szintén óriási figyelmet szenteltek ennek a kérdésnek. Tudjuk például, hogy a Malahov-kurgán előtt . . .

Részletesen, számadatokkal dobálózva, mesélni kezd a szevasztopoli erődítésekről, majd átugrik az orosz–japán háborúra, Verdunre, a híres kahovkai drótakadályokra.

– Mint látja – és a szevasztopoli sáncok és futóárkok vázlatait szépen bedugja a „Történelmi példázatok" feliratú dossziéba –, van itt rengeteg munka. És minél hamarabb végzünk vele, annál jobb.

Egy papírlapra egyest rajzol, és bekarikázza.

– Ez az első. A második pedig: tisztelettel kérem, mindennap pontban hét órára juttasson el hozzám jelentést azokról a munkálatokról, amelyeket az éjszaka végeztek: A – a saját utászai, B – a hadosztály utászai, C – a hadsereg utászai, ha egyáltalán lesznek, bár remélem, lesznek, D – a lövészalegységek. Ezenkívül . . .

És a papír megtelik római és arab számokkal, karikák, ívek, négyszögek közepén, vagy nélkülük.

Búcsúzáskor felém nyújtja köszvényesen bütykös ízületű, keskeny kezét.

– Különösen arra kérem, ne felejtse el minden hónap tizennegyedikén és huszonkilencedikén elküldeni az 1, 1/b, 13 és 14-es számú mintákat. A havi beszámolót pedig harmincadikára. Sőt, jobb, ha huszonkilencedikére. És minden héten a végzett munkálatok összesítő, folyamatos táblázatát. Ez rendkívül fontos . . .

Éjszaka a halkonzerv falatozása közben Liszagor vidáman, teli torokkal hahotázik.

– No, hadnagy, te is jól megjártad. Azt hiszem, hamarosan egész tervezőirodát nyithatsz. Három nap alatt sem győzöd végigolvasni, amit összefirkált. És

ezekkel az ásókkal és a tizenhat utásszal három év alatt sem végzed el. Meg sem kérdezted: nem Franzéből jött? Nem a Műszaki Akadémiáról?

18

Múlnak a napok.

Szólnak az ágyúk. Az apró, rövid csövű ezredágyúk az első vonalból tüzelnek, egyenest előre. A valamivel nagyobb hadosztályágyúk a meredek part tetejéről valamilyen kályha és szétvert ágy közé befészkelődve. Az egészen nagyok pedig a hálók alól égnek meredező ormányukkal, a Volga túlsó partjáról. Megszólaltak a nehéz 203-asok is. Ezeket vontatók szállítják, külön a csövet, külön a talpat. A túlsó partról érkezett zsoldfizető tiszt, a rokonszenves, fürge és minden iránt érdeklődő Lazar – az ezredben valamennyien keresztnevén szólítják – kijelenti, hogy odaát egyetlen tűt sem lehet leejteni: minden bokorban ágyú rejtőzik.

A németek továbbra is az aknavetőkkel szórakoznak. Verik az „öszvérek" az átkelést, és utána még sokáig csillog a döglött halak ezüstös hasa a Volga tükrén.

Zúgnak a repülőgépek, a németeké nappal, a mi „kukoricadarálóink" éjszaka. Igaz, már a németeknek is van éjszakai bombázójuk, úgyhogy most már meg sem lehet állapítani, melyik a miénk, melyik az övék. Mi pedig beássuk magunkat, aknákat rakunk, terjengős jelentéseket írunk: „Az éjszaka folyamán ennyi meg ennyi lövészárkot, futóárkot, aknavetőállást, fedezéket, aknamezőt készítettünk, veszteségünk ennyi meg ennyi fő, mialatt megrongálódott ez meg ez . . ."

A parton műhelyek nyílnak. Két utász, a gyengélkedők közül, szorgalmasan forgatja a fadobot: Bruno-

spirált készít, amely valahol középen van a harmonika és a szögesdrótból való kolbász között. Azután a hadosztály utászai kihúzzák őket a peremvonal lövészgödrei előtt. Minden este megérkezik az utászszászlóalj második századának egyik szakasza. Az én utászaim közben aknákat raknak, és a második védővonal munkálatait irányítják; itt az úgynevezett lógósok dolgoznak: szabók, borbélyok, zsákmánylajstromozók, valamint a lángszórósok, akik még nem kapták meg felszerelésüket. Aknásítással foglalkozik természetesen Garkusa és Agnyivcev is, a második raj energikus, szolgálatkész parancsnoka, akit azonban durvasága miatt katonái nem szeretnek.

Liszagor változatlanul buzgólkodik és káromkodik. Mindig van valami halaszthatatlan, az ezredparancsnoktól kapott teendője: hol az anyagszertár számára kell raktárat építenie, hol fegyverműhelyt felállítania, vagy más effélét. Bűzlik a vodkától, mint valami hordó, de általában jól tartja magát.

Nappal pihenünk, berendezzük a bunkereket, tömítjük a csónakokat. Mihelyt feltűnnek az első csillagok az égen, vesszük az ásókat és csákányokat, és elindulunk az első vonalba. Tűz már kevesebb látszik, az utat rakéták világítják meg.

Munka után, mahorkafüst mellett, Sirjajevvel és Karnauhovval üldögélek – a második zászlóaljnál tartózkodom a leggyakrabban – a szűk, meleg fedezékben, szidjuk a katonaéletet, irigyeljük a hadtáposokat. Néha sakkozunk. és Karnauhov rendszerint megver. Rossz sakkozó vagyok.

Reggel, alighogy szürkülni kezd, elindulunk hazafelé. A reggelek már hidegek. Tíz óráig el sem olvad a dér. A fedezékben vár a tea, az estéről megmaradt konzervek és a barátságosan pattogó kályha a sarokban.

A hadijelentések nyelvén mindez együttvéve így hangzik: „Csapataink tűzharcot folytattak az ellenséggel, és megerősítették állásaikat." Az „elkeseredett"

és „súlyos" szó már vagy tíz napja nem fordul elő a jelentésben, noha a németek változatlanul bombáznak reggeltől estig, és lődöznek, támadnak hol itt, hol ott. De már nincs meg bennük az a lendület és önbizalom, s egyre ritkábban szórnak ránk röpcédulákat, hogy adjuk meg magunkat, meg ne reménykedjünk Zsukov észak felől közeledő csapataiban.

A november egyre erősödő reggeli fagyokkal és a téli felszerelés kiosztásával kezdődik. Fülvédős sapka, melegítő, vattázott nadrág, posztókapca, bolyhos, nyúlprémes kesztyű. A napokban állítólag megérkeznek a nemezcsizmák és a szőrmeujjasok is. Felvarrjuk a csillagokat a téli sapkára, és áttérünk a téli rendre: nem járunk többé mosakodni a Volgára, és számolni kezdjük, hány nap van még hátra tavaszig.

Usztyinov eláraszt levelekkel. Az akkurátusan összehajtott és leragasztott papírdarabkák, az elmaradhatatlan „Szigorúan bizalmas" és „Csak Kerzsencevnek" jelzéssel a jobb felső sarokban, választékos kifejezésekkel kitartóan követelnek tőlem hol egy el nem küldött űrlapot, hol egy megkésett jelentést, vagy pedig az aknamezők téli viszonyokra való előkészítésének fontosságára figyelmeztetnek: a robbanótesteket be kell olajozni, és a rosszul álcázott aknákat fehérre festeni.

Ezeket a cédulákat egy vidám, kissé ragyás képű és rettenetesen pisze orrú utász hordja, Usztyinov küldönce. Már az ajtó előtt elkiáltja magát fiatalosan, csengő hangján.

– Nyisson kaput, hadnagy elvtárs! Itt a reggeli posta.

Valegával jó barátságban van, a bejáratnál leguggolva és az elmaradhatatlan cigaretta mellett megtárgyalják a saját parancsnokaikat és a másokéit.

– Az enyém folyton csak ír, mindig ír – hallatszik az ajtón keresztül a küldönc hangja. – Amint felkel, nyomban a ceruza után nyúl. Azt hiszem, még árnyékszékre se jár. De az aknáktól nagyon fél. Meg is pa-

rancsolta, ácsoljanak gerenda-védőfalat a bejárat előtt, és fedjék be a latrinát sínekkel.

– Az enyém viszont nem szeret írni – dörmögi Valega. – Mindig a tiedet szidja, hogy annyi irkafirkát küld. De adj csak a kezébe egy könyvet, rögtön elolvassa. Kanalazza a scsit, és fél szemmel könyvbe vagy újságba sandít. Már szörnyen művelt lehet.

– No, nem jobban, mint az enyém – jelenti ki sértődötten a küldönc. – Láttad, mennyi könyv fekszik nálunk az asztalon? Magam láttam, az egyikben ötszáz oldal van. És mind apró betűs, szemüveg nélkül ki sem lehet silabizálni.

– Hát az első vonalba jár a te gazdád? – kérdi hirtelen Valega.

– Hogyisne. Öreg már ahhoz. És éjszaka amúgy sem lát semmit.

Valega diadalmasan hallgat. A küldönc elmegy, s magával viszi jelentésemet.

Néha meglátogat Csumak, mellettünk lakik, alig tíz lépésre, elhozza a kártyát, és bősz huszonegyezésbe merülünk. Néha mi megyünk át hozzá Liszagorral gramofont hallgatni.

Időnként átjön a túlsó partról Lazar a zsolddal. Nálunk száll meg. Valega leteríti a köpenyét a két priccs között, maga pedig a kályha mellett helyezkedik el. Lazar elmeséli a bal parti újságokat, bennünket, állítólag, átszervezésre visznek Leninszkbe, vagy valahová Szibéria közelébe. Tudjuk, hogy mindez ostobaság, sehová sem visznek, de úgy teszünk, mintha elhinnénk; hinni ugyanis kellemesebb, mint nem, és terveket szövünk a krasznoufimszki vagy tomszki békés életünkről.

Ezredünk körletében egyszer lezuhan egy Messerschmitt. Ki lőtte le, nem tudni, de mindhárom zászlóalj esti jelentése megemlíti: „Zászlóaljunk alegységei jól irányzott puska- és géppuskatűzzel lelőttek egy ellenséges repülőgépet." A Húsárugyár közelében esett le, és a belövések s a parancsnokok szitkai ellenére

valóságos zarándoklat indul hozzá. Fél óra múlva Csumak megjelenik egy világító mutatójú, gyönyörű kis karórával és egy jókora darab törhetetlen üveggel. Egy hét múlva mindnyájan a Garkusa készítette hatalmas, átlátszó üvegszipkákkal büszkélkedünk. Alig győzi a megrendeléseket. Még az őrnagy is, akinek három pipája van, és sohasem cigarettázik, rendel magának egy különleges, fémszegélyű szipkát.

19

Hatodikán este Karnauhov felhív telefonon.

– A fritzek nyugton vannak. Unatkozom. És vacsorára sült hús lesz. Holnap meg ünnep. Gyere át.

Nem hagyom magam kéretni. Megyünk. Én, Sirjajev, azután Farber.

– Emlékszel – kezdi Sirjajev –, amikor mi ketten Kupjanszk mellett ittunk? Az utolsó éjszakán ... Nálam, a pincében. És sült krumplit haraptunk hozzá. Filipp nagymester volt a krumplisütésben. Emlékszel Filippre? Elvesztettem Kantyemirovka alatt. Derék fickó volt ... – Forgatja poharát a kezében.

– Mire gondoltál te akkor? Mi, Jurka? Mikor ott ültünk a parton? Elment az ezred, mi pedig ültünk, és néztük a rakétákat. Mire gondoltál akkor?

– Hogy is mondjam meg neked ...

– Nem is kell kimondanod. Tudom. Fájt, szörnyen fájt. Ugye? Aztán az egyik faluban vizet adott nekünk egy öregember, emlékszel? Harcolni nem akartok, mondta. Egészséges legények, mégsem akarnak. És mi nem tudtuk, mit feleljünk. Hát most látna minket ez a foghíjas öreg.

Hirtelen megakad, szeme összeszűkül, és szúrósan mered előre. Így nézett akkor is, amikor megtudta, hogy két katonája elszökött.

– Mondd csak, te mérnök, éreztél már ilyesmit a visszavonulás alatt? Hogy már mindennek vége ...

Széthullott... Semmi sincs többé. Éreztél? Én igen, egyszer. Amikor átkeltünk a Donon. Tudod, mi volt ott akkor? Fejvesztett rohanás. Én meg egy százados – szintén utász, az ő zászlóalja rendezte be az átkelési pontot – megpróbáltunk rendet teremteni. A pontonhíd gyenge volt, csupa toldás-foldás a bombázás után. A gépkocsik libasorban másztak, hűtőig a vízben. Valahogy mégis elrendeztük, megcsináltuk a sorrendet. Akkor hirtelen ott termett jeepen valamilyen őrnagy, harckocsizó sisakban. Egészen a hídig elhajtott, ott felegyenesedett teljes életnagyságban, és rám ordított: „Mi az ördögöt nem engedsz át! A német páncélosok három kilométernyire vannak, te meg itt rendezkedsz!" Én egészen elhűltem. Ő pedig hadonászott a pisztolyával, a képe pulykavörös volt, szeme kidagadt. Na, gondoltam, ha már egy őrnagy így beszél, akkor pocsékul állunk. Az autók meg már egymásra másztak. Látom, a századosomat már el is sodorták. És tudja az ördög, hirtelen minden elsötétedett előttem. Felugrottam a jeepre és puff! – egyszer, kétszer, háromszor belevágtam a ronda pofájába. Kirántottam a pisztolyt a kezéből, és mind a nyolc golyót beleeresztettem... Kiderült aztán, hogy a német harckocsiknak se híre, se hamva. A sofőrnek is nyoma veszett. Talán provokátorok voltak? Mi?

– Lehet – felelem.

Sirjajev felkel. – Játsszál már valamit, Karnauhov.

Karnauhov leveszi a falról a gitárt. Tegnap akadtak rá a zászlóalj felderítői egy szétrombolt házban.

– Valami szívhez szólót... tudod...

Sirjajev kényelmesen elhelyezkedik a priccsen, és kinyújtóztatja feszes krómbőrcsizmába bújtatott lábát.

– Mi újság elöl, Ljoska? Nyugalom?

– Nyugalom, főhadnagy elvtárs – válaszol a tányérfülű Ljoska tettetett élénkséggel, nehogy azt gondoljuk, hogy elaludt. – Az ötödik századnak meghozták a vacsoráját. Káromkodnak, hogy híg.

– Egyszer még jól ellátom a baját ennek a törzsőrmesternek. Ha éjszaka bejön, költs fel. No, gyerünk, Karnauhov.

Karnauhov akkordot fog. Kiderül, hogy igen kellemes hangja van, bariton és tenor között, és a hallása kitűnő. Halkan énekel, de érzéssel, néha még a szemét is lehunyja. Csupa merengő orosz dalt, sokat most először hallok. Szépen énekel, arca szimpatikus: tiszta, őszinte. Bozontos szemöldök, kék szempár, értelmes, nyugodt tekintet. Mindig ilyen. És valahogy mélyről jövő, soha el nem tűnő mosoly sugárzik róla. Még ott is, a magaslaton.

Farber is itt ül, szemét tenyerével eltakarja. Ujjai közt kikandikálnak göndör, vörös fürtjei. Mire gondolhat most? Még megközelítően sem tudom elképzelni. Feleségre, gyermekekre, integrálokra, végtelen kicsiny mennyiségekre? Vagy egyáltalán semmi sem érdekli ezen a világon? Néha úgy tűnik, hogy még a halál sem izgatja, olyan réveteg, unott arccal cigarettázik bombázás közben.

Karnauhov elfárad, vagy egyszerűen megunja az éneklést. Felakasztja a gitárt a szögre. Kis ideig szó nélkül ülünk. Sirjajev feltámaszkodik az egyik könyökére.

– Farber . . . A háború előtt is ilyen voltál?

Farber felemeli a fejét.

– Hogyhogy ilyen?

– Hát olyan, mint most.

– És milyen vagyok most?

– Ördög tudja, milyen . . . Egyszerűen nem értelek. Inni nem szeretsz, káromkodni nem szeretsz, a nőket nem szereted. Nézd csak a mi mérnökünket: hiszen neki is egyetemi végzettsége van.

Farber alig észrevehetően elmosolyodik.

– Nem az összefüggés a lényeg. – Sirjajev felül a priccsen, szétterpeszti a lábát. – Karnauhov csendes, szerény fiú – ne figyelj most ide, Karnauhov –, de ha tűzbe jön, alig lehet bírni vele.

– Igaz, én ebben nem vagyok valami erős – mondja Farber.

Sirjajev nevet.

– Ne gondold, hogy el akarlak rontani. Vagy megtanítani káromkodni. Isten ments. Csupán nem értem, hogy lehetséges ilyesmi . . . Úszni tudsz?

– Úszni? Nem, nem tudok.

– Hát kerékpározni?

– Kerékpározni sem tudok.

– És felképeltél már valakit?

– Ugyan, mit gyötröd – avatkozik bele Karnauhov. – Inkább Csumakkal beszélj erről a témáról. Őneki aztán van mesélnivalója.

– Felképelem – jelenti ki nyugodtan Farber, és felkel.

– Igen? És kit?

– Megyek – mondja kitérően Farber, és közben begombolja köpenyét.

– Várj csak, kit?

– Nem fontos . . . Kérek engedélyt a távozásra.

És elmegy.

– Furcsa fickó – mondja Sirjajev, és felkel.

Karnauhov mosolyog. Két kis gödör van az arcán, mint egy kisgyereknek.

– Tegnap benéztem hozzá. Éppen feljöttem a partról. Hát ott ül, és ír. Biztosan valami levelet. Már a negyedik füzetlapot írta teli apró gyöngybetűkkel. Szörnyen szerettem volna elolvasni.

Sirjajev lopva rám kacsint.

– Hátha nem is levél volt?

– Hát mi?

– Talán versek.

Karnauhov elpirul.

– Te miért pirulsz?

– Nem pirulok – jelenti ki, és még jobban elpirul.

Sirjajev elfojtja mosolyát, és hallgat. Le sem veszi a szemét Karnauhovról.

– No, és a tieid?

– Micsodák?
– Hát a verseid.
– Miféle verseim?
– Azt hiszed, nem tudjuk. Amelyek a viaszosvászon-fedelű füzetben vannak. Ugye, emlékszel, Kerzsencev?
Karnauhov sarokba van szorítva.
– Ugyan . . . Puszta unalomból . . .
– Unalomból . . . Hisz ti mindnyájan puszta unalomból írtok. Biztosan Puskin is unatkozott.
Fél óra múlva elmegyek Karnauhovval. A szemafornál elválunk, ő jobbra megy, én balra.
– De a verseket mégis fel fogod olvasni – mondom neki búcsúzáskor.
– Majd egyszer, valamikor . . . – válaszolja tétován, és eltűnik a sötétben.

20

Az éjszaka sötét. Csillag nincs az égen, csupán néhány homályos, elmosódó folt. Körös-körül csend; gyenge lövöldözés a domb felől.
Lábam mindenféle limlomba botlik. Egy ízben valamilyen drótba akadok, és majdhogy el nem vágódom.
A hídroncsoknál egy ülő alakot pillantok meg. Felfellobban a cigarettája parazsa.
– Ki a fene dohányzik itt?
– Úgysem lehet idelátni – válaszol a sötétből egy tompa hang.
Farber hangja.
– Mit csinál itt?
– Semmit . . . Levegőzöm.
Közelebb megyek.
– Levegőzik?
– Igen.
Leülök mellé, magam sem tudom, miért. Farber

nem szól egyetlen szót sem; ül és cigarettázik. Én is rágyújtok. Hallgatunk. Nem tudom, miről beszéljek vele.

– Mindjárt elkezdődik a koncert – szólal meg hirtelen Farber.

– Nem hiszem – felelem. – Az „öszvérek" már két napja hallgatnak.

– Nem, én nem ilyen koncertre gondolok, hanem igazira. A túlsó parton hangszórót állítottak fel; közlik a legfrissebb híreket, utána pedig koncert következik. Tegnap ebben az időben volt a közvetítés.

– Moszkvából?

– Bizonyára Moszkvából.

Katonák haladnak el mellettünk. Vagy tíz ember, egymás után libasorban. Aknát és lőszert visznek. Hallani, amint lábuk botladozik a kavicsokon és ahogy emiatt káromkodnak. Körülbelül húsz perc múlva térnek vissza. Újabb fél óra múlva megint elindulnak botorkálva és átkozva a sötétséget, az elszórt vashulladékot, Hitlert meg a törzsőrmestert, aki négy nehéz zászlóaljaknát cipeltet velük egyszerre. Egy éjszaka hatszor-nyolcszor fordulnak. Nappal aztán mindent elhasználnak. Mihelyt lenyugszik a nap, megint lemennek a partra, onnan az első vonalba, és megint vissza a partra.

– Mi újság a századnál? – kérdezem.

– Semmi – válaszolja egykedvűen Farber. – Nincs különösebb változás.

– Hány ember van jelenleg?

– Mindig ugyanannyi. Tizennyolc-húsznál többen sohasem gyűlnek össze. A veteránok közül, akikkel átjöttem erre a partra, jóformán senki sem maradt.

– Hát az utánpótlás?

– Sokat is ér . . .

– Éretlen tacskók?

– Először látnak puskát. Az egyik tegnap meghalt. a kezében robbant szét a gránát.

– Hát igen . . . – mondom. – A háború nem gyerekjáték.

Farber nem válaszol. Kiveszi zsebéből a dohányosdobozát, cigarettát sodor, és rá akar gyújtani az előbb végigszívott cigaretta csonkjáról. Egy pillanatra megvilágosodik beesett, sovány arca, csontos orra, a redők a szája körül.

– Sosem jutott még eszébe, hogy az élet ostobaság? – kérdi. Sehogy sem sikerül rágyújtania, a cigarettavég igen kicsiny, kihull belőle a dohány.

– Az élet vagy a háború? – kérdezem.

– Az élet.

– Nehéz kérdés. Most persze meglehetősen értelmetlenül hat. Tulajdonképpen mivel kapcsolatban említi?

– Nincs kapcsolat. Filozofálok. Néhány következtetést vonok le.

– Nem korai?

– Persze, még kissé korai, de bizonyos eredményeket máris meg lehet állapítani.

Csizmája sarkával lassan földbe tapossa a cigarettavéget. Tüze még sokáig parázslik a lába előtt.

– Talán sohasem gondolkozott el eddigi életéről?

– No és?

– Nem gondolja, hogy egy bizonyos fokig mindnyájan struccpolitikát folytattunk?

– Struccpolitikát?

– Azt hiszem, ez a legtalálóbb hasonlat. Szinte ki sem dugtuk fejünket a szárnyunk alól.

– Beszéljen világosabban.

– A háborúról beszélek; mirólunk és a háborúról. A „mi" kifejezésen értem önmagamat, magát, általában azokat az embereket, akik béke idején nincsenek közvetlen kapcsolatban a háborúval. Röviden szólva, tudta-e, hogy háború lesz?

– Talán tudtam.

– Nem talán, hanem tudta. Sőt mi több: azt is tudta, hogy részt fog venni benne.

Néhány mély szippantást tesz, és hangosan kifújja a füstöt.

– A háború előtt tartalékos tiszt volt. Ugye? Hadseregen kívüli parancsnoki kiképzés vagy valami effé-le . . . Tartalékos szakaszparancsnoki továbbképzés.

Még sohasem hallottam, hogy Farber ennyit beszélt volna.

– Minden héten volt egy „honvédelmi nap". Maga persze igyekezett ellógni. Nyáron: táborozás, sulykolás. Jobbra át, balra át, hátra arc, menet . . . indulj! A parancsnokok pontos fordulatokat, vidám énekszót követeltek. A harcászati foglalkozásokon elrejtőzött egy bokorban, és aludt vagy cigarettázott, s az óráját nézte, mennyi idő van még hátra ebédig. Azt hiszem. alig tévedtem.

– Őszintén szólva, alig.

– Hát itt van a kutya elásva . . . Másokban bizakodtunk mi ketten. A május elsejei szemléken zsebre dugott kézzel álltunk a járdán, és néztük az elvonuló páncélosokat, a repülőgépeket, a menetelő katonák sorait . . . Ó, milyen pompás, micsoda erő! Ez volt minden, amit akkor gondoltunk. Igaz, ugye? Arra azonban, hogy valamikor nekünk is menetelnünk kell, nem aszfalton, hanem poros országúton, zsákkal a hátunkon, és tőlünk függ majd ha nem is sok száz, de legalább egy tucat ember élete . . . Gondoltunk-e mi akkor erre?

Farber lassan beszél, sőt lustán, szünetekkel, mindegyik mondat után szippant egyet. Külsőre teljesen nyugodt. Sűrű szippantásaiból, az aránytalanul hosszú szünetekből, a cigaretta fényétől megvilágosodott, összevont szemöldökéből azonban érződik, hogy már rég szeretett volna beszélni minderről, de nem volt megfelelő társ vagy alkalom hozzá, vagy ideje, vagy nem tudom, micsoda. Világosan láttam, hogy izgatott, de mint ez a hozzá hasonló, zárkózott és hallgatag embereknél szokásos, izgalma egyáltalán nem mutatkozik meg, hanem éppen ellenkezőleg, még zárkózottabbá teszi.

Hallgatok, figyelek. Füstölök. Farber folytatja.

– A háború negyedik napján két sorba állítottak előttem harminc legényt – ácsok, lakatosok, kovácsok, traktorosok –, és azt mondták nekem: vezesd őket, oktasd. Ez még a tartalékzászlóaljnál volt.

– Az utászoknál, ugye?

– Az utászoknál.

– Maga talán utász?

– Az vagyok. Helyesebben, csak voltam.

– Akkor miért lett egyszerre lövész?

– Előbb még aknavetős is voltam. A harkovi kirándulás után lettem lövész.

– Nem is tudtam, hogy kollégák vagyunk.

– Kollégák – mosolyodik el Farber, és így folytatja: – Tehát parancsolj nekik, mondták, oktasd őket. A tantervben pedig ez van: robbantás: négy óra, erődítés: négy óra, utak és hidak: négy óra. Ők meg csak állnak. Egyik lábukról a másikra dőlnek, és sanda pillantásokat vetnek a fa alá rakott szerelvényeikre, állnak és várják, mit is mondok nekik. És mit mondhatok? Annyit tudok csak, hogy a trotil szappanhoz, a dinamit kocsonyához hasonlít, a lövészgödrök lehetnek teljes és nem teljes keresztmetszetűek, és ha véletlenül megkérdezik tőlem, hány részből áll a puska, hát sokáig vakarom a tarkómat, aztán kibökök egy telefonszámot . . .

Szünetet tart. Keresi a zsebében a dohányosdobozát. Azelőtt észre sem vettem, hogy annyit szív – egyiket a másik után.

– És ki tehet minderről? Ki a hibás? Az öregapám, ahogyan az őrmester szokta mondani. Én magam vagyok hibás. A háború előtt egyszerűen nem érdekeltek a katonai dolgok. A fegyvergyakorlatokat valami szükséges, de rendkívül kellemetlen kötelességnek tartottam; ha már ez a rend, mit lehet csinálni? Igen, kötelességnek. Tudja, ez nem az én hivatásom. Az én dolgom a matematika és más efféle. A tudomány.

Zsebében kotorászik.

– Hogyan gyújtunk rá? – kérdi. – A gyufám elfogyott.

– A cigarettavég is kialudt már?

– Kialudt.

– Meg kell várni a katonákat. Nemsokára elindulnak a partra.

– Meg kell várni.

És várunk. Rövid szünet után Farber folytatja ugyanazon a fáradt, nyugodt hangon.

– Négy hónapig oktattam őket. El tudja képzelni, miféle kiképzés lehetett? Mire tanítottam őket? Az egész zászlóaljra csak egy robbantási szabályzat jutott. És ez volt minden; semmi más. Éjszakánként böngésztem. Reggel pedig elmeséltem a katonáknak a robbantószerkezet berendezését, noha még egyszer sem tartottam a kezemben. Br-r . . . Ha rágondolok, végigfut a hátamon a hideg.

Jönnek a katonák. Tüzet kérünk. Az egyik leguggolva tüzet csihol a „tűzszerszámából", egymás után gyújtunk rá a kanócról. Azután elmennek; sorban tűnik el a sötétben esetlen alakjuk a prémes bekecs fölé húzott köpenyben.

Farber felém fordítja a fejét.

– Siránkozó. Ugye? – kérdi egészen halkan.

Eddig úgy beszélt, hogy közben valahová előremeredt, a semmibe. Most a sötétben is magamon érzem rövidlátó szeme pillantását.

– Ki siránkozó?

– Hát én. Biztosan ezt gondolja. Folyton zsörtölődöm, panaszkodom . . . Igaz?

Hirtelen nem tudom, mit válaszoljak. Sokban igaza van.

De egyáltalán érdemes-e a múltról beszélni? Boncolgatni a múltat, helyesebben szólva, a rosszat benne, ennek csak akkor van értelme, ha ezáltal meg lehet javítani a jelent vagy előkészíteni a jövőt.

– Szerintem nehéz úgy élni, ha valaki folyton a múltbeli hibáira gondol, és szidja magát miattuk. Szi-

dással nem lehet segíteni. A puskát pedig, azt hiszem, már ismeri, és a katonákat is meg tudja tanítani, hogyan kell vele bánni.

Farber elneveti magát.

– Lehet, hogy igaza van. – Szünetet tart. – De, tudja . . . Ha a háború előtt összetalálkozom például Sirjajevvel, sosem gondoltam volna, hogy egyszer még irigyelni fogom.

– És most irigyli?

– Irigylem. – Újabb szünet. – Meglehetősen jártas vagyok a felsőbb matematika kérdéseiben. Nyolc esztendeig tanultam. De olyan elemi probléma, mint a legénység adagjait dézsmáló törzsőrmester leleplezése, számomra szinte megoldhatatlan feladat.

– Van érzéke az önkritikához.

– Meglehet. Azt hiszem, maga is foglalkozik ilyesmivel, csak nem beszél róla.

– Mégis, miért irigyli Sirjajevet?

– Miért? . . . – Felkel, néhány lépést tesz, majd újra leül. Körös-körül csodálatos csend. Csupán valahol igen messze, a Vörös Októberen is túl, kattog hébe-hóba egy géppuska, de minden lelkesedés nélkül.

– Mert ha őt nézem, különösen erősen érzem a tökéletlenségemet. Maga ezt nevetségesnek tartja. A helyzet így áll. Sirjajev egyszerű, egészséges gondolkozású ember, neki nem kerül különösebb fáradságába megkérdezni, tudok-e úszni vagy kerékpározni. Nem érzi, hogy ezekkel a kérdésekkel egyenesen szíven talál. Hiszen hazudtam, mikor azt mondtam, hogy már felképeltem valakit. Én soha senkire kezet nem emeltem. Nem szerettem a verekedést, sem a testgyakorlást. Most pedig . . .

Hirtelen elhallgat. Sipákol. Ez nyilván idegesség nála. Fokozatosan kezdem megérteni. Megértem a tartózkodását, zárkózottságát, hallgatagságát.

– Sebaj – mondom, s igyekeztem kieszelni valami vigasztalót. Eszembe jut, hogyan kiabáltam rá, ami-

kor még zászlóaljparancsnok voltam. – Mindenkinek nehéz a háború.

– Uramisten! Hát így értette, amit mondtam? – hangja megremeg, s elcsuklik az izgalomtól. – Hiszen nekem egészen jó beosztást ajánlottak a fronttörzsnél. Nyelveket beszélek. A felderítő osztályon dolgozhattam volna, a foglyokkal. Maga pedig azt mondja, mindenkinek nehéz a háború.

Érzem, hogy valóban baklövést követtem el.

– Nős? – kérdezem.

– Igen. Miért kérdi?

– Csak úgy. Puszta érdeklődésből.

– Igen.

– Gyerekei is vannak?

– Nincsenek.

– És hány éves?

– Huszonnyolc.

– Huszonnyolc. Én is annyi vagyok. Barátai voltak?

– Voltak, de . . . – és megakad.

– Nem kell válaszolnia, ha nem akar. Ez nem kérdőív. Csupán . . . Azt hiszem, maga nagyon egyedül van.

– Ó, hát ez az . . .

– Ez. Mi már idestova másfél hónapja ismerjük egymást. És azóta ma először beszélünk egymással amúgy igazában.

– Igen, ma.

– Az az érzésem, hogy maga félrehúzódik, idegenkedik az emberektől.

– Lehet . . . – S újabb szünet után így folytatja: – Én általában nehezen barátkozom. Helyesebben szólva, mások velem. Valójában nem vagyok érdekes egyéniség. Nem szeretem a pálinkát, énekelni nem tudok, általában rossz parancsnok vagyok.

– Helytelen, hogy így gondolkodik.

– Kérdezze csak meg Sirjajevtől.

– Sirjajev egyáltalán nem becsüli le magát.

– Nem erről van itt szó. Egyébként, mindez nem valami érdekes.

– Szerintem pedig érdekes. Őszintén megmondom, amikor először láttam magát, emlékszik, ott a parton, éjszaka, a partraszállás után?

Farber hirtelen egy kézmozdulattal megállít.

– Várjon csak! – és megérinti a térdemet. – Hallja?

Fülelek. A Volga túlsó partjáról ünnepélyes lassúsággal árad a fuvolák és hegedűk rekedtes hangja, hol távolodik, hol közeledik, meg-megszakítják a széllökések. Úsznak a zene hullámai a folyamon, a szétrombolt, néma város fölött, mi fölöttünk és a németek fölött, túl a lövészgödrökön, a peremvonalon a Mamajev-kurgánon.

– Megismeri?

– Valami ismerős... Szörnyen ismerős, de... Nem Csajkovszkij?

– Csajkovszkij. Az andante cantabile az *Ötödik szimfóniá*ból. Második rész.

Szótlanul ülünk, és hallgatjuk. Hátunk mögött kattogni kezd egy géppuska tolakodó zajjal, mint valami varrógép. Aztán abbahagyja.

– Éppen ez a tétel... – szólal meg Farber, s újra megérintve a térdemet –, akár egy kiáltás. Nem? A finálé valahogy más. Ugyanaz a dallam, de mégis más. Szereti az Ötödiket?

– Szeretem.

– Én is... Még jobban, mint a Hatodikat. Noha a Hatodikat tartják a legesleg... hogy is mondjam... Most mindjárt a keringő következik. Hallgassuk.

És hallgatunk. Végighallgatjuk. És megint eszembe jut Kijev, a Cári kert, a gesztenyék és a hársak, Luszja, az élénkpiros virágok és a karmester a fehér virággal a gomblyukában...

Aztán fölénk száll egy nehéz, hárommotoros éjsza-

kai bombázó. Nálunk valamiért „tüdőbajos"-nak becézik.

– Furcsa, nem? – szólal meg Farber felemelkedve.

– Mi furcsa?

– Hát az egész... Csajkovszkij, ez a köpeny rajtam meg a „tüdőbajos".

Felállunk, és elindulunk Farber földkunyhója felé. A bombázó szinte egy helyben vesztegel. A Mamajev-kurgán mögül kinyúlnak egy fényszóró csápjai.

Nem megyek le a partra. Ott maradok éjszakára Farbernél.

21

Hetedikén este Sztálin beszédét közlik az újságok. Már régóta várjuk. A rádióban semmit sem lehetett megérteni: légköri zavarok. Csak ennyit hallottunk meg: „Lesz még ünnep a mi utcánkban is."

Ezt a mondatot tárgyalják valamennyi földkunyhóban és lövészárokban.

– Támadás lesz – jelenti ki nyomatékosan Liszagor; ő mindenről csalhatatlan tekintéllyel nyilatkozik. – Majd meglátjátok. Nem hiába mondta Lazar a múltkor – emlékszel? –, hogy éjjelente hadosztályok vonulnak. Látod őket? Nem. És én sem látom. Hát okoskodjon ki ebből valamit az ember...

November hatodikán Sztálin beszédet mondott.

Hetedikén a szövetségesek partra szállnak Algírban és Oranban. Tizedikén bevonulnak Tuniszba és Casablancába.

November tizenegyedikén reggel hét órakor megszűnnek a hadműveletek Észak-Afrikában. Darlan és Eisenhower aláírja az egyezményt. Ugyanazon a napon és ugyanabban az órában a német csapatok, Hitler parancsára, átlépik a demarkációs vonalat Chalon sur Saône-nál, és megindulnak Lyon felé. Tizenöt órakor az olasz csapatok benyomulnak Nizzába. No-

vember tizenkettedikén a németek elfoglalják Marseille-t, és partra szállnak Tuniszban.

November tizenharmadikán pedig utoljára bombázzák a németek Sztálingrádot. Negyvenkét Ju-87-es három hullámban bombákat dob nehéztüzérségünk állásaira a Krasznaja Szloboda külváros körzetében, a Volga bal partján. Majd elrepülnek. A levegőben érthetetlen, szokatlan, egészben csodálatos csendesség árad el.

Nyolcvankét napos áthatolhatatlan füst és robaj. reggel héttől este hétig tartó szakadatlan bombázás után szinte hihetetlen nyugalom köszönt be. Eltűnik a felhő a Vörös Október fölött. Nem kell az embernek minden pillanatban felszegni a fejét és keresni a felhőtlen égbolton a repülőgépek undok V-alakzatait. Csak a felderítőgép jelenik meg változatlan pontossággal reggelente és naplemente előtt, meg a Messerek száguldanak el néha nagy zúgással a fejünk fölött és tűnnek el nyomban.

Kifulladt a német. Ez világos. A lövészárkokban élénk vita folyik: mitől, miért, meg hogy lehet-e az afrikai eseményeket második frontnak számítani. A politikaiaknak nagy a keletjük. A mi ezredünk agitátora, a vidám, fürge, mindig izgatott Szenyecska Lozovoj azt sem tudja, hol áll a feje. Alig tartózkodik a parton, csupán egy pillanatra beszalad a törzs szállására, hogy meghallgassa a rádiót, és máris rohan vissza. Kinn, az első vonalban pedig állandóan ezt hallani: „Szenyecska, ide!", „Szenyecska, hozzánk!" Mindenki így hívja: Szenyecska. Közkatonák és parancsnokok egyaránt. A komisszár egyszer meg is dorgálta érte:

– Micsoda dolog ez, Lozovoj? Hadnagy vagy, és mindenki Szenyecskának hív. Nem járja.

Szenyecska zavartan elmosolyodik.

– Hát tehetek róla? Megszokták. Pedig annyiszor mondtam már nekik, de mindig elfelejtik . . . És én is elfelejtem.

Rajta is ragadt a Szenyecska. A komisszár legyintett.

– Úgy dolgozik, mint az ördög . . . Hát lehet rá haragudni?

És Szenyecska tényleg úgy dolgozik, mint az ördög. Annyi kezdeményezés és fantázia van benne, hogy az ember meg sem érti, hogyan férhet el egy ilyen apró, cingár testben. Egy ideig folyton egy szócsővel bajlódott. Az utászok ugyanis hatalmas szócsövet fabrikáltak neki bádogból, és ő nap mint nap ezzel dolgozta meg a németeket tolmács segítségével. A németek dühöngtek, tüzeltek rá, ők meg hónuk alá csapták a csövet, és másutt ütötték fel a sátorfájukat. Azután röpcédulákkal és Hitler-karikatúrákkal szórakozott. Egészen jól sikerültek. Éppen akkor érkezett az ezredhez egy szállítmány agitációs töltény és akna. Mikor ezek elfogytak, hosszú ideig fabrikált valamit konzervesdobozokból, és különleges íjat is készített hozzá gumiból. De ez a terve nem sikerült, a dobozok ugyanis nem jutottak el a németekig. Akkor madárijesztőt tákolt össze. Utána minden hadosztályban ugyanilyen bábukat csináltak. Nagyon szórakoztatta a katonákat. Rongyokból és német ruhadarabokból Hitler-figurát készített, festett kócból való bajusszal és sörénnyel, ráakasztott egy táblácskát – „Lőjetek rám!", és a felderítőkkel együtt valamelyik éjszaka kivitte a senki földjére, közénk és a németek közé. Azok felbőszültek, naphosszat géppuskázták a Führerüket, éjszaka pedig ellopták a bábut. Ellopni ugyan sikerült, de közben három embert elveszítettek. A fiúk majd megszakadtak a nevetéstől: „Rajta, Szenyecska!" Nagyon szerették a katonák.

Sajnos, nemsokára elvitték tőlünk. Mint a hadosztály legjobb agitátorát, Moszkvába vezényelték tanfolyamra. Sokáig vártuk a levelét, és mikor végre megjött, az első zászlóalj harcálláspontján – ahol a leggyakrabban tartózkodott –, egész nap körmölték a választ. A szöveg nem volt több két oldalnál, és az is

jobbára kérdés („nálunk minden a régiben, verekszünk egy kicsit"), az aláírások azonban alig fértek el négy oldalon: mintegy százan kanyarították oda a nevüket.

Sokáig szeretettel emlegették a katonák.

– És mikor ér már véget a tanulás? – kérdezgették, és arról ábrándoztak, hogy Szenyecska visszatér majd hozzánk az ezredbe. De nem jött vissza, azt hiszem, az északi hadszíntérre került.

22

November tizenkilencedike emlékeztes nap számomra. A születésem napja. Gyermekkoromban sütemények és ajándékok emelték a nap fényét, később mulatságok, de így vagy amúgy, mindig megünnepeltük. Még tavaly is, mikor a tartalék ezredben voltam, ezen a napon kisüstit ittunk, és aludttejet ettünk hatalmas, zománcozott tálból.

Erre az alkalomra Valega és Liszagor tervel valamit. Valega előző este elküld a fürdőbe, a Volga partján álló, düledező, tető nélküli kis kunyhóba, tiszta, frissen vasalt fehérneműt ad ki – azután egész napra eltűnik valahová, és csak egy percre jelenik meg: arca gondterhes, hóna alatt rejtélyes csomagokkal keres valakit. Liszagor titokzatosan mosolyog. Én nem avatkozom bele.

Estefelé átmegyünk Usztyinovhoz. Már harmadik napja hívat; eleinte csak „felkér", később már „parancsolja", végül pedig „utoljára parancsolom a kellemetlen következmények elkerülése végett". Előre tudom, miről lesz szó. Nem küldtem el idejében az erődítés műszaki munkálatainak tervét, a kimutatást a műszaki felszerelésről a múlt heti veszteség és gyarapodás feltüntetésével, a tervezett figyelőpontok elhelyezésének tervrajzát. Hosszú és unalmas leckéztetés vár rám, bőven fűszerezve történelmi példákkal, Ver-

dunnel, Port Arthurral, Totlebennel és Clausewitzcal. Egy órán alul nem úszom meg. Ezzel tisztában vagyok.

Usztyinov szokatlan ünnepélyességgel fogad. Szereti a formaságokat és a szertartásosságot. Az értelmiségek a fronton általában két csoportba sorolhatók. Az első csoport tagjait kínozza és gyötri a hadseregbeli vasfegyelem, rend, úgy áll rajtuk minden, mint a zsák, zubbonyuk bő, a derékszíj csatja félrecsúszik, csizmájuk három számmal nagyobb a kelleténél, köpenyük elál, nyelvük akadozik. A másik csoportba tartozóknak viszont rendkívül tetszenek a katonai élet külsőségei: kedvteléssel, sőt szinte különös gyönyörűséggel tisztelegnek, beszédjükbe percenként beleszúrják, hogy „hadnagy elvtárs", „százados elvtárs", fitogtatják szakértelmüket a katonai rendtartás, a német, valamint a saját repülőgéptípusok ismerete terén, akna vagy tüzérségi lövedék sivításának hallatára okvetlenül megállapítják: „rákezdett az ezredágyú", vagy „a 152-esből verik most". Önmagukról máshogy nem beszélnek, mint „mi frontkatonák, nálunk a fronton".

Usztyinov a második csoportba tartozik. Érezni, hogy kissé büszke pontosságára és arra, hogy a szabályzat valamennyi rendelkezését betű szerint követi. És ez egészen jól áll neki hajlott kora, szemüvege és örökös firkálása ellenére. Ha valakit üdvözöl, okvetlenül feláll, és ha felettesével beszél, feszes vigyázzban áll.

Most valamilyen különös ünnepélyességgel fogad. Kimért rajta minden: zárkózott arckifejezése, szándékosan felvont szemöldöke, könnyed színészi kézmozdulata, amellyel helyet kínál a zsámolyon, mindez azt engedi sejtetni, hogy mai beszélgetésünk nem szorítkozik csupán összesítő táblázatokra és tervrajzokra.

Leülök a zsámolyra. Ő velem szemben foglal helyet. Kis ideig hallgatunk. Azután felveti tekintetét, és rám pillant a szemüvege fölött.

– Értesült már a legújabb eseményekről, hadnagy elvtárs?

– Milyen eseményekről?

– Hogyhogy? Nem tud semmiről? – és szemöldöke értetlenül felkúszik. – Az ezredparancsnok nem mondott semmit?

– Nem, nem szólt.

A szemöldök lassan, szinte habozva aláereszkedik, és felveszi szokásos helyzetét. Az ujjak a hosszú, gondosan kihegyezett, védőkupakos ceruzát forgatják.

– Ma hat óra nulla perckor támadásba megyünk át.

A ceruza köröcskét kerít a papíron, és hogy fokozza a mondat jelentőségét, pontot pöttyent a közepére.

– Miféle támadásba?

– Támadás az egész arcvonalon – jelenti ki lassan, minden egyes szót élvezve. – És ebben mi is benne vagyunk. Érti, mit jelent ez?

Egyelőre csak ennyit értek: a támadás kezdetéig még tíz óra van hátra, és a ma éjszakára katonáimnak ígért pihenés, az első az utóbbi két hétben, végérvényesen füstbe megy.

– A mi hadosztályunk feladata korlátozott, de fontos – folytatja: – a tartályok elfoglalása. Tudja, mekkora felelősség nehezedik ránk? Négy óra harminc perckor megkezdődik a tüzérségi előkészítés. A front egész tüzérsége megszólal, az egész bal part. A rendelkezésre álló idő rendkívül szűkre szabott – most nyolc óra hét perc –, alig tíz óra. Az ön ezrede mellé rendelik az utászzászlóalj egyik századát. Feladata az, hogy minden lövészzászlóaljhoz osszon be egy-egy szakaszt ebből a századból, a műszaki felderítés és az ellenség aknamezőinek felszedése céljából. Az ezred utászait a saját aknamezőinek átjáróinál állítsa fel.

Az előtte heverő papírlap lassanként megtelik egyenletes, szabályos sorokkal.

– Egyetlen pillanatra se feledkezzék meg a számvetésekről. Minden felszedett aknát fel kell jegyezni,

minden felfedezett aknamezőt rögzíteni, és okvetlenül állandó tájékozódási ponthoz kötni – ért engem? –, vagyis nem hordókhoz vagy ágyúkhoz, hanem állandó tájékozódási ponthoz. A végzett munkáról minden három órában külön hírvivővel jelentést küld.

Még sokáig és terjengősen beszél, egyetlen apró részletet sem mulaszt el, szinte percekre beosztja időmet. Szótlanul jegyzek. A hadosztály utászai már készülnek feladatukra, tisztogatják a felszerelést, kötik a tölteteket, szerelik a robbantó csöveket.

Figyelek, jegyzek, órámra pillantok. Kilenckor elmegyek. A hozzám beosztott második század parancsnokával – ugyanaz a század, amely állandóan nálam dolgozik – megbeszélem, hogy éjjel kettőkor jelentkeznek nálam.

Liszagor dühösen és felborzoltan fogad. Apró szeme csillog.

– Hogy tetszik? Mi, hadnagy?

Izgalmában fuldoklik, nem leli a helyét, felugrál, fel-alá járkál a fedezékben.

– Beástuk magunkat, körülraktuk magunkat teméntelen aknával, hogy maga az ördög is nyakát törné. Elrendeztünk mindent. De ez nem elég. Most vágj folyosókat, szedd fel a drótakadályokat. Egész munkánkat megette a fene. Hát nem lett volna jobb ott üldögélni a lövészárokban, s pufogtatni, ha a német nem mászik ránk? Mi kell még?

Kezd idegesíteni.

– Hagyd abba ezt az ostoba beszédet. Ha nem tetszik, ne harcolj, a te dolgod.

Liszagor azonban nem csitul. Hangjában panaszos árnyalat csendül.

– Micsoda balszerencse, Úristen, micsoda balszerencse! Nézd meg az asztalt. Végre elhatároztuk, hogy emberi módon megünneplünk egy születésnapot, és most az egész kárba vész!

Az asztal valóban felismerhetetlen. Középen négy, már felbontott, kidugaszolt félliteres palack, vékony,

ellipszis alakú szeletkékre vágott kolbász, egy csomag Puskin-keksz, csokoládé arany mintás, barna papírban, hering, és az egész lakoma fénypontja: a csajkában párolgó, az egész földkunyhót illatával elárasztó hús.

– Nyulat, érted, igazi nyulat szerzett Valega. Külön ezért átment a túlsó partra. Csumak is hivatalos. Sűrített tej, a kedvenc csemegéd... No, most mit csináljunk vele? Tegyük el újévre? Mi?

Mit is mondjak, mennyivel kellemesebb ülni és a nyulat rágcsálni, borral locsolni, mint az első vonalban kúszni a fütyülő golyók között. De nincs mit tenni, egyelőre el kell halasztani a nyulat. Nagyon sokáig vártunk már erre a támadásra, majdnem másfél évig, tizenhat hónapig vártunk... És most végre elkövetkezett a napja...

Töltünk fél pohárral, koccintás nélkül kiisszuk. Megkóstoljuk a nyulat. Kissé kemény, de ez végeredményben nem fontos. Fontos az, hogy nyúl. A hangulat kissé javul. Liszagor még rám is hunyorít.

– Siess, hadnagy, amíg nem hívnak. Már kétszer küldtek érted.

Egy perc múlva megjelenik a törzs küldönce. Abroszimov hív.

Az őrnagy és Abroszimov a térkép mellett ül. A földkunyhóban moccanni sem lehet, csak úgy hemzsegnek a zászlóaljparancsnokok, a törzs tisztjei és a szakalegységek parancsnokai. Csumak is itt van elmaradhatatlan sapkájában, kigombolt ujjasában, fehér trikóját villogtatva.

– Füstbe ment a muri, ugye, mérnök?

– Füstbe ment...

– Sebaj. Tedd el a kredencbe. Ha visszajövünk, segítünk elfogyasztani – és csillogó szemmel, vidáman felkacag.

Odafurakodom az asztalhoz. Semmi jó hír. A támadás megindulása előtt új harcálláspontot kell építeni az ezredparancsnoknak. A régi nem alkalmas:

nem látszanak a tartályok. Ezt tudtam előre. Aztán persze fel kell szedni az aknákat, átjárókat nyitni, biztosítani a gyalogság tevékenységét.

– Vigyázz, mérnök, kösd fel a felkötnivalód – mondja Borogyin, pipájával pöfékelve –, annyi „krumpli"-t dugdostatok be ott az első vonalban, hogy az ördög se ismeri ki magát benne. Még felrobbanhatnak a fiúk. Minden egyes ember igen értékes, jól tudod . . .

Érezni, hogy izgatott, de leplezni igyekszik. Pipája percenként kialszik, a gyufa pedig nem akar meggyulladni, a foszfor pocsék.

– A figyelőpontot fedd be sínekkel. És kályha is legyen benne. Megint kínoz a reumám. Öt órakor ott leszek, percre. Pontosan. Ha nem leszel kész, kitépem a füled. Megértetted? Gyürkőzz neki.

Elmegyek.

Liszagor ott ül, és kapcát vált.

– Nos?

– Hozd a rajt: pontban öt órára késznek kell lennie az új figyelőpontnak.

– Új figyelőpontot? Öt órára? Megvesztek . . .

– Megvesztek vagy sem, de hét óra áll rendelkezésedre.

Liszagor olyan dühvel rántja fel a lábára a csizmát, hogy leszakad a füle.

– Ésszel kell gondolkozni! Hányszor megmondtam, hogy arról a figyelőpontról nem látni a tartályokat. Sebaj, válaszolták, a tartályok nem a mi dolgunk, hanem a negyvenötös ezredé. Nekünk csak attól balra kell ténykednünk. Most aztán itt van.

– Jól van. Morogni ráérsz holnap, most kár a sopánkodásért. Használd fel a felderítők figyelőpontját, őket meg költöztesd át a tüzérekhez. Megmondtam, ez Borogyin parancsa. Érted?

– Mindent értek. Hogyne érteném. És persze azt is parancsolta, hogy sínekkel fedjem be? Mi?

– Síneket raksz rá, és kályhát is állítasz. De a csö-

vet mifelénk fordítsd. A lőrést kisebbre vághatod, a balt pedig egészen betömheted.

– És ne béleljem ki gyalult deszkákkal?

– A te dolgod. Ha kedved van, díványt is állíthatsz belé. Vidd magaddal Novohatykót a rajával.

– Ő farkasvakságban szenved.

– A figyelőponthoz jó lesz. Garkusa pedig Agnyivcevvel együtt menjen átjárót nyitni.

– Inkább maradjon otthon, vigyázzon az ásókra.

– Ahogy gondolod. De ötre kész legyen a figyelőpont.

Liszagor felhúzza a másik csizmát. Nyög.

– Ki eszelte ki ezt az egész háborút?! Hej, de elhevernék most a kemencepadkán, és rágnám a napraforgómagot! Ilyen a katonasors . . .

Szájába gyömöszöli az asztalon heverő kolbász felét, és elmegy.

Én ottmaradok, várom a hadosztály utászait.

23

Négy óra felé kimegyek az első vonalba. A németek, mintha gyanítanának valamit, szinte szünet nélkül géppuskáznak, és megvilágítják az arcvonalat.

Bejárom a zászlóaljakat. Agnyivcev és Garkusa végeztek az átjárókkal az aknamezőkön, és jelenleg a fedezékben melegszenek cigaretta mellett. Elindulok a figyelőpont felé. Már messziről meghallom Liszagor suttogását. A fedezék tetején lovagol, és Tugijevvel együtt a födémsíneket rakosgatja. Mindketten nyögnek és átkozódnak. A német golyók közvetlenül a fejük fölött fütyülnek. A géppuska mintegy ötven méterre lehet, így a golyók túlrepülnek rajtuk, és valahol messze hátul csapódnak be.

Bemászom a fedezékbe. Ott vannak már a híradósok is és az ezredparancsnok segédtisztje. A lőrést pokróc borítja, nehogy kiszivárogjon a fény. A földön

füstölgő mécses; az egyik híradós aknavető pótlószerrel fűti a kályhát. Szemlátomást nagy gyönyörűséggel nézi, amint a lőpor lángra lobban, és minduntalan utánaszór egy-egy marokkal a kályhába.

Vagy tíz perc múlva beront Liszagor. Arca verejtékben fürdik. Keze vörös a rozsdától és az agyagtól.

– Nézd meg az órád, mérnök.

– Négy húsz.

– Mit szólsz az iramhoz? Pont készen leszünk, mire megszólalnak az ágyúk. Van dohányod?

Adok egy sodrást. Köpenye ujjával megtörli az arcát; olyan lesz, mint valami malac.

– Bika erős fickó ez a Tugijev. Fellódít a vállára egy fél sínt, és meg se kottyan. Tudod, honnan cipeltük? Majdnem a Húsárugyártól. Szétrobbantottuk darabokra, és onnan a vállunkon. Tapogasd meg, egész párna nőtt. Rám férne egy kis üdülés; Szocsi vagy Maceszta . . .

– Hányszoros a födém?

– Két sín meg a régi fagerenda.

– Nem dudorodik ki?

– Tudod, mennyi ott már a dudor? Lépten-nyomon földkunyhó, ha meg nem földkunyhó, akkor dudor.

– Megsebesült valaki?

– Tugijev köpenye. Három kis lyuk. De a fiú aranyat ér; kitüntetést érdemel. Úgy túrja a földet, mintha odahaza kapálna a konyhakertjében. Megállj csak! . . . Elkezdődött, mi?

Fülelünk. Valóban: a Volga túlsó oldalán eldördülnek az első tüzérségi össztüzek. Órámra pillantok: négy harminc.

– Mindenki a fedezékbe! – ordítja Liszagor. – Még belénk csaphat. Hé, híradós, kiálts oda az utászoknak, hogy másszanak be azonnal.

Az utászok bebújnak a fedezékbe. Rágyújtanak: puskáikkal és ásóikkal egymásba akadnak.

– Tugijev hol van?

– Még odafenn.

– Láttad? Homokkal hinti be a tetejét a szépség kedvéért. Hívd ide, Szegyelnyikov. Még elviszi a fejét egy gránát.

Az ágyúzás erősödik. A rosszul beillesztett ajtón keresztül jól hallatszik a lövedékek süvítése a fedezék felett. A robbanások tompa robaja túlharsogja a lövések zaját. Az egész földkunyhó remeg; a tetőről hullik a föld.

Liszagor oldalba bök.

– No, mit csináljunk? Hazaküldjem az embereket? Amíg még nem késő. Mert ha megjön Abroszimov, akkor befellegzett; mindenkit rohamra kerget.

Az embereket valóban el kellene engedni, amíg a tüzérségi előkészítés tart, és a németek hallgatnak. Így is teszünk.

Alighogy eltávoznak, megjelenik az őrnagy, Abroszimov és a felderítőfőnök. Az őrnagy zihálva lélegzik, bizonyára a szíve rendetlenkedik.

– Nos, mérnök, nem patkolunk el itt? – kérdezi kedélyesen, apróráncokba húzva a bőrt a szeme táján, és máris a pipája után nyúl.

– Azt hiszem, nem, őrnagy elvtárs.

– Már megint: „Azt hiszem" . . . Meg foglak bírságolni: egy ötös minden „azt hiszem" után. A síneket felraktad?

– Felraktam. Két sorban.

Odalép Abroszimov. Ajka összeszorítva, szeme összehunyorítva.

– Hát Liszagor barátod hol van?

– Elment az utászokkal. Pihenni.

– Pihenni? Itt kellett volna maradniok. Jól megválasztották az időt a pihenésre . . .

Nem válaszolok. Jó, hogy idejében leküldtem őket a partra.

– Hát a többiek hol vannak?

– A zászlóaljaknál.

– Mit csinálnak?

– Átjárókat nyitnak.
– Ellenőrizted?
– Ellenőriztem.
– Hát a hadosztálybeliek?
– Felderítésen.
– Miért nem tegnap volt felderítés?
– Mert ma kaptuk a parancsot.

Abroszimov az ajkát rágja. Hideg és szúrós szeme barátságtalanul pillant. Szája bal sarka kissé rángatózik.

– Vigyázz, mérnök, ha aknára futnak, megjárod.

Nem tetszik a hangja. Azt felelem, hogy az átjárók cövekkel vannak megjelölve, és a zászlóaljparancsnokokat tájékoztattam. Abroszimov egy szót sem szól többet. Áttelefonál az első zászlóaljhoz.

Az ágyúk mind erősebben dörögnek. A robbanások és a lövések egyetlen öblös, pillanatra sem szűnő robajjá olvadnak össze. Az ajtó percenként csapódik. Dróttal kötözzük meg.

– Derekasan dolgoznak – szólal meg az őrnagy.

Valahol egész közel gránát robban. A tetőről hullik a föld. A lámpa majdhogy ki nem alszik.

– Hát ez aztán igazán derék – mondja kényszeredett mosollyal a felderítőfőnök. – Tegnap egy százhuszonkétmilliméteres kis híján bevágott Pozsarszkij. a tüzérfőnök fedezékébe.

Az őrnagy is mosolyog, én is. De nem érezzük magunkat valami kellemesen. A németek első vonala alig ötven méterre húzódik tőlünk, a messzehordó tüzérség szokásos szórási sugarához képest semmiség.

Ülünk, és cigarettázunk. Az ilyen pillanatokban nehéz meglenni dohány nélkül.

Majd megjelenik a hadosztály utászfelderítője. Tizennyolc aknát fedeztek fel és tettek ártalmatlanná; a robbantószerkezetet kicsavarták, az aknát otthagyták. Azután eltávoztak.

Abroszimov el nem mozdul a kagyló mellől.

Vajon tudják-e tartani magukat a németek ilyen tűz után?

Kezd meleg lenni. A kályha fala narancsvörös színben izzik. Kigombolkozom.

– Ne tégy rá többet – szól a híradóshoz az őrnagy. – Ha kivilágosodik, észreveszik a füstöt, és lőni fognak rá.

A híradós a fedezék egyik sarkába húzódik.

Hat óra felé az ágyúzás csendesedni kezd. Minden percben óránkra pillantunk. Még egy negyedóra, tíz perc, már csak öt.

Abroszimov rátapad a telefonkagylóra.

– Felkészülni!

Az utolsó kósza lövések pufognak. Majd csend áll be. Ijesztő, természetellenes csend. Tüzérségünk elvégezte a munkáját. A németek pedig még nem kezdték el a magukét.

– Előre! – ordítja a kagylóba Abroszimov.

Odatapadok a lőréshez. A virradó, szürke égbolton homályosan rajzolódnak ki a víztartályok körvonalai, néhány kémény, a német lövészárok, egy kilőtt harckocsi. Jobbra a mi állásaink egy darabkája. Madár röpül, lassan csapdos szárnyaival. Azt mondják, a madarak nem félnek a háborútól.

– Előre, az anyátok keservét! – bömböli a telefonba Abroszimov. Sápadt, és szája széle szünet nélkül rángatózik.

Bal oldalamon az őrnagy áll. Szintén a lőrés előtt. Pipáját szortyogtatja. Engem a hideg ráz; remeg a kezem, hátamon mintha hangyák szaladnának. Bizonyára az izgalomtól. A semmittevés a legszörnyűbb.

Lövészárkaink előtt egyszerre csak emberi alakok bukkannak fel. Futnak . . . Hurrá-á-á-á. Egyenesen a tartályok felé . . . Á-á-á . . .

Már nem is hallom, hogy a német géppuska felkattog. Csak azt látom, amint az alakok hullanak. Meg a robbanóaknák fehér füstgomolyait. Rákezd még egy géppuska, balról.

Egyre több robbanás. Vattaszerű, fehér füst ereszkedik a földre. Lassan szétfoszlik. A kopár, szürke terepen emberek tömege. Egyesek kúsznak, mások mozdulatlanul hevernek. Szaladókat már nem látni.

Az őrnagy szortyogtatja pipáját. Köhécsel.

– Az ördögbe is, nem fogták el őket... Nem pusztították el a tűzfészkeiket...

Abroszimov telefonál a második és a harmadik zászlóaljhoz. Ugyanaz a helyzet. Az emberek lehasaltak: a géppuskáktól és aknavetőktől moccanni sem lehet.

Az őrnagy hátralép a lőréstől. Arca puffadtnak, fáradtnak látszik.

– Másfél óráig bömböltek, és mégsem tudjuk kikergetni őket... Szívósak az ördögök.

Abroszimov ott áll a kagylóval a kezében, egyik lába a ládán, ideges, száraz ujjai a vezetéket babrálják.

– Pillants ki a lőrésen, mérnök. Sok a halott? Vagy csak letáboroztak a bombatölcsérekben?

Kinézek. Vagy tizenketten fekszenek. Bizonyára halottak: kezük-lábuk szétvetve. A többieket nem látni. A géppuska egyenesen a mellvédet veri, csak úgy gomolyog a por. Pocsék dolog.

– Kerzsencev – szólal meg halkan az őrnagy.

– Parancs.

– Nincs neked itt mit keresned. Eredj át a volt zászlóaljba Sirjajevhez. Segíts nekik... – szortyogtatja pipáját, majd így folytatja: – Ott nálatok még a németek ásták ki az összekötő árkokat, Sirjajev kieszelte a módját, hogyan lehetne megkaparintani őket. Állítsátok fel a géppuskákat, és vágjátok oldalba a fritzeket.

Megfordulok, hogy elmenjek.

– Mi az, Sirjajevhez küldi? – kérdezi Abroszimov, el nem mozdulva a kagylótól.

– Hadd menjen. Nincs itt mit keresnie. Rohammal úgysem tudjuk kiverni őket.

– De kiverjük! – sivít Abroszimov szinte természetellenes hangon, s ledobja a kagylót. A híradós ügyesen elkapja röptében, és fejére illeszti. – Rohammal is elfoglaljuk, ha nem lapulunk a bombatölcsérekben. Jól van, Kerzsencev, eredj a második zászlóaljhoz, szervezd meg őket. Különben csak töprengenek, tanakodnak, és semmi eredmény. Láthatod, a tűz erős, fel sem tudnak tápászkodni.

Máskor nyugodt és hideg szeme most tágra meredt, vérben úszik. Ajka szünet nélkül remeg.

– Állítsd talpra őket! Lefeküdtek!

– Ne heveskedj, Abroszimov – szól közbe az őrnagy nyugodtan, és int nekem, eredj már.

Elmegyek. Sirjajev harcálláspontjáig hanyatt-homlok rohanok, a robbanó aknák között lavírozok. A németek felbőszültek, és célzás nélkül durrogatnak, csak minél többet. Sirjajevet nem találom. Kiment az első vonalba. Odaszaladok. Orral ütközöm össze vele a földkunyhó bejáratánál, ugyanannál a fedezéknél, ahol annak idején ültünk, amikor be voltunk kerítve.

– No, mi újság?

Sirjajev legyint:

– Újság . . . A fél zászlóaljnak vége.

– Elestek?

– Ördög tudja. Fekszenek. Lehet is vitatkozni Abroszimovval!

– Miért?

Sirjajev nyakán kidagadnak az erek.

– Hát az, hogy az őrnagy is meg Abroszimov is a magáét fújja . . . Én az őrnaggyal megbeszéltem a dolgot, így meg úgy, összekötő árkaim érintkeznek a németekével . . .

– Tudom. No és?

– Hát az éjszaka mindent elkészítettem. Beraktam a robbanótölteteket, hogy átjárókat nyissunk. Még te készítetted őket. Felállítottam az utászokat. És – puff neki! Telefonál Abroszimov: semmiféle átjáró, rohamra indulj. Magyarázom, hogy ott géppuskák van-

nak . . . „Oda se neki, a tüzérség elnémítja, a németek pedig félnek a szuronytól."

– Hány embered van?

– Lövész hatvanegynéhány. Harminc rohamra indult, harmincat itt tartottam. Még emiatt is szitkozódni fog Abroszimov. Minden erőddel csapj le rájuk, követelte. Csak a géppuskásokat és az aknavetősöket hagyd itt. Az utászokat is kergesd előre.

– Az őrnagy értesült róla?

– Nem tudom.

Sirjajev nagy lendülettel lehuppan a zsámolyra. Az megreccsen, majd hogy szét nem esik alatta.

– Nos, most mihez fogjak? Embereim fele elesett, a másik fele meg estig ott lapul, moccanni sem engedi őket a német. Ez meg mindjárt újrakezdi a telefonba . . .

Elmagyarázom Sirjajevnek, amit az őrnagy mondott nekem. Felcsillan a szeme, felugrik, vállon ragad, és alaposan megráz.

– Pompás! Maradj itt egy kicsit, én addig Karnauhovval és Farberrel . . . Hej de jó volna valahogy kipiszkálni az embereket a bombatölcsérekből.

Felkapja a sapkáját.

– Ha telefonál: hallgass! Hadd beszéljen a híradós. Ljoska, te azt mondod, kinn vagyok az első vonalban. Érted? Ha Abroszimov telefonál.

Ljoska helyeslőn bólint.

Alighogy Sirjajev becsapja az ajtót, telefonál Abroszimov. Ljoska ravaszul hunyorít.

– Elmentek, százados elvtárs. Épp most mentek el. Igen, mind a ketten. Megjöttek és elmentek.

Kezével befogja a mikrofont, és nevet.

– Káromkodik . . . Miért nem hívták fel, amikor megjöttek.

Fél óra múlva minden készen van. Lövészárkaink három helyen érintkeznek a németekéivel, két ponton a magaslaton, továbbá lent az árokban. Mindegyiknél két aláaknázott torlasz zárja el az utat. Éjszaka Sirja-

jev a beosztott utászok segítségével robbantó zsinórokat kapcsolt hozzájuk. A tőlünk a németekig terjedő lövészárok-szakaszokat átvizsgálták, és mintegy tíz aknát szedtek fel.

Minden rendben, Sirjajev megveregeti a térdét.

– Tizenhárom emberem visszakúszott. Nagyszerű. Hadd pihenjék ki magukat egyelőre. A többieket, tízenként, az átjárókba engedjük. Nem is állunk olyan rosszul. Mi?

Szeme csillog. Bolyhos, fehér prémsapkája fülére csapva, haja a homlokára tapad.

– Karnauhovot és Farbert a magaslatra küldöm, magam pedig a vízmosásban indulok el.

– És ki fogja irányítani az egészet?

– Te.

– Szó sem lehet róla! Most nem vagyok zászlóaljparancsnok, hanem csupán mérnök, a törzs képviselője.

– No, akkor éppen azért. Csak vezényelj!

– Inkább Szengyeckijt küldd a vízmosásba. Bátor legény, megállja a sarat.

– Szengyeckijt? Mégiscsak fiatal. Különben . . .

A lövészárokban állunk, a fedezék bejárata előtt. Sirjajev hirtelen összecsípi a szemét, orrát ráncolja. Karon ragad.

– Hűha . . . Jön már.

– Kicsoda?

A vízmosás lejtőjén, a bokrokba kapaszkodva, Abroszimov botorkál lefelé. Mögötte a küldönce.

– No, most aztán . . .

Sirjajev kiköp, és szemébe húzza a sapkáját.

Abroszimov már messziről ordít.

– Mi az ördögnek küldtelek ide, mi? Kaszinózni?

Köpenye tárva, liheg, szája szögletében hab, szeme tágra meredt, mintha ki akarna ugrani gödréből.

– Csengetek, csengetek . . . Legalább felvenné valaki a kagylót. Hajlandók vagytok harcolni, vagy nem?

Nehezen lélegzik. Megnyalja kicserepesedett ajkát.

– Kérdezem: hajlandók vagytok harcolni, vagy nem, az anyátok . . .

– Hajlandók vagyunk – feleli Sirjajev nyugodtan.

– Akkor hát harcolj, az ördögbe is . . . És te mi a fenét lábatlankodsz itt? Szép kis mérnök. Én meg rohangálhatok, mint valami kifutó . . .

– Engedje meg, hogy megmagyarázzam – kezdi Sirjajev változatlan nyugalommal, hidegen, csak az orrcimpái remegnek.

Abroszimov rákvörös lesz.

– Majd adok én neked magyarázatot . . .

Pisztolytáskájához kap.

– Rohamra indulj!

Érzem, hogy forr bennem az indulat. Sirjajev nehezen lélegzik, fejét lehorgasztja. Kezét ökölbe szorítja.

– Rohamra indulj! Hallottad? Többet nem ismétlem!

Kezében pisztoly. Ujjai falfehérek, kifutott belőlük minden vércsepp.

– Nem megyek semmilyen rohamra, amíg végig nem hallgat – jelenti ki Sirjajev összeszorított fogakkal, ijesztő lassan tagolva minden szót.

Néhány másodpercig farkasszemet néznek. Most mindjárt egymásnak rontanak. Még sosem láttam ilyennek Abroszimovot.

– Az őrnagy azt parancsolta nekem, hogy foglaljam el azokat a lövészárkokat. Meg is beszéltem vele . . .

– A hadseregben nem megbeszélnek, hanem végrehajtják a parancsokat – vág közbe Abroszimov. – Mit parancsoltam én magának reggel?

– Kerzsencev épp most erősítette meg . . .

– Mit parancsoltam magának reggel?

– Hogy rohamozzak.

– És mi van a rohammal?

– Elakadt, mert . . .

– Nem érdekel, miért . . . – Hirtelen felbőszül, és

hadonászni kezd pisztolyával. – Azonnal rohamra! Lelőlek, gyáva kutyák! Megszegni a parancsot...

Úgy rémlik, mindjárt összeesik, görcsökben vonaglik.

– Valamennyi parancsnok előre! És maga is! Majd megtanítlak én titeket, a bőrötöket akarjátok menteni... Szép kis mese ezekkel a lövészárkokkal... Három órája már, hogy kiadtam a parancsot...

Nem tudom tovább hallgatni. Saskon fordulok, és elmegyek.

24

A géppuskák szinte rögtön a földre kényszerítenek. A mellettem rohanó katona nyomban hasra vágódik, szélesre tárva karját maga előtt. Én nekifutásból beugrom egy friss, még lőporszagú tölcsérbe. Valaki átugrik rajtam. Földet szór rám, s szintén lehasal. Majd kissé odébb kúszik, szaporán kaszál a lábával. A golyók közvetlenül a föld felszínén fütyülnek, be-becsapnak a homokba, felsivítanak. Közvetlen közelünkben aknák robbannak.

Az oldalamon fekszem, kicsire összekuporodva, lábamat az államig felhúzom. Jobb kezemben pisztoly; vastagon borítja a homok, tegnap ugyanis Valega alaposan beolajozta, én azonban reggel elfelejtettem megtörölni.

Már senki sem hurrázik.

Hol lehet Sirjajev? Mindketten szinte egyszerre ugrottunk ki a lövészárokból. Én megbotlottam, és bal kezemmel megkapaszkodtam valamilyen kiálló vastárgyban. Aztán megpillantottam a köpenyét magam előtt, kissé jobbra. Nagy sárga folt volt rajta, nyomban szembeötlik.

A német géppuskák egyetlen pillanatra sem csendesednek el. Egészen tisztán ki lehet venni, amint a géppuskás legyező alakban kaszál fegyverével: jobbról balra, balról jobbra.

Teljes erőmből a földhöz lapulok. A tölcsér meglehetősen nagy, de úgy érzem, bal vállam mégis kikandikál belőle. Kezemmel vájom a földet; a robbanás ereje meglazította, úgyhogy elég könnyen engedelmeskedik. De ez csak a felső réteg, utána agyag következik. Lázas sietséggel kaparom a földet, mint valami kutya.

Tr-rah! Akna. Nyakig belep földdel.

Tr-rah! Újabb akna. Aztán a harmadik, negyedik. Lehunyom a szemem, abbahagyom az ásást. Bizonyára észrevették, hogy kihányom a földet.

Lélegzetvisszafojtva lapulok. Bal oldalamon valaki nyöszörög. A-a-a-a . . . Semmi egyebet nem hallok, csak ezt az ütemes nyöszörgést, minden árnyalat nélkül, egy alaphangon. Nem tudom, mióta fekszem így. Félek megmozdulni. A szám megtelt homokkal, csikorog a fogaim között. És körös-körül föld, rajta kívül semmit sem látok. Felül szürke, apró szemű, mint a púder, lejjebb pedig agyag, repedező, csomós, vörösesbarna agyag. Sehol egy fűszál, sehol egy ág, semmi, csak por és agyag. Ha legalább egy giliszta mászna valahol. Ha megfordítom a fejem, az égboltot látom. Szintén valahogy szürke, sima, barátságtalan. Bizonyára nemsokára elered az eső vagy a hó. Inkább hó, mert már gémberednek a lábujjaim.

Egy géppuska szaggatottan felkattog, de még mindig igen alacsonyan, szinte közvetlenül a föld felszíne felett. Sehogy sem értem, miért vagyok még mindig épségben, se nem sebesült, se nem halott. Ötven méterről kúszni a géppuska felé, biztos halál. Elsőnek Sirjajev, Karnauhov, Szengyeckij és én ugrottunk ki. És még egy szakaszparancsnok, az újak közül. Csak arra emlékszem, hogy egy egészen ősz fürt csüngött ki a sapkája alól. Farbert valahogy nem láttam.

Nyilván nagyon keveset futhattam, és nyomban lehasaltam. Nem tudok visszaemlékezni, mi kényszerített erre. Egyszerre valahogy minden üres lett körülöttem. Sokan voltak, és most egyszerre senki. Persze,

az ösztön: az egyedüllét ijesztő. Különben nem emlékszem, megijedtem-e vagy sem. Sőt, arra sem emlékszem, hogyan kerültem ebbe a tölcsérbe.

A kényelmetlen fekvéstől jobb lábam görcs húzza össze. Előbb a lábikrát, aztán a lábfejet, végül pedig a térd alól a csípőig húzódó hosszú inakat. Átfordulok a másik oldalamra. Megpróbálom kinyújtani a lábamat; de nincs hová: nem merek kibújni a tölcsérből. Tenyeremmel dörzsölöm, mozgatom az ujjakat. De a lábikráim meg sem tudom mozdítani: zavar a csizmaszár.

A sebesült egyre nyög, szünet nélkül, de már csendesebben.

A németek áttérnek a mélységi tűzre; a robbanások messze a hátam mögül hallatszanak. A golyók már jóval magasabban röpülnek. Úgy látszik, elhatározták, hogy békében hagynak bennünket. Kissé kidugom a sapkámat a bombatölcsérből. Nem lőnek. Még egy kicsit. Most sem lőnek. Kezemre támaszkodva fél szemmel kikandikálok. A német állások az orrom előtt húzódnak, a lövészárkaik előtt spanyollovasok vannak. Alig egy kőhajításnyira, egy géppuska éppen velem szemben áll, látszik a lőrés fekete csíkja.

Kis sáncot kotrok össze a németek felé; így már körbe és hátrafelé is nézhetek, anélkül hogy észrevennének.

A mi állásaink messzebb vannak, mint a németeké. Jó harminc méterre, ha nem többre. Valaki meggörnyedve végigfut az árokban: csak a lengő fülvédői látszanak. Eltűnik. A katona, aki mellettem rohant, szétvetett karral, mozdulatlanul hever. Szeme tágra meredt; mintha a földhöz tapasztaná a fülét és hallgatózna. Néhány lépésre tőle egy másik. Csak a vastag posztótekercsbe göngyölt, sárga bakancsos lába látszik.

Tizennégy holttestet számlálok össze. Néhány bizonyára a reggeli támadásból maradt itt. Sem Sirjajevet, sem Karnauhovot nem látom köztük. Őket rögtön fel-

ismerném. Körös-körül rengeteg bombatölcsér, nagy és kicsi. Az egyikben feketéllik valami, aztán eltűnik.

A sebesült folyton nyöszörög. Alig néhány lépésre fekszik az én tölcséremtől, hason, fejjel felém. Sapkája mellette hever. Haja fekete, göndör, roppant ismerős. Karja behajlítva a testéhez tapad. Lassan, lassan kúszik, fel sem emeli fejét. A két könyökére támaszkodik, lábát élettelenül vonszolja. És állandóan nyög, de már egészen halkan.

Nem tudom levenni róla a szemem. Nem tudom, hogyan segítsek rajta. Még a sebkötöző csomagom sincs velem.

Már egész közel van. Kéztávolságra.

– Ide, ide – súgom, és kinyújtom a kezem.

A fej kissé felemelkedik. Nagy, fekete szempár, amelyre ráborul a közeli halál homályos fátyla. Harlamov... Az én volt törzsfőnököm... Néz, és nem ismer meg. Arcán nem látszik szenvedés, csak tompultság. Homloka, két orcája és foga csupa föld. Szája kissé nyitva, ajka fehér.

– Ide, ide...

Könyökére támaszkodva odakúszik a tölcsér széléhez. Arca a földbe fúródik. Hóna alá nyúlok, bevonszolom a bombatölcsérbe. Egész teste valahogy puha, mintha nem is volnának csontjai. Fejjel előre bukik be. Lába teljesen élettelen.

Nagy nehezen lefektetem. Két embernek szűk a tölcsér; a lábát rá kell fektetnem az enyémre. Hátravetett fejjel fekszik, s az égre bámul. Nehezen és ritkán vesz lélegzetet. Zubbonya és a nadrágja felső része csupa vér. Kicsatolom a derékszíját, felhúzom az ingét. Két apró, szabályos lyuk a hasa jobb oldalán. Tudom, hogy meghal.

Felém fordítja a fejét. Ajka mozog, mond valamit. Csak ennyit értek: „Hadnagy elvtárs... hadnagy elvtárs..." Úgy rémlik, mégis megismert. Azután lehanyatlik a feje, és többé fel sem emeli. Egészen csendesen hal meg: egyszerűen nem lélegzik többé.

Becsukom a szemét. Hirtelen megnyúlt, szigorú arcát betakarom a sapkámmal.

Havazni kezd. Eleinte szállingózik valami, se nem hó, se nem dara, azután nagy, bolyhos hópelyhek hullanak. Körös-körül egyszerre fehérbe borul minden: a föld, a heverő testek, a lövészárkok mellvédjei. Kezem, lábam fázni kezd, fülem szintén. Feltűröm galléromat.

A németek tüzelnek. A mieink válaszolnak. Minduntalan golyók süvítenek a fejem fölött.

Így fekszünk mindketten, én és Harlamov hideg, megnyúlt teste, kezén az el nem olvadó hópelyhekkel. Órám megállt. Fogalmam sincs, mennyi ideje fekszünk. Kezem-lábam zsibbad, megint beleáll a görcs. Meddig lehet még így feküdni? Talán fel kellene ugranom és nekiiramodnom. Harminc méter: legfeljebb öt másodperc, amíg a géppuskás észbe kap. Reggel tizenhárman ugrottunk ki a lövészárokból.

A szomszéd gödörben forgolódik valaki. A fehér, már olvadozó havon prémes sapka szürke foltja mozog. Pillanatra megjelenik egy fej, majd eltűnik. Újra felbukkan. Azután hirtelen kiugrik egy ember a tölcsérből, és rohanni kezd szélsebesen, két kezét testéhez szorítva, meggörnyedve, lábát magasra dobálva.

Már megtette az út háromnegyed részét. A lövészárokig alig nyolc-tíz méter van hátra. Ekkor lekaszálja a géppuska: még néhány lépést tesz, és fejjel előrebukik. Így marad fekve, állásainktól három lépésre. Köpenye egy ideig még sötétedik a havon, majd az is fehérbe borul. A hó egyre csak hull . . .

Azután még hárman szöknek fel. Majdnem egyszerre. Az egyik vattamellényben; nyilván ledobta köpenyét, hogy könnyebben futhasson. Szinte a mellvéden roskad össze, a második néhány lépéssel hátrább. A harmadiknak sikerül beugrania a lövészárokba. A német géppuska még sokáig záporoz arra a helyre, ahol a katona eltűnt.

Csizmám sarkával mélyedést vájok a tölcsérbe.

Most már kinyújtóztathatom a lábamat. Kaparok még egy gödröt Harlamov lábának. Már egészen megmerevedett, nem hajlik térdben. Mégis sikerül valahogy benyomnom. Most egymás mellett fekszünk, teljes hosszúságban kinyúlva. Én az oldalamon, ő a hátán. Olyan, mintha aludna, arcát sapkával fedve a hótól.

A munka kissé felmelegít. Bal oldalamra fordulok, hogy ne lássam Harlamovot. Csípőm alól is kissé kiszórom a földet, hogy kényelmesebb legyen. Most már jó. Csak aztán messzehordó ütegeink nehogy tűz alá vegyék a német vonalakat. No, meg cigaretta is kellene... Akár három szippantás! Dohányomat Sirjajevnél felejtettem, a fedezékben. Csak a gyufa zörög a zsebemben.

Aludni szeretnék. A hó olvad alattam, a szürke porhó sárrá változik. Térdem átázott, fejem fázik. Leveszem a sapkát Harlamov fejéről, és zsebkendőt borítok az arcára. Tisztítani kezdem a pisztolyomat. Csak azért, hogy el ne aludjam. Mindössze négy töltény akadt benne. Tartaléktár sincs.

Hány óra lehet most? Valószínűleg dél is elmúlt. Sötétedni csak hatkor kezd. Tehát még hat órát kell feküdnöm. Hat óra: egész örökkévalóság.

Lehúzom a fülvédőt, behunyom a szemem. Lesz, ami lesz.

De nem jön álom a szememre. Folyton úgy rémlik, hogy Harlamov mozgolódik a hátam mögött. Eszembe jut, hogy magamhoz kell vennem az iratait. Ez nem is olyan könnyű, mert a nadrágja hátsó zsebében vannak. Emlékszem, innen húzta elő a tagjelölt igazolványát, amikor a tagdíjat fizette. Sokáig vesződöm, Harlamov nehéz lett, szinte belenőtt a földbe. Mégis sikerül kihúznom. Gondosan kis viaszosvászon kendőbe van göngyölve, biztosítótűvel hozzátűzve Harlamov igazolványa, két levél, egy majdnem teljesen szétfoszlott igazolvány elmosódott tintaírással meg néhány fénykép. A fényképek külön be vannak csomagolva. Sohasem gondoltam, hogy Harlamov ilyen rendes; ná-

lam a törzsnél mindig elvesztett és elfelejtett mindent.

Nézegetem a fényképeket. Az egyiken Harlamov látható egy nővel, haja hosszú, fürtös, szeme messzeülő. Bizonyára a felesége. Karján gyermek, éppolyan nagy fekete szemű, mint az apja. A másik képen ugyanaz a fiatal teremtés sapkában. A harmadik egy társaságot ábrázol a folyóparton; nevetnek, az egyik fiú kezében gitár, Harlamov fürdőnadrágban, hason fekszik; a távolban szántóföld és szénakazlak. A hátlapon ez áll: „Cserkizovo, 1939. június. A második balról Mura."

Visszacsavarom az egészet a viaszosvászonba, átszúrom a tűvel, és a zsebembe teszem.

Kis agyagrög vágódik a fülemnek. Felrezzenek. Egy másik mellém hull, a térdem körül. Valaki dobál rám. Kissé felemelem a fejem. A szomszéd gödörből széles csontú, borotválatlan ábrázat kandikál ki.

– Pajtás . . . Van gyufád?

– Van.

– Dobd ide, az istenért . . .

– Meghagyod a csikket?

– Jól van.

Elhajítom a dobozt. De alig két lépésnyire repül. Pfuj, ördög és pokol! A tölcsérben gunnyasztó alak kinyújtja a kezét. Nem, nem éri el. Mind a ketten merőn bámuljuk a dobozt. A kicsiny, fekete oldalú skatulya ott hever a havon, szinte nevet rajtunk. Azután megjelenik egy puska. Lassan, óvatosan bukkan ki a gödörből, csúszik a havon, beleszúr a dobozba. A művelet szinte egész örökkévalóságig tart. A doboz csúszik, elrepül, sehogy se akar ráakadni a célgömbre. A puska gazdája még a száját is eltátja a nagy erőlködéstől. Végül mégis sikerül felszednie, a fej és a puska eltűnik. A gödör felett könnyű füst jelenik meg.

– Vigyázz – súgom, de azt hiszem, nem hallja meg.

Jó félóráig szívja, legalábbis nekem úgy rémlik. Még bele is szédülök az irigységbe és a megkívánásba. Azután visszatér hozzám a doboz egy apró, összenyá-

lazott cigarettavéggel a belsejében. Szívom, rágom teljes erőmből. Még az ajkam is összeégetem.

– Bajtárs, van órád? – kérdem suttogva.

– Háromnegyed tizenkettő – hallatszik a tölcsérből.

Nem hiszek a fülemnek. Azt hittem, már két vagy három óra, és kiderül, hogy még dél sincs. Ráadásul ismét elkezdődik az ágyúzás. A mieink lőnek, vagy a németek, ki tudja. A gránátok egészen közel robbannak. Így megy tíz-tizenöt percig, aztán szünet. Aztán újrakezdődik.

Ki kell ugrani. Itt rostokolni még hat órát! Nem bírom ki. Ha megölnek, az se baj, a halált úgysem lehet elkerülni.

A gödörből rekedt hang hallatszik.

– Pajtás . . . hé-é . . . pajtás . . .

– Mi az?

– Ugorjunk ki.

Ő sem bírja tovább.

– Ugorjunk – felelem.

Kis cselfogáshoz folyamodunk. Az előbbi három majdnem a mellvéden esett el. Ezért közvetlenül lövészárkaink előtt hasra fogunk vágódni. Mikor felkattog a sorozat, már fekszünk. Azután egyetlen lendülettel beugrunk az árokba. Lehet, hogy sikerül. Állásaink felé fordulok. Csak belém ne álljon megint a görcs. A terep sík, csupán egy kis bombatölcsér, és mellettem egy halott.

– Kész vagy?

– Kész.

Bal lábamra nehezedem, a jobbat térdben behajlítom. Utoljára rápillantok Harlamovra; nyugodtan alszik, felhúzott térddel, keze a hasán. Neki már semmire sincs szüksége.

– Gyerünk!

– Gyerünk!

Hó . . . Tölcsér . . . A halott . . . Megint hó . . . A földre bukom. És szinte ugyanabban a pillanatban fel-

hangzik: ta-ta-ta-ta-ta . . . Visszafojtom a lélegzetem. Ta-ta-ta-ta . . . Fekszem. Ta-ta-ta-ta-ta . . .

– Élsz?

– Élek.

Arcom a hóba fúrom, két karom szétvetem. Bal lábam a hasam alá húzom, hogy könnyebb legyen felugrani. Az ároktól öt-hat lépés választ el. Szemem sarkával szinte habzsolom ezt a parányi földdarabot.

Türelemmel ki kell várni két-három percet, amíg a géppuskás elcsendesedik. Most már nem tud eltalálni, túl alacsonyan vagyunk.

Lépteket hallok a lövészárokban, beszédet. De a szavakat nem értem.

– No, indulhatunk.

– Készülj – súgom a hóba, fel sem emelve a fejemet.

– Igenis – hallatszik bal felől.

Minden idegszálam megfeszül. Halántékom lüktet.

– Rajta!

Ellököm magam. Három ugrással az árokban termek.

Azután sokáig ülünk a latyakban, az árok fenekén, és nevetünk. Valaki cigarettavéget nyom a számba.

Kiderül, hogy már öt óra van. A katona órája is megállt. Héttől ötig hevertünk a tölcsérben: tíz órát. Csak most érzem, milyen hihetetlenül éhes vagyok.

Reggel eltemetjük bajtársainkat: Harlamovot, Szengyeckijt és az ősz fürtű szakaszparancsnokot. Éjszaka a szanitécek elszállították a holttesteket a csatamezőről. Karnauhovot meg sem találták, állítólag látták, amint négy katonával betört a német állásokba. Nyilván ott esett el.

Sirjajev maga mászott be az árokba, vérben úszva, erőtlenül csüngő karral. Bemászott, alig tudta átvetni magát a mellvéden, s nyomban elvesztette az eszméletét. A segélyhelyre irányították. Benéztem oda, de egy fél órával azelőtt, már átszállították a túlsó partra, az egészségügyi zászlóaljhoz.

A zászlóalj összesen huszonhat embert veszített, állományának majdnem a felét, a sebesülteket nem számítva.

A parancsnokságot Farber vette át. Ő volt az egyetlen a parancsnokok közül, aki nem vett részt a támadásban; Abroszimov maga mellett tartotta.

Bajtársainkat a Volga partján temetjük el.

Egyszerű koporsók gyalulatlan fenyődeszkából. Nehéz, ólomszínű felhők siklanak a fejünk fölött. Szél csapkodja a köpeny szárnyait. Az undok, lucskos hó befolyik a gallér alá. Jégtömbök úsznak a Volgán: ősz van, beáll a folyó.

Három gödör feketéllik.

Milyen egyszerű minden itt a fronton. Tegnap volt, ma nincs. Holnap pedig talán te sem leszel. És éppilyen tompán hull majd a rög a te koporsód fedelére. Lehet, hogy koporsód sem lesz, hanem belep a hó, és ott fekszel majd arccal a földbe fúródva, míg véget nem ér a háború.

Három apró, vöröses halom emelkedik a Volga partján. Három szürke füles sapka, három fejfa. A tiszteletadás: a géppisztolyok sűrű, tompa pergése. És mintegy visszhangként eldördülnek a messzehordó ágyúk a Volgán túl. Pillanatnyi csend. Az utászok összeszedik ásóikat, egyengetik a sírokat.

Ennyi az egész. Elmegyünk.

Egyikük sem volt idősebb huszonnégy évesnél. Karnauhov huszonöt. Őt még el sem tudtuk temetni: teste odaát maradt, a németeknél.

Hát nem tudta felolvasni nekem a verseit. Most itt őrzöm a zsebemben, anyám levele és Luszja fényképe mellett. Egyszerű, világos, tiszta versek, amilyen ő maga volt.

. . . Oly messze vagy most én tőlem,
akár a csillag, mely fent remeg.
És mégis oly közelnek látszol,
mintha itt ragyogna két szemed.

Hallom, zizegnek az ágak,
pajkos szél susog a nyírek között:
így hullámzik hajad aranya,
amely ifjú szívedhez kötözött.

Jack London képét felakasztom a tükör alatt, a kis asztalka fölé. Egy kicsit hasonlítanak egymáshoz: London és Karnauhov.

Legutoljára három perccel a roham előtt beszéltem Karnauhovval. A lövészárok sarkában guggolt, és a kézigránátok gyutacsait szerelte be. Valamit kérdeztem tőle, már nem is emlékszem, mit. Felemelte a fejét, s akkor először nem láttam a szemében mosolyt, azt a mélyről fakadó, csöndes mosolyt, szeme legmélyén, ami annyira tetszett nekem. Többé nem láttam.

Sokáig fekszem, arcom a párnába fúrva.

Megjön Liszagor. Leül az ágyra, lábát maga alá húzza. Szuszog. Nem is káromkodik. Állát a térdére támasztva, szótlanul cigarettázik.

– Azt mondják, Abroszimov hadbíróság elé kerül – közli komolyan.

– Ki mondta?

– Ladigin, az írnok.

– A szája jár.

– A szája jár, de néha igazat is mond. Mégis a fejesek közt sündörög.

– Mi az, a törzsnél voltál?

– Ott.

– És mi újság?

– Semmi. A szokott látvány. Asztafjev vázlatokat rajzolgat. Érdeklődött, hány emberünk van. Azt hazudtam, hogy tizenkettő. Vele is résen kell lenni: tintanyaló.

– Az őrnagyot nem láttad?

– Egy pillanatra benézett. Rosszkedvű, komor, elkérte a veszteséglistát Ladigintól.

– Hej... ha most leihatnám magam... a sárga földig...

Este a parancsnoki étkezdében az őrnagy megállít.

– Készülj holnapra, mérnök.

Nem értem.

– Mire? – ismétlem a kérdést.

Az őrnagy tovább szortyog a pipájával, nem hallja. Megtört arca sápadt.

– Mire? – ismétlem meg a kérdést.

Lassan felemeli a fejét.

– Majd elmeséled ... hogy és mint volt ... odafönn a magaslaton – és botjára támaszkodva továbbmegy, még mindig sántikál.

Többet már nem is kérdezek. Minden világos.

Ladigin, a törzs írnoka, a legnagyobb pletykafészek az egész ezredben, elmeséli, hogy az őrnagyot és Abroszimovot berendelték a hadosztálytörzsbe, és három óráig időztek ott. Majd Abroszimov bezárkózott a bunkerébe, és azóta ki sem jött. Az ebédet és a vacsorát is visszaküldte.

– Küldönce ott sündörgött az élelmezési raktár körül. Aztán usgyi! vissza a bunkerbe, a zsebét pedig nagyon fogta. Éppen reggel kaptunk vodkát.

És rám hunyorított kihívó, zöld szemével.

25

A tárgyalásra elkésve érkezem. Amikor belépek, már beszél az őrnagy. A második zászlóalj szállásául szolgáló csőben – a legtágasabb helyiség szakaszunkon – vágni lehet a füstöt, az arcokat alig látni. Abroszimov a falnál ül. Ajka összeszorítva, fehér, száraz. Szeme a falra mered.

Asztafjev, a titkár, zizegteti a papirosokat, rakosgat, a tintát próbálja az ív sarkán. Mellette még ketten ülnek: a felderítőfőnök és a páncéltörő puskásszázad parancsnoka. Az őrnagy az asztalnál áll. A mai nap alatt jó tíz esztendőt öregedett. Néha szájához emeli a teáspoharat, és iszik apró, szaggatott kortyok-

kal. Halkan beszél. Olyan halkan, hogy a cső végéről nem hallani. Előrefurakodom.

– A háborúban elengedhetetlen a bizalom – mondja –, a bátorság egymagában kevés. És kevés a tudás is. Szükség van még hitre. Hinnünk kell az emberekben, akikkel együtt harcolunk. Enélkül nem lehet...

Kigombolja a gallérját. Nagy a forróság. Úgy rémlik, mintha ujjai kissé remegnének, amikor kinyitja a kapcsokat.

– Abroszimovval együtt nagy utat tettem meg... Hosszú harcok vannak mögöttünk. Orjol, Kasztornaja, Voronyezs... És mióta ülünk már itt is. Én hittem benne. Tudtam, hogy fiatal, tapasztalatlan, talán csak most tanul még, tudtam, hogy tévedhet – hiszen ki nem téved közöttünk –, de hittem benne. Hinni kell az embernek saját törzsfőnökében.

Fejét elfordítja, és hosszan, komoran pillant Abroszimovra.

– Tudom, magam is bűnös vagyok. Az emberekért én felelek, nem a törzsfőnök. És ezért a harctevékenységért is én vagyok a felelős. S amikor a hadosztályparancsnok ma kiabált Abroszimovval, tudtam, hogy ez nekem is szól. És igaza van. – Az őrnagy lesimítja haját, és végigjártatja rajtunk fáradt tekintetét. – De nincs háború áldozatok nélkül. Ezért háború. De ami tegnap a második zászlóaljban történt, ez már nem háború, hanem tömegirtás. Abroszimov túllépte hatáskörét. Megváltoztatta a parancsomat, mégpedig kétszer. Reggel telefonon, utána pedig élő szóval, amikor rohamra hajszolta az embereket.

– Az volt a parancs, hogy meg kell rohamozni a tartályokat... – vág közbe fahangon Abroszimov, s továbbra is a csőre mered. – Az emberek pedig nem mentek...

– Hazudsz! – és az őrnagy olyan erősen csap az asztalra öklével, hogy a kanál megcsörren a pohárban. De nyomban erőt vesz magán; kortyol egyet a teából. – Mentek az emberek. Csak nem úgy, ahogyan te sze-

retted volna. Az emberek ésszel mentek, meggondoltan. És mit csináltál te? Láttad, mi volt az első roham eredménye? Nem is lehetett másképp, a tüzérségi támogatásban bíztunk. Nyomban le kellett volna csapni az ellenségre, nem hagyva időt, amíg felocsúdik. De nem sikerült... Az ellenség erősebbnek és ravaszabbnak bizonyult, mint gondoltuk. Nem sikerült elnémítani tűzfészkeit. Átküldtem a mérnököt a második zászlóaljhoz. Ott Sirjajev volt a parancsnok, jófejű legény. Még az éjjel minden előkészületet megtett a német állások elfoglalására. Mégpedig ésszel. Te pedig... És mit tett Abroszimov?

Abroszimovnak rángatózni kezd a szája.

Borogyin rendszerint nyájas, szelíd arca bíborszínbe borul, orcái reszketnek.

– Tudom, hogy ordítottál ott... A pisztolyoddal hadonásztál...

Újra kortyol a teáspohárból.

– A parancs a háborúban szent. A parancs nem teljesítése vétség. És mindig a legutolsó parancsot kell végrehajtani. Embereink végrehajtották, és most holtan fekszenek az állásaink előtt. Abroszimov pedig itt ül. Becsapta saját ezredparancsnokát, túllépte hatáskörét. Az emberek pedig elpusztultak. Végeztem. Azt hiszem, eleget mondtam.

Az őrnagy nehézkesen leereszkedik a zsámolyra.

Abroszimov mozdulatlanul ül, keze a térdén, szeme a cső falára mered. Asztafjev lehajtott fejjel buzgón és sebesen ír.

Felszólalnak még néhányan. Majd én. Utánam Abroszimov. Rövidre fogja mondanivalóját: úgy véli, a tartályokat csak tömegrohammal lehetett volna elfoglalni. Ennyi az egész. És ő azt követelte, hajtsák végre. A zászlóaljparancsnokok kímélik az embereket, ezért nem szeretik a rohamot. A tartályokat pedig csak rohammal lehetett elfoglalni. Ő nem tehet arról, hogy az emberek lelkiismeretlenül viselkedtek, és gyávák voltak.

– Gyávák? . . . – hallatszik hirtelen a cső végéből.

Mindenki megfordul. Farber esetlen alakja ágaskodik ki fejjel a tömegből, az asztalhoz tolakszik kurta, nevetségesen szűk köpenyében.

– Gyávák voltak, azt mondja? Sirjajev gyáva volt? Meg Karnauhov? Ezt maga meri mondani róluk?

Farber liheg, rövidlátóan pislog – a szemüvegét tegnap eltörte –, hunyorog.

– Láttam az egészet . . . A saját két szememmel láttam . . . Hogy ment Sirjajev . . . Meg Karnauhov. . . és mind . . . Én nem értek a beszédhez . . . Nemrég ismerem őket . . . Karnauhovot és a többit . . . Hogy le nem sül a bőr a képéről. Nem az a bátorság, ha valaki meztelen mellel nekiront a géppuskának. Abroszimov . . . Abroszimov százados azt állította, hogy parancs volt a tartályok megrohamozására. Nem megrohamozni kellett, hanem elfoglalni. A lövészárok, amelyet Sirjajev eszelt ki, nem gyávaság volt, hanem cselfogás. Igen ügyes cselfogás; megkímélte volna az embereket, hogy tovább harcolhassanak. Most nincsenek többé. És én úgy vélem . . . – hangja elakad, a poharat keresi, de nem találja, és legyint –, úgy vélem, az ilyen embereknek nem szabad parancsolniuk . . .

Farber keresi a szavakat, belezavarodik, elpirul, megint a poharat keresi, majd hirtelen egy szuszra kivágja:

– Maga a gyáva! Maga bezzeg nem ment rohamra! És még engem is ott tartott. Láttam mindent . . . – és vállát rángatva, köpenye csatjaival szomszédaiba akadva, hátrafelé tolakszik.

Kimegyek utána az udvarba. Ott áll a csőhöz támaszkodva.

– Jól beszélt, Farber.

Felrezzen.

– Dehogyis jól. Minden összekuszálódott a fejemben. Ahogy ránéztem, tudja, mindjárt . . . És még ké-

pes nyugodtan ülni és feleselni. Nem . . . Nem így kellett volna.

Mélyet sóhajt.

– Az utolsó két öreg katonám is elesett: Jermak és Pereverzev. Emlékszik rájuk? Az egyik matróz volt, a másik, azt hiszem, kombájnos. Elválaszthatatlan jó barátok. Együtt ettek, ittak, aludtak. Hiszen emlékszik, az egyik bűvész volt.

– Hát az a fiatal, ősz hajtincsű szakaszparancsnok, hogy is hívják . . . az is magánál volt?

– Kalabin? A géppuskás század parancsnoka. Valósággal gyerek, még egy hétig sem volt nálunk. Egyenesen a kórházból érkezett, folyton arról mesélt, hogy ott mindig tejbegrízzel etették.

– Új parancsnokokat nem küldtek még?

– Századparancsnokokat az első és a harmadik zászlóaljtól kaptunk. A szakaszok élére pedig egyelőre őrmestereket állítottam. Segédtisztem sincs.

– Anélkül pedig nehéz – helyeslek.

Hogy, hogy nem, már egészen nyugodt vagyok Farber miatt. Beszédmódjában, egész viselkedésében új, kemény vonások jelentek meg, amelyek azelőtt nem voltak.

– És mi van Sirjajevvel? Nem tudta meg pontosan?

– Azt hiszem, nem nagyon veszélyes. A koponyája ép, a karjával pedig nem tudom, mi történt. Nem vérzett nagyon, de úgy lógott, mint a rongy.

– A jobb?

– Nem, a bal . . .

– Ez is szerencse . . .

– Nem akart elmenni, káromkodott. Úgyis visszajövök, mondta. Akár tetszik, akár nem. És megtalálom Abroszimovot a világ végén is.

– Nem irigylem Abroszimovot, kemény markú legény ez a Sirjajev . . .

Kis ideig még beszélgettünk, azután Farber újra

bebújik a csőbe. Én hazamegyek. Nem kívánkozom már vissza a tárgyalásra.

Valega kenyeret pirít a serpenyőn. A sarokban a szamovár duruzsol.

Ledobom a csizmám, zubbonyom, kinyújtózom a priccsen.

– Teát vagy kávét kíván? – kérdezi Valega.

– Mivel van a kávé?

– Sűrített tejjel.

– Akkor kávét.

Valega elmegy darálni. A serpenyőben sistereg az olaj. Előveszem Karnauhov verseit, és olvasgatom.

Azután megjelenik Liszagor. Bevágja az ajtót. A serpenyőbe pillant. Megáll előttem.

– Nos? – kérdezem.

– Lefokozták, és büntetőszázadhoz osztották be.

Több szó nem esik Abroszimovról. Másnap zsákkal a vállán elmegy, senkitől sem búcsúzik el.

Többé sohasem láttam, és nem is hallottam róla.

26

Éjszaka harckocsik érkeznek. Hat agyonfoltozott, öreg T-34-es. Sokáig dübörögnek, forgolódnak a parton, lánctalpaikkal túrva a földet, álcázzák magukat. Egyszerre vidámabb lett a hangulat.

Már régóta várjuk őket. Jó tíz napja keringenek a hírek: állítólag egy egész harckocsi hadosztály érkezik a hátországból, egyenesen a gyárból. Aztán egy ezredre, egy zászlóaljra mérsékelték. És most csupán hat viharvert, öreg alkotmány érkezik, és az sem a hátországból, hanem a Vörös Októberből, ahol majdnem az ostrom első napja óta harcolnak. De mindez nem számít; mégis harckocsik, páncélosok . . . És a külsejük meglehetősen fenyegető.

Reggel már a peremvonalban kell lenniük. Az őrnagytól azt a parancsot kapom, hogy vizsgáljam meg

és készítsem elő a terepet számukra. Föl kell robbantani a két pőrekocsit, amely a sorompónál elállja az utat. Odaküldöm Liszagort és Agnyicevet.

Három harckocsizó – két hadnagy és egy őrmester – bejön hozzám melegedni; feketék, piszkosak, tetőtől talpig olajosak.

– Nincs valami harapnivaló? – érdeklődik a parancsnokuk, akinek arcát forradások barázdálják; bizonyára égés. – Reggel óta egy falat sem volt a számban . . .

Valega feltálalja a születésnapi nyúl maradványait. A két hadnagy farkasétvággyal tömi magába.

– No, mi újság? Harcolgattok? – érdeklődnek.

– Egy kicsit – válaszolom.

– A tartályokat még mindig nem foglalták el?

– Még mindig nem. Puszta kézzel ugyanis nem könnyű . . . – A harckocsizók egymásra nevetnek.

– Szóval bennünk reménykedtek?

– Hát kiben másban? Páncélos technika nélkül . . .

A borzas, szinte szeméig szakállas hadnagy felnevet.

– És tudod-e, hol mindenütt jártunk mi már?

– A kocsikon látni, hogy derekasan dolgoztak. A délnyugati arcvonalon voltatok?

– Azt kérdezd inkább, hol nem voltunk.

– Harkov alatt voltatok?

– Harkov alatt? Hát te voltál?

– Voltam.

– Nyepokritija, Tyernovaja, tudod hol van?

– Hogyne. Ott indultunk támadásra.

– Szépen . . . Miattatok, gyalogosok miatt vesztettük el Harkovot is. A Traktorgyárban is voltunk már . . . Nyúl nincs több?

– Ennyi az egész. Csak a bőre maradt.

– Kár. Némi szesz akad nálunk . . .

– Majd összehozunk valamit.

Átküldöm Valegát Csumakhoz.

– Mondd meg, hogy jöjjön át. És hozzon egy kis harapnivalót is. Mennyi pálinkátok van?

– Elég. Ne aggódj.

Valega elmegy. Az őrmester szintén.

– Úgy éltek itt, mint a kiskirályok – jelenti ki a forradásos arcú hadnagy, szemével a tükröt díszítő amorettre mutatva. – Mint a nagyurak . . .

– Bizony, a szállásra nem nagyon panaszkodhatunk.

– És könyveket olvasgattok.

– Megesik.

Belelapoz a *Martin Eden*-be.

– Én már nem is emlékszem, mikor olvastam utoljára. Przemyślben talán? A háború előtti szombaton. Már talán el is felejtettem olvasni – és elneveti magát. – A háború után újra meg kell tanulnom.

Azután megérkezik Csumak. Álmosan vakaródzik, hajában pihék.

– Szép kis mérnök . . . Az éjszaka kellős közepén rendel magához vodkát inni . . . Micsoda ötlet. No, itt van.

Vászonzubbonya alól előhúz két karika kolbászt és egy cipót.

– Valega elment a törzsőrmesterem után. Hoznak egy pár húskonzervet.

A harckocsizókra pillant.

– A ti skatulyáitok állnak a parton?

– Hát kié?

– Én szégyellnék beléjük ülni. El sem másznak a peremvonalig, szétesnek, mint a kártyavár.

A szakállas megsértődik.

– Az a mi dolgunk.

– Persze, nem is az enyém. Az enyém az, hogy vodkát igyam és szidjam a páncélosokat, mert gyatrán harcolnak.

– Hát te kicsoda vagy?

– Én? Kérdezd meg a mérnököt. Ő majd megmondja.

– Biztosan felderítő, a pofáján látszik.

– Kinek a pofáján? – és Csumak keze ökölbe szorul.

– Hátrább az agarakkal, pajtás. Kinek a pálinkáját fogod inni?

– Talán a tiéteket?

– Azt hát.

– Az más. Akkor befogom a szám, és azt is visszaszívom, amit a harckocsikról mondtam. Holnap biztosan elfoglaljátok a tartályokat. Hogyisne, ilyen masinákkal . . .

A harckocsizók nevetnek. Csumak nyújtózkodik, ujjait ropogtatja. A szakállas órájára pillant.

– Hová tűnt ez a Prihogyko?

– Biztosan a kannákkal vesződik, vagy edényt keres. Víz van nálad, mérnök? Mert ez erős ám, kilencvenhat fokos . . .

– Vízben nem lesz hiány. A Volga a szomszédban van . . .

– Mi az, csak nem készültök holnap támadni? – érdeklődik Csumak.

– Tudja a jóég. Az a parancs, hogy foglaljuk el a kiindulási állást, azután majd meglátjuk.

– Aligha lesz holnap. Nekünk még egy szót sem szóltak.

– Szólhatnak még.

– Ha nem holnap – jelenti ki Csumak, miközben elgondolkozva bökdösi az asztalt késével –, akkor a németek úgy szitává lőnek . . .

– Azt mondják, a magaslat elzárja a látást.

– Mondják, mondják . . . Hát a Messerek mire valók?

– És sok páncéltörő ágyújuk van? – figyel fel a szakállas.

– Épp elég lesz nektek.

A folyosón csörömpölés. Valaki káromkodik. Aztán beront az őrmester, megrakva kulacsokkal.

– Melyik tökfilkónak jutott eszébe az ásókat elhányni? Majdnem elejtettem a kulacsokat.

Lerakodik az ágyra. Megfordul: a képe örömtől ragyog.

– Mit kapok a jó hírért?

– Milyen hírért?

– Nagyszerű hírért. Ha megmondjátok, elmesélem.

– Száz gramm ráadást – jelenti ki Csumak homlokát ráncolva, miközben nyelvével próbálgatja a szeszt. – Erős, mint a pokol . . .

– Kevés.

– Akkor tartsd meg magadnak. Az első kupica után úgyis kibököd. Add ide a bögréket, mérnök.

Odaadom. Csak kettő van; sorban kell inni. Csumak tölt. Vizet önt rá a teáskannából.

– No, mi az az újság? – kérdezi a forradásos arcú hadnagy.

– Mondtam már, hogy pompás. A 16-os harckocsiban épp most hallgattam a rádiót.

– Talán megdöglött Hitler?

– Még jobb . . .

– Véget ért a háború?

– Éppen fordítva. Csak most kezdődött el . . . – majd kis szünet után így folytatja: – A mieink elfoglalták Kalacsot. Meg azt a – hogyishívjákot . . . Krivaja . . . Krivaja . . .

– Krivaja Muzga?

– Muzga . . . az az. És még valami g-betűset . . .

– Talán Abganyerovót?

– Ez az, Abganyerovo . . .

– Nem lódítasz?

– Minek lódítanék? Tizenháromezer fogoly . . . Tizennégyezer halott!

– Kutyateremtette!

– És mikor történt ez?

– Az utolsó három nap alatt. Kalacs, Abganyerovo és a többi. Egész csomó helység.

– No, akkor végük. A fasisztáknak befellegzett!

Csumak olyat sóz a két lapockám közé, hogy kis híján leharapom a nyelvem.

– Erre iszunk, fiúk!

Mindnyájan egyszerre iszunk a bögrékből és kulacsokból, utána vizet hörpintünk, egyenesen a teáskanna csövéből.

– Ez aztán a muri! Vedelik a szeszt! . . .

Az ajtóban Liszagor áll. Még a száját is eltátja a nagy csodálkozástól.

– Én odakint a vagonokat robbantottam, ők meg nyelik a vodkát.

Odanyújtom az egyik bögrét. Egy hajtásra kiissza. Utána lehunyja a szemét, krákog. Kenyérhéj után tapogat. Szagolja.

– Ti dorbézoltok, ötkor pedig kezdődik a támadás. Hallottátok? A zászlóaljaknak már kiosztották a reggelit.

– Komolyan?

– Nézzetek csak ki, mi folyik a parton.

A harckocsizók felugranak, be sem fejezik az evést.

– Sirjajev már káromkodik, hogy feltartjuk az átjárókkal.

– Miféle Sirjajev?

– Hogyhogy miféle? Hát Sirjajev főhadnagy, a törzsfőnök.

– Úristen . . . Hogyan került ide?

– Az egész háborút így alszod át . . . – nevet Liszagor. – Az egészségügyi zászlóaljtól rohant ide. Már ott szitkozódik a parton.

Felhúzom csizmám. Keresem a pisztolyomat. Órámra pillantok: háromnegyed három.

– Az átjárókat megcsináltad?

– Meg.

– Egész szélességben?

– Egészben, kényelmesen elfértek.

A harckocsizók már be is indítottak, sürögnek-forognak. Az egész part fehér: megint eleredt a hó. Va-

lahonnan bal felől Sirjajev hangja hallatszik. Ordít valakire.

– Öt perc múlva itt légy, és jelentsd . . . Megértetted? Egy-kettő.

Elrohan Csumak is, futtában gombolja zubbonyát.

– Jól megdolgoztat ám az új törzsfőnök. Csak győzzed szusszal, mérnök . . .

Sirjajev a törzs földkunyhójának bejárata előtt áll. Karja bepólyálva. Amikor észrevesz, egészséges jobbjával felém int.

– Rohanj a peremvonalba, Jurka! Segíts a harckocsizóknak . . . Senki sem tudja, merre vannak az átjárók . . .

– Hogy van a karod? – kérdezem.

– Majd később . . . Eredj . . . Csak két óránk van.

– Parancsára, főhadnagy elvtárs. Távozhatom?

– Eredj . . . Liszagort pedig küldd hozzám.

Tisztelgek, szabályos hátra arc!-ot csinálok, összevágom a csizmám sarkát, lerántom a kezem, és kilépek.

– Elhagyhatod! Majd egyszer tartunk két óra alaki foglalkozást.

Egy nagy, hideg hópihe éppen a tarkómra tapad. Széthull, és becsúszik a nyakamba.

Felugrom az első kocsira. Valega már ott van, a kulacsot övéhez erősíti.

Egymás után vonszolják fel magukat a harckocsik a meredek parton. Elhaladnak a sorompó és a felrobbantott vagonok mellett. Kiérnek a kövezett útra. A németek mindjárt tüzet nyitnak: – a harckocsik éktelenül dübörögnek.

Lassan keringve hullanak a hópelyhek.

Mint valami óriási, nehéz göröngy, fehérlik előttünk a Mamajev-kurgán.

A támadásig egy óra negyven perc van hátra.

A roham kezdetét öt órára tűzték ki. Húsz perccel öt előtt lihegve berohan Garkusa.

– Hadnagy elvtárs . . .

– No, mi az megint?

Zihálva lélegzik, tenyerével törölgeti verejtékező homlokát.

– A felderítők visszatértek.

– No és?

– Aknákra bukkantak.

– Miféle aknákra?

– Németekre. Pontosan a bal átjáróval szemben, vagy ötven méterre. Ismeretlen szerkezetűek.

– Hű, az ördög! Hová tették a szemüket tegnap?

– Azt mondják, tegnap nem volt ott.

– Nem volt . . . Hol van ez a Buhvosztov?

– A páncéltörők fedezékében csücsül.

– Sirjajev, telefonálj a törzsbe, hogy várjanak a rohammegindítási jellel. Rögtön visszajövök.

A ragyás képű, vézna Buhvosztov, az utászszászlóalj felderítő szakaszának parancsnoka, széttárja a karját.

– Nyilván éjszaka rakták a fritzek. Isten bizony ma éjszaka. Tegnap a két kezemmel tapogattam végig mindent, semmi nem volt. Isten bizony . . .

– Isten bizony, isten bizony? Mért nem jelentetted előbb? Mindig az utolsó pillanatban. Sok van belőlük?

– Vagy tíz darab. És ismeretlen típusúak, most látom őket először. Olyanok, mint a mi felderítőaknáink, de mégsem egészen. A gyutacs valahol oldalt van.

– Garkusa, hozd az álcázó köpenyeket. Te pedig, őrmester, vezess.

Szerencsénkre hold nincs. Átkúszunk a kövekkel megjelölt harckocsiátjárón. A ragyás képű őrmester, Garkusa és én. Előttem Garkusa megvasalt csizmatalpai csillognak. Átcsúszunk aknamezőink vonalán.

Körös-körül hófehér minden, előttünk sötétlenek a német állások. Az őrmester megáll. Kesztyűjével szótlanul mutat egy fekete foltra a hóban. Érintőakna! A legközönségesebb fajta, rovátkolt vasrúd, robbantószerkezet és zsinór. Oldalt pedig egy külön kis cövek, hogy erősebben álljon. Ő pedig gyutacsnak hitte . . . Hatökör, nem felderítő . . .

Garkusa hason fekve, ügyes mozdulatokkal egymás után csavarja ki a gyutacsokat. Nekem elgémberedett a kezem, és alig tudok kettőt kihúzni. Az őrmester szuszog.

Ps-s-s-s . . . Rakéta . . .

Mozdulatlanná dermedünk. Egy pillanat alatt kiszárad a torkom. A szívem őrülten kalapálni kezd. Észrevesznek a gazemberek.

Ps-s-s-s . . . Még egy . . . Szemem sarkából látom, hogy az őrmester már jó tíz méterrel odább kúszott tőlem. Micsoda ökör! Mindjárt észreveszik a németek.

Rövid géppuskasorozat.

Észrevették.

Újabb sorozat.

Valami rettenetes erővel vágódik a bal karomhoz, majd a lábamhoz. Fejemet a hóba fúrom. A hó hideg, kellemes, megtelik vele a szám, orrom, fülem. Milyen kellemes . . . Ropog az ajkam között . . . Akár a fagylalt . . . És még azt mondta, hogy nem érintőakna . . A legközönségesebb érintőakna . . . Csak egy cövek volt oldalt. Csudabogár ez az őrmester . . . Vége . . . Nincs tovább . . . Csak a hó csikorog a fogam között . . .

28

„Jurka, te ebadta. A segélyhelyről küldtél pár sort, de azóta két hónapja meg sem mukkansz. Hát ez gyalázat. Még ha a jobb karodon sebesültél volna meg, akkor volna kifogásod, de hiszen a balon. Nem szép tőled, isten bizony, nem szép. Engem napról

napra faggatnak rólad, én meg csak ezt felelem, hízik a kórházi koszton, enyeleg az ápolónőkkel, hogy is jutnának eszébe a régi bajtársai. De ők, te igaz lélek, nem felejtenek el. Csumak félretett külön a részedre valamilyen pompás zsákmányolt konyakot (hat csillagos!), kóstolni sem enged belőle senkinek. Én is próbáltam már, de szó sem lehetett róla.

Különben, unjuk a dolgot. Unjuk az egy helyben üldögélést, átkozottul unjuk. A többiek támadnak, előnyomulnak nyugat felé, mi pedig ugyanazokban a lövészárkokban, ugyanazokban a földkunyhókban gunnyasztunk. Az ellenség ugyan már nem a régi. A múlt hónap mégis elég kemény volt. Majdnem minden emberünk harcképtelen lett, az utánpótlás pedig, jól tudod, mit ér . . . Miután beléd trafáltak, még egy harckocsirohamot indítottunk, a tartályokat azonban most sem tudtuk elfoglalni, a harckocsikat pedig átdobták egy másik frontszakaszra. Az egyiket kilőtték a németek, jó egy hónapig harcoltunk mögötte. A hadosztályparancsnokunk ugyanis tüzelőállást létesített mögötte, a németeké pedig bizonyára ugyanazt parancsolta, így hát úgy verekedtünk ezért az ócskavasért, mint a megszállottak. Rohammal nem sikerült; a zászlóaljakban öt-hét fő az ütközetlétszám. Aknát kellett ásnunk. A talaj meg kemény, akár a szikla, robbantószer nincs. A Volga jó két hétig nem tudott beállni; a „kukoricadarálók" dobálták le a kétszersültet és a konzerveket.

Végül mégis elfoglaltuk a harckocsit. Huszonkét méter hosszú alagutat ástunk, beletömtünk vagy száz kiló trotilt, és feldurrantottuk. A tölcséren keresztül indultunk támadásra. Látod, ilyen fiúk vagyunk mi! Tugijevet, Agnyivcevet (jelenleg sebesülésével az egészségügyi zászlóaljnál van) és a te Valegádat csillagra terjesztettem fel, bátor fickók, a többieket pedig vitézségire. Most Farber géppuskája áll a harckocsi előtt, és vadul kaszálja a németeket. A tartályok még mindig az övék. Beásták magukat, akár a vakondo-

kok, sehonnan sem lehet közelíteni. Nekünk meg kevés az emberünk, ez a bökkenő. Főleg tüzérséggel harcolunk; az egészet átszállítottuk a jobb partra, kivéve a nehézágyúkat. A mi földkunyhónk mellett is felállítottak egy üteget, le sem tudjuk hunyni a szemünket miatta. Rogyimcevékat és a 92. hadosztályt a jobb oldalunkra helyezték át, a Tramvajnaja utca körzetébe. A 39. hadosztály sikeres harcok után a Vörös Októbert majdnem teljesen megtisztította.

A szakaszban jelenleg hárman vagyunk – én, Garkusa és Valega. Tugijev a lovakkal a bal parton van Kulesov helyett. Dézsmálta a zabot a fiú, és most büntetőszolgálatra osztották be. Csepurnijt, Tyimoskát és azt az apró legényt, hogy is hívják, aki folyton majszolt, elveszítettük a Mamajev-kurgánon. Jó két hétig tartottuk a vegyvédelmiekkel meg a felderítőkkel. Kettőjüket eltemettük, Tyimoskának azonban csak a sapkáját találtuk meg. Kár a fiúért. A gitárja is gazdátlanul hever. Urazov aknába botlott, letépte a lába fejét. Az egészségvédelmiekhez küldtem még hármat az újak közül, őket nem ismered. A törzs tisztjei közül Turin, a vegyvédelmi főnök és a tolmács harapott a fűbe. Asztafjev, a te oldalszakállas kedvenced, jókora gránátszilánkot kapott a fenekébe (hogyan szerezte, máig sem értem, ki sem mozdult a kunyhóból), jelenleg a hasán fekszik, és irományait rendezi.

Mi most folyton figyelőpontokat építünk. Mindennap újat. Már öttel elkészültünk, de nem tetszenek az őrnagynak, hiszen ismered őt. Az egyiket gázkéménybe bújtattuk, a vegyi gyár mellett, ahol olyan sok a kékítő. A másikat viszont háztetőre építettük, olyan, mint a galambdúc. Látni jól lehet, de az őrnagy kijelentette: hideg, nagy a huzat, és megparancsolta, készítsünk újat a lakótelepen a mélyedés mellett, ahol az FD-mozdony* áll. A 270-es tüzérek pedig már oda-

* Feliksz Dzerzsinszkij sorozatú mozdony rövidítése.

húzták ágyúikat, és magukra vonják a németek tüzét, a gránátok egész közel robbannak; van is értelme odacipelni az őrnagyot!

Különben igyekezzél mielőbb visszajönni, majd együtt keresünk valami alkalmas fészket. Segítsz majd ásni (ha-ha!), mert nekem már akkora hólyagok nőttek a tenyeremen, hogy a kezembe se tudom venni a lapátot. Usztyinov barátod, a hadosztálymérnök, már a könyökömön jön ki: folyton tervrajzokat követel, nekem meg ez a halálom, jól tudod. Sirjajev üdvözletét küldi, karja már egészen rendbe jött.

Még valami... A második zászlóaljhoz új felcser érkezett Burljuk helyett, akit tanfolyamra vezényeltek. Ha jössz, meglátod, Csumak egész nap ott sündörög, a derékszíj csatját minden reggel krétaporral tisztítja. Különben – gyere minél hamarabb. Várunk.

Barátod A. Liszagor

P. S. Végre megtaláltam az LZZ típusú, feszítő hatású robbantószert, amelyről folyton ábrándoztál. Nélküled nem nyúlok hozzá. Egész tűrhető zsákmányolt kollekciónk van: S és TMI-43 típusú aknák, öt, egészen újtípusú gyutacs csinos dobozokban (jó lesz majd dohánytartónak) és egy pompás, német szereltgyújtó, dörzsrobbantóval.

A. L."

A hátlapon otromba, ferde, lefelé csúszó betűkkel ez áll:

„Jó napot vagy estét, hadnagy elvtárs. Tudatom, hogy egyelőre élek, és egészséges vagyok, amit a hadnagy elvtársnak is kívánok. Hadnagy elvtárs, a könyvei rendben vannak, beleraktam őket a kufferba. A szakaszparancsnok elvtárs szerzett két akomolátort, és a fedezékünkben most világosság van. Sirjajev főhadnagyot el akarják vinni a törzsbe. Hadnagy elvtárs, tessék megjönni minél előbb. Mindenki tiszteltetni, melyhez én is csatlakozom.

Küldönce A. Volegov."

Bedugom a levelet a táskámba, felhúzom a köpenyemet, és indulok a főorvoshoz: derék legény, szót lehet érteni vele. Azután a raktároshoz, hogy adjon egy új zubbonyt. Az enyémnek egészen szétszakadt az ujja.

Reggel csikorgó csizmában, vadonatúj katonaköpenyben és egy halom levéllel a zsebemben elbúcsúzom a bajtársaktól, s útnak indulok Sztálingrád felé. Egészen a kapuig kísérnek.

– Add át üdvözletem Paulusnak!

– Feltétlenül.

– Ne felejtsd el, amire kértelek, hallod?

– Hallom, hallom.

– Egész közel van: a második vízmosás a tiétektől. Ahol a kilőtt katyusa áll.

– Ha találkozol Maruszjával, mondd meg, valami érdekes mondanivalóm van a számára. Levélben nem lehet beszélni róla.

– Rendben van... Minden jót... Az újságokat adjátok le a hatos terembe. Üdvözlöm a tornatanárnőt.

– Átadjuk.

– Ég veled.

– Írj ám... Ne felejts el...

A sofőr integet.

– Végezz már, hadnagy elvtárs.

Kezet szorítok mindenkivel, és szaladok az autóhoz.

29

Estére a Burkov-majorba érünk. Itt van a hadosztály hadtápja és Lazar, a pénzügyi főnök. Nála töltöm az éjszakát, egy öregasszonyokkal, gyerekekkel és írnokokkal zsúfolt, szűk kunyhóban.

– No, mi újság ott hátul? – kérdezik.

– Semmi különös...

– Leninszkben feküdtél?

– Leninszkben. Nem valami rangos kórház. Össze sem lehet hasonlítani az én földkunyhómmal ott a parton.

Lazar felnevet.

– Rá sem ismersz majd a földkunyhódra: villanyvilágítás, gramofon jó félszáz lemezzel, a falakon német takarók. Gyönyörű.

– Rég jöttél el onnan?

– Csak tegnap este. Zsoldot fizettem.

– A németek még tartják magukat?

– Dehogy! A Mamajev-kurgánról már elillantak, a Hosszú-vízmosás mögött ásták be magukat. Dögrováson vannak: zabálniok nincs mit, lőszerük elfogyott, a fedezékeikben tövig rágott lócsontok hevernek. Szóval fuccs . . .

Éjszaka sokáig nem jön álom a szememre, egyik oldalamról a másikra forgolódom.

Korán reggel továbbindulok a törzs kis GAZ-kocsiján.

Álcázás nélkül megyünk a Volgáig, egészen a partra. A széles, fehér víztükör vakítóan fénylik. A túlsó parton feketéllik valami. Bizonyára ellenőrző-áteresztő pont. Piros zászlócska a fehér háttéren . . . Hű, hogy röpül az idő. Hiszen nemrég, mintha tegnap lett volna, ugyanez a Volga még fekete és vörös színben fürdött a füsttől és tűzvésztől, robbanások szántották, úszó deszka és törmelék fodrozta. Most pedig? A jégen mérföldkövekkel szegélyezett, nyílegyenes út vezet a túlsó partra. Gépkocsik sürögnek, teherjárművek, jeepek, tarka, terepszínű kis teherautók. Itt-ott elszórva, egymástól száz méternyire, aknabecsapódások foltjai sötétlenek. A régi nyomok. A rőtbajszos forgalomszabályozó a sárga zászlócskával a kezében kijelenti, hogy már két hete nem ágyúzzák az átkelést: kidöglöttek.

Megérkeztünk az ellenőrző-áteresztő ponthoz.

– Kérem az igazolványokat.

– Anélkül talán nem is lehet?

– Nem lehet, hadnagy elvtárs. Rendnek kell lenni.

Hát ez derék. Csujkov törzskarának szállását drótkerítés veszi körül, az ajtók előtt őrszemek állanak vigyázzban, az utak homokkal beszórva, minden földkunyhó megszámozva, tartós, fekete szám, külön táblácskán.

A csíkos oszlop tetején, a jelzőtáblán ez áll: „Borogyin körlete 300 méter", és piros ceruzával hozzátoldva: „első utca balra". Szóval elköltöztek. Az első utca balra, nyilván az az árok, ahol a hadosztálytörzs azelőtt volt.

Izgulok, biz' isten, izgulok. Mindig így van ez, amikor hazatér az ember, megérkezik a szabadságról vagy valahonnan máshonnan, és minél közelebb ér a házhoz, annál sebesebben szedi a lábát. S mindent észrevesz útközben, minden apróságot, minden változást. A járdát aszfaltozták, új trafikosbódé van a sarkon, a villamosmegállót közelebb helyezték a patikához, a 26-os számú házra ráépítettek még egy emeletet. Mindent meglát, mindent észrevesz ilyenkor.

Ez az a hely, ahol partra szálltunk azon az emlékezetes szeptemberi reggelen. Itt az út, ahol az ágyút cipelték. Itt a fehér szivattyúház is. Belevágott egy bomba, és megölt harminc sebesült katonát, aki odabent feküdt. Azután újra felépítették, kifoltozták, és jelenleg kovácsműhely működik benne. Erre volt az a gödör is, ahol egyszer megbújtam Valegával a bombázás elől. Bizonyára betemették, semmi nyoma. Amott meg valaki lépcsőt épített, már nem kell meredek lejtőn mászni. A kultúra csalhatatlan jele: még faragott korlátja is van.

A vízmosás üres. Egy halom német akna a hóban. Dróttekercsek, egy Bruno-spirál elferdült rúdja. A mienk, felismerem, Garkusa készítette. A latrina körül vagy húsz német: piszkosak, borotválatlanok, mindenféle rongyokba és törülközőkbe vannak bugyolálva. Amint észrevesznek, felállnak.

– Kit keres, hadnagy elvtárs? – hallatszik felülről.

Valami szélsebesen nekem ront, mint a hóförgeteg, szinte lever a lábamról.

– Él és egészséges, hadnagy elvtárs?

Vidám, pirospozsgás ábrázat, nevető gyermekszem.

Szedih!... Hogy nem nyílik meg a föld a lábam alatt!... Szedih!

– Honnan kerülsz ide... az ördög szánkózzon végig a hátadon.

Nem válaszol. Csak ragyog. Sugárzik tetőtől talpig. Én is ragyogok. Állunk egymással szemben, és rázzuk egymás kezét. Úgy érzem, kissé részeg vagyok.

– Minden összekavarodott itt, hadnagy elvtárs. Kergetjük a németet, csak úgy porzik. A mi harcállás-pontunk is ebben a vízmosásban van. Mindenki kint van az első vonalban. Engem megkarcolt egy golyó, hát itthagytak, hogy őrizzem a foglyokat.

– Hát Igor?

– Él és egészséges.

– Hál' istennek!

– Tessék benézni hozzánk ma este. Ó, hogy fognak örülni! Kórházból jön, ugye? A fiúk mondták.

– Onnan, onnan. De ne forogj annyit, hadd nézzelek meg.

Isten bizony, cseppet sem változott. Mégis – egy kissé megférfiasodott. Állán szúrós pihe, arca kissé beesett. De azért éppen olyan pirospozsgás, izmos, mint régen, és a szeme is a régi, vidám, pajkos, hosszan kunkorodó, lányos pillájú.

– Megállj, megállj!... Mi csillog ott az ujjasod alatt?

Szedih zavarba jön. Piszkálni kezdi a hólyagot a tenyerén... régi szokása...

– Te csibész! el akartad hallgatni. No, add a mancsod. Miért kaptad?

Még jobban elpirul. Ujjaim ropognak hatalmas tenyerében.

– Már nem szégyellsz visszamenni a kolhozba?

– Miért szégyellnék... – és egyre csak piszkálja a

tenyerét. – Hát azt a . . . az én tárcámat megőrizte, vagy . . .

– Hogyne, hogyne. Itt van, gyújts rá.

Mindketten rágyújtunk.

– Gyufa van?

– Hans, tüzet a hadnagy úrnak! Szaporán! Feuer! Feuer . . . Vagy hogy is hívják tinálatok . . .

A szarukeretes szemüveget viselő, nyápic német – bizonyára tiszt – szempillantás alatt odaugrik, és felkattantja öngyújtóját.

– Bitte, Kamerad.

Szedih kikapja az öngyújtót.

– Jól van, pitiző, magunk is értünk hozzá – és tüzet ad. – Ó, a rongyszedő népség! Minden zsebük teli limlommal. Megadják magukat, de az öngyújtójukat, azt csattogtatják. Már húsz darab van belőle. Adjak egypárat?

– Jól van, majd később. Mesélj inkább . . . Négy hónap mégis nagy idő.

– Mit meséljek, hadnagy elvtárs? A régi nóta . . . – de azért belefog a megszokott, annyira ismerős s mégis mindig egyforma figyelemmel végighallgatott katonahistóriába . . . Akkor meg akkor aknákat raktak, és majdnem mindenki a fűbe harapott, máskor meg teljes huszonnégy órát lapult a vízmosásban, egy mesterlövész moccanni sem engedte, három helyen át is lőtte a sapkáját, ezután két hétig be voltak kerítve az öntödében, a németek bombázták őket, ennivaló nem volt, sőt még inni sem, négy ízben a Volgára ment vízért, azután pedig . . . azután megint aknákat raktak és szedtek fel. Drótakadályokat húztak . . .

– De hát tudja, hadnagy elvtárs, hogy szokott ez lenni . . . – és felvillan derűs, tiszta mosolya.

– Szóval, megálltad a sarat. Tudtam én ezt előre. No, szívjunk még el egyet, aztán megyek megkeresni a bajtársaimat. Nem tudod, merre vannak?

– Hát ott van mindenki az első vonalban. Biztosan

a hosszú vízmosás mögött. Csak én maradtam itt, mert sántítok.

– Senki más?

– Meg valamilyen törzstiszt, amott a kunyhóban. Sebesült.

– Asztafjev, ugye?

– Biz' isten, nem tudom. Főhadnagy.

– Abban a kunyhóban, azt mondod? – és elindulok.

– Estére vendégségbe várjuk, hadnagy elvtárs – kiált utánam Szedih. – Igor Vlagyimirovicsnak nem szólok. A második fedezék a kanyar után, balra. Három lépcső, kék kilincs az ajtón.

Asztafjev az ágyon hever, hasa alatt párna, és ír valamit. Mellette a zsámolyon telefon.

– Georges! Cimbora! Hát megjött! – lelkendezik széles mosolyra derülve, és felém nyújtja finom, párnás kezét. – Makkegészséges?

– Amint látja.

– Én pedig jól megjártam. Az ezred a németeket kergeti, én meg ittmaradtam telefonos fiúnak, jegyzem a jelentéseket.

– Nem is olyan rossz dolog. Nyugodtabban írhatja a történelmet.

– Hol is kezdjem . . . Üljön már le, a telefont tegye a földre, és meséljen. – Megpróbál hátára fordulni, de összeráncolja homlokát, és elkáromkodja magát. – Az ülőideg sérült meg, pokoli fájdalom.

– Ilyen a háború, ezen nem lehet segíteni. A mieink hol vannak?

– A városban, Georges, a kellős közepén. Az első zászlóalj a pályaudvar felé tör. Farber épp az előbb telefonált, körülzárják a szállodát a gőzmalom mellett. Vagy ötven SS fészkelte be magát, nem akarják feladni. Üljön már le.

– Köszönöm. Sirjajev, Liszagor hol van?

– Ott. Mindenki ott van. Reggel kezdődött a téma-

dás. Rágyújt? Zsákmányolt német gyártmány . . . – és felém nyújtja csinos, zöld cigarettásdobozát.

– Nem szeretem, a torkomat kaparja. Hát ez mi? Szintén hadizsákmány? – s az asztalon fekvő hatalmas, gyöngyházszínben csillogó tangóharmonikára mutatok.

– Zsákmány. Csumak ajándékozta Sirjajevnek. Tudja, mennyi ilyent találtak!

– Jól van, megyek.

– Üljön még le egy kicsit, meséljen, mi újság ott hátul.

– Majd máskor. Most Sirjajevet akarom látni.

Asztafjev elmosolyodik.

– Attól fél, hogy kimarad a zsákmányból?

– Pontosan.

Asztafjev felkönyököl.

– Georges, drága barátom . . . Ha fényképezőgép akad, foglalja le számomra.

– Rendben van.

– Legjobb, ha Leicát. Ért a fényképezéshez? Ez olyasféle, mint a mi Fedünk.

– Rendben van.

– Meg papírt is . . . És filmet . . . Ott állítólag sok van. És órát is, ha akad. Jó? Inkább karóra legyen . . .

30

Estére már egészen részeg vagyok. A levegőtől, a naptól, a járástól, a sok viszontlátástól, élménytől, örömtől. Meg a konyaktól. Pompás ital. Az a bizonyos Csumak-féle, hat csillagos.

Csumak egymás után töltögeti a poharakat.

– Igyál, mérnök, igyál! Két hónap alatt alighanem elszoktál tőle. Ott mindenféle tejbegrízt meg erőlevest fogyasztgattatok. Igyál csak, ne sajnáld . . . Megérdemeljük!

Valamilyen romházban tanyázunk – már nem is

emlékszem, hogyan kerültünk ide –, én, Csumak, Liszagor és persze Valega. Szalmán heverünk. Valega bosszús, morcos képpel a sarokban a pipáját szívja, végképp elégedetlen a viselkedésemmel. Micsoda dolog ez. Mérték szerint átszabott, aranygombos tiszti köpenyemet a kórházban hagytam, és helyette egy térdig érő „malaclopót" kaptam. Hát szabad ilyesmit tenni! És a csizmám is nemezből való, széles szárú, gumitalpú.

– Szereztem egy krómbőrcsizmát – adta tudtomra a találkozáskor, miközben rosszallón vizsgált tetőtől talpig. – Ott van a fedezékben . . . Csakhogy szűk a feje . . .

Mentegetőztem, ahogy tőlem telt, de bocsánatát, szemlátomást, nem érdemeltem ki.

– Igyál már, mérnök – biztat Csumak, és újra tölt –, sose szégyelld magad . . .

Liszagor elkapja a bögrét.

– Nehogy leitasd. Ma estére meg vagyunk híva a harminckilencesekhez. Láss neki a vajnak, Jurka, láss neki.

És én nekilátok.

A foghíjas falon keresztül látni a Mamajev-kurgánt, a Vörös Október kéményét, az egyetlent, amely nem omlott le. Az égboltot rakéták hasítják. Pirosak, kékek, sárgák, zöldek . . . Egész rakétatenger. És lövöldözés. Ma egész nap tüzelnek; pisztolyból, géppisztolyból, puskából, mindenféle fegyverből, ami éppen akad. Tra-ta-ta-ta, Tra-ta-ta-ta, tra-ta-ta-ta . . .

Ez a nap, uramisten, micsoda nap volt ez! Végigdőlve a szalmán, az égre bámulok, és nincs erőm bármiről is gondolkozni. Csordultig telve vagyok élményekkel. Számolom a rakétákat. Erre még képes vagyok. Piros, zöld, megint zöld, négy zöld egymás után.

Csumak beszél valamit. Oda se hallgatok.

– Hagyj békén.

– No, mi az neked . . . Hiszen kérnek rá. Ne légy ilyen disznó.

– Hagyj békén, mondom, minek erőszakoskodsz.

– No, olvasd el . . . Olyan nagy fáradság neked? Legalább tíz sort . . .

– Milyen tíz sort?

– Hát ezt. A beszédét. Hiszen érdekes . . . biz' isten, érdekes.

Az arcom elé dug egy piszkos, német újságfoszlányt.

– Mi a fene ez?

– Olvasd csak el.

A szokatlan gót betűk ugrálnak a szemem előtt. Mellettük Hitler degenerált ábrázata; összeszorított száj, vastag szemhéj, óriási, bárgyú sapkaellenző.

Völkischer Beobachter. A Führer beszéde Münchenben, 1942. november 9-én.

Majdnem három hónapja . . .

„Sztálingrád a mienk! Néhány házban még bent ülnek az oroszok. Nos, hadd üljenek. Ez az ő dolguk. Ma a magunkéval végeztünk. A Sztálin nevét viselő város a kezünkben van. A legnagyobb orosz ütőér, a Volga, megbénult. És nincs erő a világon, mely elmozdíthat bennünket erről a helyről.

Ezt én mondom nektek, az az ember, aki még sosem csapott be benneteket, az az ember, akinek vállára helyezte a gondviselés az emberiség történelme e leghatalmasabb háborújának terhét és felelősségét. Tudom, bíztok bennem, és meg lehettek győződve róla – ezt Istennel és a történelemmel szemben érzett felelősségem teljes tudatában ismétlem –, Sztálingrádot nem hagyjuk el soha. Bármennyire szeretnék is a bolsevikok . . ."

Csumak rázkódik a nevetéstől.

– Hej, Adolf! No hát, pompás fickó vagy! Biz' isten, pompás fickó! Szóról szóra úgy történt, ahogy megjövendölted.

Csumak hasra fordul, és kezébe támasztja a fejét.

– De miért, mérnök, miért? Ezt magyarázd meg.

– Mit miért?

– Miért történt így? Mi? Emlékszel, hogy püföltek minket szeptemberben? És mégsem sikerült. Miért? Miért nem szorítottak a Volgába?

Forog a fejem; mégis gyenge vagyok a kórház után.

– Liszagor, magyarázd meg neki, miért. Én addig izé . . . sétálok egyet.

Felállok, és kitámolygok a nyíláson, amely valamikor bizonyára ajtó lehetett.

Milyen magas, átlátszó az égbolt; tiszta, nagyon tiszta, se felhő, se repülőgép nem háborítja. Csak a rakéták. Meg a sápadt, kihunyó csillagocska közöttük. És a Volga is nyugodt, széles, sima, csupán egyetlen helyen nem fagyott be: a szivattyúházzal szemben. Azt mondják, ott sosem fagy be.

A legnagyobb orosz ütőér . . . Megbénult, azt mondja . . . Micsoda bolond! Micsoda bolond! Néhány házban még bent ülnek az oroszok. Hadd üljenek. Ez már az ő dolguk . . .

Hát itt van: ez a néhány ház. Itt van a Mamajev-kurgán; lapos, csúnya. És az a két dudor a búbján, a tartályok . . . Ó, mennyit szenvedtünk miattuk. Még most is undorral nézek rájuk. Amott, a piros romok mögött – csak a szitává lyuggatott falak állanak –, ott kezdődtek Rogyimcev állásai, kétszáz méter széles sáv. Ha elgondoljuk: kétszáz méter, nyomorult kétszáz méter! Áthaladtak egész Belorussziján, Ukrajnán, a Donyec-medencén, a kalmük sztyeppéken, és ezen a kétszáz méteren akadtak el . . . Ha-ha-ha!

Csumak meg azt kérdi, miért. Nem másvalaki, hanem éppen Csumak. Ez tetszik nekem a legjobban. Talán Sirjajev és Farber is megkérdi tőlem, miért. Vagy az az öreg géppuskás, aki három napig feküdt fegyvere mellett, elvágva társaitól, és addig tüzelt, amíg el nem fogytak a töltényei? Azután a géppuskával együtt lemászott a partra. De még az üres töltényesládákat is magával cipelte. „Minek eldobni a holmit, még hasznunkra lehet." Nem emlékszem a ne-

vére, csak az arcára, a szakállas, keskeny szemű arcára, a félrecsapott sapkájára. Talán ő is megkérdi majd, hogy miért? Vagy az a szibériai legényke, aki folyton fenyőgyantát szopogatott. Ha életben maradt volna, bizonyára ő is megkérdezné, miért. Liszagor elmesélte, hogyan halt meg. Csupán néhány napig ismertem, röviddel a sebesülésem előtt érkezett hozzánk. Vidám, jófejű legény, tréfacsináló. Két páncéltörő gránáttal a kezében odafutott egy kilőtt harckocsihoz, és behajította a lőrésen.

Hej, Csumak, Csumak, te vén tengeri medve, micsoda ostoba kérdéseket tudsz te feltenni, és fenét sem értesz a dolgokhoz. Gyere ide. Gyere már... Hadd öleljelek meg. Mind a ketten felöntöttünk egy kissé a garatra. Ez korántsem érzelgés a részemről. Isten ments! És Valega, te is gyere ide... Igyál, hű fegyvernököm!... Igyál a győzelemre! Látod, mit csináltak a fasiszták a várossal... Csak téglahalmaz, semmi több... De mi életben maradtunk. A város pedig... Újat építünk. Ugye, Valega? A németeknek végleg kaput. Ott vonulnak, látod, cipelik a hátizsákjaikat. Berlinre emlékeznek, a Fraujaikra. Akarsz Berlinbe menni, Valega? Én akarok. Szörnyen akarok. És leszünk mi még ott teveled, majd meglátod. Feltétlenül ottleszünk. Útközben csak beugrunk Kijevbe egy pillanatra, hogy megnézzem az öregeimet. Derék öregeim vannak, biz' isten... Igyunk egyet rájuk, van még benne valami, Csumak?

És megint iszunk. Iszunk az öregekre, Kijevre, Berlinre és még valamire, már nem is emlékszem, mire. Közben pedig folyton lődöznek, az ég már egész lila, sivítanak a rakéták, és a közelben valaki vadul pengeti balalajkán a „Barinyá"-t.

– Hadnagy elvtárs, engedelmet kérek.
– Mi az megint?
– A törzsparancsnok hívja.
– Hát te ki vagy?
– A törzs küldönce.

– No és?

– Az a parancs, hogy pontban tizennyolc órakor gyülekező a harcállásponton . . .

– Elment az eszed! . . . Mi a fene. Hisz ma szabadnap van, vasárnap.

– Azt teszem, amit rám bíztak, hadnagy elvtárs. A törzsfőnök kiadta a parancsot, én meg továbbítottam.

– Értelmesen beszélj. Elrendelte, továbbítottam . . . Bankettra hív tán, mi? A győzelem alkalmából?

A küldönc elneveti magát.

– Úgy hallottam, a németek északi csoportosításával holnap végeznek a Barikádok-gyár körzetében. Minket és a harminckétteseket átdobnak oda.

Nahát!

Csumak bekecsét, derékszíját keresi a sötétben. Matat a földön. Liszagor lerázza a szalmát köpenyéről.

– Valega, szedd össze a cókmókot, és eredj szaporán Garkusáért. Innen a második ház, a pincében. Egy-kettő . . .

Valega felpattan.

– Vigyázz, itt ne felejtsd az ásókat – majd Liszagor hozzám fordul: – Nos, mérnök, gyerünk figyelőpontot ásni.

– Van elég ásó?

– Elég. Mindenkinek jut. Nekem, neked, Garkusának, Valegának. Az éjszaka alatt megcsináljuk, annyi szent. Az is lehet, hogy valahol a házban el tudjuk helyezni, az ablak mögött . . . Gyerünk.

Az utcán felharsan Csumak öblös hangja.

– Oszlop négyesével . . . Ének . . . Menet, szakasz, indulj!

A szakaszában pedig összesen három ember van. Liszagor megveregeti a vállamat.

– Nem sikerült hát benézni a te Igorodhoz. Mindig így járunk . . . Holnapra kell halasztani. Adja isten, hogy életben maradjunk.

Valahol, nagy magasságban, „kukoricadaráló" berreg az égen, éjszakai felderítő. A Barikádok fölött kigyulladnak a „mécsesek". A mieink, nem a németekéi.

Nincs már, aki meggyújtsa a németek közül. És nincs is miért. Hosszú, zöld sorban ballagnak a Volga felé. Hallgatnak. Hátul pedig egy fiatal, pisze orrú, apró termetű őrmester halad, foga között hosszú, görbe pipa, himbálózó bojttal, útközben felénk hunyorít.

– Turistákat vezetek . . . A Volgát akarják látni.

És fergeteges vidámsággal felkacag.

n3800
86
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
1984

A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Árvay János — A szöveget az eredetivel egybevetette és szakmailag ellenőrizte: Dr. Szentesi Ede — A védőborító és a kötésterv: Pap Klára munkája — Képszerkesztő: Láng Pálné — Műszaki szerkesztő: Horváth Tibor
Műszaki vezető: Siklós Béla — Készült: 5900 példányban, 15,6 (A/5) ív terjedelemben, az MSZ 5601-59 sz. szabvány szerint
EU 63 —i—6769
66.2113 Kossuth Nyomda, Budapest